T.C.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İRAN İSLAM CUMHURİYETİNİN DIŞ SİYASETİ: IRAK'TA İRAN ETKİSİ

MUHAMMET ALİ ZURNACI

2501131194

TEZ DANIŞMANI

PROF.DR. SAADET GÜLDEN AYMAN

İSTANBUL-2016

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı	:	Muhammet Ali ZURNACI	**Numarası**	:	2501131194
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı	:	Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler	**Danışmanı**	:	Prof. Dr. S. Gülden AYMAN
Tez Savunma Tarihi	:	12.01.2016	**Saati**	:	14:00
Tez Başlığı	:	" İran İslam Cumhuriyetinin Dış Siyaseti: Irak'ta İran Etkisi"			

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin **36. Maddesi** uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-Prof. Dr . S. Gülden AYMAN		Kabul
2-Yrd. Doç. Dr. Erhan KELEŞOĞLU		Kabul
3- Yrd. Doç. Dr. Şükrü YAZĞAN		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Doç. Dr. Erhan DOĞAN		
2- Yrd. Doç. Dr. Doğan ÇETİNKAYA		

Versiyon: 1.0.0.2-61559050-302.14.06

ÖZ

İRAN İSLAM CUMHURİYETİNİN DIŞ SİYASETİ: IRAK'TA İRAN ETKİSİ

MUHAMMET ALİ ZURNACI

2003 yılı ABD işgali sonrası Irak bir güç mücadelesi sahasına dönüşmüştür. Bu çalışma İran İslam Cumhuriyeti'nin 2003 ABD işgali sonrası Irak'taki etkisini resmetmeyi hedeflemektedir. İran'ın askeri/direniş, siyasi, ekonomik ve ideolojik etki alanları kurma çabasını, gücünü ve gücünün sınırlarını ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu çalışma aynı zamanda bölgesel güç olma arzusu taşıyan orta ölçekli bir gücün ne gibi politikalar geliştirebileceğine dair bir örnek sunacaktır. Sonuçta çalışma Irak'ta İran etkisinin İran'ın gücüyle, mücadele ettiği küresel güç ABD ile ve Irak'ın istikrarsızlığıyla yakından ilgili olduğunu gösterecektir.

Anahtar Kelimeler: Güç, Orta Ölçekli Güç, Etki, Etki Alanı, İran Dış Politikası, İran'ın Irak Politikası, Ekonomik Etki Alanı, Askeri/Direniş Etki Alanı, Siyasi Etki Alanı, İdeolojik Etki Alanı, Irak'ta Şiilik.

ABSTRACT

ISLAMIC REPUBLIC OF IRAN'S FOREIGN POLICY: IRANIAN INFLUENCE IN IRAQ

MUHAMMET ALİ ZURNACI

The 2003 invasion of Iraq rendered the country an area of power struggle. Thesis targets to delineate Iranian influence in Iraq after the American invasion. In doing so, thesis will display Iran's efforts, its power and limits of its power in creating and in enlarging its ideological, economic, political spheres of influence; its role in the spheres of resistance in Iraq. Furthermore, thesis will come up with an example of a middle power state in desire of becoming a regional power and will show what sort of policies could be projected by the examplified country. In the end, thesis will demonstrate that Iranian influence in Iraq is closely related with its power, its struggle with the global power USA, and with instability of Iraq.

Keywords: Power, Middle Power, Influence, Sphere of Influence, Iranian Foreign Policy, Iran's Policy Towards Iraq, Economic Sphere of Influence, Ideological Sphere of Influence, Political Sphere of Influence, Sphere of Resistance, Shiism in Iraq

ÖNSÖZ

Bugün Ortadoğu olarak isimlendirilen bölge 21. yüzyıla bir Irak kriziyle girmiştir. Amerika'nın 2003 Irak işgali küresel ve bölgesel gündemin belirleyici unsurlarının başını çekmiştir. İşgal sonrası Irak, aslen sadece ABD ve İttifak Güçleri için değil, aynı zamanda bölgesel aktörler için de bir güç mücadelesi sahası haline gelmiş; stratejik rekabetler Irak'ın istikrarsızlığında ciddi bir rol oynamıştır. Bilimsel makaleler, raporlar ve gazete analizlerinde çoğu kez bir "bölgesel güç" olarak işlenen İran İslam Cumhuriyeti'nin Amerikan işgali sonrası Irak'taki rolüne dair yapılan analizler, uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde önemli bir sorun alanını teşkil eder. İran örneği de gösteriyor ki hem "bölgesel güç" tanımlaması, hem "etki alanı" tabiri literal açılımlarıyla yeniden ele alınmalıdır . Bu çalışmanın temel amacı Orta Ölçekli Güç'lerin etki alanı varlığını, oluşumunu, gelişiminin ve daralmasının ne şekillerde gerçekleşebileceğinin bir örneğini ortaya koymaktır.

İran İslam Cumhuriyeti Dış Siyaseti: Irak'ta İran Etkisi'ni araştırdığım bu çalışmamın tamamlanmasında emeği geçen İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü çalışanlarına ve tez danışmanım Prof. Dr. Saadet Gülden Ayman'a teşekkür ederim. Çalışmamı dikkatle inceleyen; titiz katkılarıyla bana yeni ufuklar aralamaktan vazgeçmeyen kardeşim Güner Demet'e sabrı ve fikirleri için sonsuz teşekkürü bir borç bilirim. Bu çalışmayı, gece lambası olmayan bir evde kardeşimi ve beni Binbir Gece Masalları'nı okuyarak uyutan; güç ya da etkinin, silah ve para gibi unsurlarla sağlandığında kalıcı olmayacağını bize öğreten; yanında olmaktan gurur duyduğum canım annem Müjgan'a ithaf ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZ iii
ABSTRACT iv
ÖNSÖZ v
KISALTMALAR LİSTESİ xi
TABLOLAR xii
GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM
GÜÇ ve ETKİ ALANI

1.1. Güç Tanımı 5
1.1.1. Uluslararası İlişkilerde Güç Tanımı 6
1.2. Güç Türleri 10
1.2.1. Sert Güç 10
1.2.2. Yumuşak Güç 11
1.2.3. Akıllı Güç 12
1.3. Güç Kategorileri 13
1.3.1. Süper Güç 14
1.3.2. Büyük Güç 15
1.3.3. Orta Ölçekli Güç 15
1.3.4. Küçük Güçler 17
1.3.5. Bölgesel Güçler 18
1.4. Gücün Boyutları 19
1.4.1 Gücün Alanı/Kapsamı (Scope) 20
1.4.2. Gücün Tesir Ettiği Alan (Domain) 20

1.4.3. Gücün Ağırlığı/İtibarı (Weight) 20
1.4.4. Gücün Maliyeti/Bedeli (Cost) 21
1.4.5. Etki Araçları (Means) 21
1.5. Vekaleten Müdahale 23
1.5.1.Vekaleten Müdahale/Savaş Tanımı 23
1.5.2. Vekaleten Müdahalenin Özellikleri 25
1.6. Sonuç ve Kavramsal Çerçeve 28

İKİNCİ BÖLÜM

İRAN İSLAM CUMHURİYETİ DIŞ POLİTİKASI

2.1 Kısa İran Tarihi 33
2.2. İran İslam Cumhuriyeti'nin Uluslararası Konumu 38
2.3. İran İslam Cumhuriyeti'nin Jeopolitik Konumu 39
2.3.1 İran ve Basra Körfezi Jeopolitiği 40
2.3.2 İran ve Merkez Asya/Kafkasya Jeopolitiği 43
2.4. İran İslam Cumhuriyeti Dış Politikası 45
2.4.1. İslam Devrimi Sonrası İran'ın Dış Politikası 45
2.4.1.1. Dış Politikaya Farklı Yaklaşımlar 45
2.4.2. İslam Devrimi Sonrası İran'ın Körfez ve Ortadoğu Politikası 47
2.4.2.1. İran-Irak Savaşı 47
2.4.2.2. Körfez Krizi 48
2.4.3. 2000'li yıllarda İran Dış Politikası 49
2.4.3.1. İşgal Sonrası İran'ın Irak Politikası 50
2.4.3.1.1. Benzeşen Analizler 50
2.4.3.1.2. Farklılaşan Analizler 52
2.5. Sonuç ve Çıkarımlar 54

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

IRAK'TA İRAN ETKİSİ

3.1. EKONOMİK ETKİ ALANI 56
3.1.1. Siyasi Partilere Maddi Destek 56
3.1.2. Ticaret Stratejisi 57
3.1.3. Ticari Girişimler 57
3.1.3.1. Hacılar, Turizm ve İnşaat 58
3.1.3.2. Elektrik Arzı 59
3.1.3.3. Bankacılık Sektörü 61
3.1.4. İran ve Irak Arasında İhracat-İthalat 62
3.1.4.1. 2003 Yılı İran-Irak Ticari İlişkileri 63
3.1.4.2. 2004 Yılı İran-Irak Ticari İlişkileri 64
3.1.4.3. 2005 Yılı İran-Irak Ticari İlişkileri 66
3.1.4.4. 2006 yılı İran-Irak Ticari İlişkileri 68
3.1.4.5. 2007 yılı İran-Irak Ticari İlişkileri 69
3.1.4.6. 2008 Yılı İran-Irak Ticari İlişkileri 71
3.1.4.7. 2009 yılı İran-Irak Ticari İlişkileri 72
3.1.4.8. 2010 yılı İran-Irak Ticari İlişkileri 73
3.1.4.9. 2011 İran-Irak Ticari İlişkileri 75
3.1.4.10. 2012 İran-Irak Ticari İlişkileri 77
3.1.5.İran'a Uygulanan Ekonomik Yaptırımlar 78
3.1.6. Sonuç ve Çıkarımlar 80
3.2. SİYASİ ETKİ ALANI 84
3.2.1. 1979 İran İslam Devrimi Sonrası Irak-İran İlişkisi 84
3.2.2. 2003 Amerikan İşgali Sonrası İran-Irak İlişkileri 85
3.2.3. İran'ın Irak'taki Şii Siyasi Partilerle İlişkileri 86
3.2.3.1. Irak İslam Yüksek Konseyi 86
3.2.3.2. Sadristler 90

3.2.3.3. Dava Partisi ve Nuri El Maliki 95
3.2.4. İran'ın Irak'taki Kürt Siyasi Partilerle İlişkileri 99
3.2.4.1. Kürdistan Yurtseverler Birliği 100
3.2.4.2. Kürdistan Demokrat Partisi 102
3.2.5. Sonuç ve Çıkarımlar 103
3.3. MÜCADELE/DİRENİŞ ETKİ ALANI 105
3.3.1. İran'ın İslam Devrimi Sonrası Irak'taki Sert Güç Varlığı 105
3.3.2. İran'ın 2003 Amerikan İşgali Sonrası Irak'taki Sert Güç Varlığı 106
3.3.2.1. Mehdi Ordusu 106
3.3.2.2. Özel Gruplar 108
3.3.2.3. Bedir Tugayları 108
3.3.3. İşgal Sonrası İran'ın Koalisyon Güçlerine Karşı Direnişteki Rolü 109
3.3.3.1. İstihbarat Ağı, Silah Desteği ve Mustafa El Şeybani 111
3.3.3.2. Eğitim Desteği ve Ali Musa Dakduk 112
3.3.3.3. Hizbullah Benzeri Yapılanma Denemesi 113
3.3.3.4. Kaiz Kazali ve Asaib Ehl El Hak 114
3.3.3.5. Kasım Süleymani ve Özel Gruplar 115
3.3.3.6. Şiddetin Azalması ve Irak Güvenlik Güçleri Taaruzları 116
3.3.3.7. İran Etkisinin Zayıflaması 117
3.3.3.8. Kataib Hizbullah'ın Bastırılması 118
3.3.3.9. İranlı Yetkililerin Amerikan İddialarını Reddi 120
3.3.3.10. PEJAK'a Operasyon ve Sınırlardan Geçiş 120
3.3.3.11. ABD Birliklerinin Çekilmesi 121
3.3.4. Sonuç ve Çıkarımlar 121
3.4. İDEOLOJİK ETKİ ALANI 124
3.4.1. Şiilik 124
3.4.1.1. Irak Tarihinde Şiilik 124
3.4.1.2. İran İslam Devrimi Sonrası Irak'ta Şiilik 125
3.4.1.3. Amerikan İşgali Sonrası Irak'taki Şiilerin Durumu 126

3.4.2. Ayetullah Ali Hüseyni El Sistani ve Şii Merciliği'nin Rolü 127
3.4.2.1. Sistani ve Şii Merciliği'nin Kısa Hikayesi 127
3.4.2.2. Sistani'nin ABD İşgaline Karşı Tutumu 128
3.4.2.3. Merciliğin Geçici Yönetim Konseyi ve Irak Devlet Kanununa Karşı Tutumu 132
3.4.2.4. Sistani'nin Mezhepsel ve Etnik Farklılıklara Karşı Tutumu 133
3.4.2.5. Sistani'nin Birleşmiş Milletler'e Karşı Tutum ve Önerileri 136
3.4.2.6. Sistani'nin Yükselen Çatışmalara Karşı Tutumu 139
3.4.2.7. 2005 Seçimleri Sonrası Merciliğin Tutumu 141
3.4.2.8. Sistani'nin Anayasa Referandumuna Karşı Tutumu 143
3.4.2.9. Merciliğin 2006 Samarra El Askeriye Camiisinin Bombalanması Sonrası Tutumu 145
3.4.2.10. Sistani'nin İran ve Bölgesel Sorunlara Karşı Tutumu 145
3.4.2.11. Merciliğin Siyasi Krizlere Karşı Tutumu 146
3.4.2.12. Sistani'nin ABD ve İran'a Karşı Tutumu 149
3.4.2.13. 2010 Seçimi Sonrası Sistani ve Merciliğin Tutumu 150
3.4.3. Irak Halkının Irak'taki Gelişmelere Bakışı 152
3.4.4. Sonuç ve Çıkarımlar 154

SONUÇ 158
KAYNAKÇA 164

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD- Amerika Birleşik Devletleri

AEH- Asaib Ehl El Hak

Bİİ- Birleşik Irak İttifakı

BÖ- Bedir Örgütü

BT- Bedir Tugayları

DM- Devrim Muhafızları

EFP- Explosively Formed Penatrator

GSYH- Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

İİYK- Irak İslam Yüksek Konseyi

İİDYK- Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi

İİT- İslam İşbirliği Teşkilatı

KDP- Kürdistan Demokratik Partisi

KG- Kudüs Güçleri

KİÖ- Körfez İşbirliği Örgütü

KYB- Kürdistan Yurtseverler Birliği

NATO- North Atlantic Treaty Organization

OEC- Observatory of Economic Complexity

OPEC- Organization of Petroleum Exporting Countries

ÖG- Özel Gruplar

ŞİÖ- Şangay İşbirliği Örgütü

TABLOLAR

Tablo 1: Irak Elektrik İthalatı ve Ülkeler.....61

Tablo 2: İran'ın İhracat Grafiği.....80

Tablo 3: Irak'a İthalat Yapan Ülkeler Sıralaması.....82

Tablo 4: Irak İthalatında İran'ın Payı.....83

GİRİŞ

Uluslararası ilişkiler üzerine yazılmış bilimsel makaleler ve kitaplar dahil olmak üzere bir çok gazete yazısı ve raporda sıklıkla karşımıza çıkan kavramlardan biri "etki alanı"dır (sphere of influence). "Etki alanı", "artan etki", "azalan etki" benzeri kavramlar dış politika yorum ve analizlerinde çokça kullanılsa da tam olarak neyi ifade ettiği bilimsel açıdan ortaya konulmamıştır. Bu çalışmanın temel amaçlarından biri, uzmanların üzerinde anlaştığı ancak kavramsallaştırılmamış; ayrıca nasıl işlediği ile ilgili büyük soru işaretlerini içinde barındıran "etki alanı"nın ve buna bağlı olarak, "artan etki", "azalan etki" çıkarımlarının ne olduğuna yönelik bir açıklama sunmaktır. Kullanılan kavram ya da kavramlara açıklık getirmenin yolu da kuşkusuz bir dış politika örneğini ortaya koymak ve bir çalışma yöntemi geliştirmektir.

Son yılların en çok tartışılan ülkelerinden biri olan İran İslam Cumhuriyeti'nin dış politikası küresel ve bölgesel gündemin belirleyici unsurlarından biri olmuştur. Özellikle nükleer faaliyetleri ve Ortadoğu'daki rolüyle gündeme gelen İran, 2003 ABD'nin Irak işgali sonrası Ortadoğu uzmanlarının tartışma odağına oturmuş; bölgede ve Irak özelinde "artan etkisi" ile kendisinden söz ettirmiştir. Bu çalışma İran'ın Irak politikasını hem tarihsel bir çizgi içerisinde anlamaya çalışmakta hem de ABD işgali sonrasında Irak'a geliştirdiği politikanın ne olduğunu görmeyi denemektedir. Böylece son dönemde İran İslam Cumhuriyeti ile ilgili uluslararası basında, düşünce kuruluşlarının sunduğu raporlarda ve dış politika analizlerinde karşımıza çıkan "artan İran etkisi"nin ne kadar doğru olduğunun; eğer doğruysa bunun nasıl gerçekleştiğinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Bu çabanın ortaya konması için, İran İslam Cumhuriyeti'nin Irak'ta siyasi, ekonomik, askeri ve ideolojik açılardan geliştirdiği politikayı, gösterdiği çabayı, önüne çıkan fırsatları ve karşılaştığı engelleri analiz etme yöntemi kullanılmıştır.

Siyasi etki alanı oluşturmayı analiz ederken, İran'ın Irak'taki Şii siyasi partiler ve Kürt partileri ile geliştirdiği ilişkinin mahiyeti ve Irak'ın siyasi krizler yaşadığı dönemlerde İran'ın oynadığı rol incelenecektir. Ayrıca analizin bütüncül bir anlam ifade edebilmesi için İran'ın önündeki engeller ve siyasi etkisinin sınırları ortaya konulacaktır.

Askeri etki alanı ya da direniş etki alanı oluşturmayı analiz ederken, İran'ın, ABD işgali sonrası Irak'ta bulunan paramiliter güçlerle kurduğu ilişki, onlara verdiği maddi destekler ve istihbarat ağları bir değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Etki alanının nispi resminin çıkarılması için en çok bilinen Şii paramiliter örgütler, önemli kişiler ve eylemleri tek tek analiz edilecek; ABD-İran arasında yaşanan stratejik rekabetin mahiyeti ortaya konulmaya çalışılacaktır.

İdeolojik etki alanı oluşturmayı analiz ederken, İran ve Ortadoğu arasında kurulan bağın çoğunlukla "Şiilik" üzerinden yapılmasının aslında ve özellikle Irak'ta ne anlama geldiği araştırılacak, dini-mezhepsel bağın basit çıkarımların ötesinde ne gibi anlamlar ifade edebileceği sorgulanacaktır. Bunu yaparken çalışma konusu dolayısıyla Irak'ta önde gelen Şii din adamlarının cuma hutbeleri ve Ayetullah'ların fetvaları okunacak; hutbe ve fetvalar tarihsel bir çizgi içerisinde ve siyasal-toplumsal gelişmeler bağlamında analiz edilecektir.

Ekonomik etki alanı oluşturmayı analiz ederken, iki ülkenin ekonomik ilişkileri, İran'ın ekonomik çabaları, ticaret stratejisi ve stratejik açıdan önemli alanlardaki ekonomik faaliyetleri analiz edilecektir. Ayrıca ekonomik etki alanının ne derece büyük olduğu, Irak'la ekonomik ilişkiler geliştiren ve Irak'a ihracacat yapan diğer ülkeler de

göz önünde bulundurulacak; böylece İran'ın nispi ekonomik etki alanı resmedilmeye çalışılacaktır.

Bu yolla çalışma, bölgesel aktörlerin genel olarak Ortadoğu bölgesine ve özelde bir ülkeye karşı geliştireceği politikanın etki alanları oluşturabilmesi için nasıl bir yöntem izleyebileceğine dair bir örnek sunmayı amaçlamaktadır. Öte yandan bu çalışmanın, Ortadoğu genelinde dini-mezhepsel olgularla ilgili basit çıkarımlara dayanan uluslararası ilişkiler analizlerinin zayıflığının aşılması için gelecek çalışmalara ön ayak olması hedeflenmiştir.

2003-2012 yılları arasında Irak'ta İran Etkisi'ni ölçmeyi deneyen çalışma şu soruları cevaplandırmaya odaklanmıştır: Uluslararası ilişkilerde etki alanını nasıl anlarız? Etki alanı oluşturmanın ve etki alanını genişletmenin ne gibi yöntemleri olabilir? Etki alanını neler sınırlar? Etki alanı güç uygulamaksızın oluşabilir mi? İran İslam Cumhuriyeti'nin küresel güç hiyerarşisindeki konumu nedir? ABD işgali sonrası Irak'ta İran'ın etkisi ne ölçüdedir ve bunu hangi temel araçlarla uygulamıştır?

BİRİNCİ BÖLÜM

GÜÇ ve ETKİ ALANI

Sözlüklerde "etki alanı"(sphere of influence) birbirine benzer ancak nüans farklılıklarıyla tanımlanmıştır. Örneğin etki alanı bir tanıma göre "bir devletin baskın olduğu, dünyanın bir bölgesidir."[1]. Bir başka tanıma göre ise "Bir ulusun, üzerinde çok etkili olduğu coğrafi bir alandır."[2] Diğer bir tanıma göre etki alanı "üzerinde, siyasi veya ekonomik etkiyi bir ulusun elinde bulundurduğu teritoryal bir alandır."[3]. Bir başka tanıma göre ise etki alanı " bir ulusun, bir diğer ulus ya da diğer uluslar üzerinde baskın bir güce sahip olduğu herhangi bir bölgedir."[4] Daha kapsamlı bir tanım deneyen David H. Deudney'e göre "uluslararası siyasette etki alanı, bir devletin yabancı bir alanda ya da yabancı topraklar üzerinde münhasır(exclusive) bir güç ya da baskın bir güç olma iddiasıdır. Etki alanı terimi, diğer uluslar tarafından bir gerçek olarak kabul edilebilen ya da edilemeyen, münhasır güç anlamında bir siyasi iddia anlamını taşıyabildiği gibi, diğer devlet ya da devletlerin etki alanı içerisine müdahale etmekten kaçınmayı taahhüt ettikleri bir hukuki anlaşma anlamına da gelebilmektedir."[5]

Ayrıca bilinmesi gereken önemli bir husus da "etki alanı" kavramının Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri'nin belirli bir ülke, bölge ya da coğrafi bir alanda yarattıkları etkiyi gösteren ancak yine de bilimsel açıdan tanımlanmamış bir ifade olarak kullanıldığıdır. Dolayısıyla tanımlara yansıyan etki,

---

[1] "Sphere of influence", **Collins English Dictionary** - Complete & Unabridged 2012 Digital Edition, (Çevrimiçi) http://dictionary.reference.com/browse/sphere+of+influence 10 Haziran 2015.
[2] "Sphere of influence", **Thesaurus**(WordNet based), WordNet 3.0, Farlex clipart collection. (2003-2008), Princeton University, Farlex Inc, (Çevrimiçi) http://www.thefreedictionary.com/sphere+of+influence 10 Haziran 2015.
[3] "Sphere of influence", **American Heritage Dictionary of English Language**, Fifth Edition, (2011). (Çevrimiçi) http://www.thefreedictionary.com/sphere+of+influence 10 Haziran 2015.
[4] "Sphere of influence", **Random House Kernerman Webster's College Dictionary**, (2010). (Çevrimiçi) http://www.thefreedictionary.com/sphere+of+influence 10 Haziran 2015.
[5] Daniel H. Deudney, "sphere of influence", **Encyclopaedia of Britannica**, (Çevrimiçi) http://global.britannica.com/topic/sphere-of-influence 10 Haziran 2015.

büyük bir gücü ifade etmektedir. Ayrıca, küresel güç olmayan diğer güçlerin de her ne kadar küresel ya da bölgesel çapta olmasa da etki alanları yaratabildiği kabul görmesine rağmen bu alanlara nasıl sahip olduğu sorusu boşlukta kalmaktadır.

Bu tez kapsamında çalışmanın konusu olan dış politikada etki ve etki alanlarını, güç kavramını ve türlerini mümkün olduğunca açık bir biçimde anlamadan çalışamayız. Bir başka deyişle, sosyal olgularda anlaşılıp tanımlanması kolay olmayan "etki"yi anlayabilmek için "güç" kelimesini anlamak durumundayız. Çünkü görüldüğü üzere "etki alanı" tanımlamalarında etki ve güç kelimesi aynı ya da benzer anlamlarda kullanılmıştır. Dolayısıyla burada "etki" ve "güç" kelimelerini tanımlamak ve uluslararası ilişkiler açısından ne gibi anlamlara gelebildiklerini görmek gerekir.

1.1. Güç Tanımı

Üzerinde mutabakat sağlanması en zor kavramlardan olan "güç" pozitif ya da sosyal bilimler ayrımına gitmeksizin sözlükte, "Fizik, düşünce ve ahlak yönünden bir etki yapabilme ya da bir etkiye direnebilme yeteneği, kuvvet, efor"[6] bir başka şekliyle de "bir olaya yol açan her türlü hareket, kuvvet, takat" olarak tanımlanmaktadır. Öte yandan "etki" kelimesi "bir kimse veya nesnenin başka bir kişi veya şey üzerindeki gücü, tesir." diğer bir şekliyle de "bir etken veya bir sebebin sonucu, ve/veya yardım" [7] olarak tanımlanır.

[6] Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, "Güç". (Çevrimiçi) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.549965d5a72ae0.34103788

[7] Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, "Etki" (Çevrimiçi) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.549ac4f8e71626.59579730

1.1.1. Uluslararası İlişkilerde Güç Tanımı

Uluslararası İlişkiler alanında en tartışmalı kavramlardan biri "güç"tür. Kavramın yoğun tartışılmasının sebebi öncelikle gücü değerlendirme ölçütlerinin bakış açısına göre değişmesinden ve tarihsel süreç içerisindeki yerinin farklılaşmasından ileri gelir. Bir başka deyişle güç hem ölçülmesi zor; hem de bağlamı ve etkisi bakımından kavranması kolay olmayan, göreceli bir kavramdır. Bütün bu tartışma siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler literatüründe Thucydides'den günümüze uzanmaktadır.

Antik Yunan'da yaşamış tarihçi Thucydides Penopolez Savaşları hakkındaki değerlendirmelerinde güç kavramının siyaset alanı içinde ne kadar merkezi bir önemde olduğunu vurgulamış; gücü bir ülkenin sahip olduğu tasarruflar ölçüsünde tanımlamış ve her ne kadar modern anlamını taşımasa da stratejinin önemine M.Ö 4. yüzyılda değinmişti.[8] Erken 16. yüzyılda güç kavramı Makyavel'in Prens'inde kaynak olarak değil de araçlar olarak tartışılmış ve bu eser real-politik güç gerçekliğini ortaya koyması açısından önemli bir köşe taşı olmuştur. 17. yüzyılda yaşanan Otuz Yıl Savaşlarının ardından ortaya çıkan Westfalya düzeni ulus devlet'in oluşmasını ve buna bağlı güç tanımlamalarının temel çerçevesini çizmesi bakımından bir diğer önemli dönemeç noktasıdır. Bu dönemde Thomas Hobbes'un Leviathan adlı eseri de güç kavramına nedensel bir düşünce ile yaklaşmış Makyavelin askeri güç vurgusundan daha kapsamlı bir tanımlamaya yönelmiştir. Hobbes'da güç, bütüncül ve egemen bir siyasi topluluk olan "devlet"ten kaynaklanan bir şeydir. Dolayısıyla güç egemenlik üzerine odaklanır ve egemenlikte merkezileşmiştir.[9]

---

[8] Beatrice Heuser , Evan A. Laksmana , Dmitry Dima Adamsky & Paul F. Herman Jr (2012) "Thucydides on Strategy: Athenian and Spartan Grand Strategies in the Peloponnesian War and their Relevance Today Neorealism, States, and the Modern Mass Army The Diffusion of Military Power: Causes and Consequences for International Politics The Future Faces of War: Population and National Security", **Journal of Strategic Studies**, 35:3, 429-439.

[9] Elisheva Sadan, **Empowerment and Community Planning:** ***Theory and Practice,*** Tel Aviv, Hakibutz Hameuhad Publishing House, 2004, pp. 33-34. (English translation e-book available on-line at http://www.mpow.org).

İkinci Dünya Savaşına kadar kabul gören egemen devlet merkezli güç tanımı savaş yıllarıyla birlikte sorunsallaştırılmıştır. Bu dönemde yaşayan Max Weber, gücü ekonomik ve otoriter çıkarlara dayalı bir baskınlık faktörü olarak görmüş ve gücü sosyal bir ilişki içerisindeki aktörün direnişle karşılaşmasına rağmen kendi isteklerini gerçekleştirme olasılığı şeklinde tanımlamıştır.[10] Bu tanım savaş sonrası dönemdeki güç literatürünü de derinden etkilemiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa dışında çok sayıda ulus devlet ortaya çıkmıştır. Ulus devletlerin ortaya çıkması ve sayısının artması sonrasında uluslararası ilişkilerde güç sorunu yeniden tartışma odağına oturmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası başlayıp yüzyılın sonuna giden dönemde yaşanan ekonomi politik gelişmeler ülkeler arası karşılıklı bağımlılığı artırmış ve bu da güç tanımlamalarını sorunsallaştırmıştır.[11]

İkinci Dünya Savaşı sonrası yaptığı çalışmalarla Hans Morgenthau uluslararası siyaset ve güç konularının önemli teorisyenlerinden biri olarak kabul edilir. 1948 yılında yayımladığı Uluslararası siyaset (Politics Among Nations) kitabında Morgenthau ulusal gücün unsurlarını iki temel gruba ayırır. Bunlardan birincisi "görece sabit" faktörler diğeri ise "sürekli değişen" faktörlerdir. Sabit faktörler içerisinde coğrafya ve doğal kaynaklar bulunurken değişen faktörler içinde endüstriyel kapasite, ordunun hazırlığı, nüfus, ulusal karakter, ulusal moral ve diplomasi kalitesi gibi unsurlar bulunur.[12] Morgenthau'nun ortaya koyduğu bu sistematik ulusal güç şeması daha sonraki teorisyenleri de derinden etkileyecektir.

1950'lilerin sonu ve 60'larda güç kuramına önemli katkılar sunmuş bir diğer teorisyen de Robert Alan Dahl'dır. 1957 yılındaki çalışmasında gücün çalışılması zor bir kavram olduğunun özellikle altını çizer ve güç kelimesi yerine etki ya da kontrol gibi kelimelerin kullanılmasının tartışmalara yol açacağını vurgular. Bu tartışmaların temel

---

[10] Elisheva Sadan, **Empowerment and Community Planning:** ***Theory and Practice***, p.35.
[11] Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, İstanbul, Küre Yayınları, 2001, s. 15-17.
[12] Hans Morgenthau, **Politics Among Nations:** ***The Struggle for Power and Peace***, USA, McGraw-Hill Education, 7th Edition, 2005, pp. 80-108.

sebebini de İngilizce dilinde, güç (power) kelimesinin, etki (influence) ve kontrol (control) kelimelerinin aksine uygun bir fiil formu bulunmaması olarak gösterir. Çalışmada Dahl gücü A'nın B'ye aksi takdirde yapmayacağı şeyi yapmasına sebep olmasının "temel sezgisel kavramı" (basic intuitive notion) olarak tanımlar.[13] Diğer bir deyişle güç A'nın B'ye B'nin aksi takdirde yapmayacağı şeyi yaptırabilme yeteneğidir ve bu tanım literatürde diğer tanımlardan daha fazla kabul görür.

Robert Dahl'ın 1957 ve 1961' deki çalışmalarında geliştirdiği karar alma mekanizması ve güç yaklaşımı birkaç yıl sonra Peter Bachrach ve Morton Baratz'ın 1962 ve 1963 yıllarındaki çalışmalarında eleştirildi. Dahl karar alma mekanizmasının çoğulcu bir ortamda ve açık bir biçimde yapıldığını ileri sürerken[14] Bachrach ve Baratz bu mekanizmanın demokratik ve açık olup olmadığını sorunsallaştırıp gücün sadece somut kararlarda yansıtıldığı varsayımını reddettiler. Bachrach ve Baratz'a göre Dahl'ın yaklaşımı gücün ikinci bir yüzünü ihmal ediyordu. İhmal edilen bu yüz, bazı konuların karar alıcıların gündeminden uzaklaştırılması yoluyla ortaya çıkan gücün "kapalı yüzüdür" (covert face).[15]

Bachrach ve Baratz'ın geliştirdiği "gücün iki yüzü yaklaşımı" 1974 yılındaki çalışmasıyla Steven Lukes tarafından bir adım öteye taşınmıştır. Lukes'ün bu yaklaşımına göre gücün açık (overt) ve kapalı (covert) yüzlerine ilaveten bir yüzü daha vardır. Lukes, Dahl'dan bu yana gelen "A'nın B'ye B'nin aksi takdirde yapmayacağı şeyi yaptırabilme kabiliyeti" yaklaşımına bir yeni boyut ekler. A'nın B'ye bunu yaptırabilmesi için B'nin tercihlerini, isteklerini ya da düşüncelerini etkileyecek bir yol izleyebilir. Buna gücün "gizil (latent) yüzü" ismini koyar.[16] Böylece gücün yüzleri tartışmasına üçüncü bir yüz daha eklenmiş olur.

---

[13] Robert A. "Dahl, The Concept of Power", **Behavioural Science**, 1957, vol. 2 pp. 201-215.
[14] Robert A. Dahl, **Who Governs?: Democracy and Power in an Amrican City**, Yale University Press, 1961, pp. 90-94.
[15] Peter Bachrach-Morton Baratz, **Two Faces of Power**, The American Political Science Review, vol. 56, 1962, pp. 947-952.
[16] Steven Lukes, **Power: A Radical View**, London: New York, Palgrave Macmillan, 1974, p. 34.

Soğuk Savaş yıllarında iki kutuplu dünya senaryolarına dayanan ABD-Sovyetler Birliği rekabeti küresel ya da bölgesel hegemonya mücadelesi olarak görülebilir. Öte yandan bu yıllar içerisinde küresel ekonomi-politik gelişmeler daha önce yalın biçimde tanımlanmış güç parametrelerinin jeopolitik, jeokültür, jeoekonomi ve jeostrateji kavramlarını daha da sık bir biçimde kullanarak yeniden tanımlanmasını gerekli kılmıştır. Özellikle soğuk savaş sonrası dönemin dinamizmi ülkelerin güç parametrelerini artık birbirinden bağımsız yalın unsurlar olarak değil, daha karmaşık ve dinamik unsurlar olarak görmeyi gerektirmiştir.[17]

Thucidides'den Lukes'a gelen kısa tarihsel güç yaklaşımları özeti bize gücün ne olduğuna ilişkin temel paradigmatik tanımları vermektedir. 70'li yıllardan bu yana güç tartışmaları önemli katkılarla devam etmiş olsa da aslında gücün yüzleri tartışmasından öteye paradigmatik bir değişim yaşandığını söylemek zordur. Uluslararası ilişkilerde farklı perspektiflerden analizler yapılsa da genel kabul gücün merkezi bir konumda olduğunu söyler. Analiz birimi olarak "birey"i, "devlet"i, "uluslararası sistem"i yada "sınıf"ı almak gücün öneminden bir şey kaybettirmez. Burada tartışma konusu gücün önemi ya da merkeziliğinden çok ne olduğu ve nasıl çalıştığı sorunu ile ilgilidir. Dolayısıyla bu noktada önemli olan güç kavramına nereden yaklaşıldığıdır.

2. Dünya Savaşı'na kadar kabul gören güç tanımı ülkenin sahip olduğu tasarruflarla ölçülebilmesini esas alan yaklaşıma dayalıydı. Tarihsel süreç içerisinde anlatıldığı üzere bu yaklaşım savaş yılları itibariyle bir kırılma noktasına gelir ve artık güç nedensellik ilişkisi boyutundan tanımlanır. Nedensellik düşüncesi kısaca gücü A aktörünün sergilediği davranışın B aktörünün davranışında değişime sebep olması olarak tanımlar. Burada davranışla kastedilen inançları, tutumları, tercihleri, fikirleri, beklentileri ve duyguları içeren geniş bir tanım kümesidir. Bir başka deyişle güç, bir

[17] Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, s. 15-17.

ülkeye ait tasarruflar değil, iki veya daha fazla aktörün arasındaki aktüel ya da potansiyel ilişkidir.[18] Dolayısıyla uluslararası ilişkiler literatürünün bize sunduğu güç analizinde, tasarrufların ölçülmesinden ilişkilerin nedensellik boyutunda incelenmesine doğru tarihsel bir geçiş yaşanmıştır.

1.2. Güç Türleri

Güç kavramını daha iyi anlamak için öncelikle gücün tarihsel süreç içerisindeki genel tanımlarını ve güç analizindeki tarihsel kırılma noktasını verdik. Bu noktadan itibaren gücün ne olduğundan ve buna bağlı analizinden çok gücün uygulanmasından ve türlerinden bahsetmek gerekmektedir. Güç kavramını tek bir kategoride incelemek uluslararası ilişkilerde belli başlı problem alanları yarattığından gücü türlerine ayırarak incelemek gerekmektedir. Uluslararası ilişkiler ve siyaset biliminin sunduğu literatür gücü uygulamalarına göre üç temel kategoriye ayırmıştır. Bunlar Sert Güç, Yumuşak Güç ve Akıllı Güç'tür.

1.2.1. Sert Güç

Sert gücün güç tartışmaları içerisinde tarihsel olarak önemi büyük olmuştur. Bunun sebebi sert gücün kaynaklar üzerinden tanımlanmasıdır. Tanım olarak sert güç bir aktörün diğerine yaptırmak istediği şeyi askeri ya da ekonomik araçları kullanarak yaptırmasıdır. Bir başka deyişle sert güç, sizin dışınızdakilerin sizin isteklerinizi takip etmeleri için askeri ya da ekonomik gücün havuçlar ve sopalarını (carrots and sticks) kullanabilme kabiliyetidir.[19] Burada havuçlar ile kastedilen ticari engellerin azaltılması gibi teşvikler ya da ittifak teklifi, askeri koruma vaadi gibi teklifler olarak değerlendirilebilir. Sopalar ile kastedilen ise askeri müdahale, ekonomik yaptırım ya da

---

[18] David Baldwin, "Power and International Relations" **Handbook of International Relations**, Ed. by. Walter Carlsnaes, Thomas Risse and Beth A. Simmons, Sage Publications, 2013. p. 274.

[19] Joseph Nye, "Propaganda isn't the way: Soft Power", **The New York Times**, January 10, 2003. (Çevrimiçi) http://www.nytimes.com/2003/01/10/opinion/10iht-ednye_ed3_.html 10 Şubat 2015.

"zorlayıcı diplomasi" kullanımı gibi tehditlerdir.[20] Sert güç ile karşılaştırılan ve son dönem literatürde sıkça tartışılan diğer bir güç türü de yumuşak güçtür.

1.2.2. Yumuşak Güç

Joseph S. Nye'ın Soğuk Savaşın hemen ardından ortaya attığı bir kavram olan yumuşak güç, politika yapıcılardan akademisyenlere kadar geniş bir çevreyi etkilemiş ve dünya siyasetinde adından çokça söz ettirir olmuştur. Nye'a göre yumuşak güç baskı ya da ödeme gibi yöntemlerden ziyade istediklerinizi çekicilik yoluyla elde edebilme kabiliyetinizdir. Uzun yıllar tartışmalara sebep olan bu yaklaşımın üstün körü eleştirisinin eksik okumalardan kaynaklandığını söyleyebiliriz çünkü bizzat Nye baskı ya da ödeme gibi sert güç uygulamalarının da yumuşak güç üretebildiğini ifade eder.[21]

Nye'a göre bir ülkenin yumuşak gücü 3 temel kaynağa dayanır: Ülkenin kültürü, siyasi değerleri ve dış politikaları. Ülkenin kültüründen kastedilen kendisi dışındaki yerlerde diğerlerine çekici gelen kültürel kaynaklarıdır. Siyasi değerlerle ülke içinde ve dışında canlı yaşayan ve kabul gören siyasi anlayış kastedilir. Dış politika kaynaklarıyla ise diğerleri tarafından meşru görülen ve ahlaki otoriteye sahip olan dış politikalar kastedilmektedir.[22]

Bir ülkenin yumuşak güç kapasitesi son yıllarda ortaya atılan ampirik yöntemlerle ölçülebilir hale getirilmeye çalışılmaktadır. Ülkelerin yumuşak güç unsurlarını üst ve alt endekslere ayırıp toplanan veriler üzerinden ülkelerin yumuşak güç yarışında nerede olduğu belirlenmektedir. Bu tür çalışmaların başında Steven McGlory'in endeks çalışması gelir. Glory üst kategori olarak bir ülkenin hükümeti, kültürü, eğitimi, girişimciliği/işi ve diplomasisi olarak ayırdıktan sonra bu kategorileri tek tek alt kategorilere ayırıp alt kategorilerden topladığı verilerle ülkelerin yumuşak

---

[20] Joseph S. Nye**, Soft Power: The Means To Success in World Politics**, New York, Public Affairs, 2004, s. 31.
[21] **A.e.**, s. 1-5.
[22] **A.e.**, s. 11.

gücünü ölçülebilir hale getirmeye çalışmıştır. Böylece ülkelerin yumuşak güç yarışında nerede olduklarını sıralayabilmektedir.[23] Bu endekste bazı eksikler gören Trunkos eksiklerinin tamamlanması ve endeksin mükemmelleştirilmesi çalışmalarına devam etmektedir.[24] Sert güç ve Yumuşak güç ile birlikte güncel kavramlardan bir tanesi de Akıllı güç tanımlamasıdır.

1.2.3. Akıllı Güç

Joseph Nye'ın ortaya attığı bir terim olan akıllı güç yumuşak güç ve sert güç stratejilerinin kombinasyonudur. Bir diğer deyişle akıllı güç ne tek başına sert güç ne de tek başına yumuşak güçtür. Bu kavramın ortaya çıkmasında Nye'a yöneltilen eleştiriler etkili olmuştur. Eleştirilere göre yumuşak güç, hemen hemen her şeyi ifade eden bir kavram ya da tek başına etkili bir dış politika üretebilen bir yaklaşımdır. Nye'a göre eleştiriler kavramın yanlış algılanmasından kaynaklanmıştır.[25]

Gücü güç yapan en önemli faktörün bağlam olduğu gerçeğini göz önünde bulundurduğumuzda sert gücün ya da yumuşak gücün geçerliliğini yitirdiği durumları görebilmekteyiz. İşte tam bu sebeple Nye de kendinden öncekiler gibi gücü bağlamında değerlendirmek gerektiği düşünmektedir. Dolayısıyla akıllı güç stratejisi üretmenin "bağlamsal anlayış"la (contextual intelligence) mümkün olabileceğini söylemektedir. Buna göre bağlamsal anlayış hem karmaşık problemler karşısında eğilimleri ayırt etme yeteneği hem de olayları şekillendirmeye çalışırken gösterdiği uyumluluk anlamına gelmektedir.[26] Diğer bir deyişle sert güç ve yumuşak güç unsurları nasıl belirli kaynaklarla ilişkiliyse akıllı güç de strateji üretebilme kabiliyetine dayalı bağlamsal anlayışla ilişkilidir.

---

[23] Steven McGlory, "The New Persuaders: An International Ranking of Soft Power", **Institute for Government,** 2010.
[24] Judith Trunkos, What is Soft Power Capability and How Does It Impact Foreign Policy?, Phd Prospectus, 2013.
[25] Joseph S. Nye, Get Smart: Combining Hard and Soft Power, **Foreign Affairs**, July-August 2009.
[26] Joseph S. Nye**, Powers to Lead**, New York, Oxford University Press, 2010. p. 88.

Öte yandan Guilio Gallarotti, çok daha kapsamlı ve açıklayıcı yaklaşımıyla akıllı güç literatürüne önemli katkılar sağlamıştır. Akıllı gücün yumuşak güçle arasındaki ilişkiyi ortaya koyan Gallorotti yumuşak gücün doğru kullanıldığı takdirde akıllı güç üretebileceğini özellikle vurgular.[27] Ayrıca akıllı gücün, ulusal etkiyi ve ulusal güvenliği optimize edebileceğini söyler. Karar alıcıların, yumuşak gücü dış politikalarını tam olarak entegre edebilmeleri için, güç portföylerini izleme ve değerlendirme noktasında keskin zekalı olmaları gerekir. Kara alma noktasındaki tüm psikolojik ve bilişsel engellere rağmen, çeşitli karar verme pratikleri akıllı güç açısından son derece önemlidir. Gallorotti karar alıcılar için önemli olan pratikleri şöyle sıralar: Güç, kaynaklara göre değil neticeye göre değerlendirilmeli; nominal güç değil net güce dayanarak düşünülmeli; güç artırma stratejilerinin çeşitli sonuçları göz önünde bulundurulmalı; güç teorileri sürekli olarak sorunsallaştırılmalı ve güç denetimleri ciddi bir hassasiyetle sürekli olarak yapılmalıdır.[28] Akıllı güç, ulusal büyüklüğe göre farklı bir biçimlerde belirdiği gibi ve kullanımı da büyüklüğü kadar önemlidir. Akıllı güç kullanımı öylesine kritik bir şeydir ki küresel güç hiyerarşisinde çok alt sıralarda bulunan Singapur bile ABD'nin bölgesel güvenlik anlayışını sarsabilir. [29]

Kısaca güç tanımlarına ve türlerine değindikten sonra ülkelerin güç uygulama kapasiteleri bakımından uluslararası güç hiyerarşisinde nerede bulundukları sorusu herhangi bir ülkenin dış politikasını anlamlandırmak açısından gereklidir.

1.3. Güç Kategorileri

Uluslararası ilişkilerde bir ülkenin dış politika analizinin yapılması onun uluslararası güç hiyerarşisinde nerede bulunduğuyla yakından ilişkilidir. Siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, iktisat gibi bilim dalları uzunca bir süredir ülkeleri belirli

[27] Giulio M. Gallarotti, "Soft power: what it is, why it's important, and the conditions for its effective use", **Journal of Political Power**, 4:1, pp. 25-47.
[28] Guilio M. Gallorotti, Smart Power: Definitions, Importance, and Effectiveness, **Journal of Strategic Studies**, 2015, 38:3, 245-281.
[29] Alan Chong, "Smart Power and Military Force: An Introduction", **Journal of Strategic Studies**, 2015, 38:3, pp. 233-244.

kategorilere ayırarak tanımlamaktadır. Bir ülkenin dünya politikası içerisindeki yerinin daha net anlaşılması için bir gereklilik olan bu kategorik yaklaşım sonucu ülkeler; süper güç, büyük güç, bölgesel güç, orta ölçekte güç ve küçük güç olarak tanımlanmaktadırlar. Bu kategorilere ek olarak Yükselen güç, Gelişmekte olan güç, vb. kategorilere gidilebilmektedir.

1.3.1. Süper Güç

Süper güç uluslararası güç hiyerarşisinin en tepesinde yer alan devlet ya da ulus için kullanılan bir terimdir. Bu yüzden tarihsel olarak düşünüldüğünde Antik Mısır, Fars İmparatorluğu, Roma İmparatorluğu, Moğol İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu gibi geçmiş imparatorluklar birer süper güç olarak değerlendirilirler. Fakat "süper güç" teriminin 2. Dünya Savaşı yıllarıyla birlikte literatüre girdiği düşünülmektedir. Uzun bir tartışmaya sahip olan süper güç kavramı dünyanın her yerinde; bazen de tek bir seferde dünyanın bir bölgesinden daha geniş bir alanda baskın güç ve etkisini yansıtma kapasitesi olan ve böylece küresel hegemon statüsünü elde eden bir ülkedir.[30]

Soğuk Savaş yıllarında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyetler Birliği süper güçler olarak tanımlanıyordu. Soğuk Savaş sonrası dönemde tek süper gücün ABD olduğu genel kabul görse de özellikle 11 Eylül 2001 saldırısı ve dünyadaki ekonomik bağımlılık dengesinin değişmesi dolayısıyla ABD'nin süper güç ya da tek süper güç olup olmadığı tartışmalı bir hale gelmiştir. ABD'nin süper güç olup olmaması ile ilgili tartışmalar ABD'nin yaptırım kabiliyetlerini yitirmeye başlaması, ABD'nin gücü azalmasa da diğer ülkelerin güçlerinin artması, Çin'in hızlı yükselişi, bölgesel ya da küresel ittifakların ABD gücünü dengelemede daha etkin olması gibi boyutlardan tartışılmaktadır.[31] Öte yandan ABD'nin sahip olduğu güç kaynakları ile diğer ülkelerin

---

[30] Lyman Miller, "China : An emerging superpower?", **Stanford Journal of International Relations**, Emerging Powers; vol. 6(1), Winter 2005. (Çevrimiçi) http://web.stanford.edu/group/sjir/6.1.03_miller.html 16 Mart 2015.

[31] Bunun için Fareed Zakaria'nın **Post-American World** (2008), Charles Kupchan'ın **No One's World** (2012) çalışmaları incelenebilir.

elinde bulundurdukları kaynakların arasında büyük bir uçurum olması dolayısıyla tek kutuplu dünya düzeninin uzun bir süre daha devam edeceğini düşünenler de vardır.[32]

1.3.2. Büyük Güç

Büyük güçler uluslararası sistem içerisinde en güçlü orduya ve en güçlü ekonomiye sahip ülkeleri kapsar. Güçlü ordu ve güçlü ekonomiyi takiben bu kategorideki ülkeler büyük nüfusa, verimli doğal kaynaklara ve eğitimli iş gücüne sahiptirler. Dış politika davranışı açısından küresel düzeyde etki yapabilme kabiliyetleri vardır. Büyüklükleri dolayısıyla ekonomik potansiyellerindeki değişmenin yavaşça gerçekleştiği bilinen büyük güçler kategorisindeki ülkelerin hangi ülkeler olduğu konusunda tartışmalar olsa da yedi ülkenin kriterleri karşıladığı genel kabul görmektedir. Bu ülkeler ABD, Çin, Rusya, Japonya, Almanya, Fransa ve İngiltere'dir.[33]

Büyük güçlerin neye göre belirleneceği tartışması da uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi literatürünün büyük tartışma konularından biri olagelmiştir. Bir ülkenin güçlü bir orduya sahip olması onu diğer ülkelerden üstün bir konuma getirmeyebilir. Ayrıca güçlü bir ekonomi ya da büyük nüfus bir ülkenin büyük güç olmasını sağlayamayabilir. Böyle bir durumda güç kapasitelerini ayrı ayrı ölçmek ve ülkeleri bu kapasitelerin ağırlığına göre sıralamak doğru bir yöntem değildir. Bunun yerine ülkeler, nüfus ve toprak büyüklüğü, kaynak birikimi, ekonomik kapasitesi, ordu gücü, siyasi istikrarı ve yetkinliği gibi öğelerin tamamında ne derece başarılı olduğu ile sıralanırlar.[34]

1.3.3. Orta Ölçekli Güç

Orta ölçekli güç kategorisi üzerinde tam anlamıyla uzlaşı sağlanmış bir kategori değildir. Orta ölçekli güç üzerine çalışan hemen herkes, bir ülkeyi orta ölçekli güç olarak

---

[32] Bu görüşü temsil eden en bilindik örnek için Stephen G. Brooks ve William Wolhforth'un **World Out of Balance** (2008) çalışması incelenebilir.
[33] Joshua S. Goldstein ve Jon C. Pevehouse, **International Relations**, New York, Pearson 10th. Edition, 2014, p. 54.
[34] Kenneth N. Waltz, **Theory of International Politics**, Waveland Press, 2010, p. 131.

sınıflandırma kriterlerinin eksikliği üzerinde uzlaşmaktadır. Bu eksikliklerin kabulüne rağmen farklı parametrelerden orta ölçekli güç tanımlaması yapılmıştır. Örneğin, Bernard Wood 1988 yılındaki çalışmasında orta ölçekli güçleri beş önemli rol üzerinden tanımlar. Buna göre orta ölçekli güç, 'bölgesel ya da alt-bölgesel bir lider olarak', belirli sorun alanı ya da alanları üzerinde etkili olma kapasitesi olan 'işlevsel bir lider olarak', arabuluculuk gibi politikalarla 'istikrar sağlayıcı' olarak, bir büyük güçle ittifak yapmak suretiyle 'statü arayıcı' olarak ya da Birleşmiş Milletler barış gücü operasyonlarını destekleyerek ' çok taraflı iyi vatandaş' olarak varlığını sürdürmektedir.[35]

Bir başka açıdan Cooper, Higgot ve Nossal'ın 1994 yılındaki çalışmasının orta ölçekli güçleri dört farklı kategoride incelenmiştir. Bunlardan birincisi iki büyük güç ya da güç bloğu arasında kalmış 'coğrafi' orta ölçekli güçler, küresel ya da bölgesel sorunlarda güvenilen, dürüst kabul edilen ve arabuluculuk üstlenen 'düzenleyici' orta ölçekli güçler, kendi güçleri hem büyük hem de küçük ölçekli güçlere bağlı olan 'pozisyonel' güçler ve son olarak bölgesel ya da küresel sorunlarda niş diplomasisinde[36] başarılı olan 'davranışsal' orta orta ölçekli güçler bulunmaktadır.[37]

Orta ölçekli güç kategorisine ampirik metotlarla yaklaşan Ikeda, neo-liberal küreselleşme karşısında bağımsız kalabilmiş bir ekonomiye sahip olmaları bakımından, Norveç, Meksika, Kanada ve Avustralya'nın orta ölçekli güç olduğu sonucuna varmıştır. Bu liste Jonathan Ping'in 2005 yılındaki çalışmasında geliştirdiği istatistik taksonomi yaklaşımıyla Malezya ve Endonezya ülkeleri eklenerek uzatılmıştır. Ping'e göre 14 orta

---

[35] Bernard Wood, **The Middle Powers and the General Interest**, Ottawa, North South Institute, 1988. p. 21-28.

[36] Niş diplomasisi (Niche Diplomacy), Temel karakteristiği hemfikir ülkelerle (like-minded countries) koaolisyon kurmaya dayalı Orta ölçekli güç diplomasisi(Middle Power Diplomacy)'nin kapsadığı bir diplomasi türüdür. Niş diplomasisinde ülkeler kaynaklarını tüm alanları kapsayacak biçimde değil, spesifik alanlarda yoğunlaştırırlar. Bunun için Bkz: Andrew F. Cooper, ed., **Niche Diplomacy: Middle Powers After the Cold War** (Macmillan, London 1997); Alan K. Henrikson , "Niche Diplomacy in the World Public Arena: The Global 'Corners' of Canada and Norway", in Jan Melissen, ed., **The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations** (Palgrave Macmillan, London, 2005).

[37] Andrew F. Cooper, Richard A. Higgott, Kim R. Nossal, **Relocating Middle Powers: Australia and Canada in a Changing World Order**, Canada, UBC Press, 1994, pp. 16-27.

ölçekli güç vardır: Avusturalya, Kanada, Şile, Endonezya, Hindistan, İran, Malezya, Meksika, Filipinler, Singapur, Güney Kore, Tayvan, Tayland ve Türkiye. Bunları tanımlayan ampirik nitelikler, ordu harcamalarının seviyesi, nüfus büyüklüğü, ekonominin büyüklüğü ve yapısı ve son olarak gelişmişlik göstergeleridir.[38] Ampirik metotlarla orta ölçekli güç tanımlaması yapmanın bilimsel açıdan büyük problemleri vardır ve tartışılmaya devam edilmektedir.

1.3.4. Küçük Güçler

Uluslararası sistemde küçük güç kategorisindekiler orta ölçekli güçlere ve büyük güçlere oranla etki kapasitesi daha düşük olanlara verilmiş genel addır. Küçük güçlerin dünya politikasını belirlemede küçük ama etkili olabildiği durumlar aslında sıkça görülür. Çünkü küçük güçlerden bazıları orta ölçekli ya da büyük güçlerle ittifak kurarak imtiyaz elde edebilmişlerdir. Aksi örnek de büyük güçlerin sürekli etkisi ve baskısı altında da kalmış küçük güç örnekleridir.

Küçük güçlerin davranış kalıplarına bakıldığında stratejik açıdan öncelikle güvenliklerini sağlayacak askeri ve siyasi kaynaklara sahip olmadıkları için bağımlılıkla hareket ettiklerini söyleyebiliriz. Bu kaynaklara ve güvenliğe olan bağımlılık dolayısıyla bölgesel bir gücün etkisi alanında olduklarında ittifak ya da tarafsızlık konumunu seçerler. Tek başlarına uluslararası sistemi etkileyemezler. Seçim ve manevra alanını genişleterek; stres zamanlarında güvenebileceği toplam kaynaklarını artırarak; dışsal çevreyi değiştirmeyi amaçlarlar. Ayrıca küçük güçler uluslararası kurumların birincil yararlanıcılarıdırlar. Son olarak doğaları gereği savunmacıdırlar. Uluslararası sistemde fırsattan çok tehlike görürler.[39]

---

[38] Allan Patience, "Imagining Middle Powers", **Australian Journal of International Affairs**, vol. 68(2), 2014, pp. 210-224.
[39] AsleToje, "The European Union as a Small Power", **Journal of Common Market Studies**, Volume 40, n.1, 2011, pp. 43-60.

1.3.5. Bölgesel Güçler

Bölgesel güç üzerinde tam uzlaşı sağlanabilmiş bir kavram değildir. Bölgesel güç üzerine çalışan uzmanların yaşadığı sorunun temel nedeninin "bölge" ve "güç" kavramlarının hem çok yönlü değerlendirilebilen hem de uzlaşımı zor olan kavramlar olmasından ileri gelir. Buna rağmen bölgesel güç olarak adlandırılan ülkelerin içinde bulundukları bölge bağlamında büyük bir nüfusa, yüksek bir gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH)'ye, konvansiyonel bir orduya ve bazı durumlarda da nükleer silahlara sahip olmaları gerekmektedir.[40]

Bölgesel güç tanımlamasını zorlaştıran bir başka sorun da çoğunlukla orta ölçekli güçlerle karıştırılmasıdır. Bölgesel güç de orta ölçekli güç gibi öncelikle sahip olduğu kaynaklar üzerinden tanımlanırken bölgesel güç tanımlamasında davranışsal boyut baskındır. Bölgesel gücün bulunduğu bölgede öncelikli rolleri ve sorumlulukları bulunmaktadır. Bölgesel güç içinde bulunduğu bölgede önde gelen bir güçtür. Önde gelen güçler (leading powers) güç kaynakları, ben-idraki ve liderliği üzerinden tanımlanır ve diplomatik forumlarda siyasi etki yapabilme kabiliyetine sahiptirler. Bu türden güçler liderliklerini ve kaynaklar üzerindeki güçlerini birleştirebilen güçlerdir.[41]

Bölgesel gücün niteliklerini daha da açmak gerekirse, bir bölge içerisinde istikrar sağlayıcı ve rol gösterici bir rol oynayabilmesi için böyle bir devletin içsel dinamiklerinin bu role imkan tanıması gerekmektedir. Ayrıca böyle bir devletin bölgesel lider, istikrar sağlayıcı, barışı korumasa da barış yapıcı rollerini üstüne almak için istekli olması gerekir. Bölgesel bir güç, içinde bulunduğu bölgenin güvenliğinden sorumlu, bölgesindeki güvenlik kompleksi içerisinde komşularına karşı kabul edilebilir olmalıdır. Buna ilaveten bölgenin dışında daha geniş bir çevrede kabul görmesi gereklidir.[42]

---

[40] Detlef Nolte, "How to Compare Regional Powers: Analytical Concepst and Research Topics", **Review of International Studies**, 36, 2010, p. 889.

[41] Joseph S. Nye, **Powers to Lead: Soft, Hard, Smart**, New York, Oxford University Press, 2008.

[42] Maxi Schoeman, "South Africa as an emerging middle power: 1994-2003", **State of the Nation: South Africa**, Ed. by. John Daniel, Adam Habib, Roger Southall, South Africa, Human Sciences Research Council, 2003, p. 353.

Daha açık ve kapsamlı bir tanım yapılmaya çalışılırsa; Detlef Nolte'ye göre bölgesel bir güç coğrafi, ekonomik ve siyasal-ideal olarak ayrık bir bölge içerisinde yol gösterici ben idrakini açıkça dile getiren, bölgesel güç projeksiyonu için gerekli olan maddi, kurumsal ve ideolojik kaynaklara sahip, bölgesel ilişkilerde kayda değer bir etkiye sahip olan bir ülkedir. Buna ek olarak bölgesel bir güç ekonomik siyasi ve kültürel olarak bölgeyle bağlantılı; jeopolitik ayrışmayı ve bölgenin siyasal-ideal inşasını ciddi anlamda etkileyen ve bu etkiyi bölgesel yönetişim yapılarının araçlarıyla uygulayan, ortak bölgesel kimlik veya proje tanımlayan ve dile getiren, bölgesel güvenlik gündemini belirgin bir biçimde tanımlayan, bölgesel yol gösterici pozisyonu bölge içi ve bölge dışı aktörler ve özellikle diğer bölgesel güçler tarafından kabul edilen, bölgelerarası ve küresel forum ve kurumlara entegre, bu forumlarda bölgenin bir temsilcisi olarak sadece çıkarlarını değil aynı zamanda eylemlerini ifade eden devletlerdir.[43]

1.4. Gücün Boyutları

İlişkisel güç yaklaşımlarına göre, gücü farklı boyutlarının varlığını kabul edip buna göre değerlendirmek gerekir. Bu boyutları da değerlendirmenin koşulu kuşkusuz bağlamı iyi anlamaktan geçer. Örneğin, güç bir boyutta yükselebilirken diğer boyutta düşebilir. Dolayısıyla karşımıza toplam olarak ölçülmesi zor bir güç anlayışı ortaya çıkar. Tüm bu karmaşık denklemi netleştirmek için gücü boyutlarına ayırmamız ve her bir boyutu anlamamız gerekmektedir. David Baldwin gücü beş boyuta ayırarak inceler. Gücün Alanı/Kapsamı (scope), Gücün Çalışma Alanı(domain), Gücün Ağırlığı/İtibarı (weight), Gücün Bedeli/Maliyeti (cost), Gücün Araçları (means).[44]

---

[43]Detlef Nolte, "How to Compare Regional Powers: Analytical Concepts and Research Topics", **Review of International Studies**, 36, 2010, p. 893.

[44] David Baldwin, "Power and International Relations", **Handbook of International Relations**, Ed. by. Walter Carlsnaes, Thomas Risse and Beth A. Simmons, Sage Publications, 2013. p. 275.

1.4.1 Gücün Alanı/Kapsamı (Scope)

Baldwin gücün kapsamını A aktörü tarafından etkilenmiş olan B'nin davranış veçhesi olarak tanımlar. Bu durum da bir aktörün gücünün bir olaydan başka bir olaya değişebileceğine dikkat çeker. Böylece, Japonya gibi bir ülke askeri konulardan çok ekonomik konular bakımından daha fazla etki sahibi olabilir ya da tam tersi de Kuzey Kore gibi bir ülke için geçerli olabilir.[45] Nye göre ise kapsam güç ilişkilerine kimlerin dahil olduğu ile anlaşılır. Örneğin Papa'nın Katolik Hıristiyanlar üzerinde bir gücü vardır ama Protestanlar için bu geçerli değildir. [46] Bir diğer deyişle gücün kapsamı hem aktöre göre hem de aktörlerin sahip olduğu unsurlara göre değişkenlik gösterir.

1.4.2. Gücün Tesir Ettiği Alan (Domain)

Gücün çalışma alanı etkiye tabi olan aktörlerin sayısı ya da önemini belirtir. Bir başka deyişle B aktörü ne kadar büyük ve orada ne kadar B var? Böylece bir devlet dünyanın herhangi bir bölgesinde önemli ölçüde bir etkiye sahip olabilirken, bir başka bölgede ise az bir etkiye sahip olabilir ya da etkisiz kalabilir. Örneğin bugünkü Rusya'nın etki alanı geçmişteki Sovyetler Birliğinin etki alanından daha küçüktür.[47]

1.4.3. Gücün Ağırlığı/İtibarı (Weight)

Gücün itibarı B aktörünün davranışının A aktörü tarafından etkilenebilme olasılığıdır.[48] Örneğin ticari görüşmelerde amaçlarına ulaşma şansı %30 olan bir ülke, şansı %90 olan bir ülkeye oranla daha az güçlüdür. Bu boyuta A'nın etkisinin güvenilirliği de denilebilir.[49]

---

[45] **A.e**, s.275.
[46] Joseph S. Nye, **Future of Power**, USA, Public Affairs, 2011, p .6.
[47] Baldwin, **A.g.e.**, pp. 275-276.
[48] Robert A. Dahl, "The Concept of Power", **Behavioural Science**, 1957, vol.2 pp. 201-215.
[49] Baldwin, "Power and International Relations", p. 275.

1.4.4. Gücün Maliyeti/Bedeli (Cost)

Güç uygulamanın neye mal olacağı gücün önemli boyutlarından biridir. A aktörüne çıkan maliyet ile B aktörüne çıkan maliyet etkiyi ölçmede birbiriyle ilintilidir. A'nın B'yi etkilemesi ucuz mu pahalı mı? A'nın talepleriyle uyumlu olmak B maliyetlidir? Örneğin Harsanyi'ye göre daha az maliyetle elde eden bir aktöre, etkiyi daha maliyetli elde eden bir aktörden daha fazla güç atfedilmelidir.[50] A'nın B'ye B için ucuz olan şeyleri yaptırabildiği durumlardan çok, eğer A aktörü B'ye B için pahalıya mal olacak bir şey yaptırabiliyorsa bu daha fazla gücün göstergesidir. A aktörü B'yi kendi taleplerine uyumlu bir hale getiremiyorsa bile, uyumsuzluğu dolayısıyla B'ye bedel ödetebilir.[51]

1.4.5. Etki Araçları (Means)

Etkide bulunmak ya da güç uygulamak için birçok araç vardır ve bu araçları kategorileştirmek için birçok yol bulunabilir. 1985 yılındaki çalışmasında David Baldwin uluslararası ilişkilerde etki araçlarını sınıflandırmak için bir etki araçları şeması çıkarmıştır.[52] Buna göre etki araçları dört ana kategoride incelenebilir. Bunlar: Sembolik araçlar, Ekonomik araçlar, Askeri araçlar ve Diplomatik araçlardır.

> " -Sembolik Araçlar: Sembolik araçlar normatif sembollere başvurmayı hem de bilgi sağlanmasını içerir. Böylece bir ülke diğer ülkeyi köleliğin kötü olduğunu onlara hatırlatarak ya da Aids'in HIV virüsünden kaynaklandığının bilgisini onlara vererek etkileyebilir. Söylemler, Propaganda, Çerçeveleme(framing) ve Anlatılar/Öyküler(narratives) sembolik etki araçları olarak görülebilirler.

---

[50] John C. Harsanyi, "Bargainining in ignorance of the opponent's utility function", **Journal of Conflict Resolution**, vol. 6(1), 1962, pp. 29-38.
[51] Baldwin, **A.g.e.**, p. 276.
[52] David A. Baldwin, **Economic Statecraft**, United Kingdom, Princeton University Press, 1985.

-Ekonomik Araçlar: Bir ülkenin diğer bir ülkeye mevcut mal ve hizmetlerini artırarak ve azaltarak uyguladığı etki araçlarıdır. Ekonomik etki araçlarının Dünya siyasetinde uzunca bir tarihi vardır.

-Askeri Araçlar: Fiili bir durumda olan ya da tehdid altındaki askeri güçler uluslararası ilişkilerdeki diğer araçlardan daha fazla dikkat çekmiştir.

-Diplomatik Araçlar: Diplomatik araçlar, temsil ve pazarlık dahil olmak üzere bir dizi pratiği içinde barındırır."[53]

Baldwin'in üzerinde durduğu araçlar dört büyük kategori olarak ele alınabilse de yazar, kendi çizdiği ve her ülke için mümkün olmayan araçlar kümesinin genel tanımlarını verir. Sembolik Araçlar, çeşitli anlatılarla bir ülkeyi etkileme amaçlı olsa da bu etkinin ölçülebilirliği sorunludur. Hangi anlatıyla hangi ülkenin ne ölçüde etkilediğini bilmek çoğu zaman imkansızdır. Bu durum sert güç-yumuşak güç kategorisinde yumuşak güç unsuru olarak sayılabilir. Kalpleri ve akılları kazanma amaçlı olan yumuşak güç de çok yönlü yoğun çalışmalarla anlaşılmaya çalışılabilir. Sert güce atıf yapan düşünce kuruluşlarında üretilen çoğunlukla askeri uzmanların raporlarında bu unsurlar üstü kapalı biçimde azımsanır ve belirleyiciği küçümsenir.[54]

Öta yandan güç literatüründe bulunan askeri gücün çoğunlukla ordu ve ordu kapasitesi üzerinden değerlendirilmesi ve doğrudan girişilen savaşlara öncelik verilmesi vekaleten savaşın ya da delege etmenin önemini azımsar. Ancak bu İran gibi bir ülke için hayati önemdedir. Askeri etkiyi sadece ordular üzerinden değil aynı zamanda vekaleten savaş üzerinden de değerlendirmek gerekir. Dolayısıyla, vekaleten müdahaleyi kısaca tanımlamak ve önemli tartışmalarına yer verilmelidir.

---

[53] Baldwin, **A.g.e.**, s. 275.

[54] Anthony Cordesman ABD'nin Irak işgali sonrası, Iraklıların ABD ve diğer ülkelere bakışını anket çalışmalarını derleyerek sunduğu çalışmasının başlığını "Winning the Hearts and Minds"(Kalpleri ve Akılları Kazanmak) şeklinde atar ve ABD'nin bu konularda bir hayli başarısız olduğu gerçeğini ortaya koyar.

1.5. Vekaleten Müdahale

Uluslararası sistem ve teknoloji geliştikçe, düşmanla doğrudan yüzleşmeyi önlemek ya da birinin çabalarını artırmak için yapılan "vekaleten müdahale" bu gelişime oranla artış göstermiştir. Geleneksel savaşın İkinci Dünya Savaşı'ndaki yıkıcı özellikleri, vekaleten müdahaleyi geleneksel savaşa oranla daha fazla tercih edilir hale getirmiştir. Günümüzde de uluslararası sistemin doğası ve teknolojik gelişmeler "doğrudan çatışma" yerine "vekaleten müdahale"yi daha makul, daha savunulabilir kılmıştır. Modern Dünyada Soğuk Savaş süresince ve sonrasında vekaleten müdahale her yerde bulunabilen bir devlet politikası aracı olagelmiştir. Soğuk Savaş sonrasında Balkanlar'da, Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde ve Keşmir'de devletler doğrudan savaşa girmek yerine rakiplerine karşı kampanya yürütme amacıyla vekiller tayin ettiler.[55]

1.5.1.Vekaleten Müdahale/Savaş Tanımı

Basit bir şekilde açıklamak gerekirse vekaleten savaş A devletinin, C devletinin insanlarını B devletine karşı silahlanmalarını desteklediğinde ortaya çıkar ve B devletinin, C devletinin insanlarının kendi hasmı olması umulur. Örneğin Kore ve Vietnam Savaşları bu kategoride değerlendirilebilir. Savaşın gerçek kışkırtıcıları, Sovyetler Birliği (Kuzey Kore ve Kuzey Vietnam'ın hamisi) ve ABD (Güney Kore ve Güney Vietnam'ın hamisi) idi. Bir başka örnek ise 1978'de yapılan ve 3. İndo-Çin Savaşı olarak bilinen Kamboçya ile Vietnam arasındaki savaştır. Bu aslında Çin ile Sovyetler Birliği arasında bir vekaleten savaştı. Ancak buradaki temel problem devletler arasındaki vekaleten savaş bir seviyede doğru olsa bile bir başka seviyede de değerlendirilmelidir. Çünkü savaş aynı zamanda yerel sorunlarla ilgili yerel bir meseledir.[56]

---

[55]Chris Loveman, "Assessing the phenomenon of proxy intervention" **Conflict, Security and Development**, 2002, 2:03, pp. 29-48.

[56] Geoffrey Stern, **The Structure of International Society: An Introduction to Study of International Relations,** London, 2nd Edition, Pinter Publishers Limited, 2000, p. 216.

B. Duner vekaleten savaşı şöyle açıklıyor:

> "Bir iç çatışmanın sonucunu etkilemeye çalışan herhangi bir dış güç, herşeyden önce, tahrip etme, savaşçılara silah sağlama, tamire/düzelmeye yardım etme, eğitim ve danışmanlık benzeri çalışmalara başvurur. Bu araçlarla, savaştan uzak durur ya da uzak duruyormuş gibi yapar. Bu yolla aynı zamanda içermenin/dahil olmanın (involvement) uluslararası sonuçlarıyla da başa çıkabilir....Vekaleten ilişkiler pekala farklı analiz seviyelerinde bulunabilirler. Bir ülke İspanya İç Savaşında olduğu gibi gönüllüleri ikmal ederek ve göndererek bir iç savaşa müdahil olabilir. Ayrıca Domuzlar Koyu Çıkarması'nda olduğu gibi sürgün edilmiş insanları destekleyebilir. Sıkça bahsedilen bir diğer önemli eylem de ülkelerin hizmetinde olan istihbarat örgütleriyle sürdürülen ilişkiler ile karşı tarafı tahrip etmedir (subversion). Tüm bunlar bir devlet ile kurumlar ya da kolektif arasındaki ilişkiyle ilgilidir."[57]

Asıl (principal) devletin sunabileceği en önemli desteğin en yaygın biçimi silah ya da diğer askeri ekipmanı sağlamaktır. Bu, vekaleten müdahalenin en çok bilinen ve ortak özelliğidir. Silah transferinin amacı, vekilin askeri gücünü artırmak ve krizle kendi başına başa çıkmasını sağlamaktır. 'Süper Güç patronu, alıcısını (client) yeterince silahlı ve eğitimli tutarak, kendi gücünü alana tahsis etmenin de önüne geçmiş olur.'[58]

Patron konumunda olan devlet ile vekil arasındaki ilişkinin ne olduğuna dair bir tanım yapmak aslında oldukça zordur. Vekaleten müdahalenin çeşitli aktörlerin motivasyonu, çıkarları ya da siyasi bağımsızlıkları açısından değerlendirmek ilişkinin anlaşılmasını zorlaştırır. Örneğin, patron konumundaki devlet vekaleten savaşa girecek olanları zorlamış mıdır? Ya da bu durum gönüllü ortak bir girişim midir? Çünkü

---

[57] Bertil Duner, **Military Intervention in Civil Wars: The 1970's**, New York, St. Martin's Press, 1985, pp. 99–100.

[58] Christer Jonsson, **Superpower: Comparing American and Soviet Foreign Policy**, London, Pinter Publishers Limited, 1984, p. 126.

vekaleten müdahaleyi kanıtlayan şeyin ne olduğu fazlasıyla öznel bir şeydir. Dolayısıyla patron konumundaki devletle vekil arasındaki ilişkiye dair kimin kimi kullandığı sorusu bakımından bir belirsizlik vardır. Bazı gözlemcilere göre vekaleten savaşta, patron devletin (A) çıkarı vardır ve vekilin (B) çıkarı yoktur. Fakat patron – vekil arasındaki ilişki de vekilin de kimi zaman patronluğa soyunduğu durumlarla da karşılaşılır. Öte yandan çıkar boyutu müdahalenin her iki tarafın da çıkarına olabildiği farklı bir anlama da gelebilir. Ya da en azından vekilin, bu müdahaleden herhangi bir oranda çıkarının olduğu düşünülebilir.[59]

Bertil Duner bu durumu açıklamaya çalışırken "çıkarların uyumluluğu"ndan bahseder. Bu uyum asıl devletle vekil arasında ortak düşmana karşı oluşan bir uyumdur. Örnek verecek olursak, 1936-39 İspanya İç Savaşında, Moskova ve Madrid arasındaki ilişki ya da Afganistan'da, ABD ve isyancı gruplar arasındaki bağ çıkarların uyumluluğunun getirdiği bir şeydir. Duner vekaleten ilişkilerin aynı zamanda eylemlerin koordinasyonunu gerektiğini de söyler. Çünkü eylemlerin yürütülmesi ve başarısı her iki grubun da aktivitelerine bağlıdır. Ayrıca Duner çıkarların uyumluluğuna maddi destek ve güç ilişkilerini de ilave eder fakat vekaleten savaşın tespit edilmesi, tanımlanması ve kanıtlanması zor olduğundan, kavramın askeri işbirliği için yeniden formüle edilebileceği üzerinde durur. Böylece ordu işbirliğinin dört boyutu olduğuna dikkat çeker. Bunlar, bilgi, istihbarat, destek ve koordinasyondur.[60]

1.5.2. Vekaleten Müdahalenin Özellikleri

Duner'in fikirlerinden yola çıkan Loveman, vekaleten müdahalenin özellikleri için daha geniş bir tanım yapmıştır. Bu tanıma göre vekaleten müdahalenin ortak özellikleri daha kapsamlı bir şekilde şunlarla açıklanabilir:

---

[59]Chris Loveman, "Assessing the phenomenon of proxy intervention" **Conflict, Security and Development**, 2002, 2:03, pp. 29-48.
[60] Duner, **A.g.e.**, s. 121-122.

“ - İlişki bir patron ile bir vekil arasında mevcuttur. Patron konumundaki devlet, yeterli kaynaklarıyla ve çıkarlarıyla uyuşmazlığın sürmesi için vekile destek veren devlettir. Vekil ise çatışma içerisinde aktif bir şekilde bulunan ikinci bir devlet, silahlı muhalefet hareketi, ya da para-state[61]. İdeolojileri, güdüleri ve endişeleri farklı hatta karşıt olabilir fakat ortak bir düşmana karşı ortak bir arzuyu paylaşırlar.(çıkarların uyumluluğu)

-İlişki bilinemez, gizli hatta kapalı olabilir. Asıl devlet’in amacı, olayları etkilemektir. Ayrıca, çatışma içerisine direk katılımı ve çatışmanın getirdiği sorumluluğu önlemektir.

-Asıl devlet vekile maddi yardım sağlar. Bu yardım farklı tür ve ölçeklerde olabilir ve istihbarat, danışmanlık, ekonomik yardım, lojistik, silahlar ve birlikleri kapsayabilir.

-Yardımın tedarik edilmesi, eylemlerin koordinasyonunu ve bilginin değiş-tokuşunu (exchange) gerektirir.

-Vekaletan müdahale basitçe müdahil olan bir veya daha fazla dış gücün rekabeti değildir. Aynı zamanda yerel çatışma zemini vardır.

-İkincisine rağmen, vekaleten müdahale normalde yoğunluğun, sürenin ve çatışma şiddetinin (viciousness of conflict) artmasıyla ve belki de çatışmanın sonucunu değiştirmesiyle beraber, çatışma tırmanışına (conflict escalation) yol

[61] “Para-State” örgütler, çoğunlukla gerilla güçleri ile benzeri anlamda kullanılan paramiliter örgütlere verilen isimdir. İsimlendirmede state (devlet) isminin geçmesi, tarih içerisindeki kimi paramiliter örgütlerin sonunda devlete dönüştüklerine dair bir hafızadan ileri gelir. Terörist kabul edilen paramiliter örgütlerin kendi yönetimlerini kurabildikleri durumlar söz konusudur. bkz: Terrorist and Para-State Organizations, Encyclopedia.com, (Çevrimiçi) http://www.encyclopedia.com/doc/1G2-3403300749.html. Ayrıca “Para-State Örgütler” ismi bağımsızlaşma hareketleri, terörist örgütler ve uyuşturucu kartelleri için genel bir isim olarak kullanılmıştır. Bkz: FAS, Intelligence Resource Program (Çevrimiçi) http://fas.org/irp/world/para/

açar. Buna daha doğru bir isimle ifade etmek gerekirse *çatışma regülasyonu* (conflict regulation) denebilir. Çünkü patron konumundaki devlet vekile olan yardımını bir avantaj algıladığı takdirde azaltabilir ya da sonlandırabilir. İlişki bilinmez, gizli ya da kapalı olabilir ve patron devletin bunu ilişkiyi gerçekleştirmede eli serbesttir."[62]

Loveman, makalesinde vekaleten müdahalenin dört genel şekli olduğunu söyler. Bunlar'dan ilki çekirdek-çekirdek (core&core) arasında olandır. Burada çekirdek devletler gelişmemiş ulus ya da ulusları arena olarak kullanır. Buna örnek Soğuk Savaş'ta muhtelif yerlerde yaşanan çatışmalardır. İkinci şekil ise çekirdek-çevre (core&peripheral) arasında olandır. Burada gelişmiş bir devlet gelişmemiş devleti hedef alır. Örneğin 1991 sonrası ABD'nin Irak'a karşı yürüttüğü operasyon. Üçüncü şekil ise çevre-çevre (peripheral&peripheral) arasında gerçekleşendir. Burada muhtemelen iki komşu ülke birbirinin içerisindeki ayaklanmaları destekler. Örneğin; Pakistan ile Hindistan. Son şekil ise çevre-çekirdek arasında gerçekleşendir. Bu örnekte gelişmekte olan dünyada bir devlet ya da hareket gelişmiş bir toplumu yıkmak için asimetrik savaş tekniklerini kullanır. Örneğin 1990'larda Silahlı İslami Grup (Armed İslamic Group of Algeria) tarafından yapılan Fransa'daki bombalamalar.[63]

Öte yandan vekaleten müdahale ya da isyancıların hamiliğini üstlenmek bedelsiz yada risksiz bir şey değildir. Daha da ötesinde müdahale üzerine çalışan uzmanların çalışmaları ciddi eleştirilere de maruz kalmıştır. Örneğin Idean Salehyan'a göre devletlerin isyancı örgütleri devletler arası direk savaştan kaçınmanın bir aracı olarak desteklemesi müdahaleden çok delege etme olarak görülmelidir çünkü müdahale üzerinden giden literatür iç savaşların çoğu zaman yerel faktörlerden kaynaklandığını söyler. Delegasyon ise devletlerin ayaklanmaları şekillendirmede önemli rol oynayabileceği bir durumdur. Örneğin Irak İslam Yüksek Konseyi İran'da

---

[62]Chris Loveman, "Assessing the phenomenon of proxy intervention" **Conflict, Security and Development**, 2002, 2:03, pp. 29-48.
[63]Loveman, **A.e.** s. 29-48.

oluşturulmuştur ve İran'dan ciddi ölçüde yardım almıştır. Salehyan, patron konumundaki devletin, vekil üzerindeki kontrolünü zamanla yitirebildiğini örnekleri deortaya koyar. Ayrıca devam eden iç çatışmalara yapılan yabancı desteği bir müdahale olarak değerlendirilmesine rağmen bir çok iç savaş uluslararası rekabetle şekillenir.[64]

Güç literatüründe etki uygulama araçları hem 'yumuşak güç, sert güç ve akıllı güç' perspektifinden, hem de 'ekonomik, askeri, diplomatik/siyasi ve sembolik/ideolojik araçlar' perspektifinden incelenebilir. Buradaki temel problem sınıflandırmanın her ülke için uygun düşmeme olasılığı ve tüm güç sınıflandırmalarının fazlasıyla iç içe geçmiş ve üzerinde yeterince uzlaşı sağlanamamış olmasıdır. Ayrıca güce kaynaklar üzerinden ya da sahip olunan güç unsurları üzerinden bakmak David Baldwin'in de üzerinde durduğu potansiyel güç problemini[65] önümüze koyar. Dolayısıyla hem problemin aşılmaya çalışılması hem de daha net bir resmin ortaya koyulması gerekir.

1.6. Sonuç ve Kavramsal Çerçeve

Etki alanı oluşturmak ve genişletmek için kullanılabilecek etki araçları ekonomik, askeri, ideolojik/sembolik, siyasi olmak üzere dört ana kategoride incelenebilir. Öte yandan etki araçları sert güç ve yumuşak güç olmak üzere iki ana kategoride de incelenebilir. Buradaki temel problem her bir kategorik yaklaşımı besleyen alt-kategorileri de içerecek biçimde bir dış politika analizi yapmanın oldukça geniş bir çalışma alanını gerektirmesidir. Bu kategorik genişliğe analizin uzun vadede yapılması sorunu da eklendiğinde çok daha geniş çalışmaların gereği ortaya çıkmaktadır.

---

[64]Idean Salehyan, "The Delegation of War to Rebel Organizations" **Journal of Conflict Resolution**, 2010 54: 493.

[65]David Baldwin potansiyel güç probleminden bahsederken, güç kaynaklarının gücün kendisi olup olmadığının sorunsallaştırıldığını söyler. Devletlerin kapasitelerine dair yapılan tartışmalar kimin kime neyi yaptırmak istediğini bize söylemekte başarısız olduğunu düşünür. Gücün kapsamı ve tanım alanı belirlenmeden devletlerin güç kapasinden bahsetmenin mantıksız olduğunu da ilave eder. Çünkü güç ilişkilerinde bağlam önceliklidir. Bu bağlamda güç ilişkilerine kimlerin dahil olduğu(scope) ile anlaşılabilir. Baldwin, **A.g.e,** s.277.

Örneğin Baldwin'in dört ana kategori altında kavramsallaştırmaya çalıştığı etki araçlarının her biri üzerinde araştırma yapmak 10 yıl gibi uzun vadeli bir dış politika analizi için fazlasıyla geniş bir çalışmalar zincirini zorunlu kılar.[66] Öte yandan söylemsel pratikler yoluyla bir ülkenin yahut bir toplumun ne kadar etkilendiğini ölçmek, hem söylemlerin çeşitliliği, hem de karşılığının resmedilmesi açısından oldukça zordur. Ayrıca etki araçlarının her ülke için aynı yahut benzer şemalarla tanımlanması bir başka zorluktur. Örneğin, bir ülke bir başka ülkeye doğrudan savaş açabildiği gibi vekaleten müdahalede de bulunabilir. Öte yandan bir ülke bir başka ülkeye hiç bir ideolojik etki aracıyla yaklaşmayabilir. Daha da ötesinde bir ülkenin etki göstermesi için her zaman doğrudan veya vekaleten müdahalede bulunması da gerekmez. Benzeri örnekler çoğaltılabilir. Burada önemli olan, çalışma konusu olarak seçilmiş ülkenin hangi etki araçlarıyla etki alanı yaratmaya ve genişletmeye çalıştığını resmederken ilgili ülkenin bir başka ülkeye yönelik geliştirdiği politikanın temel unsurlarını belirlemek buna bağlı bir etki şeması çıkarmaktır.

Bir başka sorun alanı da sert güç-yumuşak güç kategorileştirmesindeki temel problemle ilgilidir. Yumuşak güç unsurlarından diplomasi kalitesi, basın yayın kuruluşları, radyolar vs gibi araçlar hakkında bilgi toplamak ve hedef ülkede nasıl bir etki yarattığını ölçmek neredeyse imkansızdır. Ekonomik güç gibi bir kavram kimi zaman sert kimi zaman yumuşak güç unsuruna dönüşebildiği gibi; üzerine çalışılacak her bir ülke için farklı anlamlara gelebilir. Örneğin İran, Irak'a ekonomik yaptırım uygulama yoluyla sert güç kullanmazken, ABD İran'a Irak'taki etkisini azaltacak ekonomik bir yaptırım dayatabilir. Bu da ekonomik etki alanını sınırlandıracak en temel şeylerden biridir. Öte yandan yumuşak güç unsurları ile ilgili bilgi toplamak her ülke

[66] Belki de bu yüzdendir ki ABD, İngiltere, Almanya, Çin gibi ülkelerin düşünce kuruluşlarında hemen her ülke için ayrı ayrı uzmanlaşmış araştırmacılar bulunmaktadır. Ülkeler çoğunlukla "Uzun dönemli uzman gözlemciler" tarafından analiz edilirler. "Long-Time-Watcher" uzmanlar sadece bir ülkeyi uzun süredir izleyen kişiler oldukları için çok yönlü ve yoğun analizler yapmaya elverişlidirler.

için mümkün değildir. Savaşın içerisindeki bir ülkede yumuşak güç unsurları çok yönlü askeri-stratejik hedeflerle kullanılabilecekken, savaşın olmadığı istikrarlı bir ülke de ekonomik hedeflerle kullanılabilir. Benzeri örnekler çoğaltılabilir. Burada da önemli olan sert güç-yumuşak güç kategorilerinde çalışmanın temel zorluğunun, özellikle yumuşak güce dayalı analizi yapmanın zorluğu ile ve sert güce dayalı çeşitlilikle ilgili olduğunu farketmektir.

Her bir kategorik yaklaşım her ülke için farklılık gösterebilir. Bir ülke askeri, siyasi, ekonomik ve ideolojik alanların herhangi birinde varlık gösterebileceği gibi tamamında da etkili olabilir. Öte yandan bu temel alanların alt-dalları açısından düşünüldüğünde her bir ülke'nin "askeri" olarak, "ideolojik" açıdan, "ekonomik" bakımdan ve "siyasi" olarak etki yaratması kendi imkanlarına ve etki uygulamak istediği ülkenin durum ve şartlarına bağlıdır. Örnek vermek gerekirse, bir ülke Ortadoğu'daki bir ülkede etki göstermek için mezhepsel örgütlenmeleri dikkate alabilirken, diğer bir ülke de milliyetçi örgütleri dikkate alabilir. Dahası, hem milli hem dini kimliklere yönelik bir strateji geliştirebilir. Bir başka örnek vermek gerekirse, bir ülkenin ekonomik etki alanı oluşturmak için kullandığı araçlarla bir başka ülkenin ekonomik araçları birbirinden farklı olabilir. Bu farklılık, hem etki edecek ülkenin ekonomik yapısına ve gücüne, hem de etki etmek istediği ülkenin ekonomik yapısına ve ihtiyaçlarına bağlıdır.

Özetlemek gerekirse etki alanı oluşturmak, ülkenin kapasitesiyle, etkilemek istediği ülkenin içinde bulunduğu durumla ve güç ilişkileriyle ilgili olduğu gibi hangi etki alanlarında ne ölçüde bir güçle varlık gösterdiği ile de ilgilidir. Bir ülke herhangi bir etki alanında rekabet edebilir, varlık göstermeyebilir ya da en etkin konumda bulunabilir. Dolayısıyla etki alanlarını incelerken bir ülkenin bir diğer ülke ile ilişkileri açısından en önemli görülebilecek temel alanların bir seçkisinin yapılması gerekir. Ayrıca bir ülkenin "etki alanı" her bir etki kategorisindeki muhtemel rekabetlerin de

resmedilmesi suretiyle "nispi etkisi" bütüncül biçimde sunulabilir. Bu çalışma, temel dört kategoriden ilgili ülke için en önemli gördüğü alanları belirleyip bir etki alanı şemasını çıkartmayı deneyecektir.

İran'ın Irak'taki etkisini anlamak aşağıdaki temel etki alanlarında gösterdiği çabayı ve rekabet ettiği ülkeler ile belirlenen gücünün sınırlarını anlamak ile mümkündür. Ayrıca ideolojik alan, İran'ın kendi çabasıyla ortaya çıkmış bir şey olmayıp; işgal sonrası Irak'ın büyük siyasi dönüşümünden kaynaklanmaktadır. Buna ilaveten tüm etki alanlarının tarihsel süreç içerisinde incelenmesi her bir etki alanındaki çabanın bütüncül resmi için oldukça elzemdir. Sonuç olarak İran'ın Irak'taki etkisi alttaki etki alanı şemasıyla resmedilebilir.

EKONOMİK ETKİ ALANI

Araçlar: İhracat , Finansal Sektör, Stratejik açıdan önemli sektörler, Ticaret Stratejisi

Rekabet ettiği ülkeler: Türkiye, Çin, Birleşik Arap Emirlikleri, Avrupa ülkeleri

ASKERİ/DİRENİŞ ETKİ ALANI

Araçlar: Vekaleten Müdahale, İstihbarat Ağları,

Rekabet ettiği ülkeler: ABD, Irak

İDEOLOJİK ETKİ ALANI

Potansiyel Alan/Araç: Mezhebe Dayalı Potansiyel Kitle, Mezhepsel Otorite. (Burada etki alanı, potansiyel olarak kitlenin veya mezhepsel otoritenin bir etki aracına dönüşmesi veya dönüştürülme çabası olarak okunmalıdır.)

Rekabet ettiği unsurlar: Sünniler, Irak'a has Şiilik anlayışı, Arapçı Siyasi Kimliği ve Tarihsel Hafıza

SİYASİ ETKİ ALANI

Araçlar: Siyasi Partiler ile İlişkiler, Kriz dönemi arabuluculuk, (İran Şii bir devlet olarak Şii partilerin yönettiği Irak'la siyasi ilişkiler geliştiriyor, bu anlamda rekabet ABD ile gerçekleşiyor)

Rekabet Ettiği ülkeler: ABD, Irak

İKİNCİ BÖLÜM

İRAN İSLAM CUMHURİYETİ DIŞ POLİTİKASI

Tarih, siyaset, dış politika ve kültür alanlarını, hem kendi içinde iç içe geçmiş hem de uluslararası konumuyla ilişkili olarak değerlendirmek gerekir. İran'ın tarihini, siyasetini, dış politikasını ve kültürünü anlamanın öncelikli yolu da onun dünya üzerindeki konumunu ve tarihini anlamaktan geçer. Günümüzde dış politika analizlerinin çok boyutlu olduğu göz önünde bulundurulduğunda her ülke gibi İran'ın da dünya siyasetinde nerede durduğu tarihsel süreç içerisinde ne gibi kırılma noktalarından geçtiği iyi anlaşılmalıdır.

2.1 Kısa İran Tarihi

İran uzun ve köklü bir tarihe sahiptir. Ahamenişler'den Sasaniler'e, Safeviler'den Kaçar Hanedanlığı'na uzanan İran tarihi 18. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı İmparatorluğu'nun tecrübesine belirli ölçülerde benzeyen bir modernleşme döneminden geçmişti. Kaçar döneminde yaşanan tüm siyasal ve kurumsal değişim dönüşümler İran'ın hem siyasi tarihini hem de dış ilişkilerini etkilemiştir. 20. yüzyılın ilk yıllarında büyük bir Anayasa devrimiyle çalkalanan İran, 1. Dünya Savaşı öncesinden beri devam eden kuzeyde Rusların ve güneyde İngilizlerin işgaline karşı, savaş yılları itibariyle de karşı koyabilecek güçte değildi. Kaotik bir işgal döneminde İran'daki bir çok İranlı milliyetçi ve demokratın Almanya'dan yana tavır takındıklarını söylemek mümkündür.[67] 1. Dünya Savaşı yılları boyunca işgale bağlı siyasi krizlerle yönetimine devam eden Kaçar Hanedanlığı 1920'li yılların başında askeri darbeyle yüzleşti ve Şah Rıza Pehlevi, İran Şahanşah Devleti olarak da bilinen Pehlevi Hanedanlığı'nı kurdu.[68]

---

[67] Nikki Keddie, "Iran Under The Late Qajars", **The Cambridge History of Iran**, Volume 7: From Nader Shah to the Islamic Republic, 2008, pp. 174-201.
[68] Gene R. Garthwaite, **İran Tarihi**, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 2011, s. 20-202.

1926'da ülkenin başına geçen Rıza Şah'ın İran'da modernleşme ve batılılaşmaya dair reformlarını sürdürdüğünü hatta bir adım öteye taşıdığını söyleyebiliriz. Devletin merkezileşmesi, toplum, siyaset, ekonomi ve kültürün her alanda roller alması anlamındaki modernleşme Rıza Şah dönemi İran'ı için hayati önemdedir. Özellikle daha önce din adamlarının elinde olan eğitim ve hukuk alanlarında yapılan reformlar sosyal hayatı dönüştürücü etki yapmıştır. Öte yandan Fars Körfezini Hazar Denizi'ne bağlayan Trans-İran Demiryolu Rıza Şah döneminin eseridir.[69] Bu modernleşme hareketi Rıza Şah'tan sonra ülkenin başına geçen oğlu Muhammed Rıza Şah döneminde de devam etmiştir. Modernleşmenin çoğu zaman batılılaşmayla iç içe geçtiği bu dönem yaşanan büyük dönüşümler belirli ölçülerde İslam Devrimi sonrasında da kendini belli etmiştir.[70]

1941'in Ağustos ayında İran Sovyet ve İngiliz güçleri tarafından resmen işgal edildi. Aynı yılın Eylül ayında Sovyet ve İngiliz birlikleri Tahran'a ulaşmıştı. Bu müdahalenin arkasında yatan iki temel sebep vardı. İngiltere açısından İran petrol arzının güvenliğini sağlama almak ve Hindistan'ın korunması için hazırlanmaktı. Sovyetler açısından ise işgalin sebebi, İran üzerinden geçebilecek askeri ikmal için güvenli yollar oluşturmaktı.[71] Müttefiklerin işgal sonrası talepleri İran için karşılanabilir ölçüde değildi. İran yönetimi taleplere karşılık verebilmek için orta yolu bir siyaset izlemek suretiyle diplomatik çözüm denedi.[72] Aynı yıl ülkenin yönetimini üstlenen Muhammed Rıza Şah döneminde İran, ABD ile yakın ilişkiler içerisinde olmak için çaba sarf etti. İngiliz-Sovyet müdahalesini yaşayan dönemin İran'ında halkın hoşnutsuzluğu arıtıyor ve yabancı egemenliğine izin veren liderlere karşı bir duruş sergileniyordu. Hatta bu dönemin sonunda İran siyasi hayatının en önemli meselelerinden biri olan

---

[69] Shiva Balaghi, "A Brief History of 20th-Century Iran" **New York University Online Brief**, (Çevrimiçi) https://www.nyu.edu/greyart/exhibits/iran/briefhistory/body_index.html 5 Haziran 2015.
[70] Garthwaite, **A.g.e.**, s.203.
[71] Nikolay A. Kozhanov, The Pretexts and Reasons for the Allied Invasion of Iran in 1941, **Iranian Studies**, 45:4, 479-497, 2012.
[72] F. Eshraghi, "Anglo-Soviet occupation of Iran" in August 1941, **Middle Eastern Studies**, 1984, 20:1, pp. 27-52.

Musaddık'ın İngiliz-İran petrol şirketine bağlı petrolleri millileştirmesi krizi doğmuş ve İran ambargolarla açmaza girmişti. Fakat siyasi kriz bir kaç yıl içerisinde aşıldı.[73]

Şah İngiltere'nin bir sömürge gücü olmasına karşın zayıfladığını düşünüyordu. Öte yandan Şah Sovyetler Birliği'nin yayılmacı amaçlarını fark ediyor ve onu rakip bir ülke olarak algılıyordu. 50'li yıllarda Şah ülkeyi Sovyetler Birliği'ne karşı kullanılabilecek bir askeri üs haline getirmemeye çalışırken diğer yandan Ortadoğu bölgesinde ABD'nin amaçlarını desteklemişti. 1955'te İran Sovyetler Birliği karşıtı Bağdat Paktı'na üye oldu ve karşılığında ABD'de İran'ın ordusunun modernleştirilmesinde katkı sağladı. OPEC ülkeleriyle birlikte yüksek fiyatlı petrol satışlarıyla ülke ekonomisini düzelten Şah o dönem ABD'den 120 milyar dolar değerinde modern silah satın alarak ordusunu modernleştirmişti. İran'ın özellikle Basra'da bölgesel bir güç olarak ortaya çıkma arzusu bu döneme rastlamaktadır.[74]

60'lı yıllarda Muhammed Rıza Pehlevi modernleşme reformlarına devam ediyordu. 1963'te Beyaz Devrim olarak da bilinen toprak reformu, kadınların seçme seçilme hakkının genişletilmesi, okuma yazma oranının yükseltilmesini destekleyen bir programı destekledi. Fakat bu gelişmeler İran içerisindeki dini liderleri provoke etmişti. Otoritelerini kaybetmekten korkan dini liderlerin Şah'a karşı eleştirisi bir iç kargaşaya sebep olmuştu. Aynı zamanda Şah'ın reformlarını yeterli bulmayan ve Şah yönetimini ABD'ye boyun eğmekle itham eden entelektüel çevrelerin eleştirileri de siyasi ortamı iyice germişti.[75]

70'li yıllar için Şah'ın İran'ı bölgesel bir güç haline getirme arzusu vardı. İngiltere güçlerinin Körfez bölgesinden çekilmesi Şah'ın tarihsel bağlarını da kullanarak

---

[73] William L. Cleveland, **Modern Ortadoğu Tarihi**, Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2008, s. 322-325.
[74] Ertan Efegil, "İran'ın Dış Politika Yapımını Etkileyen Unsurlar", **Ortadoğu Analiz**, Aralık 2012, Cilt.4, Sayı. 48, s.53-68.
[75]Gavin R.G. Hambly, The Pahlavi Autocracy: Muhammad Rıza Shah 1921 —1941, **The Cambridge History of Iran**, Volume 7: From Nader Shah to the Islamic Republic, 2008, pp. 244-293.

bölgesel bir güç olması için bir fırsat alanı oluşturmuştu. Ancak Sovyetler Birliği'nin Arap bölgesinde ve özellikle Körfez'deki antiemperyalist ve sosyalist rejimleri tahakkümü altına alabileceğine dair endişeleri de vardı. Şah için herhangi yeni bir radikal rejim İran karşıtı bir güçle yan yana gelebilirdi.[76]

Şah 1976'da İslami takvim yerine Fars İmparatorluğu dönemine atıf yapan bir takvim sistemine geçmiş ve bu da İslami çevreler tarafından yapılan ciddi eleştirileri beraberinde getirmişti. Öte yandan Şah'ın baskıcı rejiminin yarattığı sosyo-ekonomik değişimler gelir eşitsizliğini artırmıştı. Bu hoşnutsuzluğa popülist bir ideolojiyle cevap veren İslamcıların 1978 ve 1979'da geniş halk ayaklanmaları sonrasında Şah yönetimi düşmüş ve İslam Devrimi lideri Ayetullah Humeyni ülkenin başına geçmişti.[77]

1979 İran İslam Devrimi İran'ın iç ve dış siyasetinde çok büyük değişim ve dönüşümleri de beraberinde getirmiştir. Devrimin ilk büyük değişimi dini liderin yönetimin en üst kademesinde olmasını öngören bir anayasa yapılmasıyla gerçekleşti. Fakat devrim sadece ülkedeki siyasi ve sosyal değişimleri değil aynı zamanda Basra Körfezi ve Ortadoğu'daki siyasal olayların seyrini de değiştirmişti. Bir görüşe göre devrim özellikle Basra Körfezi ülkeleri olmak birçok Arap ülkesinde rejim değişikliklerine yol açabilirdi. Diğer bir deyişle devrimin ihraç edilebilme potansiyeli vardı ve bu bölge politikasının istikrarsızlık unsurlarından biriydi.[78]

Devrimin gerçekleşmesinin hemen ardından sekiz yıl sürecek olan İran-Irak Savaşı başlamıştı. Savaş hem Ortadoğu bölgesinde hem de Körfez'de önemli ölçüde yankı bulmuş ve iki ülke ilişkilerini kökten değiştirmişti. Savaşla birlikte kötüye giden ilişkileri ekonomik, politik ve stratejik boyutlardan incelenmeye başlanmışken, ideolojik

---

[76]"Iran's International Position", **United States Intelligence Board**, Special National Intelligence Estimate, September 3, 1970.
[77]Ervand Abrahamian, **Modern İran Tarihi**, Çev. Dilek Şendil, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, s. 203-212.
[78] Muhammed E. Ahrari, "Theological Insurgency: Iran in the Region", **The Washington Quarterly**, Spring 1985, pp. 47-60.

kısmı ciddi ölçüde irdelenmiyordu. Bir görüşe göre İran-Irak savaşı İran'ın İslamcı siyasetinin karşısında Arapçılığın boy göstermesi için önemli bir örneği teşkil ediyordu. Irak cephesinde karar vericiler savaşı tüm Araplarla Farslar arasında yaşandığını dile getiriyorlardı. Öte yandan İran cephesi de İslam devriminin getirdiği İslami söylemlerle birlikte Fars vurgusunu ironik bir biçimde devam ettiriyordu.[79] İran-Irak Savaşı Sovyetler-ABD arasındaki rekabetin silahlar boyutunda kendini gösterdiği bir savaş olmuştu. Savaşta İran çoğunlukla ABD'den aldığı silahları kullanırken, Saddam Sovyet yapımı silahları kullanıyordu. Savaş 1986 yılı itibariyle 500 bin ölümle devam etmekteydi.[80]

1988 yılında İran-Irak savaşı BM'nin arabuluculuğuyla ateşkesle sona ermişti. Ancak İran tarihinde bu dönemden sonra ülke içi cezalandırmalar devam etti. Savaş dönemi boyunca İran içerisindeki sol siyasi düşünceye destek vermeye devam eden 2800 kişi idam edildi. 1989 yılında İran İslam Devrimi lideri Humeyni öldü. Yerine ise Ayetullah Ali Hamaney geçmişti. Hamaney'in dini liderlik (rehberlik) olarak en üst düzey idareci olmasıyla beraber aynı yıl Cumhurbaşkanı olarak Haşimi Rafsancani seçildi. Rafsancani'nin cumhurbaşkanı olarak görev yaptığı 1989-97 yılları arasında İran önemli bir ekonomik yüzleşmeyi yaşıyordu. Rafsancani, Avrupa ile ilişkilerini iyi tutmaya çalışmasına rağmen petrol fiyatlarındaki düşüş ülke ekonomisini sarsarken, işsizlik oranları %30'lara ulaşıyordu. 1997 yılında yapılan seçimde Rafsancani yerine Muhammed Seyit Hatemi cumhurbaşkanı olarak seçildi.[81]

Hatemi döneminde İran'daki siyasetin çok büyük değişimler yaşadığını söylemek zordur. Sovyetler Birliği'nin dağılması Hatemi dönemi İran'ını iç reformları yapmaya çalışmaktan alı koyamadı. Ancak yapılan reformların da demokratik bir ilerleme sağladığını söylemek zordur. 1999 yılında yaşanan hükümet karşıtı büyük üniversite

---

[79] Bruce Mady-Weitzman, "Islam and the Arabism: The Iran-Iraq War", **The Washington Quarterly**, 1982, 5:4, 181-188.
[80] William J. Olson, "Iran-Iraq War: A Dialogue of Violence", **Defense Analysis**, 1986, 2:3, pp. 235-246.
[81] Ervand Abrahamian, **Modern İran Tarihi**, Çev. Dilek Şendil, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, s. 235-242.

ayaklanmaları sonrası üniversite yurtlarını güvenlik güçleriyle kontrol altına almaya çalışmıştır. Hatemi her ne kadar reformcu bir görünüm çizmeye çalışıyorsa da otoritesini dini önderlikten alıyordu. 2001 yılındaki seçimlerde katılım az olmasına karşın yeniden cumhurbaşkanı seçilmişti. Hatemi, 2005'te Ahmedinejat'ın seçilmesine kadar geçen sürede kısıtlı reformlarına devam etti.[82]

İran'da diğer reform yanlısı parti mebuslarının Hatemi döneminde şikayetleri sürerken, 2002 yılında ABD başkanı George Bush'un yaptığı bir konuşmada "şeytan ekseni" kavramını kullanması ve dünya barışına en büyük tehdit'in İran olduğunu söylemesi İran'ı küresel anlamda köşeye sıkıştırabilecek bir durum olarak ortaya çıkmıştı. Bush İran'ı nükleer silahlar yapmayı amaçlamak ve ABD'yi hedef alan uluslararası terörizme maddi yardım sağlamakla itham ediyordu. İronik bir şekilde İran'ın ABD ile Afganistan konusunda kapalı kapılar ardında pazarlık yaptığı bir dönemde Bush'un güvenlik danışmanı İran'ı totaliter bir kabus olarak nitelendirmişti. ABD ile ipler geriliyordu.[83]

Amerika'nın Irak işgali sırasında İran'da Hatemi dönemi devam ediyordu. İran işgale karşı ikili bir tutum sergiliyordu. Irak'ın işgali, İran için sekiz yıl savaştıkları Saddam Hüseyin'i düşürdüğü için olumlu görülse de bu kez de komşusu Irak'ta güçlü bir Amerikan varlığı söz konusu olduğu için varlığına doğrudan tehdit yöneltebilecek bir güvenlik meselesi haline geliyordu. İran'ın Irak'ın içine düştüğü durumu değerlendirmesi ve bir politika geliştirmesinin henüz ilk safhalarında 2005 yılında eski Tahran Valisi Mahmut Ahmedinejat Cumhurbaşkanı seçilmişti.

2.2. İran İslam Cumhuriyeti'nin Uluslararası Konumu

İran 1.684.195 kilometre karelik yüz ölçümüyle dünyanın en geniş topraklara sahip 17. ülkesi konumundadır. 80 milyona yakın nüfusu olan İran'ın toprak ve nüfus

[82] Garthwaite, **A.g.e.**, ss.256-257
[83] Abrahamian, **A.g.e.**, s. 249-250.

büyüklüklerini anlamlandırmak için bir örnek vermek gerekirse, batı komşusu olan Irak'ın topraklarının (433 bin kilometrekare) dört katı, nüfusunun (32 milyon) da yaklaşık üç katı kadar büyüktür. Bir başka örnek doğu komşusu Afganistan için verilebilir. İran toprak büyüklüğü olarak Afganistan (652 bin) ın yaklaşık 3 katı, nüfus olarak (31 milyon) yine yaklaşık 3 katı kadar büyüktür.[84]

İran, kuzeyde Hazar Denizi'ne güneyde Fars Körfezi ve Umman Körfezine sınırları olan, doğusunda Türkmenistan, Afganistan ve Pakistan'a, batı ve kuzey batısında Irak, Ermenistan, Türkiye ve Azerbaycan'a komşu olan bir ülkedir. Geniş dağlık alanlara sahip bir ülke olan, İran'ın kuzeyinde Hazar Denizi'ne paralel Elburz Dağları, batı bölgesi boyunca uzanan büyük Zagros Dağlarına sahiptir. İran'ın dağlık yapısı tarihi boyunca hem iç siyasi yapısı hem de dış ilişkileri bakımından en önemli faktörlerden biri olagelmiştir. Yaklaşık 800 mil deniz kıyısının yarısı kadarını Fars Körfeziyle diğer yarısını da Umman körfeziyle paylaşan İran'ın en önemli limanı Hürmüz Boğazı üzerindeki Bandar Abbas limanıdır. İran'ın önemli bir deniz gücü olmaması dolayısıyla, Bandar Abbas limanı dış tehditlere karşı her zaman kırılgan bir konumdadır. [85]

2.3. İran İslam Cumhuriyeti'nin Jeopolitik Konumu

İran jeopolitik olarak iki önemli bölgesel konumda varlığını sürdürmektedir. Bunlar: Merkez Asya/Avrasya, Ortadoğu/Körfez Bölgesi. Bölgesel ve alt bölgesel isimlendirmeler uzun bir tartışma konusu olduğundan[86], İran önemli olduğu genel kabul

---

[84]**CIA**, The World Factbook, "Iran", May 15, 2015, (Çevrimiçi) https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ir.html 1 Haziran 2015.

[85] "The Geopolitics of Iran: Holding the Center of a Mountain Fortress", **Stratfor Global Intelligence**, December 16, 2011, (Çevrimiçi) https://www.stratfor.com/analysis/geopolitics-iran-holding-center-mountain-fortress 1 Haziran 2015.

[86] İran birçok kaynakta farklı bölgesel ve alt bölgesel konumlarda çalışılmakta ve buna bağlı kavramsal ve pratik yaklaşımlarla değerlendirilmektedir. Örneğin, İran'ı 5 bölgesel ve alt bölgesel konumda (Merkez Asya, Kafkasya, Doğu Akdeniz, Arap Dünyası ve Hint Alt kıtası) değerlendirmek de mümkündür. Bunun için bkz: Seyed Kazem Sajjadpour, "Iran in the Region", Editor's Note, **Iranian Review of Foreign Affairs**, 5 September 2011.

gören temel iki bölgesel konumda değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Politik dinamiklerin ve dış politika tercihlerinin küresel ve bölgesel şartlarda belirlendiğini varsaydığımızda her bölgede farklı dış politika stratejileri geliştiğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla tek bir İran dış politikasından bahsetmek sorunlu bir yaklaşım olur. İran dahil olduğu her bölgede, bölgenin özellikleri, içinde bulunduğu durum ve küresel güç mücadeleleri dolayısıyla farklı önceliklere ve dış politika tercihlerini ön plana almak durumundadır.

Küresel durum açısından düşünüldüğünde, Rusya, Çin ve İran'ın ABD'nin Ortadoğu ve Merkez Asya'daki gücünü sınırlandırmak açısından ortak çıkarları olduğunu söyleyebiliriz. Rusya ve Çin'in Ortadoğu ve Merkez Asya uluslarının entegrasyonu için uluslararası örgütler kurma çabaları bu açıdan önemlidir. Askeri, ekonomik ve kültürel işbirliğini öngören Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)'ne Rusya, Çin ve Merkez Asya ülkelerinin birçoğu üyedir. Öte yandan Hindistan, Pakistan, Afganistan ve İran ŞİÖ' de gözlemci statüsündedirler. ABD'nin baskın olduğu NATO'ya karşı bir reaksiyon ve bir karşı ağırlık olarak düşünülen ŞİÖ' nün iki büyük üyesi Çin ve Rusya açısından İran büyük önem taşır. Çin'in petrol ithalatının yarısına yakının Fars Körfezi'nden geçiyor oluşu İran'ı önemli kılarken. İran İslam Cumhuriyeti rejiminin ABD karşıtı oluşu Rusya'nın lehine bir durum olarak değerlendirilmektedir.[87]

2.3.1 İran ve Basra Körfezi Jeopolitiği

Basta Körfezi, güneyde Umman Körfezi'nden kuzeyde Şatt El Arap Nehri'ne devam eder. Asya, Avrupa ve Afrika kıtaları arasında konumlanan Körfez'in önemli bir geçiş yolu olması dolayısıyla jeopolitik önemi büyüktür. Aynı zamanda Ortadoğu'nun da bir parçası olan Körfez Bölgesi, İran, Irak, Suudi Arabistan, Bahreyn, Kuveyt, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin içinde olduğu bölgeye verilen isimdir. Antik çağlardan

[87]Steven Rice, "Iran's Strategic Position", **Fordham Political Review**, (Çevrimiçi) http://fordhampoliticalreview.org/irans-strategic-position/ 1 Haziran 2015.

bu yana bölgenin jeopolitiği bölge ülkelerinin tarihini şekillendirmede çok etkili olmuştur.[88]

Basra Körfezi bölgesindeki ülkelerin petrol rezervleri dünya petrol rezervlerini %60 civarını teşkil ederken, dünya gaz rezervlerinin de yaklaşık %30'unu oluşturmaktadır. Ayrıca dünya petrol ticaretinin yaklaşık %20'lik bölümü bu bölge üzerinden yapılmaktadır. Uluslararası Enerji Ajansı'nın verilerine göre Körfez bölgesinin 2025'te bugünkü rakamın iki katı bir petrol üretimine ulaşıp günde 34,6 milyon varil rakamına ulaşması beklenmektedir. Körfezi önemli yapan bir diğer unsur da onun eski İpek Yolu'nun bazı bölümlerini kapsamasıdır. Dolayısıyla önemini bu anlamda hala belli ölçülerde koruyan bir gemi yoludur. Böylece İran Körfez Bölgesi'ndeki büyük petrol yatakları ile Hazar Denizi'nin arasında bulunması dolayısıyla çok kritik bir noktada konumlanmaktadır.[89]

Basra Körfezi uzunca bir süredir İran için en önemli öncelikler arasındadır. Körfez, kritik bir su yolu olarak İran ekonomisinin yaşam kaynağı olan petrolün uluslararası pazarlara en doğrudan bağlantı kurmasını sağlar. 1980'ler boyunca İran'ın hem Irak'la olan savaşı hem de bölgeye bakışı dolayısıyla Körfez ülkeleri İran'a karşı birleştiler ve Körfez İşbirliği Konseyi'ni kurdular. Bahreyn, Katar, Umman, Suudi Arabistan, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri'nin 1981 yılında kurdukları konsey İran'a karşı tarihsel karşıtlıklarıyla oluşan karşı duruş politikalarının yanı sıra ABD ile olan güvenlik bağlarını da güçlendirdiler.[90]

Öte yandan Körfez bölgesi etnik ve dini açıdan derin bölünmeleri de içerisinde barındırır. Bir yandan Şii İranlılar diğer yandan Sünni Arapların tarihsel mücadeleleri

---

[88] Bartosz Bojarczyk, "Geopolitics of the Persian Gulf Region", Teka Kom. Politol. Stos. Międzynar. – **OL PAN**, 2012, 7, pp. 80–100.
[89] Reza Simbar, Arsalan Ghorbani Sheikh Neshin, "Iran and the Persian Gulf Security", **Iranian Review of Foreign Affairs**, Vol. 2, No. 5, Spring 2011, pp. 91-116.
[90] Ray Takeyh, "Iran: Assessing Geopolitical Dynamics and U.S. Policy Options" **Council on Foreign Relations**, October 2006, (Çevrimiçi) http://www.cfr.org/iran/iran-assessing-geopolitical-dynamics-us-policy-options/p10882 5 Haziran 2015.

söz konusudur. Bölgenin en büyük nüfusa sahip ülkesi olan İran'ın en önemli kaygısı ekonomik ve askeri konularla ilgilidir. Ayrıca, İran-Irak-Suudi Arabistan üçgeni körfezdeki işbirliği ve rekabetin temel noktası olarak düşünülmektedir. Mahmut Vaezi'ye göre, Körfezdeki güvenlik şablonu, İran, Irak ve Suudi Arabistan arasındaki güç dengesine dayanır ve denge bu ülkelerin algılamaları ve tutumlarına göre belirlenir.[91]

Körfez için en önemli jeopolitik faktörlerden biri de bölgedeki devletlerin askeri varlığı ve etkisidir. Basra Körfezi bölgesi günümüzün en askerileşmiş bölgelerinden biri olarak görülmektedir. Bölgenin askeri olarak en güçlü ülkeleri de olan İran, Irak ve Suudi Arabistan arasındaki rekabete ilaveten ABD güçlerinin bölgedeki varlığı, bölgeyi askeri bir yüzleşme alanı haline getirmektedir. Bölge son 30 yıl içerisinde birçok askeri çatışma sürecinden geçmiştir: İran-Irak Savaşı (1980-1981), Kuveyt'in ilhakı ve Çöl Fırtınası Operasyonu (1991), Irak'ın 90'lar boyunca askeri çevrelemesi (containment), Saddam Hüseyin'le Savaş ve uzun süren istikrar misyonu ya da iç savaş (2003-2011). Ayrıca bölgedeki askeri denge oldukça hassastır. Bu dengede ABD'nin askeri güç takviyesi ve diplomatik çabaları İran hariç tüm bölge devletlerini Amerikan yanlısı bir güvenlik sistemi içerisine bağlama düşüncesi vardır.[92]

Bir başka görüşe göre ise Körfez jeopolitiği ve buna bağlı istikrarı ya da istikrarsızlığı sadece Iran, Irak, Suudi Arabistan üçgeni ve ABD içermesinden kaynaklanmaz. Daha geniş bir bakış açısı için, farklı boyutların yeniden gruplandırılarak analiz edilmesi ve tek sesliliğin aşılması gerekir. Körfez bölgesine komşu olan Hindistan, Çin, Avrupa Birliği, Kafkaslar ve Merkez Asya gibi alt bölgesel sistemlerin kaçınılmaz etkileri de buradaki istikrarsızlığın etkenleri arasında yer almaktadır.[93]

---

[91] Mahmoud Vaezi, "Role of Iraq and Neighbors in the Security of the Persian Gulf", **Iranian Review of Foreign Affairs**, Vol. 1, No. 2, 2010, p. 22.
[92] Bartosz Bojarczyk, "Geopolitics of the Persian Gulf Region",Teka Kom. Politol. Stos. Międzynar. – **OL PAN**, 2012, 7, pp. 80–100.
[93] Michele Brunelli, "Globalization of Security in the Persian Gulf", **Iranian Review of Foreign Affairs**, Vol. 2, No. 4, Winter 2012, pp. 59-80.

2.3.2 İran ve Merkez Asya/Kafkasya Jeopolitiği

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Merkez Asya'da ortaya bağımsız cumhuriyetler bölgenin jeopolitiği için oldukça kritik bir noktaya geldiler. Bu cumhuriyetlerin çoğunlukla Müslüman olması ve Türkî bir oryantasyona sahip olmaları dolayısıyla bölgedeki güç dengesini değiştirebilme ihtimalleri vardı. Bu yüzden Sovyetlerin dağılmasının ardından Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan, Kazakistan cumhuriyetlerin kendi kültürel kimliklerini tanımlama çabalarına bağlı olan siyasi akışkanlık Merkez Asya siyasetini belirleyecekti.[94]

Sovyetlerin dağılmasının en önemli sonuçlarından biri, bağımsızlığını yeni ilan eden Kafkasya ve Merkez Asya ülkelerindeki büyük enerji kaynaklarının kontrolü için artan siyasi ve ticari rekabetler olmuştur. Bu enerji kaynakları çoğunlukla petrol ve doğal gaz rezervlerini içermektedir. Merkez Asya ve Kafkasya'nın jeopolitik oyunu çoğunlukla petrol ve gaz üretiminin kontrolü ile petrolü batı pazarlarına ulaştıracak boru hatlarının kontrolü ile ilgili olagelmiştir. Buna ilaveten 90'lı yıllar boyunca Merkez Asya cumhuriyetlerindeki siyasi istikrarsızlıklar, bölge içi çatışmalar, çok uluslu şirketler arasındaki sert rekabetler, hukuki altyapı ve ticari uzmanlıktaki eksiklikler, problemleri daha da karmaşık hale getirmişlerdi.[95]

Kafkasya ve Merkez Asya bölgesinin çoğu zaman krizlerle yüzleşmesinin sebeplerinden biri olarak bölgede hegemonik güç eksikliğinin olması olarak gösterilmektedir. Bu görüşe göre Sovyetlerin Kafkaslar ve Merkez Asya'daki politikası dağılmasının ardından eski etkisini kaybetmiştir. Rusya'nın bölgeye dair ürettiği dış politika sınırlıdır ve sınırlı olmasının sebebi hem içine düştüğü ekonomik sıkıntı, hem de komünizm ve imparatorluğun çöküşüyle ortaya çıkan yerel kimlik krizidir. Sovyetler döneminde bölgedeki Rus varlığı ve etkisi; bölge halkları üzerinde baskıcı güç

---

[94] Graham E. Fuller, "Central Asia: The New Geopolitics", **Rand National Defence Research Institute**, 1992, p. iv.

[95] Constantine Arvanitopoulos, "The Geopolitics of Oil in Central Asia", **Thesis**, Winter 1998, (Çevrimiçi) http://www.hri.org/MFA/thesis/winter98/geopolitics.html 2 Haziran 2015.

uygulaması yeni yönetişim modellerinin arzulanması sonucunu doğurmuştur. Ayrıca bölgesel güç dengesi içindeki herhangi bir gelişme öncelikle bölgeye komşu olan Rusya, Türkiye ve İran'ı etkilemektedir.[96]

İran'ın Kafkaslar ve Merkez Asya politikası bir yandan bütünleşen siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda işbirliği ve etki fırsatlarını değerlendirmesi noktasından hareket ederken; diğer yandan farklılaşan unsurlar dolayısıyla, bazı zorluklar ve tehditlerle de yüzleşmek durumunda kalır. Diğer bir deyişle İran Sovyetler sonrası bölgede etkisini artırmak için çaba sarf ederken aynı zamanda ulus ötesi oyuncuların etkisinde doğan güvenlik tehditleriyle de karşı karşıya kalmaktadır. Bu durum İran'ın bölgeye dair dış politika yapımını etkileyen temel unsurlar biridir. Merkez Asya uluslarının birçoğunun Müslüman olması dolayısıyla İran'ın yumuşak güç uygulaması (medeniyetsel ve kültürel bağlarıyla) belirli ölçülerde devam ederken, yabancı güçlerin bölgede varlığını engellemek için Şangay İşbirliği Örgütü'nü desteklemesi ve üye olma çabaları da sürmektedir.[97]

İran'ın Merkez Asya'daki varlığının kurumsal ittifaklarla sürdürme çabası önemlidir. Bu amaçla İran, 2005 yılında Şangay İşbirliği Örgütü'ne (ŞİÖ) gözlemci statüsünde üye olmuştur ve bir yıl sonra tam üyelik için başvurmuştur. İran'ın ŞİÖ adaylığı ŞİÖ üyeleri içerisinde, İran iç siyasetinde ve uluslararası platformlarda sıkça tartışılmıştır. Pozitif açıdan bakıldığında, İran'ın ŞİÖ üyeliği hem jeo-stratejik önemi hem de devasa enerji kaynaklarıyla örgüte bir ivme kazandırabilir. Negatif açıdan düşünüldüğünde ise İran'ın nükleer meseleler yüzünden batı ile ilişkileri, ŞİÖ üyeleri için negatif bir algı oluşturmaktadır. Ayrıca İran'ın bir İslam cumhuriyeti olması da birliğe üye olması önündeki önemli engellerden biri olarak görülmektedir.[98]

---

[96] Mahmoud Vaezi, "Geopolitical Changes and Crisis in the Caucacus", **Institute for Strategic Research Journals**, Monograph, July 24, 2009.
[97] Davood Kiani, "Iran and Central Asia: A Cultural Perspective", **Iranian Review of Foreign Affairs**, Vol. 4, No. 1, Winter 2014, pp. 113-138.
[98] Mohammad A. Mousavi, Esfandiar Khodaee, "Iran and the Shanghai Cooperation Organization", **Iranian Review of Foreign Affairs**, Vol. 4, No. 1, Spring 2013, pp. 185-210.

2.4. İran İslam Cumhuriyeti Dış Politikası

İran'ın dış politikasını anlamak için onun tarihsel süreçte geçirdiği değişim ve dönüşümleri anlamak oldukça önemlidir. Ayrıca İran'ın jeopolitik konumunu belirtmek jeopolitik olarak bölge ya da alt-bölgelerdeki dengelerde nerede durduğunu resmetmek dış politikasının belirleyici temel unsurlarını anlamak açısından önemlidir. Bu bölümde İran'ın dış politikasını devrim sonrasına dair genel resmi verildikten sonra, 2003 sonrası Irak politikası resmedilmeye çalışılacaktır.

2.4.1. İslam Devrimi Sonrası İran'ın Dış Politikası

1979 İran İslam Devrimi, hem bölgesel hem de küresel olarak büyük tartışmaları beraberinde getirmişti. Soğuk Savaş'ın son yıllarında küresel güç dengesi ile bölgesel rekabetlerin içinde bulunduğu durum İran'ın olası rolü hakkında düşünmeyi gerektiriyordu. Çünkü devrim hem bölgesel denklemin hem de küresel ilişkilerin içerisinde önemli bir yerde durmaktaydı ve İran dış politikasında büyük bir değişim yaşanmıştı. En kritik tartışmalar İran'ın ideoloji temelli bir politika güdüp gütmeyeceği ile ilgiliydi. İran bir devrim ihracına mı yönelecekti yoksa realist-pragmatist bir yol mu izleyecekti?[99]

2.4.1.1. Dış Politikaya Farklı Yaklaşımlar

İran devrimin hemen ardından hem büyük güçlerle hem de bölgedeki ülkelerle bir yüzleşme içerisine girmişti. Dış politikadaki bu büyük değişim birçoklarına göre ideoloji temelliydi. Bu görüşe göre dış politikadaki dönüşüm devrim liderlerinin ideolojik inançlarının bir sonucuydu. Bu düşünce İran'ın devrim sonrası dış politikasının analizini yapan Ruhullah Ramazani tarafından eleştirildi. Ramazaniye göre, "İran için İslam ya da İslam için İran" perspektiflerinden giden dış politika analizlerinin çoğunlukla tek yönlü ve yetersizdi. Devam eden yıllarda "İrancılık ve İslamcılık"

[99] İran dış politikasına yaklaşımlar aslında, din, siyaset bilimi, sosyoloji, teopolitik gibi çok karmaşık ve uzun tartışmaların konusudur. Bu çalışma yoğun tartışmalara derinlemesine değinmeden farklı bakışların neler olduğunu kısaca sıralayacaktır.

tartışmaları da İran'ın "ulusal çıkarları" ya da "ideolojik çıkarları" perspektiflerinden ayrı değerlendirlemelere tabi tutuldu. İran dış politikasını anlama çabasına eklenen en önemli tartışmalardan bir diğeri ise İran'ın "idealist ya da pragmatist" bir dış politika güdüp gütmediği ile ilgiliydi.[100]

İran'ın içsel dinamiklerinden ve çevresel şartlardan kaynaklı dış politika analizlerinin yanında İran'ın devrim sonrası ABD ve küresel güçlerle olan ilişkisi de önem taşımaktadır. Devrim öncesinde ABD ile iyi ilişkiler geliştiren İran'ın devrimin ortaya çıkışıyla birlikte ilişkileri kötüye gitmişti. Carter hükümeti döneminde ABD, İran üzerinde yaptırımlar uyguluyor ve İran vatandaşlarına vize engellemeleri getiriyordu. İran-Irak savaşının sürdüğü yıllarda ise İranlı yetkililer Irak'ın İran'ı işgal etmesi için ABD tarafından provoke edildiğini düşünüyorlardı. Dini liderin ABD ve İsrail'in İran ve diğer İslam devletlerinin ortak düşmanı olduğunu söylemesi ilişkileri kötüleştiriyordu. Uzun yıllar kötü giden ilişkiler Sadık Zibakalam'a göre 1984-86 arasında bir değişikliğe uğramış ve resmi olmayan ancak iyi bir boyuta geçmişti çünkü ABD İran'ın komünist Sovyetler'in eline düşmesinden endişeliydi.[101]

İran dış politikasını daha kapsamlı bir anlama çabası için geniş bir çerçeve gerekmektedir. Chris Marschall'a göre, İran dış politikasının ideolojik ya da ulusal çıkarla ilgili olup olmadığının resmedilmesi ve kesin bir kompozisyonun çıkarılması zordur. Ancak bu dönemde İran dış politikası devrimci ve dini ideolojiyle olduğu kadar jeopolitikadan ve ulusal çıkarlardan çeşitli seviyelerde etkilenmiştir. 1979 ile 1998 arasında İran dış politikasının devrimci ideolojiden ulusal çıkarlara doğru evirildiğini söyleyebiliriz. Öte yandan her iki unsurunda bu süre boyunca birlikte var olduğunu ve

[100] Mahmood Shoor, "The Formative Process of Post-Revolutionary Iranian Foreign Policy:1979-1982", **Iranian Review of Foreign Affairs**, Vol. 4, No. 3, Fall 2013, pp. 33-62.
[101] Sadegh Zibakalam, Seyed Mahdi Madani, "Fear of Communism and U.S.-Iran Rapprochement:1984-1986", **Iranian Review of Foreign Affairs**, Vol. 4, No. 1, Spring 2013, pp. 53-76.

müdahil olunan coğrafi bölgeyle ve sorunla ilgili olarak birbirleriyle örtüşür göründüğünü ilave etmek gerekir.[102]

2.4.2. İslam Devrimi Sonrası İran'ın Körfez ve Ortadoğu Politikası

İran'ın Ortadoğu ile olan ilişkileri devrim sonrası çok büyük bir dönüşüm geçirdi ve bu durum İran'ın bölgesel statüsünü de değiştirdi. Devrim öncesi dış politikası Batı ile ittifak yaparak şekillenmişti. Şah dönemi İran her ne kadar batı ile ittifak yapmak üzerine bir dış politika belirlemişse de devrimin gelişi sonrası İran politikası batı ile ittifaktan kopup İslam devrimi etkisini maksimize etmek üzerine kuruldu. Devrim ideolojisi ile şekillenen dış politika Ortadoğu politikasında da kendini göstermişti ancak bu belirli sınırlarla çevriliydi. Özellikle devrimin ilk 10 yılında İran, devrim ideolojisini maksimize etmeye çalışırken başlangıç, devam ve düşüş aşamalarından geçti. İran-Irak Savaşı sırasında devrim ideolojisinin etkisi bir ivme kazansa da bölgesel ve küresel ölçüde yoğunlaşan baskılar İran'ın devrim ideolojisini ve etkisini maksimize etme düşüncesinden uzaklaştırdı ve onu varoluşsal güvenlik sorunlarına odakladı.[103]

2.4.2.1. İran-Irak Savaşı

Devrimden sadece bir yıl sonra Irak'ın İran sınırlarına hava ve karadan girmeye başlamasıyla başlayan savaş Ortadoğu tarihinin en kanlı savaşlarından biriydi. Saddam Hüseyin'in İran'a açtığı tam ölçekli savaş yüz binlerce İranlı ve Iraklının ölmesine ve daha fazlasının yaralanmasına sebep olmuştu. Kimyasal silahların da kullanıldığı savaş 1982 yılında İran'ın Irak'a üstünlük sağladığı bir duruma geçmişti. ABD'nin savaşa yaklaşımı karmaşıktı. Irak'a yeşil ışık yakmasa da kırmızı ışık göstermemek yönünde bir tavır sergiliyordu. Savaşa genel olarak nötr duran ABD, İttifak kurduğu Suudi

---

[102] Christin, Marschall, **Iran's Persian Gulf Policy: From Khomeini to Khatami**, New York, Routledge Curzon, 2003, pp. 10-11.

[103] Seyed Jalal Dehghani Firoozabadi, Ali Akbar Assadi, "Revolution and Foreign Policy of Iran: The First Decade Revised", **Iranian Review of Foreign Affairs**, Vol. 4, No. 1, Spring 2013, pp. 157-184.

Arabistan'ın güvenliğini önceliyor ve çevre ülkelerin savaşa girmemesi yönünde lobi faaliyetleri düzenliyordu.[104]

Çok uzun süreceği öngörülmeyen İran Irak Savaşı 1986 yılında dahi sürüyordu. Savaş iki büyük küresel güçten satın alınan silahlarının kullanılmasıyla devam ediyordu. İran-Irak Savaşı Sovyetler-ABD arasındaki rekabetin de kendini gösterdiği bir savaş olmuştu. Savaşta İran çoğunlukla ABD'den aldığı silahları kullanırken, Saddam Sovyet yapımı silahları kullanıyordu. Savaş 1986 yılı itibariyle yaklaşık 500 bin ölümle devam etmekteydi. Süper güçlerden savaşı sonlandırmaları için müdahale etmeleri bekleniyordu. Bunu denemişlerdi ancak bu savaş süper güçlerin de sınırlarını gösteriyordu.[105] 1988 yılında biten savaş İran ve Irak halklarında derin izler bırakmıştı.

2.4.2.2. Körfez Krizi

80'li yıllarda Körfez ülkeleriyle yaşanan çeşitli sorunlar ve özellikle Körfez İşbirliği Örgütü (KİÖ)'nün kurulmasıyla başlayan cepheleşme İran'ın körfez ve Ortadoğu politikasını sınırlandıran önemli etkenlerden biri olmuştu. Buna rağmen, İran Irak savaşının bitmesiyle birlikte Körfez ülkeleriyle ilişkilerini iyi tutmaya çalışan İran, Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesiyle başlayan Körfez Krizi'nde arabuluculuk da dahil olmak üzere çeşitli roller oynamaya çabaladı. Kriz sırasında İran Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesini istedi ve nötr bir tutum sergiledi. Körfez ülkeleriyle ticari ilişkilerini bozmamak istiyor ve hatta geliştirmek adına girişimlerde bulunuyordu. Arap ülkeleri de İran'a karşı temkinli bir tavır takınıyorlardı. İran, 1992 yılında Hürmüz boğazının girişinde bulunan Ebu Musa adaları dolayısıyla B.A.E ile bir krize girmişti. B.A.E ile İran arasında adaların sahipliği konusunda yaşanan kriz belirli ölçülerde aşılsa da günümüzde dahi B.A.E'nin sahiplik iddiası devam etmektedir.[106]

---

[104] Maryam Javan Shahraki, "Extreme Securitization: U.S. Foreign Policy and the Iran-Iraq War (1980-1988)", **Iranian Review of Foreign Affairs**, Vol. 3, No. 4, Winter 2013, pp. 57-74.
[105] William J. Olson, "Iran-Iraq War: A Dialogue of Violence", **Defense Analysis**, 1986, 2:3, pp. 235-246.
[106] Marschall, **A.g.e.**, s. 100-121.

2.4.3. 2000'li yıllarda İran Dış Politikası

Ağustos 1997'de Haşimi Rafsancani'nin oturduğu cumhurbaşkanlığı koltuğu artık Muhammed Hatemi'deydi. Ortadoğu ve Körfez için önemli bir kuruluş olan ve 1969'da kurulan İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) ile İran'ın ilişkileri karşılıklı güvensizliğe ve örgüt içerisinde hegemoni mücadelesine dayanıyordu. Hatemi'nin seçilmesinden birkaç ay sonra Tahran'da yapılan İİT zirvesi İran'ın uluslararası toplumla ilişkileri açısından büyük bir dönüm noktası olarak görülmektedir. Cumhurbaşkanı Hatemi, İİK platformunu yumuşama ve medeniyetler arası diyalog prensiplerine bağlı yeni dış politikasının vitrini olarak seçmişti. Ancak medeniyetler arası diyalog ve yumuşamaya bağlı dış politika girişimleri her ne kadar İran'ı uluslararası sahneye yavaşça taşımaya başladıysa da ABD'ye yapılan 11 Eylül 2001 terör saldırıları diyalog kapılarının küresel anlamda zayıflamasına yol açmıştı.[107]

ABD'nin 2001'de Afganistan'ı 2003'te Irak'ı işgal ettiği yıllarda İran'da cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi'ydi. Afganistan müdahalesine karşı İran temkinli bir tavır takınıyor ve Afganistan'ın anayasa yapımı süresinde yapıcı bir rol oynuyordu. Öte yandan nükleer faaliyetleri ve Afganistan'daki olayları şekillendirmeye yönelik tutumları dolayısıyla İran, uluslararası toplum tarafından şüpheyle karşılanıyordu. Özellikle ABD, İran'ın Afganistan'da elde edebileceği herhangi bir kazanımı kendi kaybı olarak görüyordu.[108] İran'ın Afganistan'a müdahalesi etki alanlarını genişletme çabasıyla devam etmişti. Mohsen Milani'ye göre İran, Afganistan'da ideolojik, ekonomik, siyasi ve direniş alanlarında farklı stratejilere başvurmak yöntemiyle etki alanlarını kazanıma çevirmeye gayret ediyordu.[109]

2003 ABD'nin Irak'ı işgali Ortadoğu tarihinin en kanlı müdahalelerinden biri olacaktı. İranlı liderler bir yandan Saddam'ın düşmesini olumlu bulurken diğer yandan,

---

[107] Edward Westnidge, "De´tente and Dialogue: Iran and the OIC during the Khatami Era (1997–2005)", **Politics, Religion & Ideology**, Vol. 12, No. 4, 413–431, December 2011.
[108] Sumitha Narayanan Kutty, "Iran's Continuing Interests in Afghanistan", **The Washington Quarterly**, 37:2, 2014, 139-156.
[109] Mohsen Milani, "Iran's Policy Towards Afghanistan", **Middle East Journal**, Vol. 60 No.2, Spring 2006, pp. 235-256.

ABD'nin İran sınırlarında var olacak olması dolayısıyla temkinli davranıyordu. Dini lider Ayetullah Hamaney ise ABD'nin müdahalesine kesin bir dille karşı çıkıyor ve onu "Şeytan" ilan ediyordu. Öte yandan İran siyasetinin önemli isimlerinden olan Ruhani ABD'nin Afganistan ve Irak müdahalelerine karşı yaptığı açıklamada "Irak ve Afganistan'a müdahale ederek ABD bizim komşumuz oldu. Gerçekçi olmalıyız. Bir gün ilişkiler yeniden kurulacak." diyordu. Bir diğer önemli isim Hamaney'in danışmanı Larijani, "Aramızdaki gerginlikleri bitirmek ve iyi ilişkiler geliştirmek hem bizim hem de ABD'nin çıkarına." diyordu.[110]

2.4.3.1. İşgal Sonrası İran'ın Irak Politikası

ABD'nin Irak'ı işgal etmesi hem bölgesel denklemi hem de küresel gündemi büyük ölçüde etkilemişti. İran'da dini liderler ile siyasetçiler arasında söylemler açısından nüans farklılıkları olsa da genel kanı İran'ın ABD'nin Irak işgaline karşı, güvenlik, fırsat, rekabet alanları açısından çok yönlü bir bakışının olduğunu söylemek mümkündür. Çok yönlü bakış çoğu zaman farklı öncelikleri ele almaktan kaynaklanmaktadır. Bu bölümde İran'ın 2003 ABD işgali sonrası Irak politikasına dair ayrışan ve benzeşen dış politika analizlerine yer verilecektir.

2.4.3.1.1. Benzeşen Analizler

Saddam Hüseyin'in devrilmesinin ardından Irak, İran'ın ulusal çıkarları için fırsatları ve zorlukları beraberinde getirmişti. Irak'ın istikrar içerisinde olması hem Irak hem İran hem de küresel güvenlik için önemliydi. Barzegar'a göre İran ve yeni Irak arasında oluşturulması gereken ilişki belirli prensipler üzerine sağlanmalıydı. Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması İran için en önemli ve sürdürülebilir prensipti. Öte yandan Irak'ta Şii rolündeki gelişme iki ülke arasında gelecekte oluşacak ilişki için büyük öneme sahipti. İran-Irak savaşı ile kopan ilişkilerin tamirinin çoğunlukla yeni Irak'ın İran politikasına bağlı gelişebilirdi ve Irak hükümetinin dengeli, tüm etnik ve

[110] Ray Takeyh, Nikolas K. Gvosdev, "Pragmatism in the Midst of Iranian Turmoil", 2004, **The Washington Quarterly**, 27:4, 33-56.

siyasi grupları içerisinde barındırması bölgesel tansiyonun azalmasında kritik bir rol oynayacağı düşünülüyordu.[111]

ABD müdahalesi ve iç çatışmalar dolayısıyla istikrarsız bir ülke olan Irak'ın yeniden yapılandırılma faaliyetleri, ekonomisi için de oldukça önemli bir noktayı teşkil ediyordu. 2007 yılı itibariyle işsizlik oranının %37,2 dolayında seyrettiği, güvenlik sorunlarının aşılmadığı, 4 milyon civarında Irak'lının şiddet olayları dolayısıyla yer değiştirdiği bir Irak manzarasında vardı. 2003-2007 arası İran enerji, elektrik, sağlık yiyecek gibi sektörlerde Irak'ın ekonomik ihtiyaçlarını karşılamaya çalıştı. Özellikle kuzey Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'ndaki güvenlik şartlarının daha iyi olması dolayısıyla İran'ın ticari faaliyetleri özellikle bu bölgede yoğunlaştı. 2007 yılı itibariyle 400'den fazla İranlı şirket Irak Kürdistanı'nda ticari faaliyetlerini sürdürüyordu.[112]

Irak'ta istikrarsızlık her boyuta kendini gösterirken, ABD İran'ın Irak'ta etki uygulamasını istemiyordu. Bir görüşe göre Irak'taki istikrarsızlığın ortadan kaldırılabilmesi için İran yeterli kabiliyete sahipti ve ABD'nin İran'la Irak konusunda işbirliği yapması Irak istikrarsızlığı sorununu çözebilirdi. İran özellikle Irak'taki güçlü Şii nüfusu üzerindeki etkisiyle bir arabuluculuk rolü üstlenerek farklı Şii gruplar arasındaki çatışmayı engelleyebilirdi. Dolayısıyla Irak içerisindeki kriz sadece Irak içi istikrarın sağlanması açısından değil aynı zamanda ABD-İran ilişkilerinin iyileşmesi bakımından da bir fırsattı.[113]

---

[111] Kayhan Barzegar, "Iran and the New Iraq: The Challenges Ahead", **Institute for Strategic Research Journals**, March 14, 2004. (Çevrimiçi) http://www.isrjournals.ir/en/iran-foreign-policy/853-iran-and-the-new-iraq-the-challenges-ahead 5 Haziran 2015.

[112] Mahmoud Vaezi, "Challenges to and Prospects for Reconstruction of Iraq: Iran's Approach", **Institute for Strategic Research Journals**, October 14, 2007, (Çevrimiçi) http://www.isrjournals.ir/en/iran-foreign-policy/826-challenges-to-and-prospects-for-the-reconstruction-of-iraq-irans-approach/ 5 Haziran 2015.

[113] Nasser Saghafi Ameri, "Iran-US cooperation for the stabilization of Iraq", **Institute for Strategic Research Journals**, December 14, 2006, (Çevrimiçi) http://www.isrjournals.ir/en/iran-foreign-policy/839-iran-us-cooperation-for-the-stabilization-of-iraq-/ 5 Haziran 2015.

İran Irak işgalinin ardından kurulan hükümetlerde Nuri El Maliki ve Şii grupları sürekli olarak desteklemiştir. Ancak İran için öncelik Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasıdır. Irak'ta federal bir devletin oluşması İran'ın ulusal güvenliğine karşı bir tehdit olarak algılanmıştır. 2008 yılında Maliki hükümetine bağlı Irak güvenlik güçleri ile Mukteda El Sadr'a bağlı Mehdi ordusu arasında yaşanan çatışmalar sırasında İran kapalı olarak Maliki hükümetini desteklemiştir. Bir diğer önemli husus ise Irak içerisindeki Şii siyasi fraksiyonları desteklemesidir. İran Irak stratejisinde pragmatik ve ideolojik araçlarını kullandığını söylenebilir. İran bu dönem Irak'ta bir yandan, Irak'ın ideolojik, etnik ve mezhepsel bölünmelerinin İran'ın ulusal güvenliğine verebileceği zararlı etkilerden kaçınmak için Irak'ın bütünlüğünü savunurken, diğer yandan da Irak'ta kendisine yakın Şii grupları destekleyerek, güvenliksizlik zamanlarında ABD'den gelebilecek tehditlerlerin üstesinden gelmeye çalışmıştır.[114]

2.4.3.1.2. Farklılaşan Analizler

İran'ın 2003 Amerikan müdahalesi sonrası Irak politikası ve Irak'taki etkisi özellikle Şii milis güçleri desteklemesi dolayısıyla mezhepsel şiddeti artırıyordu. Buna ek olarak Saddam sonrası Irak'ta oluşan hükümeti İran yanlısı Şii İslamcı liderlerle domine etmeye çalışıyordu. Şii liderleri kullanarak "stratejik derinlik"[115] elde etmeye çabası içerisindeydi. Bu gibi sebeplerden İran'ın Irak politikası ABD'nin Irak siyasetinden ayrışıyordu. ABD'nin Irak'ta çoğunluğun tercihlerini ön plana alan demokratik bir süreç istediği söyleniyordu.[116]

İran dini lideri Ayetullah Hamaney'in tüm Şii dünyasından sorumlu olduğunu düşünmesi ve Irak'taki Şiiler ile tarihsel bağlantıları da İran'ın Irak'taki rolüne dair

---

[114] Kayhan Barzegar, "Iran's Foreign Policy Strategy after Saddam", **The Washington Quarterly**, January 2010, 33:1 pp. 173-189.

[115] Stratejik Derinlik (Strategic Depth) ifadesi, ABD kongresine İran hakkında rapor hazırlayan Kenneth Katzman'ın tırnak içinde kullandığı tabirdir. İran'ın stratejik olarak Irak'a uygulanan politikaları, siyasi , askeri ve kimi zaman ekonomik alanları kullanarak bir derinlik kazanmayı hedefler. İfadenin net bir tanımı Katzman raporlarında da yoktur.

[116] Kenneth Katzman, "Iran's Influence in Iraq", **CRS Report for Congress**, September 29, 2006.

önemli bir açıklama sunabilir. İran İslam Devrimi lideri Ayetullah Humeyni'nin teopolitik doktrini olan Vilayet-i Fakih[117] düşüncesi İran siyasetinin belirleyici düşüncesi olarak varlığını sürdürmektedir. Öte yandan Irak'taki Şii din adamları İran'ın vilayet-i fakih doktriniyle hemfikir değillerdir. Ayrıca Iraklı Şii dini liderlerin otoritesinin önemli ölçüde artması İran için rahatsız edici bir gelişme olarak da okunabilir.[118]

İran'ın bölgedeki rolü devrim sonrasından bugüne önemini yitirmemiştir. Bölgedeki güçlü ordusu, önemli nüfusu ve doğal kaynaklarıyla İran Körfez Bölgesi'nin güvenliği için önemli bir aktör olagelmiştir ve bölgenin istikrarsızlaşmasındaki rolünün tarihi uzundur. Örneğin 2005 yılında iktidara gelen cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedinejat'ın gizli imamın geri geleceği inancına olan bağlılığı ve Irak'ın içişlerine agresif bir şekilde dahil oluşu, İran'ın Sünni komşularında artan bir endişeye yol açmıştır. Suudi Arabistan, Mısır ve Ürdün, İran'ı Irak-Suriye-Lübnan hattı üzerinde bir "Şii Hilali" oluşturmak istemekle itham etmişlerdir.[119]

İran'ın Irak'a yönelik politikası aynı zamanda paramiliter milis güçlere verdiği destekle de ilgilidir. İran'ın Irak'ta güç uygulama stratejisi her nekadar Irak siyasi sistemi merkezli olsa da, Iraklı milis gruplara paramiliter eğitimler vermek için karmaşık bir sistem inşa etmiştir. İran Devrim Muhafızlarına bağlı Kudüs güçleri vasıtasıyla gerçekleştirdiği eğitim desteği ve maddi yardımları Irak'taki siyasi çabalarıyla tutarlı bir biçimde devam etmiştir. Ayrıca İran'ın Irak'ta istemediği şey Koalisyon Güçleri'dir. Terörist grup El Kaide[120] ile savaşmak gibi bir kaygı taşımamaktadır. Çünkü asıl

---

[117] Vilayet-i Fakih İran İslam Cumhuriyeti'nin kurucu ideolojisi açısından kilit önem taşıyan teopolitik bir düşüncedir. Bu düşünceye göre din adamları toplumu doğrudan yönetmekle yükümlüdür. İslam hukuku(fıkıh) bilen din adamları toplumsal, siyasal, güncel ve gündelik sorunlara dair yönetme yetkisini aracı kurum ya da laik bir otorite olmaksızın kontrol etmelidir. Bir başka deyişle, İslam hukuku bilen din adamlarının (fakihler) direk yönetimidir.

[118] "Iran contemplates Iraq", **Strategic Comments**, Volume 10, Issue 5, June 2004, pp. 1-2.

[119] Anthony H. Cordesman, "Gulf Military Forces in an Era of Asymmetric War", **CSIS Report**, June 28, 2006.

[120] Burada sözü geçen El Kaide aslında Irak El Kaidesi olarak da isimlenen Ebu Musa Zarkavi'nin lideri olduğu Tanzim Qaidat al-Jihad fi Bilad al-Rafidayn ismindeki Sünni İslamcı paramiliter örgüttür. ABD kaynaklarına göre terörist olan El Kaide bağlantılı olan bu örgüt daha sonraları IŞiD' isimli (Irak Şam İslam Devleti) terörist örgüte evrilecektir.

korkusu Koalisyon Güçleri'nin Irak'ı İran'a karşı bir saldırı sahası olarak gelecekte kullanma ihtimalidir.[121]

2.5. Sonuç ve Çıkarımlar

İran bölgesinde önemli bir güç olarak hem devrim öncesi hem de sonrasında oynadığı rollerle bölgenin önemli oyuncularından biri olagelmiştir. İran'ın devrim sonrası dış politikası üzerine çalışmanın temel zorluğu, İran İslam Devrimi'nden kalan ideolojik dış politika ile reel-politik alanlarının birbirinden çok farklı çıkarımlarla sonuçlanabilecek iki temel paradigma ile analiz edilmesi ve çoğunlukla birinin tercih edilmesiyle ilgilidir. İran İslam Cumhuriyeti'nin 2003 ABD işgali sonrası Irak politikasında hem Irak'taki Saddam rejiminin yıkılması, hem de ABD varlığının orada bulunması dolayısıyla iki yönlüdür.

İran'ın Irak politikasını analiz eden araştırmacıların İran'ın Irak'taki rolüne dair yaptıkları analizler iki temel bakış üzerinde şekillenmiştir. İran cephesinden gelen analizler ile ABD cephesinden gelen analizlerin, iki ülke ilişkilerinin kötü bir dönemde olması dolayısıyla çok büyük zıtlıkları barındırmaktadır. Her iki bakışta İran'ın Irak'la ekonomik, siyasi, dini, paramiliter ve ideolojik olarak Irak'la kurabileceği bağ çoğunlukla bir niyet okuması biçiminde gelişmiştir. İran cephesinden gelen analizler İran'ın Irak politikasını çoğunlukla, pragmatik, güvenlik odaklı, ABD-İran ilişkisinin dönüşebilmesi için fırsat odaklı değerlendirilmiş ve Irak'taki ABD varlığını çoğu zaman istikrarsızlığın bir unsuru olarak göstermiştir. Öte yandan, ABD cephesinden gelen analizler ise İran'ın Irak'taki varlığını benzer bir şekilde istikrar bozucu, KG vasıtasıyla çatışmacı örgütleri destekleyen, vb. şekillerde görmektedir.

İran'ın Irak politikası üzerine çalışan uzmanlar genellikle ekonomik, askeri, ideolojik ve siyasi boyutların birini öne alarak diğer boyutları eksik bırakmaktadır.

[121] Joseph Felter, Brian Fishman, "Iranian Strategy in Iraq - Politics and "Other Means", Occasional Paper Series, **Combating Terrorism Center at West Point**, October, 2008.

Ayrıca analizlerde görülen yönlendirmeler de anlama çabasının önünde bir zorluk olarak durmaktadır. Böyle bir durumda farklı analizlerin yönlendirme çabalarından çok Irak'ta İran etkisinin anlaşılması için İran'ın belirli bir dış politikayla neyi amaçladığından ya da terörist örgütleri destekleyip desteklemediğinden çok, çabalarını, gücünü ve gücünün sınırlarını anlamaya çalışmak daha doğru olacaktır. Aynı şekilde, İran'ın Irak'taki etkisini anlamak, çabalarını, gücünü ve gücünün sınırlarını anlamaya çalışmakla ilgilidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

IRAK'TA İRAN ETKİSİ

İran'ın Irak'taki etkisinin resmedilmesi, kendi çabası, gücü, gücünün sınırları Birinci Bölüm'de üzerinde durulan çerçeve ile ekonomik, siyasi, askeri ve ideolojik alanların incelenmesi yoluyla gerçekleştirilecektir.

3.1. EKONOMİK ETKİ ALANI

İran İslam Cumhuriyeti ulusal çıkarlarını korumak amacıyla 2003 Amerikan işgali sonrası Irak'taki etkisini ekonomik alanlarını genişletme girişimleriyle sağlamaya çalışmıştır. Ancak İran ve Irak ülkeleri şeffaf olmamaları nedeniyle ekonomilerine dair verileri, farklı kaynaklarda önemli farklılıklar göstermektedir. Ayrıca Irak ve İran merkez bankalarının raporlarında kendilerinin de belirttiği üzere istatistik hataları ciddi boyutlardadır. Bu zorluklara rağmen çalışmanın bu kısmında, İran'ın Irak'ta 2003 sonrası ekonomik etki alanının ölçülmesi için stratejik yatırımları, ticari ilişkileri ve rekabet alanları incelenmeye çalışılacaktır.

3.1.1. Siyasi Partilere Maddi Destek

İran ekonomik etkisini uygularken en önemli faktörlerden birisi kuşkusuz Irak'taki Şii siyasi partilerle yakın ilişkiler içerisinde olmasıdır. Öncelikle Irak İslam Yüksek Konseyi (IİYK) olmak üzere, Dava Partisi ve Sadr Hareketini maddi olarak desteklemiştir. Bu maddi destek Devrim Muhafızlarına bağlı Kudüs Güçleri tarafından sağlanmakta olup, siyasi partileri fonlama, koalisyon karşıtı güçlere parasal yardım ve silah desteği sağlama ile Irak'a önemli ölçülerde yardım yapmayı kapsamaktadır.[122] İran bu bağları kurarak Iraklı siyasileri baskı altına alıp kendi çıkarları doğrultusunda hareket

[122] Joseph Felter, Brian Fishman, "Iranian Strategy in Iraq: Politics and 'Other Means,' " Occasional Paper Series, **Combating Terrorism Center at West Point**, October 13, 2008, p. 13.

ettirmeyi amaçlamıştır. Aynı zamanda açık ve gizli girişimlerle ABD-Irak Güvenlik Anlaşması ve Stratejik Çerçeve Anlaşması'nı etkisizleştirmeyi hedeflemiştir.[123]

3.1.2. Ticaret Stratejisi

İran ulusal çıkarları için ekonomik etki alanını da genişletme yolunda belirli stratejiler uygulamıştır. Bazı kaynaklara göre İran 2009 yılında Irak'ın en büyük ticari partneridir ve 2009 yılı başlarında çift taraflı ticaretin hacmi 4 milyar doları bulmuştur. İran hükümetinin Irak pazarına üretim, inşaat malzemeleri ve araçlar gibi kategorilerde ucuz ürünlerle girme gayretleri Irak'taki İran ürünlerinin fiyatlarında büyük bir düşüşü beraberinde getirmiş ve bu durum Irak ekonomisini daraltıcı bir etki yapmıştır. İran hükümetinin Irak'a ticaret yapan İranlı tüccarlara vergi indirimi sağlayarak (%3 vergi oranıyla ticaret hakkı) dış ticareti sübvanse etmesi ve ithalat vergisini %150'lere çıkarması çok kritik iktisadi adımlardı. Iraklı tüccarların fiyat rekabetinde önemli ölçüde geri kalması İran'ın ucuz ürün politikasının, ihracatı destekleyip ithalatta vergi artırımına gitmesinin bir sonucudur.[124]

3.1.3. Ticari Girişimler

Ticaretin yanında İran hükümeti ve İran devletine bağlı şirketler Irak'ın yeniden yapılandırılma sürecinde büyük yatırımlar yapmıştır. 2008 Mart ayında İran Cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedinejat'ın Irak'a yapacağı ziyaret öncesinde İranlı yetkililerin açıklamalarına göre 5 ila 10 arasında anlaşma yapılması amaçlanıyordu. Bu ziyaretten bir kaç gün önce Ahmedinejat hükümeti İran şirketlerinin yapacağı projeler için Irak'a 1 milyar dolarlık bir kredi teklifi sundu.[125] Bunun yanında İran Necef ve

---

[123] Marisa Cochrane, Jeremy Domergue, "Timeline of the SOFA Negotiations and Iranian Interference," **Institute for the Study of War**, October 28, 2008.
[124]Gina Chon, "Iran's Cheap Goods Stifle Iraq Economy," **The Wall Street Journal**, March 18, 2009. (Çevrimiçi) http://www.wsj.com/articles/SB123732669334561799 20 Nisan 2015.
[125] Hossein Jaseb, "Iran offers Iraq $1 bln loan before Ahmadinejad visit," **Reuters**, March 1, 2008, (Çevrimiçi)

Kerbela gibi kutsal Şii kentlerinin yeniden yapılandırılması hususunda yatırımlar yapma kararı aldı ve bu kararı uyguladı.[126] 2007 yılında Basra dahil olmak üzere bazı Irak şehirleri İran'dan elektrik satın alma planları yaptı. Aynı yıl Necef Valisi olan Esed Ebu Celal'in açıklamalarına göre İran hükümeti turist hacıların kalacak yerlerinin inşa edilmesi ve geliştirilmesi için Necef vilayetine yılda 20 milyon dolar vermekteydi.[127]

3.1.3.1. Hacılar, Turizm ve İnşaat

İran ekonomik etki alanını Irak siyasetinde kendine yakın olan partilere bağlı şirketler aracılığıyla genişletiyordu. Öte yandan İranlı hacıların Irak'taki kutsal şehirlere ulaşımı güvenliği ve barınması için yatırım yapan turizm şirketlerinin çoğunluğu İran hükümetine bağlı şirketlerdi. Ayrıca 2005 yılında İran hükümeti kutsal ibadet şehri Necef'te yapılması planlanan bir havaalanının finansmanı için 1 milyar dolarlık düşük faizli bir kredi önerisinde bulunmuştu.[128] Ancak bu kredi önerisi karşılık bulmadı. Irak'ta benzeri alanlarda yapılan yatırımlar rekabetine Katar da dahildi. Temmuz 2008'de açılan Necef havaalanı Kuveytli bir şirket tarafından desteklendi.[129]

Rekabetlere rağmen İranlı şirketler Irak'ın yeniden yapılandırılma sürecinde yatırımlarını büyütme çabalarına devam ettiler. Şubat 2009'da İran 1,5 milyar dolarlık bir yatırım anlaşması yaptı. Bu anlaşmaya göre Basra şehrinde 5000 ev ve 3 otel inşa edecekti. O dönem Şii milis güçleriyle çatışma içinde olan İngiltere güçleri Basra şehrindeydi ve Time dergisinin haberine göre İngiltere ve ABD bu şehirlerde yatırım

---

http://www.reuters.com/article/2008/02/29/us-iraq-iran-loan-idUSL2913159620080229 20 Nisan 2015.

[126] Robert Dreyfuss, "Is Iran Winning the Iraq War?" **The Nation**, Mach 10, 2008, (Çevrimiçi) http://www.thenation.com/article/iran-winning-iraq-war# 20 Nisan 2015

[127] Edward Wong, "Iran is Playing a Growing Role in Iraq Economy," **The New York Times**, March 17, 2007, (Çevrimiçi) http://www.nytimes.com/2007/03/17/world/middleeast/17iran.html?n=Top%2FReference%2FTimes%20Topics%2FSubjects%2FE%2FEmbargoes%20and%20Economic%20Sanctions&_r=0 20 Nisan 2015.

[128] Sam Dagher, "Devotion and Money Tie Iranians to Iraqi City," **The New York Times**, May 31, 2009, (Çevrimiçi) http://www.nytimes.com/2009/05/31/world/middleeast/31karbala.html 20 Nisan 2015.

[129] Khaled Farhan, "Iraq hopes new Najaf airport heralds tourism boom", **Reuters**, July 20, 2008, (Çevrimiçi) http://www.reuters.com/article/2008/07/20/us-iraq-najaf-airport-idUSANS84004720080720 20 Nisan 2015.

yapmak için geç kalıyordu. İran ise yapılacak bütün ticari anlaşmalar için hazır durumdaydı.[130]

İran etkisini özellikle Necef ve Kerbela şehirlerinde iyice hissettirdiği sıralarda Irak İçişleri Bakanı Cevat El Bolani Farsça kullanımından duyulan rahatsızlık üzerine Şii kutsal şehirlerde yabancı dilin işaret ve tabelalarda kullanılmasını yasakladı. Bakanlık tarafından yapılan açıklamada Necef şehri başta olmak üzere tüm kutsal şehirlerde yabancı dillerde yazılan ibarelerin kaldırılacağı duyuruldu.[131] Takip eden haftalarda Kerbela şehrinde yapılacak yeni kent dizaynı projesi binlerce Kerbela sakini tarafından protesto edildi. Kutsal mekan El Harameyn'i de kapsayacak projeyi yapacak şirket İran'a bağlı olan El-Kavtardı. Protestocular yapılması planlanan projenin oradaki yaşamı ve işlerini kötü yönde etkileyeceğini söylüyorlardı. Bunun yanında projeyi destekleyen gruplar da vardı. Şehir yönetimi projeden etkilenecek olanların zararlarının telafi edileceğini duyurdu.[132]

3.1.3.2. Elektrik Arzı

İran'ın ekonomik atılımlarından birisi ise elektrik santralleriyle ilgilidir. Genel olarak kendi ülkesinde ürettiği elektriğin çok büyük bir kısmını iç tüketime harcayan İran bu elektriğin %70'den fazlasını da doğalgaz kaynaklarından sağlamaktadır.[133] 2005 yılından 2009 yılına elektrik ihracatını sürekli artıran İran 2009 yılında gelindiğinde 2

---

[130] Michael Evans, "Iranian builders win contracts in city that Shias helps to wreck," **The Times**, February 20, 2009, (Çevrimiçi) http://www.iranfocus.com/en/index.php?option=com_content&view=article&id=17216:iranian-builders-win-contracts-in-city-that-shias-helped-to-wreck&catid=7&Itemid=112 20 Nisan 2015.

[131] "Iraq bans Farsi signs in holy cities", AFP'den akt. **Al-Arabiya News**, February 14, 2009, (Çevrimiçi) http://www.alarabiya.net/articles/2009/02/14/66452.html 20 Nisan 2015.

[132] Abbas Sarhan, "Karbala protestors oppose city development", **Nigash**, May 14, 2009, (Çevrimiçi) http://www.niqash.org/articles/?id=2446 21 Nisan 2015.

[133] Shabnam Mirsaeedi Grossner, "Iran's Flourishing Regional Influence", **Science and Diplomacy**, July 15, 2013, (Çevrimiçi) http://www.sciencediplomacy.org/article/2013/irans-flourishing-regional-influence 21 Nisan 2015.

milyar 780 milyon-kilovat elektrik ihracatı gerçekleştirmişti.[134] Bu yolla İran, Irak'ın belirli bölgelerdeki enerji ihtiyacını elektrik santralleri vasıtasıyla gidermek ve kendi elektrik şebekesine bağlamak istiyordu.

2009 yılı itibariyle İran Irak'ın Basra ve Hanakin şehirlerine elektrik temin etti. Bu iki şehir haricinde diğer şehirlere de yayılabilecek daha büyük projeleri planladı. Ahmedinejat'ın 2008 Irak ziyaretinde 2 önemli elektrik anlaşması imzalanmıştı. Bunlardan ilki İran'ın liman şehri Abadan'dan Irak kasabası Elharasa'ya 400 megavatlık elektrik hattı kurulmasıydı. Diğeri ise İran'ın Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı Marivan şehrinden Irak Kürt şehri Panjvin'e yapılacak olan bir iletim hattıydı. 2007 yılında ise İran Bağdat'ta 150 milyon dolar değerinde 300 megavatlık bir elektrik santrali inşa etti. Bu santral Hanakin'i besliyordu.[135]

İşgal sonrası Irak'ın elektrik ithalatı 2004 yılından 2012 yılında yaklaşık %700 artmış ve sadece 2008 yılında yaptığı toplam elektrik ithalatı 2 milyar 320 milyon kilovat seviyesine gelmiştir.[136] Irak'ın ciddi ölçüde elektrik ihtiyacı ve İran'ın burada devreye girmesi basit bir elektrik alışverişi olarak değerlendirilmemelidir. Burada Irak belli bölgelerde elektrik konusunda İran'a bağımlı hale gelmiştir ve bu bağımlılık birçok boyutta kendini göstermiştir. Örneğin 2008 yılında Basra şehrinde yaşanan çatışmalar sırasında İran enerji arzını önemli ölçülerde azaltmıştır. Bu da şehirde ciddi elektrik problemlerine sebep olmuştur. Basra elektrik idaresinden bir yetkili çatışmalar sırasında şehre verilen elektriğin günde 24 saatten 6 saate kadar çekilmek zorunda kalındığını, bunun İran'la olan hassas ilişkiler yüzünden yaşandığını ifade etmiştir.[137]

---

[134] "Iran Electricity Exports-Historical Data per Year", **Index Mundi**, (Çevrimiçi) http://www.indexmundi.com/g/g.aspx?v=82&c=ir&l=en 21 Nisan 2015.

[135] Kathleen Ridolfo, "Iraq: Sunnis Say Iran Working to Solidify Economic Control", **Radio Free Europe/Radio Liberty**, March 5, 2008. (Çevrimiçi) http://www.rferl.org/content/article/1079591.html 21 Nisan 2015.

[136] "Iraq Electricity Imports-Historical Data per Year", **Index Mundi**, (Çevrimiçi) http://www.indexmundi.com/g/g.aspx?v=83&c=iz&l=en 21 Nisan 2015.

[137] Kim Gamel, "Freed of militias, Basra has new problems", **Associated Press**, May 23, 2008. (Çevrimiçi)

2007 yılında Irak elektrik ithalatının %60'ını Türkiye'den sağlarken, İran da elektrik rekabeti içerisindeydi. 2009 yılına gelindiğinde İran Irak'a yaptığı elektirik ihracatını yaklaşık dört kat artırıp elektrik rekabetinde Türkiye'yi uzak ara geçmiştir. 2009 yılı itibariyle Irak'a toplam elektirik ithalatının %80'i İran tarafından sağlanmıştır.[138]

Tablo 1: Irak elektrik ithalatı ve ülkeler.

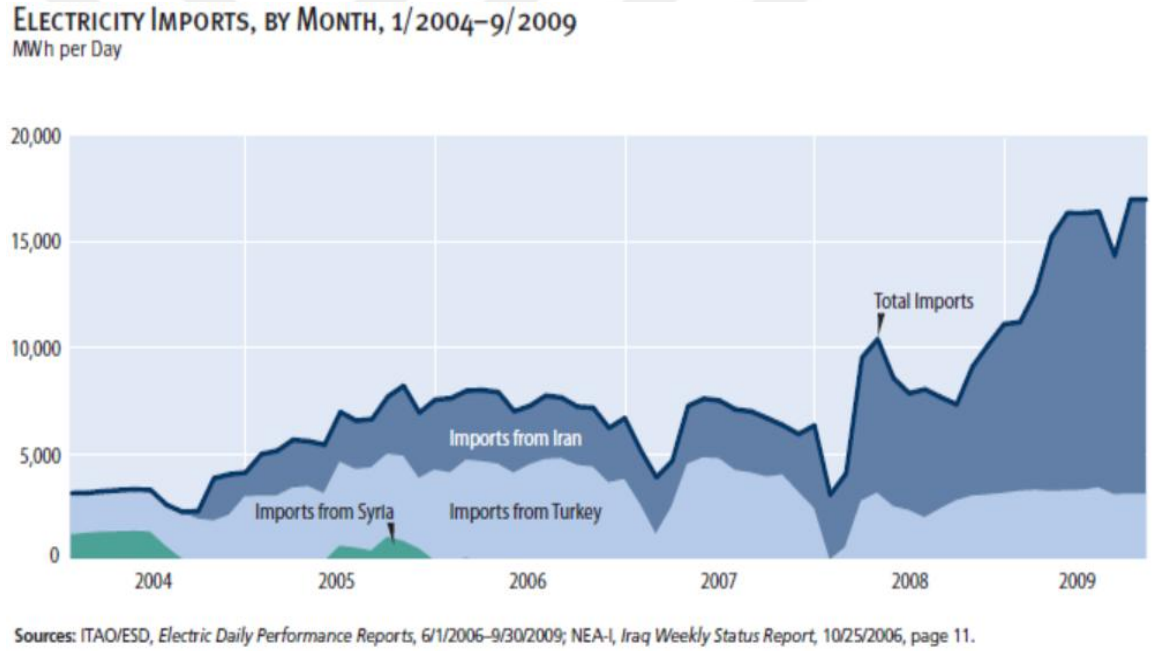

Kaynak: Special Inspector General for Iraqi Reconstruction, Quarterly Report to Congress, October 30, 2009, p. 64

3.1.3.3. Bankacılık Sektörü

İran'ın ekonomik etki yaratması açısından bir başka önemli alan da bankacılık sektörüdür. İran bankaları Irak şehirlerinde çeşitli şubeler açarak bankacılık

---

http://www.foxnews.com/printer_friendly_wires/2008Jun23/0,4675,IraqBasraAftermath,00.html 21 Nisan 2015.

[138] Special Inspector General for Iraqi Reconstruction, **Quarterly Report to the Congress**, October 30, 2009, p. 63.

faaliyetlerinde bulunmuştur. Örneğin, İran 2007 yılında Bağdat'ta Bank-e Melli (Milli Banka) şubesi açmıştır. Bu bankanın Kudüs Güçleri'ne finansal hizmet verdiği söylenmiştir. Ayrıca Süleymaniye şehrinde Tejarat Bank (Ticaret Bankası) ve İran Ticaret Geliştirme Bankası şubeleri açılmıştır.[139] Aynı şekilde İran bankaları olan Eqtesad Novin Bankası ve Keshavarzi Bankası, Kerbela, Necef ve Bağdat'ta üç şube açmıştır.[140] Öte yandan İran'a nükleer silahlanma/barışçıl enerji dolayısıyla ABD'nin uyguladığı yaptırımlar İran'ın hem petrol ihracatını hem de bankacılık faaliyetlerini hedef almaktaydı. 2012 yılında Obama yönetimi yeni yaptırımlar vasıtasıyla Çin ve Irak'ta İran bankalarıyla çalışan bankaların (Çin'deki Kunlun Bankası, Irak'taki Elaf İslami Bankası) çalışmalarını durdurdu.[141]

3.1.4. İran ve Irak Arasında İhracat-İthalat

Yatırımlar ve genel ticari ilişkiler dışında İran ve Irak arasında yaşanmış ticari (ihracat-ithalat) ilişkileri incelemek için öncelikle İran'ın ekonomik ağırlığını ve ihracat kapasitesini, daha sonra Irak'ın ekonomik ağırlığı ve ihracat kapasitelerini ölçmek gerekir. Ayrıca Irak'ta bir İran etkisi varsa ve bu ekonomik boyutta da kendisini göstermişse Irak'ın ithalat rakamlarına ve ithalat bağımlılığına bakıp burada İran'ın Irak'a yaptığı ithalatın ağırlığını ve özelliğini dolayısıyla da nispi gücünü resmetmek gerekir. Bunun için Irak ve İran arasındaki ilişkiler karşılaştırmalı olarak analiz edilmeli ve hem İran'ın hem Irak'ın ihracat-ithalat kapasiteleri çalışmayı ilgilendiren alanda detaylı incelenmelidir. Ekonomik etki alanı 2003-2012 yılları arasını kapsamaktadır.

---

[139] Trade Promotion Organization of Iran, "Iran, Iraqi Kurdistan review expansion of ties", **News**, July 13, 2008, (Çevrimiçi) http://eold.tpo.ir/default.aspx?page=NewsItemShow&app=News&PageNumber=133&docParId=11737&docId=12965 21 Nisan 2015.

[140] "Joint Iran-Iraq Bank to open 3rd branch in Najaf", **Iran Focus**, March 10, 2008, (Çevrimiçi) http://www.iranfocus.com/en/index.php?option=com_content&view=article&id=14529:joint-iran-iraq-bank-to-open-3rd-branch-in-najaf&catid=3&Itemid=101 21 Nisan 2015.

[141] Jamie Crawford, "New Iran sanctions hit banks in China, Iraq", **CNN International**, July 31, 2012, (Çevrimiçi) http://edition.cnn.com/2012/07/31/us/iran-sanctions/ 21 Nisan 2015.

3.1.4.1. 2003 Yılı İran-Irak Ticari İlişkileri

İran Merkez Bankası'nın 2003 yılı raporuna göre İran 2003 yılında, dış ticaretini 2002 yılına oranla yaklaşık %50 oranında artırmış 309.739 milyar İran Riyali değerinde dış ticaret yapmıştır.[142] Daha detaylı veri sunan Observatory of Economic Complexity (OEC) verilerine göre ise İran 2003 yılında ürünler kategorisinde 41,6 milyar dolarlık ihracat rakamına ulaşmıştır. İhracatının %82.91'lik kısmını ham petrol oluşturmaktadır.[143] 2003 yılı içerisinde yaklaşık %45'lik ihracat payını Asya ülkelerine yapmış, en büyük ihracatını %17.90'la Japonya'ya gerçekleştirmiş olan İran'ın Irak'a yaptığı ihracat toplam ihracatının sadece %1.05'lik (436 milyon dolar) bölümünü kapsamaktadır.[144]

Irak Merkez Bankası 2003 raporunda yaklaşık 10 milyar dolar seviyesinde görünen ihracat rakamı bulunmaktadır.[145] Öte yandan OEC verisine göre ise Irak 2003 yılı boyunca ürünler kategorisinde toplamda 6.91 milyar dolarlık ihracat yaparken bu ihracatın %94.66'sını ham petrol oluşturmuştur.[146] 2003 yılı içerisinde %61.84'le en büyük ihracatını ABD'ye yapan Irak yaklaşık %20'lik ihracat payını da İtalya, İspanya, Hollanda ve Fransa'yla paylaşmıştır. Dış ticaretinin sadece %1.33'ünü (91,9 milyon dolar) İran'a gerçekleştirmiştir.[147]

2003 yılında İran 436 milyon dolarlık Irak ihracatını, el dokuması kilim, eşarp, pişmiş ürünler, işlenmiş domates, yumurta, plastik ev eşyaları başta olmak üzere

---

[142] 1382 (2003) Annual Review, Bank Markazi Jomhouri İslami İran (İran İslam Cumhuriyeti Merkez Bankası), s.33. Ayrıca bu yıl için İran Riali'nin ABD doları karşılığı bulunamamıştır.

[143] "Products exported by Iran (2003)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irn/all/show/2003/ 27 Nisan 2015.

[144] "Export destinations of Iran (2003)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irn/show/all/2003/ 27 Nisan 2015.

[145] The Annual Economic Report of Iraq (Arabic Version), Central Bank of Iraq, 2003, p. 71.

[146] "Products exported by Iraq (2003)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irq/all/show/2003/ 27 Nisan 2015.

[147] "Export destinations of Iraq (2003)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irq/show/all/2003/ 27 Nisan 2015.

toplamda 525 çeşitli ürün kategorisinde gerçekleştirmiştir[148]. Irak ise 91,9 milyon dolar değerindeki İran ihracatını, hurda alüminyum, rafine bakır, büyük inşaat araçları, ham alüminyum, hurda bakır, alüminyum çubuklar başta olmak üzere toplamda 120 çeşit ürün kategorisinde gerçekleştirmiştir.[149]

Irak Merkez Bankası'nın 2003 raporuna göre Irak bu yıl içerisinde toplamda yaklaşık 10 milyar dolarlık bir ithalat yapmış görünmektedir.[150] Öte yandan daha detaylı verileri paylaşan OEC'ye göre Irak'ın 2003 yılı içerisinde ürünler kategorisinde toplam ithalatı 4.14 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Toplam ithalatın %19.86'sını (823 milyon dolar) Türkiye , %12.49'unu (517 milyon dolar) Ürdün , %10.54'lük payını ise İran karşılamıştır. Böylece İran 2003 yılında, Türkiye ve Ürdün'den sonra Irak'ın en büyük 3. ithalatçısı konumunu elde etmiştir.[151]

3.1.4.2. 2004 Yılı İran-Irak Ticari İlişkileri

İran Merkez Bankası verilerine göre 2004 yılında İran'ın yaptığı toplam ithalat 407.124 milyar İran Riyali değerindedir.[152] Öte yandan OEC'ye göre İran 2004 yılında ürünler kategorisinde 53,1 milyar dolarlık ihracat rakamını yakalamıştır. İhracatının %83.16'lık kısmını ham petrol oluşturmaktadır.[153] 2004 yılı içerisinde yaklaşık %42'lik dış ticaret payını Asya ülkelerine yapmış 2003 yılına benzer bir şekilde en büyük ihracatını %15.69'la Japonya'ya gerçekleştirmiş olan İran, İtalya, Fransa ve Yunanistan başta olmak üzere ihracatının yaklaşık %30'unu Avrupa ülkelerine yapmıştır. Ayrıca

---

[148] "Products that Iran exports to Iraq (2003)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irn/irq/show/2003/ 27 Nisan 2015.
[149] "Products that Iraq exports to Iran (2003)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irq/irn/show/2003/
[150] The Annual Economic Report of Iraq (Arabic Version), Central Bank of Iraq, 2003, p. 71.
[151] "Import origins of Iraq (2003)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irq/irn/show/2003/ 27 Nisan 2015.
[152] 1383 (2004) Annual Review, Bank Markazi Jomhouri İslami İran (İran İslam Cumhuriyeti Merkez Bankası), s.29. Ayrıca bu yıl için İran Riali'nin ABD doları karşılığı bulunamamıştır.
[153] "Products exported by Iran (2004)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irn/all/show/2004/ 27 Nisan 2015.

İran'ın Irak'a yaptığı ihracat toplam ihracatının sadece %0.89'unu (474 milyon dolar) Irak'a gerçekleştirmiştir.[154]

Irak Merkez Bankası raporuna göre 2004 yılında Irak'ın yaptığı ihracatın toplam değeri 17,8 milyar dolar seviyesindedir.[155] Öte yandan OEC'ye göre Irak'ın ürünler kategorisinde yaptığı toplam ihracat 2004 yılında 14,6 milyar dolarlık ihracat rakamına ulaşmıştır ve ihracatının %96.63'lük kısmını ham petrol oluşturmaktadır.[156] 2004 yılında dış ticaretinin %54.23'ünü ABD'ye yapan Irak yaklaşık %20'lik dış ticaret payını da İspanya, İtalya ve Fransa başta olmak üzere Avrupa ülkeleriyle paylaşmış ve sadece Japonya'ya 1 milyar dolarlık ihracat yapmıştır. Toplam ihracatının sadece %0.18'ini (26 milyon dolar) İran'a gerçekleştirmiştir.[157]

İran 2004 yılında Irak'a yaptığı 474 milyon dolarlık ihracatını, el dokuması kilim, halı, aromalı su, buzdolabı, demir bloklar, elma ve şeftali, işlenmiş domates, klima başta olmak üzere toplamda 530 çeşitli ürün kategorisinde gerçekleştirmiştir.[158] Irak'a bakacak olursak 2004 yılında İran'a yaptığı 26 milyon dolarlık ihracatın yaklaşık yarısını hurda demir satarak sağlamıştır. Ayrıca işlenmiş tütün, büyük inşaat araçları, çatal asansör ve vinç başta olmak üzere, toplamda 71 çeşit ürün kategorisinde İran'a ihracat yapmıştır.[159]

Irak Merkez Bankasının raporu 2004 yılı ithalat rakamını toplamda 21. milyar dolar olarak göstermektedir. Bunlara Hükümet ithalatı, Rafine ürünler ithalatı ve özel

---

[154] Export destinations of Iran (2004)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irn/show/all/2004/ 27 Nisan 2015.
[155] The Annual Economic Report of Iraq (Arabic Version), Central Bank of Iraq, 2004, s.53
[156] "Products exported by Iraq (2004)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irq/all/show/2004/ 27 Nisan 2015.
[157] "Export destinations of Iraq (2004)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irq/show/all/2004/ 27 Nisan 2015.
[158] "Products that Iran exports to Iraq (2004)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irn/irq/show/2004/ 27 Nisan 2015.
[159] "Products that Iraq exports to Iran (2004)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irq/irn/show/2004/ 27 Nisan 2015.

sektör ithalatı rakamları dahildir.[160] Öte yandan OEC'nin ürünler kategorisindeki ithalat verilerine bakıldığında Irak'ın 2004 yılı içerisinde toplam ithalatı 7.87 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Toplam ithalatın %22.54'ünü (1.77 milyar dolar) Türkiye, %10.51'ini (826 milyon dolar) ABD, %9.09'unu (715 milyon dolar) Ürdün, %6.45'ini (508 milyon dolar) Suriye ve %6.03'ünü (474 milyon dolar) İran karşılamıştır. Böylece İran 2004 yılında Türkiye, Ürdün ve Suriye'den sonra Irak'ın 5. büyük ithalatçısı konumunu kazanmıştır.[161]

3.1.4.3. 2005 Yılı İran-Irak Ticari İlişkileri

İran Merkez Bankası 2005 yılı raporuna göre İran'ın toplam ihracatı 571.401 milyar İran riyali[162] (64,1 milyar dolar) değerindedir.[163] Öte yandan OEC verilerine göre İran 2005 yılında ürünler kategorisinde 67,9 milyar dolarlık ihracat yapmıştır. Bu ihracatın %82.71'ini ham petrol oluşturmaktadır.[164] Toplam dış ticaretin yaklaşık %40'lık kısmını Asya ülkeleriyle yapan İran, 2004 yılına benzer bir şekilde %15.76'lık ihracat payını Japonya ile gerçekleştirmiştir. Aynı şekilde 2004 yılına benzer bir şekilde ihracatının yaklaşık %30'unu ise İtalya ve Fransa başta olmak üzere Avrupa ülkeleriyle yapmıştır. İran'ın bu yıl içerisinde Irak'a yaptığı ihracat ise toplam ihracatının sadece % 1.35'lik (917 milyon dolar) kısmını teşkil etmektedir.[165]

Irak Merkez Bankası'nın 2005 yılında yayınladığı rapora göre Irak'ın bu yıl yaptığı toplam ihracat 23,6 milyar dolar seviyesinde gerçekleşti.[166] Öte yandan OEC

---

[160]The Annual Economic Report of Iraq (Arabic Version), Central Bank of Iraq, 2004, p. 53.
[161]"Import origins of Iraq (2004)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/import/irq/show/all/2004/ 28 Nisan 2015.
[162] İran Riali'nin 2005 yılı ABD doları karşılığı X-Rates'in Historic Exchange Rates hesaplamalarına göre verilmiştir.
[163] 1384 (2005) Annual Review, Bank Markazi Jomhouri İslami İran (İran İslam Cumhuriyeti Merkez Bankası), p. 35.
[164]"Products exported by Iran (2005)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irn/all/show/2005/ 28 Nisan 2015.
[165] "Export destinations of Iran (2005)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irn/show/all/2005/ 28 Nisan 2015.
[166] The Annual Economic Report of Iraq (Arabic Version), Central Bank of Iraq, 2005, s.62

verilerine göre ise, Irak 2005 yılında ürünler kategorisinde 15,6 milyar dolarlık ihracat rakamına ulaşmıştır. İhracatının % 98.22'lik kısmını ham petrol oluşturmaktadır.[167] Irak toplam dış ticaretinin %52.10'luk kısmını 2004 yılına benzer bir şekilde ABD ile ve yaklaşık %25'lik kısmını ise İtalya, İspanya ve Fransa başta olmak üzere Avrupa ülkeleriyle gerçekleştirmiştir. Irak'ın İran'a yaptığı ihracat toplam ihracatının sadece %0.02'sini (3.11 milyon dolar) kapsamaktadır.[168]

İran 2005 yılında Irak'a yaptığı 917 milyon dolar değerindeki ihracatını, el dokuması kilim, aromalı su, demir bloklar, pişirilmiş ürünler, çimento, bireysel fonksiyonlu makineler, kuruyemiş, temizlik ürünleri başta olmak üzere toplamda 707 ürün kategorisinde gerçekleştirmiştir.[169] Irak'a baktığımızda 2005 yılında İran'a yaptığı 3.11 milyon dolarlık ihracatını, hurda demir, hurda alüminyum, büyük inşaat araçları, işlenmiş tütün, fotokopi makineleri, plastik bağ malzemeleri başta olmak üzere toplamda 50 ürün kategorisinde gerçekleştirmiştir.[170]

Irak Merkez Bankası 2005 yılı raporuna göre bu yıl içerisinde Irak 6,1 milyar değerinde özel sektör ithalatı ve 13.8 milyar değerinde devlet ithalatı gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla tüm kategorilerdeki ithalatı 20 milyar dolar düzeyini aşmıştır.[171] OEC rakamlarına göre ise Irak'ın 2005 yılında ürünler kategorisindeki toplam ithalatı 11,8 milyar dolar seviyesini bulmuştur. Toplam ithalatının %22.63'ünü(2.66 milyar dolar) Türkiye, %18.34'ünü (2.16 milyar dolar) Birleşik Arap Emirlikleri, %10.82'sini (1.27 milyar dolar) ABD ve %7.81'ini (917 milyon dolar) İran karşılamıştır. Böylece İran

---

[167] "Products exported by Iraq (2005)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irq/all/show/2005/ 28 Nisan 2015.
[168] "Export destinations of Iraq (2005)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irq/show/all/2005/ 28 Nisan 2015.
[169] "Products that Iran exports to Iraq (2005)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irn/irq/show/2005/ 28 Nisan 2015.
[170] "Products that Iraq exports to Iran (2005)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irq/irn/show/2005/ 28 Nisan 2015.
[171] The Annual Economic Report of Iraq (Arabic Version), Central Bank of Iraq, 2005, p. 62.

2005 yılında Türkiye, Birleşik Arap Emirlikleri ve ABD'den sonra Irak'ın en büyük 4. ithalatçısı konumunu kazanmıştır.[172]

3.1.4.4. 2006 yılı İran-Irak Ticari İlişkileri

İran Merkez Bankası 2006 raporuna göre, bu yıl içerisinde İran'ın toplam ihracatı 663,301 (72.55 milyar dolar)[173] milyar İran Riyali değerinde gerçekleşmiştir.[174]Öte yandan OEC verilerine göre İran'ın ürünler kategorisinde 2006 ihracat rakamı 90,6 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Bu ihracatın %81.95'lik kısmını ham petrol oluştururken diğer petrol ürünlerini de eklediğimizde rakam yaklaşık %90'a ulaşmaktadır.[175] Toplam dış ticaretinin yaklaşık %42'lik bölümünü başta Japonya ve Çin olmak üzere Asya ülkeleriyle gerçekleştirmiştir. Öte yandan toplam ihracatının yaklaşık %25'lik kısmını ise İtalya, Fransa, İspanya ve Yunanistan başta olmak üzere Avrupa ülkelerine yapmıştır. İran'ın Irak'a yaptığı ihracat ise toplam ihracatının sadece %2'sini (1.81 milyar dolar) oluşturmaktadır.[176]

Irak ise 2006 yılında 24,8 milyar dolarlık ihracat kapasitesine ulaşmıştır. Bu ihracatın %98.36'lık bölümünü ham petrol oluşturmaktadır.[177] Toplam ihracatının %41.65'ini ABD ile yapan Irak, %16.17'lik bölümünü Hindistan'la ve yaklaşık %20'lik kısmını da başta İtalya, İspanya ve Fransa olmak üzere Avrupa ülkeleriyle paylaşmıştır. Elimizdeki verilere göre 2006 yılında Irak İran'a ihracat yapmamış görünmektedir.[178]

---

[172] "Import origins of Iraq (2005)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/import/irq/show/all/2005/ 28 Nisan 2015.

[173] X-Rates, Historic Exchange Rates, 2006 İran Riali - ABD doları (Mayıs ayı itibariyle) hesaplamasına göre.

[174] 1385 (2006) Annual Review, Bank Markazi Jomhouri İslami İran (İran İslam Cumhuriyeti Merkez Bankası), p. 39

[175] "Products exported by Iran (2006)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irn/all/show/2006/ 29 Nisan 2015.

[176] "Export destinations of Iran (2006)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irn/show/all/2006/ 29 Nisan 2015.

[177]"Products exported by Iraq (2006)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irq/all/show/2006/ 29 Nisan 2015.

[178]"Export destinations of Iraq (2006)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irq/show/all/2006/ 29 Nisan 2015.

İran 2006 yılında Irak'a yaptığı 1.81 milyar dolar değerindeki ihracatını, salatalık, elma ve şeftali, pişirilmiş ürünler, aromalı su, bireysel fonksiyonlu makineler, plastik hortumlar, temizlik ürünleri, demir bloklar, seramik ürünleri, peynir ve el dokuması kilim başta olmak üzere 697 ürün kategorisinde gerçekleştirmiştir.[179] Öte yandan Irak ise İran'a ihracat yapmış görünmediği için ürün kategorilerine dair bir şey söylenememektedir.

Irak'ın 2006 yılında yaptığı toplam ithalat 11,1 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Toplam ithalatın %22.43'ünü (2.48 milyar dolar) Türkiye, %16.33'ünü (1.81 milyar dolar) İran ve %12.92'sini (1.43 milyar dolar) ABD karşılamıştır. Böylece İran 2006 yılında Türkiye'den sonra Irak'ın en büyük 2. ithalatçısı konumunu elde etmiştir.[180]

3.1.4.5. 2007 yılı İran-Irak Ticari İlişkileri

İran Merkez Bankası 2007 raporundaki verilere göre İran bu yıl içerisinde toplamda 854,334 (92,3 milyar dolar)[181] milyar İran Riyali değerinde ithalat yapmıştır.[182] İran'ın 2007 yılında yaptığı ihracat 67,7 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu ihracatın %80.61'lik kısmını ham petrol oluştururken diğer petrol ürünleri de eklendiğinde oran yaklaşık %90'a çıkmaktadır.[183] İran bu yıl içerisinde yapılan toplam ihracatın yaklaşık %55'lik kısmını Çin, Japonya, Hindistan ve Güney Kore gibi Asya ülkeleri ile gerçekleştirmiştir. Yaklaşık %23 oranında yapılan ihracat ise

---

[179] "Products that Iran exports to Iraq (2006)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irn/irq/show/2006/ 29 Nisan 2015.

[180] "Import origins of Iraq (2006)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/import/irq/show/all/2006/ 29 Nisan 2015.

[181] X-Rates, Historic Exchange Rates, 2007 İran Riali - ABD doları (Mayıs ayı itibariyle) hesaplamasına göre.

[182] 1386 (2007) Annual Review, Bank Markazi Jomhouri İslami İran (İran İslam Cumhuriyeti Merkez Bankası),p. 38.

[183] "Products exported by Iran (2007)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irn/all/show/2007/ 29 Nisan 2015.

İtalya, Fransa, Yunanistan ve İspanya dahil olmak üzere Avrupa ülkeleri ile sağlanmıştır.[184] Öte yandan elimizdeki verilere göre 2007 yılında İran Irak'a ihracat yapmamıştır.

Irak Merkez Bankası 2007 raporuna göre Irak bu yıl içerisinde toplamda 39,5 milyar dolarlık bir ithalat gerçekleştirmiştir.[185] Öte yandan OEC verilerine göre Irak'ın ise 2007 yılında ürünler kategorisinde yaptığı ihracat 30,1 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Bu ihracatın %98.98'lik kısmını ham petrol oluşturmaktadır.[186] Toplam ihracatının %33.22'lik kısmını ABD ile 16.30'luk bölümünü Hindistan'la, 9.08'lik kısmını Güney Kore ile, yaklaşık %25'lik bölümünü ise İtalya, İspanya ve Fransa olmak üzere Avrupa ülkeleri ile gerçekleştirmiştir.[187] Öte yandan Irak ta İran'a bu yıl içerisinde bir ihracat yapmamış görünmektedir. Dolayısıyla 2007 İran-Irak ticari ilişkilerinin ürün kategorilerine dair de bir şey söylenememektedir.

Irak Merkez Bankası raporu verilerine göre 2007 yılında Irak'ın yaptığı toplam ithalat 18,2 milyar dolar seviyesindedir.[188] Öte yandan OEC verilerine göre Irak 2007 yılında ürünler kategorisinde toplamda 13,3 milyar dolarlık bir ithalat gerçekleştirmiştir. Toplam ithalatının % 22.43'ünü (2.97 milyar dolar) Birleşik Arap Emirlikleri , %20.72'sini (2.75 milyar dolar) Türkiye, %11.01'ini (1.46 milyar dolar) ABD gerçekleştirirken İran Irak'a ithalat yapanlar listesinde bulunmamıştır.[189]

---

[184]"Export destinations of Iran (2007)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irn/show/all/2007/ 29 Nisan 2015.
[185]The Annual Economic Report of Iraq (Arabic Version), Central Bank of Iraq, 2007, p. 87.
[186]"Products exported by Iraq (2007)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irq/all/show/2007/ 29 Nisan 2015.
[187]"Export destinations of Iraq (2007)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irq/show/all/2007/ 29 Nisan 2015.
[188] The Annual Economic Report of Iraq (Arabic Version), Central Bank of Iraq, 2007, p. 87.
[189]"Import origins of Iraq (2007)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/import/irq/show/all/2007/ 30 Nisan 2015.

3.1.4.6. 2008 Yılı İran-Irak Ticari İlişkileri

İran Merkez Bankası 2009 yılı raporundaki verilere göre bu yıl içerisinde İran'ın yaptığı ihracat 100 milyar dolar düzeyindedir.[190] Öte yandan OEC verilerine göre İran 2008 yılında ürünler kategorisinde 90,7 milyar dolarlık ihracat seviyesine ulaşmıştır. Bu ihracatın %81.50'sini ham petrolden sağlarken diğer petrol ürünlerini de eklediğimizde rakam yaklaşık %90'a ulaşmaktadır.[191] Ayrıca İran bu yıl içerisindeki ihracatının yaklaşık %60'ını başta Çin, Japonya, Hindistan ve Güney Kore olmak üzere Asya ülkelerine yapmıştır. Buna ilaveten ihracatının yaklaşık %20'lik bölümünü de başta İtalya, İspanya, Fransa ve Yunanistan olmak üzere Avrupa ülkelerine gerçekleştirmiştir.[192] Öte yandan elimizdeki verilere göre 2008 yılında İran Irak'a ihracat yapmış görünmemektedir.

Irak Merkez Bankası'nın 2008 yılı raporuna göre Irak'ın bu yıl içerisinde yaptığı toplam ihracat 63,7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.[193]Öte yandan OEC verilerine göre Irak 2008 yılında ürünler kategorisinde 51,9 milyar dolarlık bir ihracat rakamını elde etmiştir. Bu ihracatın %97.99'unu ham petrol oluşturmaktadır.[194] 2008 yılında Irak ihracatının %38.50'lik kısmını ABD ile yaklaşık %30'unu Hindistan, Güney Kore ve Çin gibi Asya ülkeleriyle, yaklaşık %17'sini ise İtalya, Fransa, İspanya ve Hollanda gibi Avrupa ülkeleriyle gerçekleştirmiştir.[195] İran'ın Irak'a olduğu gibi Irak'ın da bu yıl içerisinde İran'a bir ihracatı olmamıştır.

---

[190] 1388 (2009) Annual Review, Bank Markazi Jomhouri İslami İran (İran İslam Cumhuriyeti Merkez Bankası), p. 62.

[191] "Products exported by Iran (2008)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irn/all/show/2008/ 30 Nisan 2015.

[192] "Export destinations of Iran (2008)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irn/show/all/2008/ 30 Nisan 2015.

[193] The Annual Economic Report of Iraq (Arabic Version), Central Bank of Iraq, 2008, s.84

[194] "Products exported by Iraq (2008)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irq/all/show/2008/ 30 Nisan 2015.

[195] "Export destinations of Iraq (2008)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irq/show/all/2008/ 30 Nisan 2015.

Irak Merkez Bankasının 2008 yılı raporuna göre Irak'ın toplam ithalatı 30,1 milyar dolar seviyesindedir.[196]Öte yandan OEC verilerine göre ise Irak'ın 2008 yılında yaptığı toplam ithalat ürünler kategorisinde 20,2 milyar dolar düzeyindedir. Bu yıl toplam ithalatının %19,7'sini (3.85 milyar dolar) Türkiye, %14.87'sini(3 milyar dolar) Birleşik Arap Emirlikleri, %12.63'ünü (2.55 milyar dolar) Suriye, %9.84'ünü(1.99 milyar dolar) ABD gerçekleştirmiştir.[197] İthalatçılar listesinde bu yıl İran bulunmamaktadır.

3.1.4.7. 2009 yılı İran-Irak Ticari İlişkileri

İran Merkez Bankası 2009 verilerine göre bu yıl içerisinde İran'ın yaptığı ihracat 87,5 milyar dolar değerindedir ve geçen yıla oranla ihracatta %13'lük bir düşüş yaşamıştır.[198] Öte yandan OEC verilerine göre İran'ın ürünler kategorisindeki 2009 yılı ihracatı 55,4 milyar dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu ihracat rakamının %79.28'ini ham petrolden sağlarken, bu orana diğer petrol ürünlerinden gelen payı da eklediğimizde yaklaşık %90'ı bulmaktadır.[199] İran bu yıl toplam ihracatının yaklaşık %60'ını Çin, Hindistan, Japonya ve Güney Kore gibi Asya ülkeleriyle yapmıştır. Öte yandan, yaklaşık %20'lik ihracat payını da İtalya, İspanya, Yunanistan, Hollanda ve Fransa gibi Avrupa ülkeleriyle paylaşırken, yaklaşık %5 ihracat da Güney Afrika'ya olmuştur.[200] 2009 yılında da İran'ın Irak'a ihracat yaptığına dair verilere ulaşılamamıştır.

Irak Merkez Bankasının 2009 yılı raporuna göre bu yıl içerisinde Irak'ın yaptığı toplam ihracat 39,4 milyar dolar düzeyindedir.[201] Öte yandan OEC verilerine göre

---

[196] The Annual Economic Report of Iraq (Arabic Version), Central Bank of Iraq, 2008, p. 84.
[197] "Import origins of Iraq (2008)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/import/irq/show/all/2008/ 30 Nisan 2015.
[198] 1388 (2009) Annual Review, Bank Markazi Jomhouri İslami İran (İran İslam Cumhuriyeti Merkez Bankası), p. 62.
[199] "Products exported by Iran (2009)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irn/all/show/2009/ 30 Nisan 2015.
[200] "Export destinations of Iran (2009)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irn/show/all/2009/ 30 Nisan 2015.
[201] The Annual Economic Report of Iraq (Arabic Version), Central Bank of Iraq, 2009, p. 75.

Irak'ın ürünler kategorisinde 2009 yılındaki ihracatı 32 milyar dolar seviyesinde kalmıştır. Bu ihracatın %98.82'sini ham petrol satışı oluşturmaktadır.[202] Ayrıca Irak bu yıl içerisinde yaptığı ihracatın yaklaşık %40'lık bölümünü Hindistan, Güney Kore, Çin, Japonya gibi Asya ülkeleri ile gerçekleştirirken, %26.09'unu ABD ile ve yaklaşık olarak %20'sini de İtalya, Fransa, İspanya, Hollanda ve Yunanistan gibi Avrupa ülkelerine yapmıştır.[203] Irak'ın 2009 yılında İran'a ihracat yaptığına dair verilere ulaşılamamıştır.

Irak Merkez Bankasının 2009 verilerine göre bu yıl içerisinde Irak'ın toplam ithalatı 35,2 milyar dolar düzeyindedir.[204] Öte yandan OEC verilerine göre Irak'ın ürünler kategorisinde ithalatı 2009 yılında 20,7 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu ithalatın % 24.35'ini (5.03 milyar dolar) Türkiye, %13.15'ini (2.72 milyar dolar) Suriye, %.8.84'ünü (1.83 milyar dolar) Çin, %6.87'sini (1.42 milyar dolar) ABD, %5.73'ünü(1.18 milyar dolar) Ürdün gerçekleştirmiştir.[205] İthalatçılar listesinde bu yıl da İran bulunmamaktadır.

3.1.4.8. 2010 yılı İran-Irak Ticari İlişkileri

İran Merkez Bankası'nın 2010 yılı raporuna göre İran'ın bu yıl içerisinde yaptığı toplam ihracat 1.194.391 milyar İran Riyali (120,5 milyar dolar)[206] düzeyinde gerçekleşmiştir.[207] Öte yandan OEC verilerine göre ise İran 2010 yılında ürünler kategorisinde ihracatını 2009 yılına oranla yaklaşık 3 katına çıkararak 142 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu ihracatın %72.49'u ham petrolden sağlanırken diğer

---

[202] "Products exported by Iraq (2009)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irq/all/show/2009/ 30 Nisan 2015.
[203] "Export destinations of Iraq (2009)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irq/show/all/2009/ 30 Nisan 2015.
[204] The Annual Economic Report of Iraq (Arabic Version), Central Bank of Iraq, 2009, p. 75.
[205] "Import origins of Iraq (2009)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/import/irq/show/all/2009/ 30 Nisan 2015.
[206] X-Rates, Historic Exchange Rates, 2010 İran Riali - ABD doları (Mayıs ayı itibariyle) hesaplamasına göre.
[207] 1389 (2010) Annual Review, Bank Markazi Jomhouri İslami İran (İran İslam Cumhuriyeti Merkez Bankası), p. 44.

petrol ürünleri de eklendiğinde oran yaklaşık %85'e çıkmaktadır.[208] Bu yıl içerisindeki İran ihracatının yaklaşık %55'lik bölümünü Çin, Hindistan, Japonya ve Güney Kore başta olmak üzere Asya ülkeleriyle gerçekleştirmiştir. Ayrıca İtalya ve İspanya başta olmak üzere Avrupa ülkelerine yaptığı ihracat toplam ihracatının yaklaşık %21'ini kapsamaktadır. İran'ın 2010 yılında Irak'a yaptığı ihracat toplam ihracatının %3.24'lük (4,6 milyar dolar) bölümüdür.[209]

Irak Merkez Bankası 2010 raporundaki verilere göre Irak'ın bu yıl içerisinde yaptığı toplam ihracat 51,7 milyar dolar düzeyindedir.[210]Öte yandan OEC verilerine göre ise Irak 2010 yılında 2009 yılı ihracat oranını ciddi boyutta artırarak 42,9 milyar dolarlık bir ihracat seviyesine ulaşmıştır. Bu yıl için ihracatın %99.19'unu ham petrolden sağlamaktadır.[211] Ayrıca ithalatının yaklaşık %50'sini Hindistan, Çin, Güney Kore, Japonya başta olmak üzere Asya ülkelerine yaparken %25.85'lik kısmını ABD ile gerçekleştirmiştir. Öte yandan ihracatının yaklaşık %18'lik bölümünü, İtalya, Fransa, İspanya ve Hollanda başta olmak üzere Avrupa ülkeleriyle yaparken, İran'a olan ihracat toplamın sadece %0,1'lik (41,4 milyon dolar) kısmını kapsamaktadır.[212]

2010 yılında İran Irak'a yaptığı 4,6 milyar dolar değerindeki ihracatını, araba, elma-armut, çimento, rafine petrol, pişirilmiş ürünler, domates, cam seramik, bireysel fonksiyonlu makineler, somun ve dondurma başta olmak üzere 596 ürün kategorisinde gerçekleştirmiştir.[213] Öte yandan Irak ise İran'a yaptığı 41.4 milyon dolarlık ihracatının yaklaşık %80'lik kısmını, hurda alüminyum, ham alüminyum, hurda demir gibi metal

---

[208]"Products exported by Iran (2010)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irn/all/show/2010/ 30 Nisan 2015.
[209]"Export destinations of Iran (2010)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irn/show/all/2010/ 30 Nisan 2015.
[210] The Annual Economic Report of Iraq (Arabic Version), Central Bank of Iraq, 2010, p. 95.
[211]"Products exported by Iraq (2010)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irq/all/show/2010/ 30 Nisan 2015.
[212]"Export destinations of Iraq (2010)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irq/show/all/2010/ 30 Nisan 2015.
[213]"Products that Iran exports to Iraq (2010)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irn/irq/show/2010/ 30 Nisan 2015.

malzemelerde gerçekleştirirken geriye kalan yaklaşık %20'lik kısmını ise kauçuk plastik maddeler, organik kükürt bileşikleri gibi kimyasal ürünler ve plastik ürünler dahil olmak üzere toplamda 76 ürün kategorisinde sağlamıştır.[214]

Irak Merkez Bankası'nın 2010 raporundaki verilere göre Irak bu yıl içerisinde toplamda 37,3 milyar dolarlık bir ithalat yapmıştır.[215]Irak'ın 2010 yılında yaptığı ithalat 27,7 milyar dolar seviyesini bulmuştur. Gerçekleşen ithalatın %21.42'lik kısmını (5.94 milyar dolar) Türkiye, %16.58'lik kısmını (4,6 milyar dolar) İran, %12.91'lik kısmını (3.58 milyar dolar) Çin, %8.27'lik kısmını (2.29 milyar dolar) Suriye sağlamıştır.[216] Dolayısıyla İran 2010 yılında Irak'ın 2. büyük ithalatçısı konumundadır.

3.1.4.9. 2011 İran-Irak Ticari İlişkileri

İran Merkez Bankası 2011 yılı raporuna göre İran'ın bu yıl içerisinde yaptığı toplam ihracat 1.644.463 milyar İran Riyali (165,9 milyar dolar)[217] düzeyinde gerçekleşmiştir.[218] Öte yandan OEC verilerine göre İran 2011 yılında ürünler kategorisindeki ihracatını bir önceki seneye göre yaklaşık 40 milyar dolar artırarak 180 milyar dolar seviyesinde gerçekleştirdi. Bu ihracatın %80.63'lük kısmını ham petrolden sağlarken buna diğer petrol ürünlerini de eklediğimizde oran %90 civarına yaklaşmaktadır.[219] 180 milyar dolarlık ihracatın yaklaşık %60'lık bölümünü Çin, Japonya, Hindistan, Güney Kore başta olmak üzere Asya ülkeleriyle gerçekleştirmiştir. Ayrıca ihracatının yaklaşık%24'lük kısmını ise İtalya ve İspanya başta olmak üzere

---

[214]"Products that Iraq exports to Iran (2010)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irq/irn/show/2010/ 30 Nisan 2015.
[215] The Annual Economic Report of Iraq (Arabic Version), Central Bank of Iraq, 2010, p. 95.
[216]"Import origins of Iraq (2010)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/import/irq/show/all/2010/ 30 Nisan 2015.
[217] X-Rates, Historic Exchange Rates, 2010 (2011 kur bilgisi bulunmadığı için) İran Riali - ABD doları (Mayıs ayı itibariyle) hesaplamasına göre.
[218] 1390 (2011) Annual Review, Bank Markazi Jomhouri İslami İran (İran İslam Cumhuriyeti Merkez Bankası), p. 46.
[219]"Products exported by Iran (2011)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irn/all/show/2011/ 30 Nisan 2015.

Avrupa ülkeleriyle sağlamıştır. İran'ın 2011 yılında yaptığı toplam ihracatın sadece %2.56'sı (4.61 milyar dolar) Irak'a olmuştur.[220]

Irak Merkez Bankası 2011 raporundaki verilere göre Irak'ın bu yıl içerisinde yaptığı toplam ithalat 79,6 milyar dolar düzeyinde gerçekleşmiştir.[221] Irak ise 2011 yılında 2010 yaptığı ihracatı yaklaşık %50 oranında artırarak 66,9 milyar dolarlık bir ihracat rakamı elde etmiştir. Bu ihracatın %99.40'lık kısmını ham petrolden sağlamıştır.[222] Ayrıca toplam ihracatının yaklaşık %55'lik bölümünü Hindistan, Çin, Güney Kore ve Japonya başta olmak üzere Asya ülkeleriyle gerçekleştirirken, %22.64'lük kısmını sadece ABD'ye sağlamıştır. Öte yandan, toplam ihracatının yaklaşık %15'ini İtalya, İspanya, Hollanda, Fransa ve Avusturya başta olmak üzere Avrupa ülkeleriyle yapmıştır. 2011 yılında İran'a yaptığı ihracat toplam ihracatının sadece%0.16'lık (106 milyon dolar) kısmını içermektedir.[223]

İran'ın 2011 yılında Irak'a yaptığı 4.61 milyar dolarlık ihracatını, çimento, rafine petrol, seramik, arabalar, bireysel fonksiyonlu makineler, pişirilmiş ürünler, cam seramik, fermente süt, peynir, işlenmiş domates başta olmak üzere toplamda 587 ürün kategorisinde gerçekleştirmiştir.[224] Öte yandan Irak ise İran'a yaptığı 106 milyon dolar değerindeki ihracatını, petrol gazı, kömür katranlı yağ, rafine petrol, hurda alüminyum ve ham alüminyum başta olmak üzere toplamda 130 ürün kategorisinde gerçekleştirmiştir.[225]

---

[220] "Export destinations of Iran (2011)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irn/show/all/2011/ 30 Nisan 2015.
[221] The Annual Economic Report of Iraq (Arabic Version), Central Bank of Iraq, 2011, p. 96.
[222] "Products exported by Iraq (2011)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irq/all/show/2011/ 30 Nisan 2015.
[223] "Export destinations of Iraq (2011)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irq/show/all/2011/ 30 Nisan 2015.
[224] "Products that Iran exports to Iraq (2011)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irn/irq/show/2011/ 30 Nisan 2015.
[225] "Products that Iraq exports to Iran (2011)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irq/irn/show/2011/ 30 Nisan 2015.

Irak Merkez Bankasının 2011 raporundaki verilere göre Irak'ın bu yıl içerisinde yaptığı toplam ithalat 40,6 milyar dolar düzeyindedir.[226] Öte yandan OEC verilerine göre Irak'ın 2011 yılında ürünler kategorisinde 31,2 milyar dolar değerinde ithalat yapmıştır. Bu ithalatın %26.56'sını (8,3 milyar dolar) Türkiye, %14.75'ini (4.61 milyar dolar) İran, %12.21'ini (3.81 milyar dolar) Çin, %6'sını (1.87 milyar dolar) ABD, yaklaşık %15 'ini Avrupa ülkeleri, yine yaklaşık %8'ini Güney Kore ve Ürdün sağlamıştır.[227] Dolayısıyla 2011 yılında İran, Irak'ın Türkiye'den sonra en büyük 2. ithalatçısı konumundadır.

3.1.4.10. 2012 İran-Irak Ticari İlişkileri

İran Merkez Bankasının 2012 raporundaki verilere göre İran'ın bu yıl içerisinde yaptığı toplam ihracat 1.656.188 milyar İran Riyali (156,9 milyar dolar)[228] seviyesinde sağlanmıştır.[229] Öte yandan OEC verileri çok farklı bir rakamla İran'ın 2012 yılında yaptığı ihracatı 2011 yılına göre büyük bir düşüşle 63,2 milyar dolar seviyesinde gerçekleştirdiğini göstermektedir. Bu ihracatın %72.10'unu ham petrolden sağlarken buna diğer petrol ürünleri de ilave edildiğinde oran yaklaşık %82'ye gelmektedir.[230] Öte yandan bu ihracatın yaklaşık %80'ini Çin, Hindistan, Güney Kore, Japonya ve Singapur başta olmak üzere Asya ülkelerine gerçekleştirmiştir. Ayrıca İtalya, Yunanistan ve İspanya başta olmak üzere Avrupa ülkelerine yaptığı ihracat toplam ihracatının yaklaşık %11'lik kısmıdır.[231] Elimizdeki verilere göre 2012 yılında İran Irak'a ihracat yapmış görünmemektedir.

---

[226] The Annual Economic Report of Iraq (Arabic Version), Central Bank of Iraq, 2011, p. 96.

[227] "Import origins of Iraq (2011)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/import/irq/show/all/2011/ 30 Nisan 2015.

[228] X-Rates, Historic Exchange Rates, 2013 (2012 kur bilgisi bulunmadığı için) İran Riali - ABD doları (Mayıs ayı itibariyle) hesaplamasına göre.

[229] 1391 (2012) Annual Review, Bank Markazi Jomhouri İslami İran (İran İslam Cumhuriyeti Merkez Bankası), p. 46.

[230] "Products exported by Iran (2012)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irn/all/show/2012/ 30 Nisan 2015.

[231] "Export destinations of Iran (2012)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irn/show/all/2012/ 30 Nisan 2015.

Irak Merkez Bankası 2012 yılı raporuna göre Irak'ın bu yıl içerisinde yaptığı toplam ithalat 46,3 milyar dolar düzeyindedir.[232]OEC verileri ne göre ise Irak'ın 2011 yılında yaptığı ihracat 57,2 milyar seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu ihracatının %99.13'ünü ham petrolden sağlamaktadır.[233] İhracat yaptığı ülkelere baktığımızda, 2012 yılında yaptığı ihracatın yaklaşık %50'sini Hindistan ve Çin'e gerçekleştirmiştir. Güney Kore ve Japonya'ya yaptığı ihracatı da ilave ettiğimizde Irak toplam ihracatının yaklaşık %70'ini Asya ülkelerine gerçekleştirmiş görünmektedir. İtalya, İspanya, Hollanda ve Yunanistan başta olmak üzere Avrupa ülkelerine yaptığı ihracat ise toplam ihracatının yaklaşık %24 bölümüdür.[234] Öte yandan elimizdeki verilere göre 2012 yılında Irak İran'a ihracat yapmış görünmemektedir.

Irak Merkez Bankası 2012 raporuna göre Irak'ın bu yıl içerisindeki toplam ithalatı 47.7 milyar dolar düzeyinde gerçekleşmiştir.[235] Öte yandan OEC verilerine göre Irak 2012 yılında toplam 32,4 milyar dolar değerinde ithalat yapmıştır. Bu ithalatın %33.45'ini (10.8 milyar dolar) Türkiye, %15.03'ünü (4.86 milyar dolar) Çin, %5.57'sini (1.87 milyar dolar) Güney Kore, %4.57'sini(1.48 milyar dolar) Almanya, %3.26'sını (1.05 milyar dolar) ABD sağlamıştır.[236] 2012 yılında İran Irak'ın ithalatçıları listesinde yer almamaktadır.

3.1.5.İran'a Uygulanan Ekonomik Yaptırımlar

ABD ve AB başta olmak üzere uluslararası toplum tarafından uygulanan yaptırımlar İran ekonomisini kırılganlaştıran ve buna bağlı olarak da ekonomik etkisini azaltan faktörlerin başında gelir. ABD'nin İran'a uyguladığı yaptırımların tarihi aslında oldukça uzundur ve 1979 İslam Devrimi'ne kadar uzanmaktadır. Ancak çalışma konumuz gereği

---

[232] The Annual Economic Report of Iraq (Arabic Version), Central Bank of Iraq, 2012, p. 93.
[233]"Products exported by Iraq (2012)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irq/all/show/2012/ 30 Nisan 2015.
[234]"Export destinations of Iraq (2012)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irq/show/all/2012/ 30 Nisan 2015.
[235] The Annual Economic Report of Iraq (Arabic Version), Central Bank of Iraq, 2012, p. 93.
[236]"Import origins of Iraq (2012)", **Observatory of Economic Complexity**, (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/import/irq/show/all/2012/ 30 Nisan 2015.

2003 sonrası uygulanan yaptırımların neleri içerdiğine ve hangi aktörler tarafından uygulandığına değinilmesi, İran'ın ekonomik gücü önündeki engellerden en önemlisini anlamak açısından elzemdir.

Nükleer silahlanma (ya da barışçıl enerji) faaliyetleri dolayısıyla özellikle 2003 yılından günüzüme İran'a yapılan yaptırımlar, finansal alanlar ve enerji alanları dahil olmak üzere bir çok sektörde kendini göstermiştir. Örneğin 2006 yazında BM Güvenlik Konseyi İran'a yaptırımlar konusunda önemli bir karar alarak, İran'ın balistik füze ve nükleer programına yönelik 2006-2010 yıllarını kapsayacak bir yaptırım uyguladı. Uygulanan yaptırım her ne kadar İran'ın finans ve enerji sektörünü doğrudan hedef almasa da, "İran'ın enerji sektöründen elde ettiği gelirler ile hassas nükleer aktivitelerin artması için fonlama arasındaki potansiyel ilişki" ifadesi daha geniş yaptırımlara zemin hazırlayacak bir yasal gerekçe ortaya koymuştu. Bu durum AB'nin İran petrollerine ambargo uygulaması ve Japonya, Güney Kore gibi ülkelerin ambargoya katılması ile sonuçlanmıştı.[237]

Irak açısından önemli bir yaptırım da ABD'nin 2007 yılında uygulamış olduğu "Irak'ın istikrarsızlaştırılmasına dahil olanlara ait gayrimenkullerin engellenmesi" idi. Ayrıca ABD açısından diğer önemli hedef ise finans sektörü idi. 2007 yılından başlamak kaydıyla ABD tüm büyük İran bankalarına yaptırım uygulayarak ABD bankaları ile ilişkilerini kesti. Böylece diğer yabancı bankaları ve finans kuruluşlarını, ABD bankaları ya da İran bankaları ile çalışmak konusunda seçime zorladı.[238] Bu yaptırımlar 2012 yılında gelecek yeni ABD ve AB yaptırımlarıyla devam etmiştir. ABD, AB ve BM'nin İran'a uyguladığı yaptırımlarla ilgili hukuki düzenlemelerin çoğunlukla İran'ın nükleer faaliyetlerinden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Öte yandan ABD özelinde İran'a uygulanan yaptırımlar, "terörizm" ve "Irak istikrarsızlığı" gibi sebepleri de

[237] Sanctions Againts Iran: A Guide to Targets, Terms and Timetables, **Harvard Kennedy School Belfer Center for Science and International Affairs Report**, June 2015 p.6.
[238] A.g.e., pp.10-17

içerisinde barındıracak şekilde ve hukuki alt yapının esnek yorumlara izin verebildiği bir biçimde gelişmiştir.

3.1.6. Sonuç ve Çıkarımlar

2003-2012 yılları arasında İran ve Irak'ın karşılıklı ekonomik ilişkilerini incelendiği bu bölümden bazı sonuçlar ve çıkarımlar şunlardır:

İran, 2003 ABD işgali sonrası Irak'ta sürekli olarak aktif ve girişimci bir ekonomik partner olmak için çaba sarf etmiştir. Bu yıllar arasında İran'ın Irak'a dış ticaretinin, toplam ihracatının %0-5'lik dilimini kapsaması İran ekonomisi için önemli değişimler yaratacak güçte değildir. Bkz. Tablo 1.

Tablo 2: İran'ın İhracat Grafiği

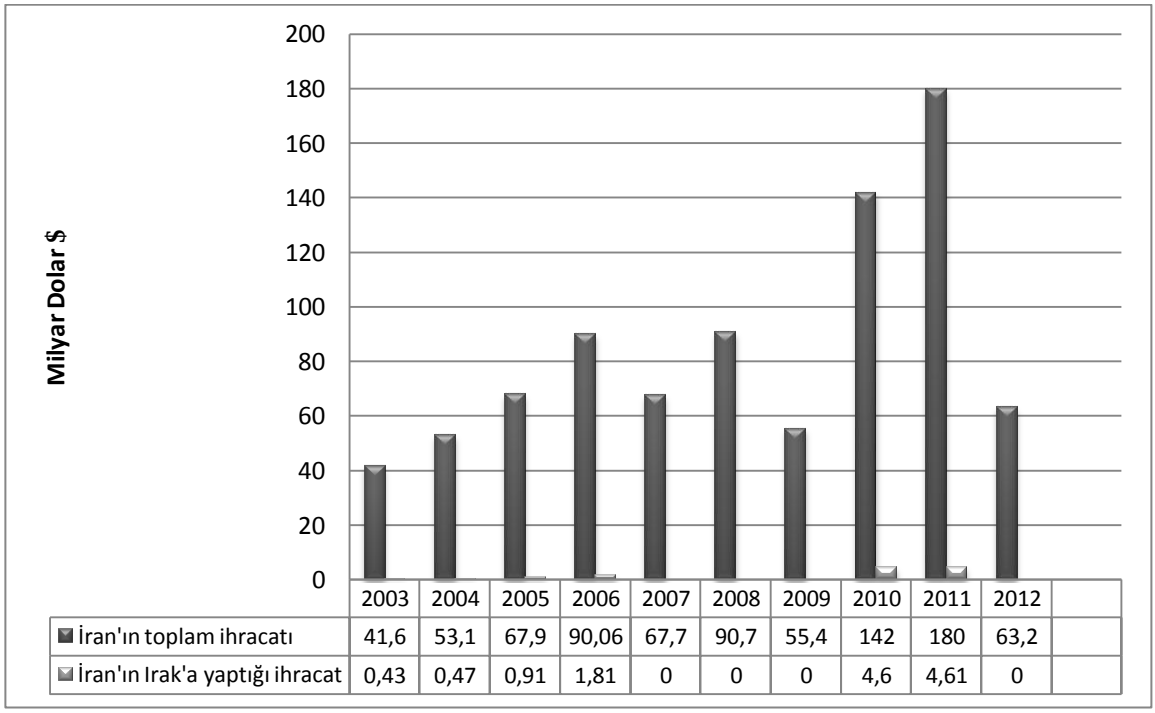

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
İran'ın toplam ihracatı	41,6	53,1	67,9	90,06	67,7	90,7	55,4	142	180	63,2
İran'ın Irak'a yaptığı ihracat	0,43	0,47	0,91	1,81	0	0	0	4,6	4,61	0

Kaynak: Observatory of Economic Complexity verileri ile hazırlanmıştır. 19 Ağustos 2015

Öte yandan Irak'ın ihtiyacı olan ürün ve hizmetlerde İran önemli bir boşluğu doldurmaktadır ve Irak'ın en büyük ilk 5 ithalatçısı konumunda kalmayı (toplam ithalatın %10-20'si arasında) birkaç yıl araya rağmen başarmıştır. İran ve Irak'ın ekonomik ilişkileri ithalat-ihracat dengesi bağlamında benzeri ölçülerde seyretmiştir. İran Irak'ın yeniden yapılandırılma faaliyetleri dolayısıyla gerekli olan inşaat malzemeleri başta olmak üzere, gıda, petrokimya, giyim gibi sektörlerde dikkate değer bir alanı kaplamıştır. İran'ın Irak'a elektrik ihracatı ekonomik olmaktan stratejik olarak önemlidir. Bu alanda çalışmalarını sürekli yoğunlaştırmıştır. Öte yandan İran'ın Irak'taki ekonomik varlığı ve ekonomik etki alanlarını genişletmesi İran'ın ticari girişimleriyle, yatırımlarıyla, karşılıklı ticaret göstergeleriyle yeterince açıklanamaz.

İran'ın 2003 Amerikan işgali sonrası Irak'ta ekonomik etki alanını genişletmesinin önünde ciddi engeller vardır. Bunlar;

Bunların başında Irak'ın iç mücadeleler ve askeri müdahaleler dolayısıyla istikrarsız bir ülke olması gelir. İran ortalama %90'la Irak'ta ortalama %98 ile dış ticaretlerini petrolle sağlamaktadır. Irak'ın petrole ihtiyaç duymaması İran'ın ihracattaki limitlerini hep zorlamıştır ve bunun değişmesi beklenmemektedir. Hem Irak hem de İran ihracatı petrole bağımlı ülkeler oldukları için petrol dışı sektörlerde nispi bir rekabet gücüne sahiptirler. Irak'ın ihtiyacı olan ekonomik yatırımların önemli bir kısmı İran dışı ülkelerden sağlanmaktadır. Bunların başında Türkiye, Çin, Birleşik Arap Emirlikleri, Güney Kore gibi Irak içerisinde rekabet gücü yüksek ülkeler gelmektedir. İran'ın Irak'a ihracat yapmıyor göründüğü yıllarda Birleşik Arap Emirlikleri, Çin ve Suriye'nin devreye girdiğini söyleyebiliriz. Bkz. Tablo 2 ve Tablo 3.

Tablo 3: Irak'a ithalat yapan ülkeler sıralaması.

Yıl	1. Ülke	2. Ülke	3. Ülke	4. Ülke	5. Ülke
2003	*Türkiye* %19.86	*Ürdün* %12.49	*İran* %10.54	*ABD* %7.36	*Almanya* %4.21
2004	*Türkiye* %22.54	*ABD* %10.51	*Ürdün* %9.09	*Suriye* %6.45	*İran* %6.03
2005	*Türkiye* %22.63	*BAE* %18.34	*ABD* %10.82	*İran* %7.81	*Ürdün* %6.24
2006	*Türkiye* %22.43	*İran* %16.33	*ABD* %12.92	*Suriye* %6.31	*Ürdün* %5.71
2007	*BAE* %22.43	*Türkiye* %20.72	*ABD* %11.01	*Ürdün* %5.43	*Çin* %5.39
2008	*Türkiye* %19.07	*BAE* %14.87	*Suriye* %12.63	*ABD* %9.84	*Ürdün* %6.35
2009	*Türkiye* %24.35	*Suriye* %13.15	*Çin* %8.84	*ABD* %6.87	*Ürdün* %5.73
2010	*Türkiye* %21.42	*İran* %16.58	*Çin* %12.91	*Suriye* %8.27	*ABD* %4.53
2011	*Türkiye* %26.56	*İran* %14.75	*Çin* %12.21	*ABD* %6	*G. Kore* %4.91
2012	*Türkiye* %33.45	*Çin* %15.03	*G. Kore* %5.77	*Almanya* %4.57	*Hindistan* %3.92

Kaynak : Observatory of Economic Complexity verileri ile hazırlanmıştır. 20 Ağustos 2015

Tablo 4: Irak İthalatında İran'ın Payı

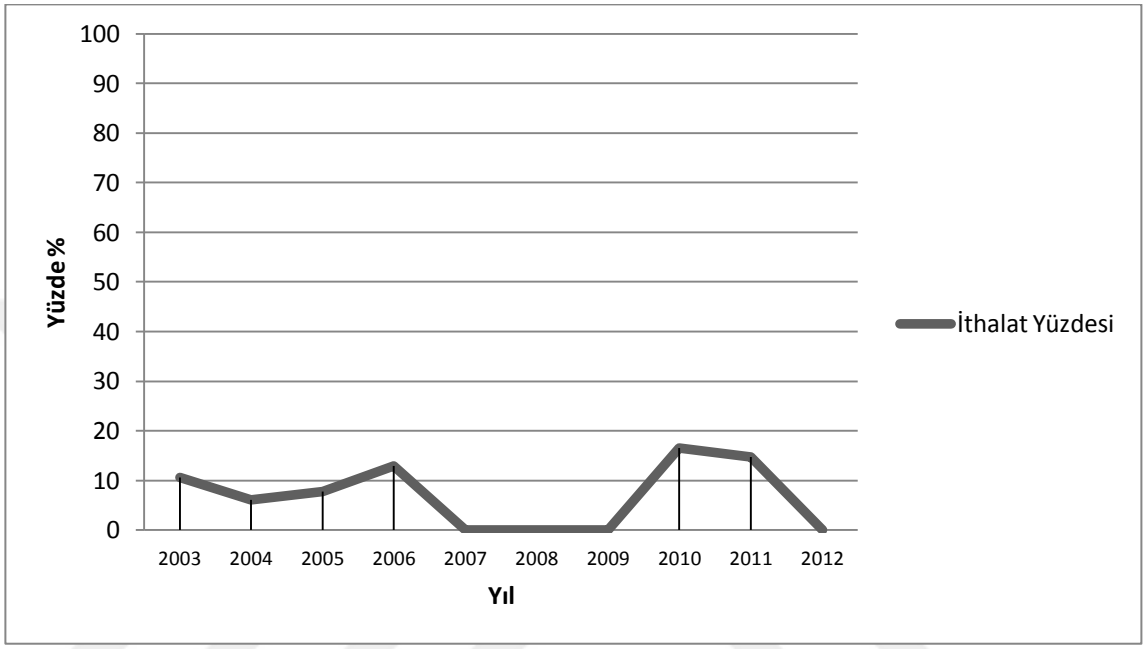

Kaynak: Observatory of Economic Complexity verileri ile hazırlanmıştır. 20 Ağustos 2015

Ayrıca, ABD'nin nükleer silahlanma ve terörist faaliyetlere destek gibi sebeplerden İran'a uyguladığı ambargonun uluslararasılaşması İran'ın ekonomik ağırlığını çok kırılganlaştırmıştır. ABD öncülüğündeki ülkelerden ambargoya maruz kalması İran'ın ihracatına ve İran'a yapılacak yatırımlara büyük bir engel teşkil etmiştir. Örneğin, İran bankalarıyla finansal ilişkilerin belirli zaman aralıklarında sonlandırılması kritik öneme sahiptir. İran'ın Irak'taki ekonomik etki alanı kendi petrol rezervlerine bağlı ekonomik ağırlığına bağlıdır ve uluslararası piyasalarda petrol fiyatlarının düşmesi İran'ı da ihracat anlamında kırılgan hale getirmiştir.

Sonuç olarak, İran'ın Irak'taki ekonomik varlığı önemsenmesi gereken boyutlardadır. Bölgesel gelişmelerin ve Irak'taki istikrarsızlığın sürekli etki yapması İran için bazen fırsata bazen de zarara dönüşebilmektedir. İran ekonomik olarak büyük oranda Asya ülkelerine bağlıyken Irak'ta yaratacağı etki bölgesel ve küresel güçlerin Irak rekabetinde olması gibi sebeplerden sınırlıdır. Ancak İran bu limiti hem Irak'ta hem de tüm Ortadoğu'da başarabildiği ölçüde zorlamaktadır.

3.2. SİYASİ ETKİ ALANI

İran İslam Cumhuriyeti ile Irak arasındaki ilişkiler Ortadoğu'da uluslararası ilişkileri anlamak açısından önemli bir örneği teşkil eder. Özellikle 20. ve 21. yüzyılda bu iki ülkenin yaşadığı siyasi devinimler ikili ilişkilerinde de etkili olmuştur ve bunun uzunca bir tarihi vardır. Çalışma konumuz 2003 Amerika'nın Irak işgali sonrası ile sınırlı olduğundan İran İslam Devrimi ile birlikte gelen sürece genel olarak değinildikten sonra 2003 sonrası siyasi ilişkiler, siyasi etki alanları yaratması boyutundan incelenecektir.

3.2.1. 1979 İran İslam Devrimi Sonrası Irak-İran İlişkisi

1979 İran İslam Devrimi'nin dinamikleri İran-Irak ilişkileri için önemli bir kırılma noktası olmuştu. Seküler Irak'ın lideri Saddam Hüseyin, İran'da gerçekleşen devrimi kendine tehdit olarak görüyordu. Çünkü İran İslam Cumhuriyeti devrimin ihracına dair propagandalar yürütüyordu. Propaganda faaliyetleri çoğunlukla Irak halkına yönelikti. Tahran Baas rejiminin İslami olmayan karakterinden bahsediyor ve Iraklıları rejime karşı mücadeleye çağırıyordu. Devrimin ilanından bir yıl sonra İran'la Irak arasında 8 yıl sürecek olan bir savaş başladı.[239]

1982 yılında savaşın İran'ın lehine gittiği bir dönemde Körfez ülkeleri alarma geçmişti. Aynı dönem İran İslam Devrimi'nin lideri Ayetullah Ruhullah Humeyni gelecek vizyonunu paylaşan bir açıklama yapmıştı. Şöyle diyordu:

> "Saddam'ın mağlubiyetinden sonra Iraklılar kendi dileklerine uygun İslami bir hükümet kuracaklar. Eğer İran ve Irak birleşir ve bütünleşirse, bölgenin tüm küçük ulusları onlara katılacaklar." [240]

---

[239] R.K. Ramazani, **Revolutionary Iran: Challenge and Response in the Middle East**, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 2nd ed. 1988, pp. 24-27.

[240] Lawrence G. Potter, Gary G. Sick, **Iran, Iraq, and the Legacies of War**, New York, Palgrave Macmillan, 2004, p. 24.

Savaşın sonunda ölü ve yaralıların sayısı yaklaşık 1 milyonu bulmuştu. Saddam Hüseyin İran'a 1980'de ve Kuveyt'e 1990'da savaş açmanın maliyetlerini azımsamıştı. Savaş dönemi boyunca tüm Irak'lı resmi yetkililer İran'ı bölgedeki en büyük tehdit olarak görüyorlardı. İsrail'i dengelemek ya da Arap dünyasında etkili olmak da önemli fakat ikincildi. Savaşın bitişinden liderliğinin sona ermesine geçen sürede Saddam, rejiminin, liderliğinin ve mirasının devamı için ordu gücünü artırmaktan Arap dünyasındaki imajını güçlendirmeye kadar geniş bir aralıkta çabalarına devam etti.[241]

3.2.2. 2003 Amerikan İşgali Sonrası İran-Irak İlişkileri

İran, Amerikan güçlerinin 2003'te Irak'a yaptığı müdahaleyi Saddam'ın düşmesi dolayısıyla olumlu bulurken, sınırları boyunca Amerikan güçlerinin var olacak olması dolayısıyla da temkinli bir tavır takınıyordu. Öte yandan dini liderlik işgalin karşısında konum almıştı. İran dini lideri Ayetullah Hamaney Amerikan işgaline karşı tutumunu şöyle dile getiriyordu:

> "ABD'nin iddiasına göre Irak'a yaptığı müdahalenin amacı Saddam'ın ve Baas rejiminin ortadan kaldırılması. Bu tabi ki bir yalan. Gerçek amacı OPEC'e (Organization of Petroleum Exporting Countries) el koymak ve bölgenin kaynaklarını yutmak, siyonist rejime daha yakın bir destek sağlamak, İslami İran, Suriye ve Suudi Arabistan'a karşı bir tertip yapmaktır."[242]

Öte yandan 2003 yılında Saddam Hüseyin'in düşmesi, İran'a Irak'la olan ilişkilerini dönüştürebilmesi için tarihi bir fırsat sundu. İran, Irak'la olan uzun ve geçirgen sınırlarıyla; Irak'lı önemli siyasetçiler, siyasi partiler ve silahlı gruplarla uzun zamandır var olan bağları sayesinde ve ekonomik, dini ve enformasyonel alanlarını

---

[241] CIA Comprehensive Report of the Special Advisor to the DCI on Iraq's Weapons on Mass Destruction (WMD), "Key Findings", September 30, 2004 (Çevrimiçi) http://news.findlaw.com/wsj/docs/iraq/cia93004wmdrpt.html 20 Mayıs 2015.

[242] "Iran in Iraq: How Much Influence?" **Crisis Group Middle East Report**, No.38, 21 March, 2005, p. 9 (Çevrimiçi) http://www.crisisgroup.org/~/media/Files/Middle%20East%20North%20Africa/Iran%20Gulf/Iran/Iran%20in%20Iraq%20How%20Much%20Influence.pdf 20 Mayıs 2015.

kullandığı yumuşak gücüyle etki alanını genişletmeyi amaçlamıştır. Böylece İran Irak'ta harici önemli bir güç olarak kendini kabul ettirmek istemiştir.[243]

3.2.3. İran'ın Irak'taki Şii Siyasi Partilerle İlişkileri

İran işgal sonrası Irak siyasetini etkilemek için Şii ve Kürt partilerle çalıştı. İran, Şiiler tarafından domine edilmiş ve İran etkisine müsait zayıf ve federal bir devlet istiyordu. Bu hedefi gerçekleştirmek için Iraklı Şii partileri birleştirmeye çalıştı ve bu girişimleriyle demografik ağırlığını siyasal bir etkiye çevirmek istiyordu. Bu dönemde İran, Şii müttefikleri olan Irak İslam Yüksek Konseyi (önceki adı Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi)'ni, Dava Partisi'ni ve Sadristleri destekledi.[244]

İran'ın Irak'taki siyasi etkisini anlamak için Irak'taki önemli Şii siyasi partileri tanımak ve onları tarihsel bağlamlarında değerlendirmek gerekir.

3.2.3.1. Irak İslam Yüksek Konseyi

Önceki adı Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi (IİDYK) olan Irak İslam Yüksek Konseyi (IİYK), Saddam döneminde İran'a iltica eden Şiilerden oluşan ve İran'la güçlü bağlara sahip olan bir siyasi oluşumdur. IİYK, İran-Irak savaşı boyunca İran Ayetullahını ve velayet-i fakih fikrini takip etti. Bu dönemde Devrim Muhafızları (DM) şuan ki adıyla Bedir Örgütü (BÖ) üyesi 15 bin Şii milise eğitim ve maddi destek vermişti.[245] ABD istihbarat yetkililerine göre IİYK üyelerinin Irak işgalinin hemen ardından İran istihbaratıyla yakın bağları vardı ve İran tarafından finansal olarak

---

[243] Michael Eisenstadt, Michael Knights, Ahmed Ali, "Iran's Influence in Iraq: Countering Tehran's Whole-of-Government Approach", **The Washington Institute For Near East Policy**, Policy Focus #111, April 2011, (Çevrimiçi) http://www.washingtoninstitute.org/uploads/Documents/pubs/PolicyFocus111.pdf 20 Mayıs 2015.

[244] Michael Eisenstadt, "Iran and Iraq", **United States Institute of Peace: The Iran Primer**, (Çevrimiçi) http://iranprimer.usip.org/resource/iran-and-iraq 20 Mayıs 2015.

[245] Mohsen Milani, "Meet me in Baghdad", **Foreign Affairs**, September 20, 2010 (Çevrimiçi) https://www.foreignaffairs.com/articles/persian-gulf/2010-09-20/meet-me-baghdad 20 Mayıs 2015.

destekleniyorlardı.[246] İİYK aynı zamanda İran'ın Irak'taki etkisini artırmak için, üyelerinden olan Bayan Jabr'ın (Bekir Cebr El Zübeydi) Irak İçişleri Bakanlığı yaptığı görevi süresinde Bedr Güçlerinin Irak Güvenlik Güçleri içerisine (özellikle polis gücüne) yerleştirilmesinde önemli rol oynadı.[247]

İran Şah dönemini yaşarken, Irak'ta ve tüm dünyada 1955 ve 1970 yılları arasında Şiilerin lideri Muhsin Hekim'di. İİYK'nin kurucuları arasında Muhsin Hekim'in oğlu Ayetullah Seyit Muhammed Bekir El Hekim ve Ayetullah Seyit Muhammed Bekir El Sadr vardı. Seyit Bekir El Hekim babasının temsilcisiydi ve Bekir El Sadr'la çalışarak İslami Hareket'i kurdular. Bu siyasi hareket Baasçılara karşıydı. Hekim Saddam yönetimi tarafından 1972 ve 1977 yıllarında tutuklandı ve işkenceye maruz kaldı. 1979'da serbest bırakılınca 1980 yılında İran'a kaçtı. Aynı yıl kardeşi Bekir el-Sadr Saddam rejimi tarafından idam edildi.[248] 9 Nisan'da gerçekleşen infazda Bekir El Sadr'ın kız kardeşi Bint El Hüda da idam edilmişti. Hüda'nın idam sebebi hükümete karşı halkı toplamak ve onları etkilemekti. Ölümlerinden sonra mezarları Baas hükümetine karşı direnişin sembolü olmaması için gizlenmişti.[249]

İran-Irak savaşının devam ettiği 1982 yılında Seyit Bekir El Hekim Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi'nin (İİDYK) kurulmasında önemli bir rol oynadı. 1983 yılında Saddam rejimi El Hekim ailesinden 125 kişiyi tutukladı. 1988 yılında Bekir El Hekim'in kardeşi Mehdi El Hekim Sudan'da idam edildi. 1991 yılında ise İİDYK Saddam rejimine karşı başarısız bir ayaklanmaya kalkıştı. Bu yıllarda da Hekim ailesinden 60 kişiden fazla insan öldürüldü. Bekir El Hekim Irak'taki Şii liderliği içerisinde oldukça önemli bir yer kazanmıştı. 2003 yılında Büyük Ayetullah oldu ve yol gösteren bir Şii

---

[246]John F. Burns, Robert F. Worth, "Iraqi Shiite with ties to Iran gains top billing", **International Herald Tribune,** December 16, 2004 (Çevrimiçi) http://codesoftolerance.org/Iraq/John-F.-Burns-and-Robert-F.-Worth-/Iraqi-Shiite-with-ties-to-Iran-gains-top-billing-1 20 Mayıs 2015.
[247]Kenneth Katzman, "Iran-Iraq Relations", **Congressional Research Service**, August 13, 2010, p. 1, (Çevrimiçi) http://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RS22323.pdf 20 Mayıs 2015.
[248]"Ayatollah Sayed Mohamad Baqir Al Hakim", **Global Security**, May 22, 2005, (Çevrimiçi) http://www.globalsecurity.org/military/world/iraq/baqir-hakim.htm 20 Mayıs 2015
[249] Abbas, **A.g.e.**, s. 227.

lider halini aldı. 2003 Saddam'ın düşmesinin ardından Irak'a dönen Bekir El Hekim İran'a yardımları içim teşekkür etti ve Amerika'yı işgal dolayısıyla suçlamaya başladı. Öte yandan Hekim, koalisyon destekli Irak hükümetine katıldı ve din ile devlet ilişkilerinin ayrı olması gerektiği fikrini paylaştı.[250]

Ağustos 2003'te Şii İslam'ın en kutsal camisi olan Necef'teki İmam Ali Camisi'ne bombalı araba saldırısı gerçekleşti. Cuma namazı sonrası yaşanan bu patlamada Seyit Bekir El Hekim'in de dahil olduğu 125 kişi öldü ve daha fazlası yaralandı.[251] Bekir El Hekim'in kardeşi Abdülaziz El Hekim bu olaydan sonra IİDYK'nin liderliğini ele aldı. Abdülaziz El Hekim'in İran bağlantısı olmasına rağmen, IİDYK'yı yeniden yapılandırdı ve Bush ile ilişkiler geliştirdi. Abdülaziz IİDYK ismini IİYK olarak değiştirip "devrim" kelimesini kurumdan çıkardı. Aynı yıl IİYK İran'la arasında mesafe koydu ve Büyük Ayetullah Ali Hüseyni El Sistani liderliğini önceledi.[252]

Abdülaziz El hekim liderliği altında IİYK, Şiilerin çoğunlukta olduğu 9 ilde Kürdistan Bölgesi benzeri otonom bölgeler oluşması için bir süre desentralizasyon politikalarını savundu. 2008 yılında Abdülaziz El Hekim, IİYK'ye bağlı Bedir Örgütü ile Irak Ordusu'nun Basra'da Mehdi Ordusu'ya birlikte savaşması için Maliki ile işbirliği yaptı. Çatışmaların sonunda Maliki güvenlik konularında elini güçlendirmiş oldu ve 2008 çatışmaları bir iç savaş için dönüm noktası oluşturmuştu.[253]

Uzunca bir süredir kanser tedavisiyle uğraşan Abdulaziz El Hekim'e 2007 yılında ABD'nin Houston şehrindeki bir hastanede akciğer kanseri teşhisi konulmuştu.

---

[250]T. Christian Miller, "Iraqi Election Catapults Critic of U.S. to Power", **Los Angeles Times**, 14 February, 2005, (Çevrimiçi) http://articles.latimes.com/2005/feb/14/world/fg-hakim14 20 Mayıs 2015.

[251]"Najaf bombing kills Shiite leader, followers say" **CNN World**, August 30, 2003, (Çevrimiçi) http://edition.cnn.com/2003/WORLD/meast/08/29/sprj.irq.najaf/ 20 Mayıs 2015.

[252]"Islamic Supreme Council of Iraq (ISCI)", **Global Security**, September 3, 2010, (Çevrimiçi) http://www.globalsecurity.org/military/world/para/sciri.htm 20 Mayıs 2015.

[253]"Iraqi National Alliance", **The Carnegie Endowment for International Peace**, December 2010, (Çevrimiçi) http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/d-iq/dv/d-iq20091202_04_/d-iq20091202_04_en.pdf 20 Mayıs 2015.

Kemoterapi tedavisini olmak için El Hekim Tahran'ı tercih etmişti.[254] Hekim tedavisine rağmen, 2009 yılının Ağustos ayında İran'da öldü. Ölümünün ardından Irak Başbakanı Maliki; "Böylesine hassas ve kritik bir dönem. Tecrübe sahibi adamların en iyisine, acı çekmiş ve kendini kurban etmiş adamların en iyisine ihtiyaç duyduğumuz bir zamanda" diyerek duygularını ifade etmişti.[255]

Abdülaziz El Hekim'in ölümünden sonra yerine oğlu Ammar El Hekim Geçti. Bu dönemle birlikte babasının ölümü ardından gerçekleşen seçimlerde IİYK'ye olan desteğin önemli ölçüde azaldığını söyleyebiliriz. 2008'de yerel güç kanununun IİYK'nın desentralizasyon arzularını avantaja çeviriyor gibi görünse de Şii'ler arası ayrışmalar 2009 yerel seçimlerinde IİYK'nin Bağdat, Necef ve Basra şehirlerinde büyük siyasi kayıplar vermesine sebep oldu. Maliki'nin Hukuk Devleti Koalisyonu 440 sandalyeden 126'sını kazanırken, en büyük rakibi IİYK'nin önceki seçimlerdeki 200 sandalyeye sahipken bu seçimlerde 50 sandalyeye kadar düşmüştü. Kimi gözlemcilere göre bu İran'la olan bağlantısı dolayısıyla gerçekleşmişti. [256]

Mart 2010 genel seçimlerine ise Ammar El Hekim'in lideri olduğu IİYK seçimlere Sadristler, Irak Ulusal Kongresi ve Irak Ulusak İttifakı'ndan diğer gruplarla birlikte girdi. 70 sandalye kazanarak kötü bir sonuç elde etmişti ve Irakiye ve Hukuk Devleti'nden sonra 3. sırada yer almıştı. Seçimlerden hemen sonra Ammar El Hekim İran'a gitti. Hemen ardından IİYK Irakiye Koalisyonu'nun hükümet içerisinde bulunmasını kabul etti. Bu durum bir İran hesaplaması olarak görüldü çünkü İran'ın çıkarları Irak içi istikrarla mümkün olabilirdi.[257] IİYK Maliki'ye olan desteğini

---

[254]Qassim Abdul-Zahra, "Abdul-Aziz al-Hakim, Powerful Iraqi Shiite Leader, Dead In Iran", **Associated Press**, August 26 2009, (Çevrimiçi) http://www.huffingtonpost.com/2009/08/26/abdulaziz-alhakim-powerfu_n_269086.html 21 Mayıs 2015.

[255]Steven Lee Myers, "Under Tight Security, Baghdad Mourns a Shiite Leader", **The New York Times**, August 28, 2009 (Çevrimiçi) http://www.nytimes.com/2009/08/29/world/middleeast/29iraq.html?_r=0 21 Mayıs 2015.

[256]Kenneth Katzman, "Iraq: Politics, Governance and Human Rights" **Congressional Research Service**, April 16, 2015, p. 6, (Çevrimiçi) http://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RS21968.pdf 21 Mayıs 2015.

[257]Kenneth Katzman, "Iran-Iraq Relations", **Congressional Research Service**, August 13, 2010, p. 10, (Çevrimiçi) https://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RS22323.pdf 21 Mayıs 2015.

isteksizce sürdürdü. Aynı dönemde Maliki de İİYK ile çıkmazlarına devam ediyordu. Seçim sonuçlarından sonra hükümeti hangi partinin kuracağına dair tartışmalar devam ediyordu ve bir krize dönüşmüştü. Kürdistan Bölgesel Yönetimi Başkanı Mesut Barzani, siyasi krizi çözmek için arabuluculuk görevi üstlendi ve Kasım 2010'da Erbil Anlaşması ile hükümeti temsil için Kürdistan İttifakı, Ulusal İttifak ve Irakiye Blok'undan temsilcilerin katılması ve güç paylaşımının sağlanması kararlaştırıldı.[258] Bu anlaşmaya Ammar El Hekim de katılmıştı.

2010 seçimlerindeki kayıplara rağmen, İİYK Irak siyasetinde güçlü bir Şii grup olarak kalmayı başarmıştır. 2013 yerel seçimlerinin sonuçları bunu göstermektedir. Bilgiler birkaç sene öncesinden kalmış olsa da İİYK'nın İran'la güçlü bağlarının olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin Wikileaks tarafından yayınlanan ABD Dış İşleri Bakanlığı bilgilerine göre İran, Maliki'yi Sadristler ve İİYK güçlerine katılması için baskı uyguluyor ve İİYK'ye her yıl yaklaşık 70 milyon dolarlık bir maddi destek sağlıyordu.[259]

3.2.3.2. Sadristler

Sadrist fraksiyon, Irak siyasi krizlerinde, Irak Şii siyasetinde ve ABD ile İran'ın Iraklı Şiiler üzerinde yaptıkları siyasi rekabette önemli bir rol oynamıştı. Sadr ailesi uzunca bir süredir Irak'ın önde gelen tanınmış ailelerinden biri olarak bulunmaktaydılar. Hem dini anlamda hem de Saddam'a karşı direnişte meşhur bir aileydi. 1950'lerde kurulan Dava Partisi'nin kurucusu Muhammed Bekir Sadr 1980 yılında Saddam tarafından asılmıştı. Bekir El Sadr İran İslam Devrimi Lideri Ayetullah Humeyni'nin Necef'te geçen sürgün yıllarında (1964-1978) en yakınlarından biriydi.[260] Saddam

---

[258] "The Erbil Agreement 2010", **Kurdistan Regional Government Representation of Austria**, 14 November, 2013, (Çevrimiçi) http://austria.krg.org/en/das-erbil-abkommen-2010/ 21 Mayıs 2015.
[259] "US embassy cables: Iran attempts to manipulate Iraq elections", **The Guardian**, Friday 13 November, 2009, (Çevrimiçi) http://www.theguardian.com/world/us-embassy-cables-documents/234583 21 Mayıs 2015.
[260] Kenneth Katzman, "Iran-Iraq Relations", **Congressional Research Service**, August 13, 2010. p. 1., (Çevrimiçi) https://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RS22323.pdf 21 Mayıs 2015.

Hüseyin 1999 yılında Muhammed Sadık El Sadr'ın da idamını emretmişti. Şubat ayında Necef'te bir cuma namazı sonrası iki oğluyla birlikte suikaste uğramış ve ölmüştü.[261]

Sadık El Sadr, Mukteda El Sadr'ın babasıydı. Ölümünden dört yıl sonra Amerikan işgaliyle birlikte oğlu Irak siyasi gelişmelerinin önde gelen isimlerinden biri olarak anılmaya başladı. Mukteda El Sadr Irak'ta Amerikan güçlerine karşı gelişen Şii muhalefetinin en önemli isimlerinden biriydi ve takipçileri işgalin hemen ardından Irak'taki Koalisyon Güçleri'ne saldırmaya başlamıştı. Sadr'ın destek aldığı alan Bağdat'ın yakınlarındaki Sadr şehriydi ve takipçileri alt gelir grubuna ait Iraklı Şiilerden oluşuyorlardı. Sahip olduğu Mehdi Ordusu'nda sadece 2003 yılında 60 bin milis asker vardı ve Mehdi Ordusu finans ve eğitim desteğini İran Devrim Muhafızları Birliği'ne bağlı Kudüs Güçleri'nden alıyordu. Sadr, 2004-2008 yılları arasında Mehdi Ordusunu ABD güçlerine yöneltmek için kullanıyordu.[262]

Sadr'ın Mehdi Ordusu'nun ABD birliklerine saldırıları 2005 seçimlerinin ertelenmesine varabilecek ölçüde ciddi boyutlara ulaşmıştı. Saldırılar Irak içinde istikrarsızlığa, Şiiler arası bölünmelere yol açabilirdi ve bu ne İran'ın ne de ABD'nin çıkarlarına uygundu. İran Sadr'a ateşkes yapması için baskı uyguladı ve seçimler hedeflenen tarihte yapıldı. Seçim sonunda iktidara İran'a yakın olan Birleşik Irak İttifakı(Bİİ) koalisyonu, Kürdistan Demokratik Partisi (KDP), ve Kürdistan Yurtseverler Birliği(KYP) geldi.[263]Sonuç hem İran'ın hem de Sadr'ın işine gelmişti. Kasım 2005 seçimlerinin sonucunda Sadristler 128 sandalyeyle en büyük blok olan Bİİ içinde 30 sandalye kazanmıştı.[264]

---

[261] Dougles Jehl, "Assassination of Shiite Cleric Threatens Further Iraqi Unrest" **The New York Times**, February 22, 1999, Çevrimiçi : http://www.nytimes.com/1999/02/22/world/assassination-of-shiite-cleric-threatens-further-iraqi-unrest.html 21 Mayıs 2015.

[262]Kenneth Katzman, "Iran-Iraq Relations", Congressional Research Service, 13 August 2010. p. 1., (Çevrimiçi) https://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RS22323.pdf 21 Mayıs 2015.

[263]Mohsen Milani, "Meet me in Baghdad", **Foreign Affairs**, September 20, 2010, (Çevrimiçi), https://www.foreignaffairs.com/articles/persian-gulf/2010-09-20/meet-me-baghdad 21 Mayıs 2015.

[264]"Iraqi National Alliance", **The Carnegie Endowment for International Peace**, December 2010, (Çevrimiçi) http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/d-iq/dv/d-iq20091202_04_/d-iq20091202_0 21 Mayıs 2015.

Sadr İran'la olan bağlantılarını sürdürdü ve aynı şekilde İran da Irak'ta Sadr'la bağlantı kurmaya devam etti. Örneğin 2006'nın Ocak ayında Sadr İran'a bir ziyaret gerçekleştirdi ve ziyarete Sadr'ı davet eden İran Ulusal Güvenlik Konseyi Sekreteri Ali Laricani dahil olmak üzere İranlı yetkililer de katıldı. Sadr bu görüşmede İran'a yapılacak bir saldırı olursa İran'a destek vereceği sözünü verdi.[265] Sadr'ın Mehdi Ordusu'nu kontrol etme, kendi güvenliğini sağlama ve siyasi konumunu koruma gibi konularda problemleri de vardı. Özellikle Şubat 2006'da Samarra'da yaşanan El Askeriye Camisi'nin bombalanmasının ardından Sünni ölümleri artmıştı. Irak'ta işgal sonrası ilk kez bir dini mekan hedef alınmıştı ve yankıları büyük olmuştu.[266] Mehdi Ordusu'nun resmi lideri olmasına karşın Sadr, destekçilerinin ortaya koyduğu şiddet açısından tam bir kontrol sağlayabilmiş değildi. Örneğin 27 Ekim 2006'da Sadr'ın yardımcısı hareket içerisindeki muhalifleri "bilge ve onurlu harekete karşı şiddet gösterenler" olarak nitelemişti.[267]

Koalisyon güçlerinden resmi yetkililere göre, 2007 yılının başında Sadr'ın İran'a kaçtığı söylendi. 2007 Mayıs'ında görüntülenmiş olsa da İranlı hiçbir yetkilinin Sadr'ın İran'da olduğunu söyleyen bir açıklaması olmadı. Söylentilere göre Sadr Irak'ta yoktu ve 2008 yılında da İran'daydı. Bu süre içerisinde Şiilerin kutsal eğitim merkezlerinden biri olan Kum şehrinde dini eğitim alıyordu. Kimilerine göre Sadr İran'a güvenlik riski yüzünden kaçmıştı, bir başka görüşe ise de Sadr İran'a dini eğitimini geliştirerek dini statüsünü yükseltmek için gitmişti.[268]

---

[265]Ellen Knickmeyer, Omar Fekeiki, "Iraqi Shiite Cleric Pledges to Defend Iran" **Washington Post Foreign Service**, January 24, 2006, (Çevrimiçi) http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/01/23/AR2006012301701.html 21 Mayıs 2015.

[266] Sam Knight, "Al Askariye shrine: Not just a major cathedral" **The Sunday Times**, February 22, 2006, (Çevrimiçi) http://www.thetimes.co.uk/tto/news/world/middleeast/iraq/article1994357.ece 21 Mayıs 2006.

[267] Borzou Daragahi, "In private, al-Maliki criticizes U.S. policy", **Los Angeles Times**, Saturday, October 28, 2006, (Çevrimiçi) http://www.sfgate.com/news/article/In-private-al-Maliki-criticizes-U-S-policy-2548569.php 22 Mayıs 2015.

[268] Kay Biouki and Colin Freeman, "Moqtada al-Sadr in seminary in Iran's Qom", **The Telegraph**, March 30, 2008, (Çevrimiçi) http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1583330/Moqtada-al-Sadr-in-seminary-in-Irans-Qom.html 22 Mayıs 2015.

2007 yılında İran'ın ve Sadr'ın etkisi sınırlanmıştı. Maliki önceleri ABD'nin Sadr'ın Mehdi Ordusu'na saldırmasını engellemişti. Çünkü oluşum aşamasında İran'ın da rol aldığı Şii siyasi ittifakını sürdürmek istiyordu. Fakat ABD 2007'de Şii ve Sünni aşırıcı silahlı güçlere saldırılar düzenledi. Bu saldırıların başlamasından bir süre sonra Sadr ateşkes ilan etmişti ve Irak'ta bir süre şiddet olaylarında azalma görülmüştü. Maliki, IİYK ve hükümet güçleri ABD ile işbirliği yapıp Mehdi Ordusu ile çarpışmıştı. Bu işbirliği özellikle Kerbela'daki dini alanların Mehdi Ordusu tarafından ele geçirilmesi sonrası yaşandı.[269] Şii güçlerin de aralarında fikir ayrılığı yaşadığını ve çarpışabildiğinin en önemli göstergelerinden biri bu yıl yaşanan çatışmalardı.

Sadr ile Maliki arasında ortaya çıkan güç mücadelesinin bir başka dönüm noktasıysa 2008 yılında yaşanan çatışmalarla ilgiliydi. Maliki, bu yıl Sadr güçleri tarafından ele geçirilmiş olan Basra şehrini özellikle Nisan ayında operasyonları yoğunlaştırarak ve Hükümet güçlerini, Bedir savaşçılarını, IİYK güçlerini kullanarak geri almıştı.[270] 30 Mart'ta Sadr ateşkes çağrısı yapmıştı. Ateşkes çağrısını takiben Sadr, Bedir Örgütü lideri Hadi El Emiri, ve Dava Partisi üyesi Ali El Edip arasında görüşmeler yapıldı. Bir görüşe göre görüşmelere arabuluculuk yapan isim Devrim Muhafızları'na bağlı Kudüs Güçleri'nin lideri Kasım Süleymani'ydi ve görüşmelerde önemli bir rol oynamıştı.[271]

Ancak İran'ın burada oynadığı rol çok net değildi. Haydar El Abadi'ye göre İranlı yetkililer görüşmelere katılmışlardı. Görüşmelere yakın olan başka bir kaynak ise İran'ın Sadr'a ateşkes için baskı uyguladığını söylüyordu. Öte yandan Iraklı hükümet yetkililerinden konuya dair net bir açıklama gelmedi. Irak hükümet sözcüsü Ali El Dabbak "Hükümet, Irak'ta kanın durması için gösterilen çabalardan memnun olur"

---

[269]Kenneth Katzman, "Iran-Iraq Relations", **Congressional Research Service**, August 13, 2010. p. 3, (Çevrimiçi) https://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RS22323.pdf 21 Mayıs 2015.
[270]"Operation Knight's Charge (Saulat al-Fursan)" **Institute of Study of War**, (Çevrimiçi) http://www.understandingwar.org/operation/operation-knights-charge-saulat-al-fursan 21 Mayıs 2015.
[271]Leila Fadel, " Iranian general played key role in Iraq cease-fire", **Mc Clatchy DC**, March 30, 2008, (Çevrimiçi) http://www.mcclatchydc.com/2008/03/30/32055/iranian-general-played-key-role.html 21 Mayıs 2015.

demekle yetinmişti.[272] Anthony Cordesman'a göre Sadr ile Maliki arasındaki bu durum 3 olası senaryo ile sonuçlanabilirdi. Birinci senaryoya göre Maliki kazanır, Sadr'ı yener ve bu da Sadristleri marjinalleştirebilirdi. İkinci senaryoya göre, Maliki Sadr'ı provoke eder ve yeni türden ayaklanmalar başlayabilirdi. Üçüncü senaryoya göre ise her iki taraf da Şiilerin kendi arasındaki güç mücadelesinde kitlenir ve şiddet, siyasi oyunlarla iç içe geçebilirdi.[273]

2010 seçimlerine Şii partilerin oluşturduğu Irak Ulusal İttifakı içerisinde giren Sadristler ittifak içerisindeki en düşük sandalye sayısını elde etmişlerdi. Irakiye 91, Hukuk Devleti 89 ve Sadristler 70 sandalye elde edebilmişlerdi. Seçimlerin ardından hükümetin kurulması problemi siyasi bir krize dönüşmüştü. Bu krizin çözülmesi için İran arabuluculuk yapma meyilli olduysa da KDP lideri Mesut Barzani arabuluculuğu ABD'li diplomatların da yardımıyla üstlenip, Erbil Anlaşması vasıtasıyla sorunu çözmüştü. Sadr'a bu seçimlere dair herhangi bir imtiyaz alanı da böylece kalmamıştı.[274]

Sadr yaklaşık 4 yıl bulunduğu İran'dan Irak'a Ocak 2011'de gelmişti. Birçokları Sadr'ın Irak'a dönmesini Irak siyasetinde yeni bir dönemin açılması olarak yorumlamıştı. Ancak bu kez güvenliği Mehdi Ordusu'ndan kopmuş yeni bir grup olan Asaib Ehl El Hak tarafından risk altındaydı. Asharq Al Awsat gazetesinin haberine göre Asaib El Hak'dan kimileri Sadr'ın öldürülmesinin hukuki olduğunu bile söylüyordu. Sadr, Irak'a gelmesinden sadece iki hafta sonra tekrar İran'a döndü.[275]

---

[272]Mohammed Tawfeeq, Jonathan Wald, "Sources: Iran helped prod al-Sadr cease-fire", **CNN**, March 31, 2008, (Çevrimiçi) http://edition.cnn.com/2008/WORLD/meast/03/31/iraq.main/index.html?_s=PM:WORLD 21 Mayıs 2015.
[273]Anthony Cordesman, "The Shi'ite Gamble: Roling the Dice for Iraq's Future", **CSIS**, April 21, 2008, (Çevrimiçi) http://csis.org/files/media/csis/pubs/080421_cordesman_shiite_gamble.pdf 22 Mayıs 2015.
[274]Kenneth Katzman, "Iraq: Politics, Governance and Human Rights" **Congressional Research Service**, April 16, 2015, p. 7, (Çevrimiçi) http://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RS21968.pdf 22 Mayıs 2015.
[275]Bill Roggio, "Sadr's return short-lived after threats from Asaib Al Haq", **Long War Journal**, January 27, 2011, (Çevrimiçi) http://www.longwarjournal.org/archives/2011/01/sadrs_return_short-lived_after.php 22 Mayıs 2015.

Sadrist fraksiyonun belirli bakanlıklarda etkinleştiğini söyleyebiliriz. Bunlar çoğunlukla hizmetlerle ilgili bakanlıklardır. Örneğin Barınma ve İnşaat Bakanlığı, İşçi ve Sosyal İşler Bakanlığı, Su İşleri Bakanlığı gibi kurumlara yapılan atamalar yoluyla etkili olmuştur.[276] Kasım 2011'e gelindiğinde ise, Fazilet Bakanlığı ve Kamu İşleri Bakanlığı'nda yöneticilikler elde etmiş ve Planlama ve Gelişim Koordinasyon Bakanlığı'nda önemli bir sandalyeye sahip olmuşlardır. Öte yandan ABD'nin son birliği çekilinceye kadar ABD kanadında Sadristlere silah sağlama konusunda İran'a karşı suçlamalar bitmedi. Birlikler çekildikten sonra da bu tutum devam etmiştir.

3.2.3.3. Dava Partisi ve Nuri El Maliki

İslami Dava Partisi 1960'larda Irak'ta etkili olmaya başlamış güçlü bir siyasi partidir. Bu parti 1979 İran İslam Devrimi'nden sonra Humeyni ile ittifak yapmıştır. 1980'de başlayan İran-Irak Savaşı sırasında Saddam Hüseyin'in baskısı altında olan Dava Partisi İran'ı desteklemiştir. Savaş dönemi boyunca da bastırılmıştır. Resmi politik aktivitelerine 2003 Amerikan işgalinden sonra başlayabilmiştir.[277] Öte yandan 60'lı yılların sonunda Dava Partisine katılan Nuri El Maliki'nin İran'la olan kişisel ve siyasal ilişkilerinin uzun ve karmaşık bir tarihi vardır. Maliki'nin siyasi örgütü Dava partisi bir Şii canlanması partisi olarak Irak'ta doğmuştu. 1970'li yıllarda parti Saddam Hüseyin'e muhalif en büyük örgüttü. İran'da devrim olduktan sonra Maliki 1979'da İran'a kaçmıştı ve İran bu dönemde Iraklı Şii isyancılara bir eğitim kampı sağlamıştı.[278]

1982 yılında Dava Partisi ile İran hükümeti arasında gerginlikler İran'ın Şii direniş örgütü Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi'ni organize etmesi sonucunu doğurdu. Bunu yaparken İran Dava Partisi üyelerinden bazılarını ayrıştırmış ve Dava

---

[276]"Full List of Iraq's New Cabinet", **Iraq Business News**, December 22, 2010, (Çevrimiçi) http://www.iraq-businessnews.com/2010/12/22/full-list-of-iraqs-new-cabinet/ 22 Mayıs 2015.
[277]Resources on Faith, Ethics and Public Life, "Islamic Dava Party", Georgetown University Berkeley Center for Religion, **Peace and World Affairs**, (Çevrimiçi) http://berkleycenter.georgetown.edu/organizations/islamic-dawa-party 23 Mayıs 2015.
[278]Larry Kaplow, "Maliki's Iran Years", **Newsweek**, June 5, 2009, (Çevrimiçi) http://www.newsweek.com/malikis-iran-years-80645 23 Mayıs 2015.

Partisine sağladığı eğitim kamplarını İİDYK'ye devretmişti.[279] Dava Partisi'nin üst düzey yetkililerinden biri olarak Maliki, Saddam Hüseyin rejimine karşı misyonlarını yönetmek için İran'la işbirliği yaptı. Ancak Maliki sürgünde olduğu İran'da ona bakan kişiler tarafından yıpratıldı ve onlara asla tam olarak güvenemedi. O döneme ait hatıraların birçoğu hala Maliki'yi tahrik etmektedir. Örneğin, o dönem bir yandan Maliki'ye ihtiyacı olan izni verecek olan İranlı yetkiliye ulaşması için 12 saat süren bir yolculuk yapması istendi. Ulaşmasına rağmen isteği reddedilmişti. Öte yandan, Maliki'nin eşi Saddam tarafından bombalanan Ahvaz şehrinde doğum yapmıştı ve İran Maliki'nin eşinin şehirden tahliyesi için bir şey yapmamıştı.[280]

2003 Amerikan işgali ardından yapılan seçimlerde ise İran'ın rolü oldukça önemlidir. 2006 yılında Birleşik Irak İttifakı'nı bir araya getirmede önemli bir rol oynamıştır. İttifak başbakan adayı olarak Nuri El Maliki'yi seçmişti. ABD Savunma Bakanlığı İstihbarat Eski Analisti Jeffrey White'a göre İran, Maliki'nin zayıf ve bükülebilir olduğunu düşünmüştü.[281] Aynı zamanda Maliki o dönem ciddi eleştirilere de maruz kalmıştı. Irak'ta Maliki'nin Amerika'nın uşağı olduğunu düşünenler vardı. Maliki yakın danışmanlarından biri olan Hasan El Senaid'in aktardığına göre, ABD Irak Büyükelçisi Zalmay Halilzad'a 2006 yılının Kasım ayında gerçekleşen bir buluşmalarında şöyle demişti: "ABD'nin dostuyum ama Irak'taki Amerikalı adamların dostu değilim."[282] Aynı zamanda Maliki siyasi desteğini derinleştirmek için, ABD'nin Şii milislerin kanun dışı olarak tanımlanması isteğine ilk başlarda direnmişti. [283]

---

[279]Adam Mausner, Charles Loi and Peter Alsis, "US and Iranian Strategic Competition: Competition in Iraq", **CSIS Report**, p.17.

[280]Larry Kaplow, "Maliki's Iran Years", **Newsweek**, June 5, 2009, (Çevrimiçi) http://www.newsweek.com/malikis-iran-years-80645 23 Mayıs 2015.

[281]Cesar G. Soriano, Bill Nichols, "Analysis: Some question whether al-Maliki strong enough", **USA TODAY**, November 28, 2006, (Çevrimiçi) http://usatoday30.usatoday.com/news/world/iraq/2006-11-28-almaliki-analysis_x.htm 23 Mayıs 2015.

[282]Borzou Daragahi, "In private, al-Maliki criticizes U.S. policy", **Los Angeles Times**, Saturday, October 28, 2006, (Çevrimiçi) http://www.sfgate.com/news/article/In-private-al-Maliki-criticizes-U-S-policy-2548569.php 23 Mayıs 2015.

[283]Cesar G. Soriano, Bill Nichols, "Analysis: Some question whether al-Maliki strong enough", **USA TODAY**, November 28, 2006 (Çevrimiçi) http://usatoday30.usatoday.com/news/world/iraq/2006-11-28-almaliki-analysis_x.htm 23 Mayıs 2015.

Maliki aynı zamanda Sadr şehrine baskın yapılmasını eleştirerek ABD ile kendisi arasına mesafe koydu. Sadr şehrindeki sivil ölümlerden ABD güçlerini ve özel güvenlik şirketi BlackWater USA'yı sorumlu tutmuştu.[284] Olaylardan sonra Maliki'nin şiddet olaylarında rol alanlara dair önerdiği af önerisinden ABD'nin duyduğu memnuniyetsizlik, hükümette af önerisini Washington Post gazetesine sızdıran resmi yetkilinin işten atılmasıyla sonlanmıştı.[285]

Maliki Irak'ın İran ve ABD ile ilişkisini dikkatli bir biçimde dengelemek zorundaydı. Irak'ta istikrar sağlamak için ABD güçlerine bağımlıydı fakat aynı zamanda ABD'den bağımsız görünen bir resim çizmesi gerekiyordu. Amerikan güçlerinin Irak'tan çıkmasını sağlaması için ABD ile yakın ilişkiler geliştirerek istikrarı sağlaması gerekiyordu. Guardian gazetesinden kimi kaynaklara göre, Maliki ABD'den yeterli desteği alamadığı için hayal kırıklığı yaşıyordu. Şii silahlı unsurların eline geçen silahlardan şikayet ediyor ve Irak Güvenlik Güçleri'nin yeterli ölçüde eğitilmediğinden yakınıyordu. Gazetecilere yaptığı açıklamada "Keşke ABD'den güçlü destek mesajları alabilseydik ve böylece teröristlerin başarı elde edebilmelerine olan inançlarını artırmamış olurduk" dedi. Maliki'nin açıklamasının ardından ABD Dış İşleri Bakanı Condoleeza Rice bu türden açıklamaların teröristlere moral verdiğini söyledi.[286]

Maliki bir yandan İran'la ilişkilerine devam ediyor diğer yandan İran'ın kaçak yollardan Irak'a silah sokmasıyla mücadele ediyordu. Aynı zamanda İran tarafından desteklenen Sadr ile mücadelesi için askeri kuvvetleri artırıyordu. Eylül 2007'de Maliki İran Cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedinejat'tan Irak'taki milislere sağlanan silahların ve

---

[284]Sabrina Tavernise, "Maliki Alleges 7 Cases When Blackwater Killed Iraqis", **The New York Times**, September 20, 2007, (Çevrimiçi) http://www.nytimes.com/2007/09/20/world/middleeast/20iraq.html?_r=0 24 Mayıs 2015.

[285]Lionel Beehner, "The Debate Over Granting Amnesty to Iraqi Insurgents", **Council On Foreign Relations**, June 22, 2006, (Çevrimiçi) http://www.cfr.org/iraq/debate-over-granting-amnesty-iraqi-insurgents/p10965 24 Mayıs 2015.

[286]"Maliki hits out at lack of US backing", **The Guardian**, 18 January, 2007, (Çevrimiçi) http://www.theguardian.com/world/2007/jan/18/iraq.usa 24 Mayıs 2015.

maddi desteğin kesilmesi yönünde bir taahhüt almıştı. [287] Öte yandan Ağustos ayında gerçekleştirdiği İran ziyaretinde Maliki Dini Lider Ayetullah Hamaney, Cumhurbaşkanı Ahmedinejat dahil olmak üzere İranlı yetkililerle görüştü. Görüşme sonrası Maliki İran'ın Irak'taki güvenliği geliştirmedeki rolünü "olumlu ve yapıcı" bulduğunu dile getirmişti.[288]

2008 yılı da Maliki Hükümeti'nin Basra'daki şiddet olaylarını çözmek için çabalarına devam ettiği bir yıl olmuştu. İran'ın etkisini gösterdiği bir başka önemli noktaysa bu yıl gerçekleşmişti. Sadr'ın Mehdi Ordusu ile çatışan Irak Güvenlik Güçleri ve Koalisyon Güçleri şiddetin durması için çatışmalara devam ederken diplomasi hamleleri de gerçekleşiyordu. Maliki'ye bağlı güvenlik güçleri ile Koalisyon güçleri Basra'da Mehdi Ordusu'na karşı baskın çıkmıştı. Hemen sonrasında İran'ın Irak'ta etki göstermesinin en önemli aktörlerinden olan Kasım Süleymani ile Maliki hükümetinden yetkililer sorunu görüşmelerle sona erdirmişlerdi.[289]

2009 yerel seçimlerinde Maliki'nin Hukuk Devleti koalisyonu iyi bir derece elde etmiş olsa da diğer Şii partiler olan Sadristler ve İİYK'nin sandalye sayısında düşmeler yaşanmıştı. Bu düşüşün özellikle İİYK'nin İran'la olan yakın bağından kaynaklandığı düşünüldü. Bu düşüncenin ardında İİYK'den olmayan diğer Şii partilerden bazı adayların Irak'ın güneyinde yaptıkları kampanyalarında kendilerini "yüzde yüz Iraklı"

---

[287]Alexandra Zavis, "Maliki announces agreement with Iran Cites vow by Ahmadinejad to cooperate", **The Boston Globe**, September 30, 2007, (Çevrimiçi) http://www.boston.com/news/world/middleeast/articles/2007/09/30/maliki_announces_agreement_with_iran/ 24 Mayıs 2015.

[288]Paul Richter, "Listen up, Bush tells Maliki: Iran is a danger to the Middle East", **The Sydney Morning Herald**, August 11, 2007, (Çevrimiçi) http://www.smh.com.au/news/world/listen-up-bush-tells-maliki-iran-is-a-danger-to-the-middle-east/2007/08/10/1186530618698.html 20 Mayıs 2015.

[289]Leila Fadel, " Iranian general played key role in Iraq cease-fire", **Mc Clatchy DC**, 30 Mart 2008, (Çevrimiçi) http://www.mcclatchydc.com/2008/03/30/32055/iranian-general-played-key-role.html 24 Mayıs 2015.

olarak sunmaları gösterilmektedir. Bu bir nevi İran etkisine karşı verilmiş kısık sesli bir tepki olarak yorumlanmıştır.[290]

Mart 2010 seçimlerinde İran, Birleşik Irak İttifakı'nı (Bİİ) desteklemişti. Ancak Maliki kendi listesini Hukuk Devleti İttifakı adı altında birleştirmişti. Maliki seçim sonuçlarında Birleşik Irak İttifakı'nın aldığı oydan fazlasını aldı ve daha fazla sandalye kazandı. Seçim kampanyası boyunca, İran'ın en yakın müttefiki olan Bİİ, oylarını güvende tutabilmek için Şedid El Mihrab Vakfı'nın patronajını kullanmıştı. Seçim sonunda İyad Allavi'nin liderliğini yürüttüğü Irakiye koalisyonu 325 sandalyeden 91'ini elde ederek çoğunluğa sahip olmuştu. İran'ın seçim sonrası politikası Allavi'nin hükümet kurmasını engellemek yönündeydi.[291] İstediği sonuca ulaşmak için İran tüm büyük Iraklı Şii parti listelerini Tahran'a çağırdı. Mayıs ayında Irak Ulusal Sözleşmesi listesiyle Hukuk Devleti Koalisyonunun birlikte tek bir koalisyon oluşturmalarını destekledi. Siyasi kriz aylarca sürmüştü. İran Ağustos ayında Maliki'ye destek verme düşüncesine girdi ve IİYK'nin itirazlarına rağmen, Sadristleri Maliki'yi destekleme konusunda ikna etti. Böylece Maliki hükümeti kuracak çoğunluğa ulaşmıştı.[292]

3.2.4. İran'ın Irak'taki Kürt Siyasi Partilerle İlişkileri

İran siyasi etki alanı yaratmak amacıyla geleneksel müttefiki olan büyük Kürt siyasi partilerle iyi olan ilişkilerini korumaya çalışmıştır. İran iyi ilişkileri devam ettirerek özellikle kuzey Irak'taki etkisini sürdürmeyi amaçlamıştır. Bu hedefle İran, uzun dönemdir ilişkilerini sürdürdüğü Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB), ve

---

[290] Robert H. Reid, "Analysis: Iraqi elections seem a setback for Iran" **Associated Press**, February 4, 2009, (Çevrimiçi) http://www.cleveland.com/iraq/index.ssf/2009/02/analysis_iraqi_elections_seem.html 24 Mayıs 2015.

[291]Michael Eisenstadt, Michael Knights ve Ahmed Ali'nin Eylül 2010'da Iraklı bir politikacı ile yaptıkları mülakattan aldıkları bilgilerdir.

[292]Michael Eisenstadt, Michael Knights, Ahmed Ali, "Iran's Influence in Iraq: Countering Tehran's Whole-of-Government Approach", **The Washington Institute For Near East Policy**, Policy Focus #111, April 2011, (Çevrimiçi) http://www.washingtoninstitute.org/uploads/Documents/pubs/PolicyFocus111.pdf 20 Mayıs 2015.

Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) ile ABD işgali sonrası da çeşitli ilişkiler geliştirmiştir.

3.2.4.1. Kürdistan Yurtseverler Birliği

Özellikle Süleymaniye bölgesinde etkili olan Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) 1970'lerin sonunda Celal Talabani tarafından kuruldu. 1997 yılında kuzey Irak'ta diğer büyük Kürt partisi olan KDP ile çatışmaya giren KYB'ye PKK'da destek verince çatışmalar başta KDP'yi destekleyen Asuriler ve diğer azınlık gruplar olmak üzere çok sayıda insanın ölümüyle sonuçlanmıştır. Türk hava ve kara unsurlarının KDP'ye destek vermesinin ardından Ekim 1997'de KDP ile KYB arasında bir ateşkes sağlanmıştı. ABD'nin Irak işgali ardından KYB ve KDP'ye bağlı yaklaşım 75.000 savaşçı (Peşmerge)'nın yarısı Irak güvenlik güçlerine diğer yarısı ise Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin kontrolü altına geçmişti.[293]

İran ile KYB'nin tarihsel ilişkisi İran-Irak Savaşı dönemine dayanmaktadır. İran savaş döneminde Saddam'a bağlı Irak Güvenlik Güçleri ile savaşması için KYP ve KDP'ye bağlı peşmerge gücüne destek vermiştir. Aynı zamanda peşmerge güçleri ile İran arasında bu dönem için bir işbirliği de söz konusu olmuştur.[294] 1994 ve 1998 yılları arasında devam den KYP-KDP çatışmalarında ise İran'ın KYB tarafında yer almış ve onları silahlandırmıştır.[295] Öte yandan Kürtlerin iç mücadelelerinde silah sağlamış ve Saddam'a karşı savaşta Kürtleri desteklemiş olsa da İran Irak'la savaştığı sırada Kürtlerin bağımsızlığını sağlamasını istememiştir.[296]

---

[293] "Patriotic Union of Kurdistan (PUK)", **Global Security**, (Çevrimiçi) http://www.globalsecurity.org/military/world/para/puk.htm 6 Haziran 2015.

[294] Kevin M. Woods, Williamson Murray, Thomas Holaday, "Saddam's War: An Iraqi Military Perspective on the Iran-Iraq War", McNair Paper no. 70, Washington, D.C., **Institute for National Strategic Studies**, National Defense University, 2009, p. 62.

[295] Michael Eisenstadt, Michael Knights, Ahmed Ali, "Iran's Inflence in Iraq", **The Washington Institute for Near Eastern Policy**, Policy Focus 111, April 2011.

[296] Anthony Cordesman, Sam Khazai, "Iraq in Crisis" **CSIS Report**, May 2014, p. 162.

İran ve KYB arasındaki ilişkiler 2000'li yıllarda da devam etmiştir. KYB lideri Talabani'nin ABD ile olan yeni ilişkileri Saddam Hüseyin'e karşı ortak düşmanlık üzerine kuruluydu. Talabani'nin Irak içerisindeki müttefikleriyle (KDP) işbirliği yaparak ABD'nin güvenilir bir müttefiki olmak istemesi KYB için Saddam öncesi en önemli stratejik hamleydi. Öte yandan Talabani sadece ABD ile değil aynı zaman da İran'la da ilişkiler geliştirmeye çalışmıştı. Aralık 2002 ve Ocak 2003'te Tahran'a yaptığı ziyaretlerle Talabani İran ve ABD arasında güvenilir bir arabulucu rolü oynamaya çalışmıştır. Ziyaretlerin temel amacı ise İran destekli Saddam karşıtı güçleri (KYB üyeleri ve bastırılmış Şiiler) koordine etmeye yönelikti. Ayrıca Talabani Umr El Kasr cezaevindeki 65 İranlının serbest bırakılmasında da önemli bir rol oynamıştı. Tüm bu sebeplerden KYB ile İran arasındaki ilişkinin işgal sonrası dönemde olumlu seyretmesi bekleniyordu.[297]

2003 işgali sonrası İran ile KYB arasındaki ilişkiler zaman zaman KDP-KYB arası ilişkilerde belli başlı şüpheleri de beraberinde getirebilmektedir ve bu KDP-KYB ilişkilerini daha da karmaşık hale sokmaktadır. KYB'nin zaman zaman İran'la olan yakın ilişkisi KDP cephesi tarafından rahatsız edici olarak görülmüş ve KYB liderleri uyarılmıştır. İran'la geliştirilen yakın ilişkinin iyi olması KDP açısından önemli olsa da uluslararası siyasi dengelerin ve bölgesel çıkarların ön planda tutulması gerektiği vurgusu KDP'den KYB cephesine yapılmıştır.[298] Öte yandan İran ile KYB arası ilişkiler İran'ın zaman zaman PEJAK güçlerine karşı sınır ötesi top atışları ve saldırıları dolayısıyla gerginleşmektedir.[299]

---

[297] Meir Javendafar, "Is Jalal Talabani's Patriotic Union of Kurdistan another Iranian ally in the Iraqi Government", **The Middle East Economic and Political Analysis Company**,11 April 2005, (Çevrimiçi) http://www.meepas.com/talebanipart1.htm 6 Haziran 2015.

[298] Histyar Qader, "overly friendly neighbours iran's influence in iraqi kurdistan", **Nigash**, October 25, 2012, (Çevrimiçi) http://www.niqash.org/en/articles/politics/3147/ 5 Haziran 2015.

[299] Michael Eisenstadt, Michael Knights, and Ahmed Ali, "Iran's Inflence in Iraq", **The Washington Institute for Near Eastern Policy**, Policy Focus 111, April 2011.

3.2.4.2. Kürdistan Demokrat Partisi

Kürdistan Demokrat Partisi özellikle Dohuk ve Erbil vilayetlerinde etkin olan bir aşiret partisidir. 1946'da Molla Mustafa Barzani tarafından kurulan KDP, özellikle 1960'larda İran'la olan ticari ilişkileri ve petrol ticaretindeki artış dolayısıyla ciddi bir avantaj elde etmişti. 1980 yılıyla birlikte patlak veren İran-Irak Savaşı sırasında ise KDP İran'ı desteklemişti. Saddam Hüseyin'in hem KDP hem de KYB ile anlaşma çabaları sonuç vermemişti. KDP bu yıllar içerisinde Saddam'ın başlattığı Kürt karşıtı "Enfal" saldırıları sonunda binlerce ölümle yüzleşmişti. 1994-97 arasında ise KYB-KDP arası bir Kürt-içi çatışma süreci yaşanmıştı.[300] KDP-KYB arası çatışmalar sırasında İran KYB'yi silahlandırmak suretiyle desteklemiştir.[301]

İşgal sonrası kuzey Irak'taki durum hem Türkiye hem de İran için endişeleri beraberinde getirmişti. Özellikle Kerkük vilayetinin Saddam döneminde Araplaştırılmasıyla birlikte Kürtlerin Kerkük'te etkisinin azaltılması sağlanmıştı. İşgal sonrası Kürtlerin Kerkük'ü bir Kürt şehri yapma denemeleri İran açısından endişe verici bir gelişme olarak değerlendirilmekteydi. İstihbarat raporlarına göre işgal sonrası Kerkük'ten 150 binden fazla Arap göç etmeye zorlanmıştı.[302]

KDP ve Kürdistan Bölgesel Yönetimi ile Türkiye arasındaki gelişen iyi ilişkiler de İran açısından değerlendirilmeye tabi tutulmuştu. Mesut Barzani'nin Türkiye ziyaretlerinin arttığı bir dönemde İran cephesinden gelen açıklamalar ve özellikle Barzani'ye yönelik açıklamalar İran'daki genel kanı hakkında ipuçları veriyordu. İran medyasında çıkan Barzani'nin İsrail'le bağlantısı olduğu yönündeki iddialar ilişkileri soğutuyordu. Kürdistan Bölgesel Yönetimi konseyinden Khasro Goran, İran'la bölgesel

---

[300] "Kurdistan Democratic Party", **Global Security**, (Çevrimiçi) http://www.globalsecurity.org/military/world/para/kdp.htm 6 Haziran 2015.
[301] Michael Eisenstadt, "Iran Primer: Iran and Iraq", **PBS Tehran Bureau,** 28 October 2010, (Çevrimiçi) http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/tehranbureau/2010/10/iran-primer-iran-and-iraq.html 6 Haziran 2015.
[302] Mahmood Dehghani, "Kirkuk: Waiting for a Great Crisis", **Institute for Strategic Research Journals**, 12 July 2007, (Çevrimiçi) http://www.isrjournals.ir/en/essay/801-kirkuk-waiting-for-a-great-crisis.html 6 Haziran 2015.

yönetim arasındaki ilişkinin bir soğukluk dönemine girdiğini dile getiriyordu. Ayrıca bölgesel yönetimden yetkililer İsrail'le olan bağlantılara dair suçlamaları reddediyordu.[303]

KDP ile İran arasındaki soğuma ekonomik ilişkilere darbe vuracak ölçüde gelişmemişti. İran Irak'a yaptığı ticaretin önemli bir kısmını da Kürdistan Bölgesel Yönetimi ile gerçekleştiriyor ve ekonomik ilişkiler siyasi soğukluklarla sarsılacak bir boyuta gelmiyordu. KDP'nin Türkiye ile KYB'nin de İran'la müttefik olduğunu ve aralarında bir koordinasyondan çok rekabet olduğunu düşünmek mümkündür.[304]Ancak bu her durumda geçerliliği olan bir düşünce değildir. Örneğin KDP ve KYB 2004 yılında birleşik oy listesiyle Kürdistan Demokratik Vatansever İttifakı adı alında bir koalisyon oluşturdular. 2007 yılında ise Barzani güç paylaşımı sözleşmesi üzerinde anlaştı.[305]

3.2.5. Sonuç ve Çıkarımlar

İran siyasi etki alanını genişletme amacıyla Irak'taki Şii siyasi partiler olan, IİYK, Sadristler ve Dava Partisi'yle ve Kürt Partileri KDP ve KYP ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. 2003 işgali sonrası Irak'ta yaşanan bazı siyasi krizler ve şiddet olayları sırasında İran'ın arabulucu rolü üstlenmesi Şii siyasi partiler üzerindeki etkisini göstermektedir. Siyasi krizlerin aşılmasında İran'ın Şii siyasi partileri bir araya getirmesi, Şii siyasi parti temsilcilerinin İran'a ziyaretleri, Siyasi-paramiliter örgütlerden kaynaklı şiddet olaylarının sonlandırılması, Irak'ın güneyindeki IİYK etkisine verdiği destek, partilere maddi destekte bulunması İran'ın Irak'taki siyasi etki alanlarını genişletebildiğinin göstergeleri olarak kabul edilebilir. Ayrıca Kürt partilerle de

---

[303] Hevidar Ahmed, "TALABANI PRO-IRAN/Erbil Tehran Relations Sour Over KRG Foreign Policy", July 16, 2011, **Rudaw**, (Çevrimiçi) http://www.mesop.de/talabani-pro-iran-erbil-terhan-relations-sour-over-krg-foreign-policy/ 6 Haziran 2015.

[304]"Iraqi Kurdistan: A United Front", **Tony Blair Foundation Report**, (Çevrimiçi) http://tonyblairfaithfoundation.org/religion-geopolitics/reports-analysis/report/iraqi-kurdistan-united-front 6 Haziran 2015.

[305] Anthony Cordesman, Sam Khazai, "Iraq in Crisis" **CSIS Report**, May 2014, pp. 162-163.

geliştirmeye çalıştığı iyi ilişkiler siyasi etki alanı açması yönünde önemli adımlar olarak düşünülebilir.

Öte yandan, İran'ın Irak'taki siyasi etkisinin sınırsız olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Örneğin IİYK'nin lideri Ammar El Hekim'in konseyden devrim ismini kaldırması İran İslam Cumhuriyeti'nin siyasi etkisinin önünde bir engel olarak durmaktadır. Sadristlere verdiği destek her ne kadar olumlu görülse de Sadristlerin de kendi aralarında zaman zaman ayrışmalar yaşaması bu etkiyi zayıflatır. Ayrıca Sadristlerin şiddet olaylarının arttığı yıllarda Irak Güvenlik Güçleriyle çatışmaları da siyasi etki alanını daraltabilecek önemli gelişmelerden biridir. Dava Partisi ile geliştirdiği ilişki Şiilik olgusu üzerinden bir yakınlık duygusunu barındırsa da Dava Partisi'nin İran'ın politik isteklerine tamamıyla açık olduğunu söylemek zor görünmektedir. Özellikle KYB ile iyi olduğu düşünülen Kürt siyasi partilerle ilişkisi de sınırsız ve engelsiz bir ilişki değildir. KYB'nin ABD ile , KDP'nin de Türkiye ile yakın ilişkiler geliştirebilmesi İran'ın Irak'taki Kürt siyasetini etkileyebilmesi için önemli engelleri ve rekabet alanlarını teşkil etmektedir.

Sonuç olarak, İran'ın Irak siyasetinde etki alanları yaratabilmesi için elinde fırsatlar ve zorluklar bulunmaktadır. 2003 ABD işgali sonrası Irak her açıdan istikrarsız ve karmaşık meselelerin ülkesi konumundayken, siyasi partilerin Şii olması ya da Kürtlerle aralarında var olduğu düşünülen tarihsel bağlar İran'ın Irak'ta siyasi etki yaratabilmesi için sonuna kadar açılmış kapılar anlamına gelmemektedir.

3.3. MÜCADELE/DİRENİŞ ETKİ ALANI

İran'ın Irak'ta yarattığı etki alanı sadece ekonomik ve siyasi alanlarla sınırlı olmayıp askeri/paramiliter direniş alanlarıyla da ilgilidir. İran'ın Irak'ta çıkarlarını korumak için kullandığı sert güç unsurlarının aslında uzunca bir tarihi vardır. Özellikle ABD kaynaklarına göre, 1979 İslam Devrimi'nden bugüne İran birçok Ortadoğu ülkesinde ve özellikle Irak'taki Şii milis güçleri silahlandırmış, onlara parasal destek vermiş ve eğitimlerine katkıda bulunmuştur. Vekalten müdahalenin bilinen tüm yöntemlerini Irak'ta uygulayan İran, bu icraatlarını özellikle Devrim Muhafızları Birliği (DM)'ne bağlı Kudüs Güçleri (KG) vasıtasıyla gerçekleştirmiştir.[306]

Bölümün detaylı çalışılması için kullanılan kaynaklar belirli zorlukları da kendi içinde barındırmaktadır. Özellikle paramiliter örgütlere verilen yeni isimlerin, eski isimlerle karıştırıldığı görüldüğünden, inceleme uzun vadede kafa karışıklığına gidebilecek ölçüdedir. Kaynakların çok büyük bir kısmının ABD tarafından gelmekte olup, iki ülke ilişkilerinin gergin olduğu dönemin etkisi İran'a dair hazırlanan askeri raporlara İran karşıtlığı belirgin biçimde yansımıştır. Öte yandan tarafsızlığın korunması açısından İran'ın ABD iddiaları karşısındaki reddi de çalışmada verilmiştir. Bu bölümde ağırlıklı olarak düşünce kuruluşlarının raporları, resmi yetkililerin açıklamaları ve ABD savunma bakanlığı raporlarından yararlanılmıştır.

3.3.1. İran'ın İslam Devrimi Sonrası Irak'taki Sert Güç Varlığı

1980'li yılların başında Kudüs Güçleri, Irak'ta bulunan Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi'nin kurulmasında tamamlayıcı/bütünleştirici bir rol oynamıştı. IİDYK, Saddam dönemi boyunca baskı altında tutulmuş ve sürgüne gönderilmiş Humeynici bir ideolojiye sahip olan El Hekim Ailesi'nin destekçilerinden oluşuyordu. Konseyin askeri

[306]Marisa Cochrane Sullivan, "Iran's Hard Power Influence in Iraq", **Iran Tracker**, April 10, 2009, (Çevrimiçi) http://www.irantracker.org/military-activities/irans-hard-power-influence-iraq 5 Mayıs 2015.

oluşumu Bedir Tugayları (BT) adında bir paramiliter örgüttü ve bu birlik aynı şekilde İran desteğiyle Konseyin oluşturulduğu tarihte kurulmuştu. Bedir güçleri her ne kadar İran-Irak savaşı sırasında sürgün edilmiş ve yakalanmış Iraklılardan oluşsa da KG'nin bir birimi gibi çalıştı. BT her yıl 20 milyon dolar değerinde geniş eğitim ve maddi desteğini DM'den almaktaydı. 1990'lı yıllarda BT Saddam Hüseyin'e ve Mücahiddin-i Halk örgütüne karşı geniş bir kaçakçılık ağı kurmuş ve istihbarat operasyonları yapmıştı.[307]

3.3.2. İran'ın 2003 Amerikan İşgali Sonrası Irak'taki Sert Güç Varlığı

2003 Amerikan işgali sonrası Irak'ta kaç tane milis gücün olduğu tam belirli olmamakla birlikte, Amerikan istihbaratına göre 2006 yılı itibariyle Irak'ta aktif olan 23 milis güç bulunmaktadır. Ayrıca bu milis güçler dini liderlerin, siyasilerin ve aşiret reislerinin oluşturduğu paramiliter türde güçlerdir. Bunların arasında en bilinenleri Bedir Tugayları, Peşmerge ve Mehdi Ordusu'dur. Milis güçlerin büyük bir çoğunluğu Şii güçlerden oluşmaktayken hedefleri genel olarak eski Baasçılar, rakip milis güçler ve Amerikan birlikleri olmuştu.[308] Öte yandan, İran'ın Irak'ta askeri bir varlık göstermesi için 3 önemli operasyonel kanat vardır. Bunlar; Bedir Tugayları (BT), Mehdi Ordusu (MO) ve Özel Gruplar (ÖG)'dır. BT ve MO Irak'ın içerisinde tarihsel olarak var olan, ÖG ise daha çok KG tarafından oluşturulmuş Iraklı savaşçılardan oluşmaktadır.

3.3.2.1. Mehdi Ordusu

Mehdi Ordusu, Irak'ta Şii siyasi bir oluşum olan Sadrist Hareket'in milis gücüdür ve 2003 sonrası dönemde Mukteda El Sadr tarafından yönetilmiştir. MO işgal sonrası ilk kez Nisan 2004'te önemli hale gelmişti. Amerikan güçlerine karşı ayaklanma başlatmışsa da bu ayaklanma 3 ay içerisinde bastırılmıştır. Öte yandan 2004-2006 arası

---

[307] Joseph Felter, Brian Fishman, "Iranian Strategy in Iraq - Politics and "Other Means", Occasional Paper Series, **Combating Terrorism Center at West Point**, October 13, 2008, s.21. (Çevrimiçi) http://iis-db.stanford.edu/pubs/22704/Felter_Iranian_Strategy_in_Iraq.pdf 5 Mayıs 2015.

[308] Lionel Beehner, "Iraq's Militia Groups", **Council On Foreign Relations**, October 26, 2006, (Çevrimiçi) http://www.cfr.org/iraq/iraqs-militia-groups/p11824#6 5 Mayıs 2015.

dönemde MO Amerikan karşıtı eylemlerini sonlandırmış gibi görünse de MO savaşçıları Sadr Şehri'nde eylemlerine ve kontrol mücadelelerine devam etmiştir.[309] Bu dönemde MO, Bağdat'ın batısında ve Necef'te Amerikan güçlerine karşı çatışmıştır. Irak'ın işgaline karşı sert çıkışlarını sürdüren Sadr, MO'yla 2006 ve 2007 yıllarında ise Irak El Kaidesi ve Sünni gruplarla Bağdat'ın kontrolü için çatışmayı sürdürmüştür ve Bağdat'ta Sünni gruplara karşı dikkate değer bir alan hakimiyeti sağlamıştır. Öte yandan her ne kadar Şiilerin çatışma alanlarında korunması ve yardım hizmetlerinin ulaşması konusunda yardımcı olsa da MO finansal kaynaklarını haraç vb yöntemlerle sağlamaktaydı. 2006 ve 2007 yılları boyunca Şiilerden korkutma ve gasp yoluyla para almıştı.[310]

İşgal sonrası dönemde şiddet olaylarında MO'nun rolü arttıkça Irak Güvenlik Güçleri ve Koalisyon Güçleri de cevap olarak MO'nun üzerinde baskı uygulamıştır. Bu dönemde MO savaşçılarından bazı komutanlar destek almak için İran'a yönelmiştir.[311] Bu dönemde MO savaşçıları İran destekli milis unsurlarla Sadr şehrinde birlikte savaşmışlardır. Hatta bu çatışmalarda Amerikan askeri yetkilileri çatıştıkları güçlere MO ya da Sadr isminden çok İran destekli milis unsurlara koyduğu adı, yani Özel Gruplar" adını kullanmıştır. Çatışmanın Sadristlerden çok bu unsurlarla olduğunu söylemişlerdir.[312]

---

[309] Kenneth Katzman, "Iran's Influence in Iraq", **CRS Report for Congress**, September 29, 2006, p. 2.

[310] "Iraq's Civil War, The Sadrists and the Surge" International Crisis Group, **Middle East Report** No: 72, 7 February, 2008 (Çevrimiçi) http://www.crisisgroup.org/~/media/Files/Middle%20East%20North%20Africa/Iraq%20Syria%20Lebanon/Iraq/72_iraq_s_civil_war_the_sadrists_and_the_surge.pdf 5 Mayıs 2015.

[311] Hamza Hendawi, Qassim Abdul-Zahra, "Warrior with AK-47 becomes cleric with pseudonym", **Associated Press**, August 12, 2008, (Çevrimiçi) http://usatoday30.usatoday.com/news/world/2008-08-12-3721323531_x.htm 5 Mayıs 2015.

[312] Amit R. Paley, "U.S. Deploys a Purpose-Driven Distinction", **Washington Post Foreign Service**, May 21, 2008 , (Çevrimiçi) http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2008/05/20/AR2008052001716.html 5 Mayıs 2015.

3.3.2.2. Özel Gruplar

Özel gruplar, İran'ın Devrim Muhafızları'na bağlı Kudüs Güçleri'nden eğitim desteği, finansal ve parasal destek alan Şii milis unsurlardır. Özel Gruplar, Hizbullah ve KG'nin eğittiği 20 ila 60 kişilik ekiplerden oluşan gizli hücreler olarak tasarlanmıştı. İran'daki eğitimlerinden sonra Irak'a dönen Iraklı savaşçılar Özel Gruplar olarak, patlayıcıları, havan topunu, roketi kullanmayı öğrenmiş olarak dönüyorlardı. Ayrıca keskin nişancılık, adam kaçırma ve istihbarat operasyonu eğitimi de alıyorlardı. Irak'taki bu Şii unsurlar Mukteda El Sadr'dan direktif alma sorumluluğunda değillerdi ve Irak'ta yakalanmasından önce ÖG'nin lideri Kaiz Kazali isimli komutandı.[313]

Çoğu zaman Koalisyon güçlerini ve Irak güvenlik güçlerini hedef alan saldırılarıyla bilinen ÖG, Temmuz 2007 itibariyle Amerikan güçlerine yapılan, ölüm ve yaralamayla sonuçlanan toplam saldırıların %73'ünün sahibiydi.[314] ÖG aktif oldukça Koalisyon Güçleri karşılık vermek istiyordu. Örneğin, Ağustos 2007'de Koalisyon Güçleri Sadr şehrinde Özel Gruplar'ın yüksek seviye komutanları ile KG arasında bir trafiğin gerçekleştiğini görünce bir operasyon yapmışlardı. Bu operasyonda ÖG Koalisyon Güçleri'ne ciddi bir direniş gösterdi. Operasyon sonunda 30 ÖG üyesi öldürüldü ve daha fazlası gözaltına alındı.[315]

3.3.2.3. Bedir Tugayları

Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi'nin askeri kanadı olan Bedir Tugayları'nın üyelerinin çoğunluğu Saddam döneminde görevinden atılmış eski asker ve

---

[313] Kimberly Kagan, "Iran's Proxy War against the United States and Iraqi Government", Iraq Report 16, **Institute for the Study of War**, May 2006–August 2007, s.10. (Çevrimiçi) http://www.understandingwar.org/sites/default/files/reports/IraqReport06.pdf 5 Mayıs 2015.

[314] Michael R. Gordon, "U.S. Says Iran-Supplied Bomb Kills More Troops", **The New York Times**, August 8, 2007, (Çevrimiçi) http://www.nytimes.com/2007/08/08/world/middleeast/08military.html?pagewanted=print&_r=0 5 Mayıs 2015.

[315] Marisa Cochrane, "Special Groups Regenerate", **Institute for the Study of War**, Iraq Report 11, August 29, 2008, p. 5, (Çevrimiçi) http://www.understandingwar.org/sites/default/files/reports/IraqReport11.pdf 5 Mayıs 2015.

yöneticilerden oluşmaktadır. Bu dönemde askerler ülkelerinden kaçmış ve IİDYK'ye katılmışlardır. BT savaşçıları, 1980-88 İran-Irak Savaşı boyunca Saddam'a karşı savaşmak üzere Devrim Muhafızları tarafından eğitildiler ve desteklendiler. 2003 Eylül'de ise IİDYK liderleri BT'yi kendi silahlı güçleri olarak tanıdı ve ABD'nin milis güçlerin silahsızlanması talebine rağmen silah bırakmadılar.[316]

İran Irak'taki Amerikan Güçleri'ne karşı hazırlıklarını 2003 yılı öncesinden beri yapmaktaydı. İşgalin hemen ardından direniş gruplarından binlercesi ve özellikle BT Irak'ın içine yayıldı ve Şiilerin yaşadığı önemli yerlerin kontrolünü alma girişimlerinde bulundular. Ayrıca Lübnan Hizbullah'ı ve İran ajanlarıyla birlikte Irak'taki Amerikan Güçlerine karşı direniş için Iraklı milislere verilecek eğitimi gerçekleştirenlerden bir diğeri de Bedir Tugayları'ydı.[317]

3.3.3. İşgal Sonrası İran'ın Koalisyon Güçlerine Karşı Direnişteki Rolü

Bedir Tugayları, 2003 Amerikan işgali sonrası ismini Bedir Örgütü (BÖ) olarak değiştirmişti. Her ne kadar silahsızlanma sözü vermişse de silahı bırakmamış ve Şii IİDYK'nin baskın olduğu Güney Irak'taki varlığını sürdürmüştü. İran, işgal sonrası da Irak'taki Şii milis güçleri desteklemişti. Bu dönem örgüte yakın olan önemli isim Mustafa El Şeybani'ydi. Şeybani Amerikan Askeri İstihbarat raporuna göre Irak'ta bir isyancılar ağının başını çekiyordu ve KG Bedir üyesi 10.000 kişiye maaş bağlamıştı.[318]

Öte yandan İran, Irak'taki Amerikan güçlerine ve Irak hükümetine baskı uygulamak için KG vasıtasıyla diğer Şii milis örgütlere de destek vermişti. Bu destek Hizbullah komandolarının Iraklı militanları eğitmesi ile sağlandı. Eğitilen militanlar da

---

[316]"Badr Corps", **Global Security**, (Çevrimiçi) http://www.globalsecurity.org/military/world/para/badr.htm 5 Mayıs 2015.
[317]Kimberly Kagan, "Iran's Proxy War against the United States and Iraqi Government", **Institute for the Study of War**, Iraq Report 16, p. 5., May 10, 2006–August 20, 2007, (Çevrimiçi) http://www.understandingwar.org/sites/default/files/reports/IraqReport06.pdf 5 Mayıs 2015.
[318]Michael Ware, "Inside Iran's Secret War for Iraq", **Time**, August 15, 2005, (Çevrimiçi) http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,1093747,00.html 5 Mayıs 2015.

Irak'ta farklı milis güçlerine katıldı. Bunların en önemlisi Sadrist Hareketin silahlı kanadı olan Jaysh El Mehdi yani Mehdi Ordusu (MO)' ydu. Örneğin KG, 2006 yılında Irak'taki milislere olan desteğini yeniden organize etti ve MO ile bağlantı kurması için Kaiz Kazali'yi görevlendirdi. Kazali'nin kurduğu ağ kendi adını koydu. Asaib Ehl El Hak.[319]

Kudüs Güçleri'nin birçok eğitim kampını kontrol ediyordu. Kum, Meşhed ve Tebriz'de eğitim merkezleri olmakla beraber temel eğitim merkezi Tahran'daki İmam Ali Üniversitesi'ndeydi. KG, birliklere İran dışında askeri ve terörist faaliyetleri gerçekleştirme amacıyla eğitim veriyordu. Iraklı Şiileri, Iraklıları ve Türkiye Kürtlerini eğittiği kamp da kuzeybatı'daki El Nasr kampıydı.[320] 2004 yılında Kudüs Güçleri, Mehdi Ordusu'na eğitim, parasal yardım ve silah sağlıyordu. MO' ya verilen eğitim Irak sınırına yakın İran'a ait kamplarda gerçekleştiriliyordu.[321]

Aynı yıl içerisinde Irak'ta Şiilere yapılan saldırılar iç istikrarı sarsıyor ve Şiiler arasında intikam duygularını körüklüyordu. Bu durum Irak'ta mezhepsel bir çatışmanın zeminini hazırlıyordu. Ayrıca Şii'lere bu yıl içerisinde yapılan saldırıların El Kaide tarafından yapıldığını söylemek kolay değildi. Saldıran grupların kimler olduğunu ve ne amaçladıklarını bilmek medya raporlarından fazlasını gerektiriyordu.[322] Öte yandan Irak'ta 2004 yılı sonlarından 2005 yılı sonuna kadar mezhepsel gerginliğin yerel

---

[319] Marisa Cochrane, "The Fragmentation of Sadrist Movement" Iraq Report 12, **Institute for the Study of War**, January 2009, (Çevrimiçi) http://www.understandingwar.org/sites/default/files/Iraq%20Report%2012%20Sadrist%20Movement%20Fragmentation.pdf 5 Mayıs 2015.

[320] Anthony H. Cordesman, **Iran's Developing Military Capabilities**, Washington DC, CSIS Report, 2004, p. 17.

[321] Joseph Felter ve Brian Fishman, "Iranian Strategy in Iraq - Politics and "Other Means", Occasional Paper Series, **Combating Terrorism Center at West Point**, October 13, 2008, s.30 (Çevrimiçi) http://iis-db.stanford.edu/pubs/22704/Felter_Iranian_Strategy_in_Iraq.pdf 5 Mayıs 2015.

[322] Anthony H. Cordesman, "Shi'ite Bombings in Iraq: The Broader Implications", CSIS, **Analyst Commentary**, March 3, 2004.

güvenlik zafiyetleri, seçimlerin yapılamaması ve otorite boşluğu gibi sebeplerle sürekli arttırmaktaydı.[323]

3.3.3.1. İstihbarat Ağı, Silah Desteği ve Mustafa El Şeybani

2005 yılında KG Irak'taki Şii milis güçlere olan desteğini genişletti. Ocak 2005'te Irak'ta lojistik, silah ve finansal bir ağı işleten eski Bedir üyesi Ebu Mustafa El Şeybani İran yapımı olan patlayıcı formlu delicilerin (EFP) kaçakçılığını büyük bir sıklıkla yapmaya başladı.[324] Şeybani, eski Bedir kaçakçılık yollarını kullanarak kurduğu ağ vasıtasıyla 107 mm roket, 120 mm roket, Katyuşa roketi, ayrıca çeşitli havan toplarının Irak'a geçişini sağlamıştı. Bu silahların taşınma amacı koalisyon üslerine saldırıda kullanılmasıydı.[325]

Şeybani'nin kurduğu ağ, MO ve BT dahil olmak üzere çeşitli Şii milis güçlere parasal ve silah yardımında bulundu. 2005 yılı itibariyle İran destekli şiddet arttıkça, Şeybani'nin ağı Koalisyon Güçleri ve Irak Güvenlik Güçleri'ne karşı yapılan birçok saldırıya karışmış oldu.[326] Ağustos 2005'te ABD Başkanı Bush'un ulusal güvenlik danışmanı Stephen Hedley ittifak güçlerine karşı yapılan bombalı saldırılara ilişkin yaptığı açıklamada resmi ağızla İran'ın Devrim Muhafızları Birliği'ni Irak'a silah sokmakla suçladı. Ekim ayında Tony Blair da benzeri bir açıklamayla İran ve Hizbullah'ı bu işin arkasındaki isim olarak göstermişti. Şeybani ağı dışında bir başka ağ ise Ahmed Sajad el Garavi'nin Maysan vilayetinde kurmuş olduğu ağ idi.[327]

---

[323] Anthony H. Cordesman, "Iraq and Problem of Militias", **CSIS Commentary**, May 8, 2006, p.1.
[324] Press briefing with Brig. Gen. Kevin Bergner, spokesman, Multi-National Force – Iraq, July 2, 2007, (Çevrimiçi) http://www.globalsecurity.org/military/library/news/2007/07/mil-070702-mnfi-b01.htm 5 Mayıs 2015.
[325] Felter, Brian Fishman, "Iranian Strategy in Iraq - Politics and "Other Means", Occasional Paper Series, **Combating Terrorism Center at West Point**, October 13, 2008, s.38, (Çevrimiçi) http://iis-db.stanford.edu/pubs/22704/Felter_Iranian_Strategy_in_Iraq.pdf 5 Mayıs 2015.
[326] Michael Ware, "Inside Iran's Secret War for Iraq", **Time**, August 15,2005, (Çevrimiçi) http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,1093747,00.html 5 Mayıs 2015
[327] Michael R.Gordon, Scott Shane, "U.S. Long Worried That Iran Supplied Arms in Iraq", **The New York Times**, March 27, 2007, (Çevrimiçi)

3.3.3.2. Eğitim Desteği ve Ali Musa Dakduk

2005 yılında Kudüs Güçleri'nin Iraklı Şiilere yaptıkları ölümcül yardımlar (lethal aid) artarken eğitim faaliyetleri de genişlemişti. Bölgesel istihbarat raporlarına göre İran'ın 40 bin civarı Iraklı Şiiye Irak'ta İslam devrimi yapılması kışkırtmasıyla eğitim ve silahlanma yardımında bulundu.[328] Uzun bir süre İran'da yaşamış Lübnan Hizbullah'ı üyesi Ali Musa Dakduk, KG ile çalışmak üzere İran'a gönderildi. Gönderilme amacı Irak'lı militanları eğitmekti. Dakduk İran'a 4 kez KG bağlantılı kişilerle gitmişti bu faaliyetleri dolayısıyla 2007'nin Temmuz ayında tutuklandı. Tutuklandığında elinde Irak güçlerine ve koalisyon güçlerine karşı yapılacak saldırılarla ilgili taktikleri içeren birçok doküman da bulundu.[329]

Dakduk, Lübnan Hizbullahı'na bağlı Departman 2800 birliğindendi. Bu birlik KG'nin eğitim programını desteklemek için kurulmuştu. KG ve Lübnan Hizbullah'ına bağlı eğitmenler Iraklı milisleri, 1980-90 arası Bedir Birlikleri'ne eğitim verilen İran kamplarında eğittiler.[330] Tutuklanmasının ardından bir sene geçmesine rağmen Hizbullah'ın Irak'taki varlığına dair ciddi bir bilgi paylaşılmadı. ABD'li bir askeri sözcü bir basın toplantısında Hizbullah'la ilgili yeni ve paylaşılabilir bir bilgi yok derken, Lübnan'daki bir Hizbullah sözcüsü konuyla ilgili herhangi bir yorum yapmayı reddetti.[331]

---

http://www.nytimes.com/2007/03/27/world/middleeast/27weapons.html?pagewanted=all&_r=0 6 Mayıs 2015.

[328] Anthony Cordesman, "Iraq and Foreign Volunteers" **CSIS Report**, November 18, 2005.

[329] Press briefing with Brig. Gen. Kevin Bergner, spokesman, Multi-National Force - Iraq, July 2,, 2007 (Çevrimiçi) http://www.globalsecurity.org/military/library/news/2007/07/mil-070702-mnfi-b01.htm 6 Mayıs 2015.

[330] "Report to Congress on the Situation in Iraq", Commander General David H. Petraeus , Multi-National Force-Iraq, September 10-11, 2007 (Çevrimiçi) http://www.defense.gov/pubs/pdfs/Petraeus-Testimony20070910.pdf 6 Mayıs 2015.

[331] "Iraqi Officials: Hezbollah, Iran Training Shiites in Art of Terrorism" **Associated Press**, July 1, 2008, (Çevrimiçi) http://www.foxnews.com/story/2008/07/01/iraqi-officials-hezbollah-iran-training-shiites-in-art-terrorism.html 6 Mayıs 2015.

ABD ordu sözcüsü Bergner, İran'ın Irak'taki Hizbullah'ı vekaleten savaş için kullandığını bildiklerini söylüyordu. Öte yandan Bağdat'taki İran elçiliği yetkilileri İran'ın Irak içindeki şiddetten sorumlu olduğu yönündeki iddiaları reddediyordu. Ayrıca benzeri reddedişler Hizbullah tarafından da dile getiriliyordu.[332]

3.3.3.3. Hizbullah Benzeri Yapılanma Denemesi

2006 yılında Irak'ta yeni hükümet oluştuktan sonra, KG Iraklı milis hücrelerini Lübnan Hizbullah'ına benzer bir ağ kurmak amacıyla yeniden organize etti. Mayıs 2006'da KG yeniden yapılanmış bu ağın başını çekmesi için Kaiz Kazali'yi seçti. Kazali, Mukteda El Sadr'ın ve Sadrist Hareket'in liderlerinden birinin yakınlarında olan bir isimdi. 2003 Amerikan işgalinden önce (Mukteda El Sadr'ın otoriteyi ele aldığı zamanlardan önce) Sadrist Hareketi, Riyad El Nuri, Muhammed Tabatabai, Mustafa El Yakubi ve Kazali'ninde içinde olduğu kişiler yönetiyordu. Ayetullah Muhammed Bekir El Sadr'ın takipçileri olan bu kişiler, Bekir'in 1999'da suikastla ölümünden sonra Sadr hareketini yönetiyorlardı.[333]

IİDYK'ya bağlı kuvvetler, 2006 yılına gelindiğinde 2003 yılındaki durumlarına oranla önemli bir gelişme göstermiş ve aradan geçen üç yıl içinde daha etkili bir hale gelmişti. Kuvvetler 2006 yılı içinde, daha çok etnik ve mezhepsel mücadelelere hazır durumda gibi görünmekteydiler.[334] İran'nın milis güçlere desteği sürüyordu. Bunun bir kanıtı yapılan bir açıklamayla netliğe kavuştu. 28 Eylül 2006'da Çokuluslu Güçlerin İstihbaratından sorumlu askeri yetkili Richard Zahner, Şii milis güçlerinin elinde bulunan C4 türü patlayıcıların İran'dan geldiğini söyledi. Ele geçirilen bu türden

---

[332]Joshua Partlow, "Iran's Elite Force Is Said to Use Hezbollah as 'Proxy' in Iraq", **Washington Post**, July 3, 2007, (Çevrimiçi) http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/07/02/AR2007070200174.html 6 Mayıs 2015.

[333] Anthony Shadid, Night Draws Near, Henry Holt and Company, New York, 2005, p. 172'den aktaran Marisa Cochrane, "The Fragmentation of Sadrist Movement" Iraq Report 12, Institute for the Study of War, p.16, Ocak 2009, (Çevrimiçi)

[334] Anthony Cordesman, "Iraq and Problem of Militias", **CSIS Commentary**, May 8, 2006, p. 2.

patlayıcılara ulaşımın sadece Iran ordusunun kontrol edebileceğini ve bunların ordu seviyesinde patlayıcılar olduğunu ekliyordu.[335]

2006 yılında Irak'ta şiddet olaylarında ölenlerin sayısı tam olarak bilinmemekle birlikte BM verilerine göre 2006'nın ilk 6 ayında 14, 338 ölüm gerçekleşmişti. Cordesman'a göre bu rakam gerçeği yansıtmaktan uzaktı ve sadece Bağdat'a odaklı bir rakamdı. Gerçek rakam 30,000 ile 40,000 dolaylarında seyretmişti. İşsizlik, gelişmemişlik ve ticaret verileri de işin içine katıldığında Irak'taki istikrarsızlık çok yönlü bir boyut kazanıyordu. Ayrıca petrol gelirleri ve hükümet fonlarının ciddi boyutlarda çalınması da bir başka sorundu.[336] Tüm bunlar 2006'da Irak'ın içinde bulunduğu durumun özetiydi.

3.3.3.4. Kaiz Kazali ve Asaib Ehl El Hak

Kudüs Güçleri'nin Irak'ta Kazali'ye kurdurduğu örgütün adı Asaib Ehl El Hak (AEH)'ti. Ali Musa Dakduk da Kazali'nin başdanışmanlığını yapıyordu ve AEH ile KG arasındaki irtibatı sağlıyordu. AEH İran'dan çok geniş finansal destek ve eğitim desteği aldı. Mart 2007'deki ABD'li askeri sözcünün açıklamasına göre İran AEH'a her ay 750 bin-3 milyon dolar aralığında bir destek veriyordu.[337] Ayrıca 2007'nin başlarında KG, hücre liderleri için silah, lojistik, adam kaçırma, istihbarat operasyonları ve enformasyon operasyonları gibi konularında ileri seviyede eğitim desteği verdi. Bu ileri düzey eğitimin bir kısmı kuzey Lübnan'da yapılıyordu.[338] KG aynı zamanda İran kamplarında

---

[335]Jim Garamone, "Iranian Government Behind Shipping Weapons to Iraq", **American Forces Press Service**, Sept. 28, 2006, (Çevrimiçi) http://www.defense.gov/news/NewsArticle.aspx?ID=1289 6 Mayıs 2015.

[336]Anthony Cordesman, "Loosing the War in Iraq?", **CSIS Commentary**, July 19, 2007, pp. 1-2.

[337]Press briefing with Brig. Gen. Kevin Bergner, spokesman, Multi-National Force - Iraq,July 2, 2007, (Çevrimiçi) http://www.globalsecurity.org/military/library/news/2007/07/mil-070702-mnfi-b01.htm 6 Mayıs 2015.

[338]Felter, Brian Fishman, "Iranian Strategy in Iraq - Politics and "Other Means", Occasional Paper Series, **Combating Terrorism Center at West Point**, October 13, 2008, p. 68. (Çevrimiçi) http://iis-db.stanford.edu/pubs/22704/Felter_Iranian_Strategy_in_Iraq.pdf 5 Mayıs 2015.

eğitilen Iraklı savaşçıların Irak'a döndüklerinde eğitmen olabilmeleri için eğitmenlerin-eğitimi (train-the-trainer) tekniğini de kullandı.[339]

Kazali liderliği altında olan AEH, Koalisyon Güçleri ve Irak Güçleri devriye askerlerine EFP patlatıcıları ve roket atışlarıyla çok sayıda saldırı gerçekleştirdi. 20 Ocak 2007'deki saldırıda AEH'dan silahlı güçler Kerbela Vilayeti Ortak Koordinasyon Merkezi'ne sızdılar. Saldırıda silahlı kişilerin Amerikan üniformaları ve teçhizatlarıyla donanmıştı. Bu saldırıdan toplanan istihbarat, saldırının arkasında İran destekli Şii milislerin tehdit olduğunun anlaşılmasını, Kaiz Kazali, kardeşi Lait, ve Musa Dakduk'un Mart 2007'de Basrada tutuklanmalarının gereğinin anlaşılmasını sağladı. Ancak Kazali'nin tutuklanması AEH'ın saldırılarını durdurmadı.[340] Öte yandan İran Cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedinejat İran'ın rolüne ilişkin açıklamasında "Hükümetimizin pozisyonu Irak'ta çatışmasız silahsız bir çözüm yönündedir" demişti. Aynı dönem İran Dış İşleri Bakanlığı sözcüsü Muhammed Ali Hüseyni de "Irak'ın içişlerine yapılacak herhangi bir müdahale Irak hükümetini zayıflatır ve biz buna karşıyız. Silahlar konusunda İran'a yapılan suçlamalar kanıtsızdır ve ABD'nin kanıt üretme konusunda uzun bir tarihi vardır" açıklamasında bulunuyordu.[341]

3.3.3.5. Kasım Süleymani ve Özel Gruplar

İran'ın Irak'taki sert güç varlığının kanıtlarından biri de Kasım Süleymani'nin Özel Gruplar'ın Basra ve Sadr şehirlerindeki faaliyetlerinin azaltılmasında oynadığı roldü. Birçok çatışmadan sonra Iraklı delegasyonlar İran'da Kasım Süleymani ve diğer İranlı yetkililerde görüştüler. Görüşmelerin amacı Şii militanlara verilen desteğin

---

[339]Borzou Daragahi, "U.S. steps up charges of Iran interference," **Los Angeles Times**, March 10, 2008, (Çevrimiçi) http://articles.latimes.com/2008/mar/10/world/fg-iraq10 6 Mayıs 2015.
[340]Marisa Cochrane Sullivan, "Iran's Hard Power Influence in Iraq", **Iran Tracker**, April 10, 2009, (Çevrimiçi) http://www.irantracker.org/military-activities/irans-hard-power-influence-iraq 6 Mayıs 2015.
[341]"Iran rejects U.S allegations it armed Iraq insurgents", **Associated Press**, 12 February, 2007, (Çevrimiçi) http://www.nbcnews.com/id/17111886/ns/world_news-mideast_n_africa/t/iran-rejects-allegations-it-armed-iraq-insurgents/#.VWIJk0_tmko 6 Mayıs 2015.

kesilmesi ya da ateşkes yapılması gibi konularla ilgiliydi. Bu görüşmelerden sonra İran destekli milislerin yarattığı şiddet azaldı.[342]

2008 yılı Mart ve Nisan aylarında Irak güvenlik güçlerinin Basra ve Sadr şehirlerindeki operasyonları sırasında İran'ın Şii milislere verdiği destek daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştı. Basra'da Irak Ordusu güçlü bir direnişle karşılaştı. Bağdat'ta da Mehdi Ordusu ve AEH savaşçıları İran'a ait roket ve havan toplarıyla şehirdeki Yeşil Bölge ve Koalisyon üslerine sık sık ateş açtılar. Aynı zamanda koalisyona ait devriye gezen askerlere bombalı saldırılar yapıyor küçük silahlarla ateş açıyorlardı. Bu eğitimlerinin açık göstergesiydi.[343] Öte yandan Basra Polis Şefi İran'ın Basra çatışmaları sırasında negatif bir rol oynadığı yönünde dolaşan söylentileri reddediyordu.[344]

3.3.3.6. Şiddetin Azalması ve Irak Güvenlik Güçleri Taaruzları

2008'in ortalarında Irak Güvenlik Güçlerinin Basra, Sadr Şehri ve Amara'da taarruz saldırıları başladıktan sonra binlerce MO ve AEH üyesi savaşçı İran'a kaçtılar. İran'da bulundukları süre içerisinde de KG tarafından yeni silahlarla ilgili eğitim alıp yeni taktikler öğrendiler. Silahlardan bazıları manyetik doğaçlama patlayıcı (magnetic improvised explosive devices) diğer bir deyişle yapışkan bombalarla ilgiliydi. Eğitimlerinden sonra savaşçılar Irak'a yavaş yavaş dönmeye başladılar. 2008 ortalarında dolaylı roket ve havan saldırılarında bir düşüş yaşanmış olsa da KG Iraklı savaşçıları eğitmeye devam etti.[345] Öte yandan İran Dış İşleri Bakanlığı sözcüsü Muhammed Ali Hüseyni General David Patreaus'un İran'ın Irak'taki ayaklanmalara finansal destek

---

[342]Marisa Cochrane Sullivan, "Iran's Hard Power Influence in Iraq", **Iran Tracker**, April 10, 2009, (Çevrimiçi) http://www.irantracker.org/military-activities/irans-hard-power-influence-iraq 6 Mayıs 2015.

[343]Marisa Cochrane, "Battle for Basra" Iraq Report 9, **Institute for the Study of War**, March –May, 2008 (Çevrimiçi) http://www.understandingwar.org/sites/default/files/reports/Iraq%20Report%209.pdf 6 Mayıs 2015.

[344]Juan Cole, Basra Police Chief Denies Iran Mischief in Iraq", **Informed Comment**, January 18, 2008 (Çevrimiçi) : http://www.juancole.com/2008/01/basra-police-chief-denies-iran-mischief.html 6 Mayıs 2015.

[345]U.S. Department of Defense, "Measuring Security and Stability in Iraq," report to Congress, March 2009, p.6, (Çevrimiçi) http://www.defense.gov/pubs/pdfs/9010_Report_to_Congress_Nov_09.pdf 8 Mayıs 2015.

verdiği ve silah sağladığı yönündeki açıklamasını reddetti: "ABD kendi problemlerini suçun yönünü değişterek ve kelimelerle oynayarak başkalarına dayandıramaz." dedi.[346]

2009 yılında İran'ın Irak'taki Şii milislere para ve silah yardımı yapmasıyla ilgili problemin yanında yeni bir alan da nükleer enerji/silahlanma faaliyetleri dolayısıyla dikkat çekmesiydi. Bu dönem ABD-İran arasında ipler iyice gerilmiş ve İran'ın bölgesel etkisinin artması, Lübnan'da Hizbullahı, Filistin'de Hamas'ı desteklemesi gibi sebeplerle ilişkiler iyice hassaslaşmıştı. İran, Amerikan güçlerini Irak'tan çıkarmak da dahil olmak üzere bölgesel etkisini artırmak için geniş seçenekler oluşturmaya çalışıyordu. Fakat tüm bunlara rağmen İran, Irak'taki milis güçlere verdiği desteği bu yıl içerisinde azalttı.[347]

3.3.3.7. İran Etkisinin Zayıflaması

İran ve Irak'taki İran yanlısı unsurlar arasındaki bağın gücü, İran'ın Iraklı siyasetçilerle arasında sıkı bir ilişki oluşturmasını sağladı. Bu bağın sebebi kuşkusuz Irak'taki Şii milislerin İran tarafından destekleniyor olmasından ileri gelmekteydi. Ancak İranlı yetkililer, Irak'lı yetkililerin İran müdahalesine dair yaptıkları şikayetlerin ardından İran'ın stratejisine taktik bir ayarlama yaptılar. Bu yıl MO lideri Mukteda El Sadr'ın Kum şehrinde dini eğitim almasını desteklemelerine rağmen, Irak'ta destekledikleri milis güç sayısını azalttılar. Öte yandan İran milislere verdiği eğitimi geliştirip silah desteğini belirli ölçülerde devam ettirmiştir.[348]

2009 yılı, Irak'ın işgal sonrası güvenlik ortamının en iyi durumda olduğu ilk yıldır. Bu yıl şiddet olayları 2004 yılından bu yana en düşük seviyede seyretmiştir. Fakat

---

[346] "Newsline", April 10, 2008, **Radio Free Europe Radio Liberty**, (Çevrimiçi) http://www.rferl.org/content/article/1144089.html 8 Mayıs 2015.

[347] Kenneth Katzman, "Iran's Activities and Influence in Iraq", **CRS Report for Congress**, June 4, 2009, p. 1.

[348] "Measuring Stability and Security in Iraq", Report to Congress in accordance with the Department of Defense Supplemental Appropriations Act, 2008, March 2009, p.6, (Çevrimiçi) http://www.defense.gov/pubs/pdfs/Master%20%20Mar08%20-%20final%20signed.pdf 8 Mayıs 2015.

her ne kadar ayaklanmalar ve militan aktiviteler ciddi düşüş göstermişse de, ortam tehlike barındırmaya devam etmiştir. Örneğin Sünni milis gruplar Jaysh al Islami (İslam Ordusu), Mujahidin Army (Mücahiddin Ordusu), ve Jaysh Rijal al-Tariq al-Naqshabandi (Tarık El Nakşibendi Ordusu) silahlı direnişe ve ABD güçlerine saldırılar yapmaya devam ettiler. Bu yıl birçok Şii milis gücü şiddetten politik eyleme geçiş yapmıştır. Öte yandan geriye kalan Şii milisler, üç farklı yapı oluşturarak kendilerini yeniden organize ettiler. Bunlar: İran tarafından eğitilen ve fonlanan Promised Day Brigades (Söz Verilen Günün Tugayları) ve Mukteda El Sadr'ın silahlı kanadının yeniden organize olmuş hali olan Kata'ib Hizbullah. Yeniden organize olmuş bu milis güçler saldırılarına belirli ölçülerde devam etti. AEH ise ateşkes görüntüsü çizmekteydi.[349]

İran 2010 yılında Irak'taki etki alanını genişletmek için çalışmalarına devam etti. Amacı ise Irak'ın bir rakip ya da tehdit olmamasını sağlamak, ABD etkisini düşürmek ve ABD Irak Güvenlik Güçleri arasındaki bağı zayıflatmaktı. İran bu yıl içerisinde ayaklanmaları ve milisleri desteklerken aynı zamanda, Irak Güvenlik Güçleri'ne ve Irak bakanlıklarına sızarak etkisini genişletmeye çalıştı.[350] Irak Güvenlik Güçlerinden bir komutan Ebu Mehdi El Mühendis DM'ye yakınlığıyla biliniyordu ve AEH ile bağlantısı vardı. 2009 yılında farklı bölümlere ayrılan AEH'ın 2010 yılında Irak içerisinde ne yaptığının ölçülmesi biraz zordu çünkü örgütün ayrışması liderliğinin bağlılığı ve uzlaşısını anlamayı zorlaştırmıştı.[351]

3.3.3.8. Kataib Hizbullah'ın Bastırılması

2010 yılı Kataib Hizbullah isminin sıkça geçtiği bir yıl oldu. Amerikalı General Odernio 13 Temmuz 2010'da yaptığı açıklamada "son birkaç hafta içinde Kataib

---

[349]"Measuring Stability and Security in Iraq", Report to Congress in accordance with the Department of Defense Supplemental Appropriations Act 2008, December 2009, s.24., (Çevrimiçi) http://www.defense.gov/pubs/pdfs/Master_9204_29Jan10_FINAL_SIGNED.pdf 8 Mayıs 2015.

[350]Anthony Cordesman,Peter Alsis, Adam Mausner, Charles Loi, "The Outcome of Invasion- US and Iranian Strategic Competition in Iraq", **CSIS Report**, November 28, 2011, pp. 37-38.

[351]"Measuring Stability and Security in Iraq", Report to Congress in accordance with the Department of Defense Supplemental Appropriations Act 2008, June 2010, s.28, (Çevrimiçi) http://www.defense.gov/pubs/pdfs/June_9204_Sec_Def_signed_20_Aug_2010.pdf 8 Mayıs 2015.

Hizbullah tarafından sürekli artan bir tehdit var. Bu yüzden Amerikan üslerinde tedbirlerimizi artırdık. Bu durum İran ve diğerlerinin ABD'nin Irak'taki rolünü etkileme amaçlı girişimlerinden bir diğeri. Bu oluşumun İran hükümetine bağlı olup olmadığı tam belli olmasa da Devrim Muhafızlarına bağlı olduğu çok açık." dedi.[352] Şubat ayından Temmuz ayına Amerikan güçleri tarafından Kataib Hizbullah'a toplamda 4 operasyon yapıldı. Temmuz ayının ilk iki haftasında ise iki operasyon gerçekleşti. Bağdat'ta gerçekleşen operasyondan ilkinde bir Kataib Hizbullah yetkilisi gözaltına alındı ve diğer operasyonlarda 2 kişi tutuklandı.[353] Kenneth Katzman'ın aktarımına göre bazı gözlemcilere göre bu yıl içerisinde Şii milisler aktifti fakat şimdilik silahsızlardı. Etki uygulamak için ailesel ve yerel bağlantılarını kullanarak gayri resmi davranıyorlardı.[354]

2011 yılı Washington ile Tahran arasında Irak konusuyla ilgili gergin açıklamaların geçmiş yıllara benzer bir şekilde devam ettiği bir yıl oldu. Obama yönetimi Irak'ta ABD birliklerine karşı kullanılan İran silahlarının artış gösterdiğini söyledi. 1 Haziran'da 18 Amerikan askerinin ölmesi ve yaz boyu ölümlerin artması karşılıklı açıklamaları da beraberinde getirdi.[355] Amerikan Savunma Bakanı Leon Panetta radikal milisleri silahlandıranın İran olduğu söyledi. Son aylarda çok fazla saldırıya uğradıklarını ve çok asker kaybettiklerini söyleyen Panetta "Öyle basitçe sırtımızı yaslayıp oturup bekleyemeyiz" dedi ve İran'ı terörizme destekle suçladı.

---

[352]Jim Loney, "Iran-backed force threatens U.S. Iraq bases - general", **Reuters**, Tuesday Jul 13, 2010, (Çevrimiçi) http://in.reuters.com/article/2010/07/13/idINIndia-50093520100713 8 Mayıs 2015.
[353]Bill Roggio, "Iranian-backed Shia terror group remains a threat in Iraq: General Odierno", **The Long War Journal**, July 13, 2010, (Çevrimiçi) http://www.longwarjournal.org/archives/2010/07/iranianbacked_Shi'a_t_1.php 8 Mayıs 2015.
[354]Kenneth Katzman, "Iran-Iraq Relations", August 13, 2010, **Congressional Research Service**, p. 6.
[355]Anthony Cordesman, Peter Alsis, Adam Mausner, Charles Loi, "The Outcome of Invasion- US and Iranian Strategic Competition in Iraq", **CSIS Report**, November 28, 2011, p. 41.

3.3.3.9. İranlı Yetkililerin Amerikan İddialarını Reddi

Amerikalı yetkililerin İran'ı radikal grupları silahlandırmak ve terörizme destek vermekle suçlamasının ardından, İran Dış İşleri Bakanı Ali Ekber Salihi yaptığı açıklamada; "Amerika bu türden açıklamaları 30 yıldır yapıyor. Neyin doğru, neyin yanlış olduğuna onlar hüküm veremez. Uluslararası toplum İran'ın taahhütlerini yerine getirdiğini bilir." diyerek iddiaları yanıtladı. Aynı gün İran Parlementosu Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Komisyonu üyesi Perviz Sururi "Irak'ta terörist eylem gerçekleştiren gruplar Amerika tarafından oluşturuldu. Kanıt ve belgeler gösteriyor ki terörist saldırılar Amerika'nın desteklediği El Kaide tarafından gerçekleştiriliyor." dedi.[356] İran Savunma Bakanı General Ahmed Vahidi de Panetta'nın açıklamalarını reddedip "asılsız iddialar" olarak yorumladı.[357]

3.3.3.10. PEJAK'a Operasyon ve Sınırlardan Geçiş

Temmuz 2011'de İran, ayrılıkçı Kürt örgüt PEJAK'ı kovalamak için Irak sınırlarına girdi. Sınırdan öteye geçenlerin sayısı bilinmezken yaklaşık 5000 Devrim Muhafızı (DM) personeli Irak Kürt bölgesi sınırı boyunca dizildiler. DM'den gelen açıklamaya göre yapılan bu operasyon PEJAK'a karşı tarihi ve ağır bir darbeydi. Öte yandan PEJAK da 53 İranlı savaşçıyı öldürdüğünü bildirdi.[358] Ağustos ayında İran tekrar Kuzey Irak'ta PEJAK hedeflerini bombaladı ve buna Türkiye de PKK hedeflerini bombalayarak katıldı. Eylül ayında BM Genel Kurulu'nda konuşan Irak Cumhurbaşkanı

---

[356]Semira N. Nikou, "Controversy Flares over Iran Arms to Iraq", July 12, 2011, The Iran Primer, **United States Institute of Peace**, (Çevrimiçi) http://iranprimer.usip.org/blog/all/Semira%20N.%20Nikou 10 Mayıs 2015.

[357]CNN Wire Staff, "Iran rejects U.S. claim it is supporting insurgents in Iraq", **CNN News**, July 13, 2011 (Çevrimiçi) http://edition.cnn.com/2011/WORLD/meast/07/13/iran.us.accusations/ 10 Mayıs 2015

[358]Hossein Aryan, "Iranian Incursion Into Iraqi Kurdistan Keeps Regional Players Guessing" **Radio Free Europe Radio Liberty**, July 20, 2011, (Çevrimiçi) http://www.rferl.org/content/iranian_incursion_into_kurdistan_keeps_regional_players_guessing/24271329.html 10 Mayıs 2015.

Talabani İran ve Türkiye'den diplomasi ve diyalogu kurmak için Irak topraklarını bombalamayı kesmelerini istedi.[359]

3.3.3.11. ABD Birliklerinin Çekilmesi

18 Aralık 2011'de son Amerikan Birliği Irak'tan çekildi. Resmi rakamlara göre işgal sonrasında Irak'ta yaklaşık 5000 Amerikan askeri ve 10 bin Irak'lı asker ve yaklaşık 110 bin sivil öldü.[360] Irak'ta bu dönemden sonra artık etnik ve mezhepsel iç savaş kendini göstermişti. ABD'li son birliğin Irak'tan çekilmesinden tam 1 yıl önce İran Cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedinejat, Irak Dış İşleri Bakanı Hoşyar Zebariye şöyle demişti. "Amerikalılar Irak'a bir ağaç diktiler. Diktikleri ağacı suladılar, budadılar, ona iyi baktılar. Amerikalı arkadaşlarına sor bakalım, ağaç meyve vermeden neden gidiyorlar?"[361]

3.3.4. Sonuç ve Çıkarımlar

Amerika'nın 2003 Irak işgalinden 2012 yılına geçen sürede İran, Irak'taki Mücadele/Direniş alanlarında var olmayı ve sürekli kalmayı başararak işgal sonrası dönemde ABD ile rekabet edebilecek ölçüde bir sert güç uygulaması yapmıştır. İran'ın sert güç varlığı ve etkisini artırması şu sonuçlarla açıklanabilir:

- İran 1979 İslam Devrimi'nden günümüze Irak'ta paramiliter faaliyetler içerisinde bulunmuş ve Irak'ta mücadele alanlarında etki sahibi olmaya çalışmıştır.

---

[359]Jalal Talabani, "Statements at the General Debate of the 66th Session of the United Nations General Assembly", September 23, 2011, (Çevrimiçi) http://gadebate.un.org/66/iraq 10 Mayıs 2015.
[360] Anthony Cordesman, "Iraq : Putting US Withdrawal in Perspective" **CSIS Report**, December 15, 2011, pp. 7-10.
[361] Mohsen Milani, "Meet Me in Baghdad: US-Iran Tensions Flare in Iraq" **Foreign Affairs**, September 20, 2010, (Çevrimiçi) https://www.foreignaffairs.com/articles/persian-gulf/2010-09-20/meet-me-baghdad?page=show 10 Mayıs 2015.

- 2003 Amerikan işgalinden sonra özellikle Amerikan kaynaklarına göre İran, Devrim Muhafızları'na bağlı Kudüs Güçleri vasıtasıyla Irak'taki Şii milislere parasal yardım, silah yardımı ve eğitim yardımı yapmıştır.
- İran'ın Irak'taki paramiliter etkisi sadece maddi ve eğitim boyutunda kalmamış, burada istihbarat operasyonları yapmış ve istihbarat ağları kurmuştur.
- İran Irak'taki operasyonlarını Lübnan Hizbullah'ına kadar genişletmiş ve kurduğu ağlar vasıtasıyla eğitim, maddi destek ve istihbarat faaliyetlerini Irak sınırları ötesine taşımıştır.
- 9 yıl süren bu sürede uluslararası toplum ve ABD ile olan ilişkileri sorunlu olan İran, Irak'taki sert gücünü kimi zaman diplomatik bir araç haline getirmeyi denemiştir.
- İran, Irak güvenlik güçleri ve Bakanlık çalışanları arasına sızma girişimleriyle Irak'taki etkisini pekiştirme çabasına girişmiştir.
- Irak içerisinde var olan paramiliter örgütlerin hem ABD güçlerinin baskısı hem de Irak'taki istikrarsızlık nedeniyle belirli sürelerde siyasete girme çabalarına karşın, durgun dönemlerle de paramiliter güçlere sunduğu eğitim faaliyetlerine devam etmiştir.
- Son olarak, İran'ın Irak'taki sert gücüne dair kanıtların hepsi ABD kaynaklıdır. ABD resmi raporlarında İran'ın faaliyetleri roketlerin, patlayıcıların detaylarına kadar verilmiştir ve resmi yetkililer İran'ı Irak'taki istikrarsızlığın sebeplerinden biri olarak sürekli tanımlamışlardır. Öte yandan İranlı resmi yetkililer ABD'li yetkililerin açıklamalarını istikrarlı bir biçimde reddetmiş ve Irak istikrarsızlığının asıl sebebinin ABD olduğunu dile getirmeyi sürdürmüşlerdir.

Öte yandan İran'ın Irak'taki mücadele alanlarında etkisini artırmasının önünde bazı engeller de vardır. Bunlar:

- Amerikan Güçleri'nin İran'ın operasyonlarına karşı hazırlıklı olması ve askeri olarak çok daha güçlü olması İran'ın Irak'taki sert gücünün önünde bir engeldir.
- Irak hükümeti ve Irak Güvenlik Güçlerinin çoğu zaman ABD güçleriyle paralel çalışıyor olması İran için bir başka engeldir.
- Özellikle 2006-2007 yıllarında, yani Irak'ta şiddetin zirveye çıktığı dönemde, ABD'nin hem saldırı hem de istihbarat operasyonlarının etkili olması ve İran'ın kurduğu ağı büyük ölçüde etkisizleştirmesi İran'ın etkisini önemli ölçüde zayıflatmıştır.
- Irak hükümetinin İran'ın nüfuzundan duyduğu rahatsızlığı zaman zaman dile getirmesi, İran'ın sert gücünü kullanması önünde politik bir engel olagelmiştir.

Sonuç olarak İran ABD'nin 2003 işgali sonrası Irak'ta Şii milis güçleri parasal olarak, silah yönünden ve istihbarat operasyonlarıyla destekleyerek Irak'taki mücadele/direniş alanlarında etki sahibi olmayı sürdürmüştür. Vekaleten müdahalenin hemen hemen tüm yöntemlerini Irak'ta uygulayan İran, hem tarihsel bağları, hem ideolojik yakınlıkları hem de ekonomik destekleriyle de bu alanı elinde tutmaya çalışsa da; ABD güçlerinin etkin operasyonları ve Irak hükümetinin İran'ın bu yöndeki tutumlarına karşı duruşları, İran'ın mücadele/direniş alanlarında da etkisinin sınırlı olduğunun göstergesidir.

3.4. İDEOLOJİK ETKİ ALANI

İran'ın Irak'ta ideolojik bağlamda etki yaratmasının en önemli unsuru Şiilik'tir. Irak coğrafyasında imparatorluklar dönemi ve ulus devlet dönemi boyunca Şiilik Iraklılar arasında büyük ölçüde kabul görmüş bir mezhep olageldiğinden Şiiliğin sürekliliğinden bahsedebilmekteyiz. Şiiliğin ve Irak'ta Şiiliğin uzunca bir tarihi olsa da çalışma konumuz Irak işgali sonrası ile sınırlı olduğu için Irak'ta Şiilik hakkında genel bir bilgi verildikten sonra bu dönem boyunca Irak'taki önemli Şii dini kişiliklerin faaliyetleri incelenmeye çalışılacaktır.

3.4.1. Şiilik

İslam'ın erken dönemlerinden günümüze öncelikle Ortadoğu'da ve dünyanın diğer coğrafyalarında farklı İslam ekolleri oluşmuştur. Oluşan farklı ekoller "mezhepler" olarak yollarına devam etmiş; farklı mezhepler de kendi içlerinde yol ayrımları yaşamışlardır. Peygamber Hz. Muhammed'in 632'de vefatı ardından yaşanan İslam halifeliği sorununda Hz. Ali'nin halife olması gerektiğine inanan Şii Müslümanlar bugün dünyadaki toplam Müslüman nüfusunun %10-13'lük bölümünü, Ortadoğu'daki Müslümanların ise %11-14'lük bölümünü oluşturmaktadırlar.[362]

3.4.1.1. Irak Tarihinde Şiilik

Ortadoğu'nun birçok ülkesinde Osmanlı imparatorluğu dönemi boyunca mezhep değiştirmeler yaşanmış; mezhepler arası rekabet politik hayatta belirleyici roller oynamıştır. Bu mezhepsel rekabet en genel anlamda Şiiler ile Sünniler arasında gerçekleşmiş, Osmanlı yönetiminin stratejik imam atamaları İslam toplumunda büyük tartışma konusu olmuştur. Osmanlı'nın çöküş dönemiyle birlikte (18. yüzyılın sonlarından itibaren) yoğunlaşan Şiileşme Irak'ta da yankısını bulmuştur. Bu dönemde

[362] "Mapping the Global Muslim Population", **Pew Research Center**, October 7, 2009, (Çevrimiçi) http://www.pewforum.org/2009/10/07/mapping-the-global-muslim-population/ 14 Şubat 2015.

Şii yayılmasının temeli olan Necef ve Kerbela'da gücünü yitiren Osmanlı idaresi orta ve güney Irak'taki kabilelerin Şiilik etkisi altına girmesini engelleyememiştir.[363]

İngiltere himayesi altında 1920'de kurulan Irak'ta parti siyaseti ve Arap milliyetçiliği Şii birliğinin önünde büyük bir engel oluşturmuştur. Bu dönem boyunca Şii din adamları yeni kurulan milliyetçi devletin idaresi altında 2003 Amerikan işgaline kadar devam edecek bir etkisizleştirmeye maruz kalmışlardır. 1960'larda kurulan milliyetçi ve sosyalist Baas Partisi Irak siyasetinde hüküm sürmekteyken Irak'ta rejim karşıtı İslami Dava Partisi (Hizb El Dava El İslamiyye) kurulmuş ve rejimle mücadelenin önemli oyuncusu haline gelmiştir. Baas Partisi ile Şiiler arasındaki mücadele Irak'ta ciddi bir Şii direnişine sahne olmuştur.[364]

3.4.1.2. İran İslam Devrimi Sonrası Irak'ta Şiilik

1979 Iran İslam Devrimi Irak'taki Şiiler için bir diğer tarihi önemli kırılma noktasıdır. İslam devrimi Irak'ta rejimin etkisizleştirmeye çalıştığı Dava Partisi'ni daha da korkulur hale getirmiş, bu da Irak'taki Şiilere uygulanan baskıları artırmıştır. Aynı yıl Irak'ta iktidara gelen Saddam Hüseyin Dava Partisi'nin önemli ismi Ayetullah Muhammed Bekir El Sadr'ı kendisine suikast girişiminde bulunduğu için idam ettirmiştir. İslam Devrimi'nden 3 yıl sonra 1982'de İran'da Muhammed Bekir El Hakim tarafından kurulan Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi rejime karşı bir şemsiye görevi üstlenmeyi hedeflemiştir. Hakim bu kurumla Irak'taki Dava Partisi dışında kalan Paykar (İranlı Mücahitler'e benzeyen bir gerilla örgütü) ve Cemaat ül Ulema (Humeyni yanlısı ulema) gibi önemli Şii grupların birleştirme girişiminde bulunmuştur. Saddam Hüseyin de Iran-Irak Savaşının devam ettiği yıllarda cevap olarak 94 Şii ulema ve Hakim ailesinden birçok kişiyi idam ettirmiştir.[365]

---

[363] Yitzhak Nakash, **The Shi'is of Iraq**, United Kingdom, Princeton University Press, 2003, p. 25.
[364] Moojan Momen, **An Introduction to Shia Islam**, London, Yale University Press, 1985, p. 262.
[365] Momen, **a.g.e**., s.265.

90'lı yıllar boyunca Irak'ta iktidarını sürdüren Saddam Hüseyin 2003 Amerikan işgaline kadar Şiilerin etkisizleşmesi için elinden geleni yapmış bu durum da Irak'taki Sünnilere bir yol açmıştır. Fakat bu dönem sosyalist ve milliyetçi bir rejimle yönetilen Irak'ta Sünni ulemanın da ne kadar etkili olduğu tartışma konusu edilebilir. Bir görüşe göre Arap milliyetçisi ve Baasçı dönemde Sünnilerin baskın rolü aslında uzunca bir dönem Şiilerin bastırılmasından kaynaklanmaktadır.[366]

3.4.1.3. Amerikan İşgali Sonrası Irak'taki Şiilerin Durumu

2003 Amerikan işgali sonrası Irak dünyanın en istikrarsız ülkelerinden biri haline gelmiştir. Saddam'ın idam edilmesi sonrası Iraklı Şiilerin durumu uluslararası platformların önemli meselelerinden biri haline geldi. İçinde bulunduğu istikrarsızlık dolayısıyla tam bir rakam verilemese de Irak nüfusunun %60-65'lik bir kısmının Şii mezhebinden olduğu tahmin edilmektedir.[367] Irak'ta Şiilerin çoğu Arap'tır. Şii-Arap nüfusunun büyük kısmı Irak'ın güney yarısında yaşamaktadır. Her yıl milyonlarca Şii'nin ziyaret ettiği Irak'ta dört büyük kutsal şehir bulunur. Necef, Kerbela, Bağdat ve Samarra.

Necef'in kutsal olmasının sebebi ilk Şii imam Ali ibn Abi Talip'in mezarının burada bulunması ve Şii eğitimi veren ilahiyat okullarının bu şehirdeki varlığıdır. Kerbela'yı kutsal yapan şey ise Hz. Muhammed'in torunu olan Şii imam Hüseyin İbn Ali'nin mezarının burada bulunması ve Şiiler için çok önemli olan Kerbela Savaşı'nın burada yaşanmış olmasıdır. Bağdat şehrini önemli yapan da 7. imam Musa El Kadim, 9. İmam Muhammed Et Taki'nin mezarlarının da içinde bulunduğu El Kadimiye Camii'nin bu şehirde olmasıdır. Benzer bir şekilde Samarra şehrinin önemi de 10. imam Ali El Hadi ve 11. imam Hasan El Askeri'nin mezarlarının burada olmasından ileri gelmektedir. Bütün bu kutsal ziyaretler ile birlikte başta Necef olmak üzere Kerbela,

---

[366]Vali A. Nasr, **Regional Implications of Shi'a Revival in Iraq**, The Washington Quarterly, Summer 2004 27:3, pp. 5-24.

[367]The World Factbook, **CIA**, (Çevrimiçi) https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/iz.html 3 Mayıs 2015.

Küfe, Kazımayn, Bağdat, Samarra ve Hilla şehirlerinde verilen ilahiyat eğitimi buraları önemli kılar.[368]

3.4.2. Ayetullah Ali Hüseyni El Sistani ve Şii Merciliği'nin Rolü

Irak'ta Şiiliğe dair temel bazı bilgileri verdikten sonra özellikle 2003 Amerikan İşgali sonrası Irak toplum ve siyasetinde önemli yeri olan Ayetullah Ali Hüseyni Sistani başta olmak üzere Şii din adamlarının Irak 2003 işgali sonrası tutumları incelenmeye çalışılacaktır.

3.4.2.1. Sistani ve Şii Merciliği'nin Kısa Hikayesi

Ayetullah Ali Sistani 1930'da İran'da doğmuş bir Merce-i Taklit'tir. Irak'ın Necef şehrinde bulunan birçok ilahiyat okulunun lideri olan Sistani çocukluk eğitimini babasının Meşhed'de bulunan hafzasında (din okulu) almış sonrasında eğitimini Kum şehrinde devam ettirmiştir. 1951 yılında Irak'ın Necef şehrine göç etmiş ve burada uzun yıllar süren din eğitimi almıştır. 1960 yılında usuli dini bir mertebe olan, dini sorunlara cevap verebilen ve verdiği cevaplar referans olarak kabul edilen müctehidlik seviyesine yükselmiştir. Hocası ve kendisinden önceki Ayetullah Ebu El Kasım Hoei'nin 1992 yılında ölmesi üzerine Merce (Merce-i Taklit) görevini üstlenmiştir.[369]

Saddam Hüseyin dönemi boyunca uygulanan baskı ve zulümlerden Şii din adamları da nasibini almışlardır. Bu dönem boyunca birçok Şii din adamının idam edildiği, Şii grupların bastırılmaya çalışıldığı bilinse de Ayetullah Ali Sistani'ye dokunulmamıştır. 1994 yılında Sistani'nin Camisi kapatılmış olsa da kendisi öldürülmemiştir. Irak'taki önde gelen din adamlarından olan Ayetullah Muhammed

---

[368] Nakash, **A.g.e.**, s.13.

[369] Sami Moubayed, "Coming the terms with Sistani", **Asia Times Online**, February 10, 2005, http://web.archive.org/web/20070810031731/http://atimes01.atimes.com/atimes/Middle_East/GB10Ak02.html 12 Mart 2015.

Bekir Sadr'ın 1980'de öldürülmesinin ardından hayatta kalan en etkin Şii isim olarak Irak dini ve siyasi hayatında kendinden söz ettirmiştir.

2003 Amerikan işgalinden günümüze Ayetullah Ali Sistani Irak siyasi hayatının en önemli figürlerinden biri olarak kabul edilmektedir. İşgalden bugüne Irak'taki huzursuzluklara, dini hayata ve siyasete dair görüşlerini(fetva) paylaşmaktadır. Iraklı Şiiler arasında önemli bir otoriteye sahip olan Sistani İran'ın Irak'taki dolaylı varlığının en önemli simge ismi olarak kabul edilebilir. Bu iddia'nın arkasında Irak'taki Şii merciliğinin etkisi vardır. İşgal ve sonrası dönemde Iraklı Araplar ve Kürtlerle birlikte Amerikalı yöneticiler Sistani'nin düşüncelerini ve buna bağlı etkisini ciddiye almak zorunda kalmışlardır.[370] Çalışmanın bu bölümünde, dini statüsü gereği İran İslam Cumhuriyeti ile yakın olduğu düşünülen Sistani'nin Amerikan işgalinden günümüze kritik konularda nasıl bir tutum aldığı tarihsel bir çizgide incelenmeye çalışılacaktır.

3.4.2.2. Sistani'nin ABD İşgaline Karşı Tutumu

20 Mart 2003'te ABD ve İngiltere'nin önderliğinde oluşan çok-uluslu koalisyon güçlerinin Irak'a askeri müdahaleye başlamasının hemen ardından Ayetullah Ali El Sistani'ye ait olduğu düşünülen açıklamalar AFP ve Asharq Al Awsat gazetelerinde yayınlandı. Sistani'nin oğlu Muhammed Rida Sistani vasıtasıyla Nisan ayında duyurulan açıklamaya göre Ayetullah, ülkeyi kimin yöneteceğine Iraklıların karar vereceğini ve Irak'ın Iraklılar tarafından yönetilmesini istediklerini dile getiriyordu. Böylece Sistani önemli otoritesiyle Jay Garner ve Amerikan gölgesinde oluşmuş Irak kabinesine karşıtlığını dile getirmiş oluyordu.[371]

19 Mayıs 2003'te Bağdat'ta yaklaşık 10.000 Şiinin katıldığı büyük bir protesto oldu. Gösterilerin Amerika'nın Irak işgaline ve Şii liderliği zayıflatma girişimlerine karşı

---

[370]Ammar El Bağdadi, "el-İmam'us Sistani: Ruyetun Mine'd dahil", yy, ty, s.9'dan aktaran, Ziya Abbas, **Irak'ta Şii Merciiliğinin Siyasi Rolü**, 2013, Önsöz Yayıncılık, s. 279.
[371]Juan Cole, "AFP and Asharq Al Awsat Are", **Informed Comment**, April 16, 2003, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2003/04/afp-and-ash-sharq-al-awsat-are.html 20 Mart 2015.

çıkmak düşüncesiyle yapılmıştı. Aynı günlerde Az-Zaman gazetesi Irak'ın güneyi Şii bölgesinde bulunan ve özellikle Saddam döneminde inşa ettirilmiş Sünni camilerin Şii örgütler tarafından ele geçirildiğini ve bunun güneydeki Sünniler içinde huzursuzluklara sebep olduğunu yazıyordu. Ayetullah Sistani'nin Sünni camilerin gasp edilmesini yasakladığı fetvaya rağmen Sünni camilere yönelik bu tutum güneyde belirli ölçülerde devam etmekteydi.[372] Sistani konuyla ilgili fetvasında Sünni Müslümanlara sevgi eli uzatılmasını, camilerin geri verilmesini ve zarar görenlerinde onarılmasını istiyordu. Bu tür bir eylemin kesinlikle kabul edilemeyeceğini ve Sünni cami imamının saygın ve itibarlı bir şekilde camisine gönderilmesi gerektiğini vurguluyordu.[373]

Temmuz 2003 Ayetullah Sistani'nin gündemde önemli ölçüde yer bulduğu bir ay olmuştu. Amerikalı yönetici Paul Bremer'in yeni Irak anayasasının hazırlanması için geniş bir anayasa komitesi oluşturma planı vardı. Sistani liberal Irak Gazetesi Az-Zaman'da bir kısmı yayınlanan bir fetvayla bu planı ciddi bir biçimde itham etti. Sistani'ye göre Bremer'in böyle bir şey yapma otoritesi yoktu ve Irak anayasa konvansiyonu Iraklılar tarafından seçilmeliydi.[374] Hatta Irak anayasası uygulanmaya konmadan mutlaka referanduma sunulmalıydı. Amerikan yönetimi Sistani ile aynı günlerde görüşen Ahmet Çelebi'ye güvenmiyor ve Irak Ulusal Meclisi'nde Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi (SCIRI)'nin bulunmasını istemiyordu. Sistani'nin fetvası tam da bu günlerde ortaya çıkmıştı. Hemen ardından Bremer önceleri reddettiği yerel seçim formülünü yerel Amerikan askeri gücüyle birlikte uygulama kararı aldı. Bu kararında Mecer El Kebir'de yaşanan şiddetli olaylar ve Necef'e atanan yönetimin problemleri etkili olmuştu.[375]

---

[372]Juan Cole, "About 10.000 Shias Turn Out For", **Informed Comment**, May 20, 2003, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2003/05/about-10000-shiites-turned-out-for.html 20 Mart 2015.
[373] Ziya Abbas, **Irak'ta Şii Merciliğinin Siyasi Rolü**, İstanbul, Önsöz Yayıncılık, 2013, s. 308.
[374] Abbas, **A.e.**, s. 284.
[375]Juan Cole, "Grand Ayetollah Ali Sistani Has Entered", **Informed Comment**, July 1, 2003, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2003/07/grand-ayatollah-ali-sistani-has-entered.html 20 Mart 2015.

Ekim 2003 Amerikan birliklerinin Irak'ta boy göstermesine karşı tepkilerin ölçülmeye çalışıldığı bir dönem oldu. Amerikan basınında Iraklı grupların işgale nasıl reaksiyon gösterileceği tartışılıyordu. Necef'teki Şii merciliğin bir süre sessiz kalması olası senaryoları beraberinde getirmişti. Sistani sessizliğini koruyor ve halkı sabırlı davranmaya çağırıyordu öte yandan Mukdeda El Sadr sesini yükseltmeye başlamış ve merciliği itham etmişti. Bu arada Sadr destekçileri 5 Amerikan askerini öldürmüştü. Şii genç liderin Şii mercilikle arasında bir problem olup olmadığı ve hangisinin Irak siyasetinde daha belirleyici olduğu tartışmaları uluslararası basına yansımıştı. Kimilerine göre Sadr sesini yükseltse de Şiiler onu Sadr şehri haricinde pek ciddiye almıyor; merciiliğin fetvalarını dikkate alıyordu.[376] Bir başka görüşe göre ise Sadr'ın gücünü azımsamamak gerekirdi. Sadr Irak'ta popülaritesi olan bir liderdi ve özellikle gençler arasında ciddiye alınıyordu.[377]

Kasım ayında tartışmalar Ayetullah Sistani'nin Ekim ayının son gününde yaptığı Cuma vaazıyla başlamıştı. Az Zaman Gazetesi'nin haberine göre Sistani Cuma vaazında Irak'taki bütün milis güçlerin silahlarını bırakmasını vaaz ediyor onları silahsızlanmaya çağırıyordu. Böylece yeni ve gaddarca işler yapmayan bir Irak ordusunun mümkün olan en kısa sürede oluşturulması gerektiğini söylüyordu. Aynı tarihte Geçici Hükümet Konseyini güvenlik ortamı yaratmaktan uzakta bir "Şeytan'ın aracı" olarak itham eden vaazlar Cuma namazları sonrasında Irak genelinde yankılanıyordu.[378] Ayrıca Geçici Hükümet konseyi ile ilgili ofisinden yayınladığı bir fetvada GHK'yı meşru görmediğini söylüyor ve seçilmiş bir hükümet kurulana kadar Irak halkının genel hizmetler ve güvenlik konularındaki beklentilerinin olduğunu ifade ediyordu.[379]

---

[376]Alex Berenson, "Anti-U.S Cleric Harangues, But Iraq's Shiites Heed four Ayatollahs", **The New York Times**, October 20, 2003, (Çevrimiçi) http://www.nytimes.com/2003/10/22/international/middleeast/22SHIA.html?ex=1067400000&en=638dd05965ae1d07&ei=5062&partner=GOOGLE 20 Mart 2015.

[377]Juan Cole, "Authority of Sistani versus Muktada Al", **Informed Comment**, October 22, 2003, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2003/10/authority-of-sistani-versus-muqtada-al.html 20 Mart 2015.

[378]Juan Cole, "Preachers Denounce Igc Sistani Calls", **Informed Comment**, November 1, 2003, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2003/11/preachers-denounce-igc-sistani-calls.html 20 Mart 2015.

[379]Abbas**, A.g.e.**, s. 290.

Al Hayat Gazetesinin haberine göre Kasım ayının üçüncü haftasında Geçici Yönetim Konseyi'nden altı üye ve Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi lideri Abdul Aziz El-Hekim Ayetullah Sistani ile görüşmek için Necef'e gitmişlerdi. Bu ziyarette Sistani'nin seçim ile ilgili talepleri dinlendi. Ziyaretin hemen öncesinde Amerikalı yönetici Paul Bremer'in seçilmiş geçici hükümet oluşturma planı vardı. Abdul Aziz El-Hakim'in görüşme sonrası yaptığı basın açıklamasına göre Ayetullah'ın bu plana dair ciddi çekinceleri vardı. Aynı çekinceleri Sistani'nin en yakınındaki isimlerden Büyük Ayetullah Muhammed Said El-Hekim de paylaşıyordu. Muhammed Said planın Iraklılara bir rol vermediğini ve yeniden düzenlenmesi gerektiğini söylüyordu. Sistani'ye göre Amerikan istekleri doğrultusunda hazırlanmış parti yönetim kurullarının seçimine dair plan demokratik olmayacaktı ve İslam hukukuna uymayan hiçbir mevzuat bulunmamalıydı. Ayrıca İslam'ın rolüne ve Müslümanların kimliğine dair bir vurgu yoktu. Yeni Irak'ın yasamasında İslam'a zıtlıklar içeren bir yasa yapımını önleyen hükümler bulunmalıydı.[380]

Kasım ayının son günlerinde Irak Geçici Yönetim Konseyi Başkanı Celal Talabani Sistani ile görüştü. Görüşmeden 1 hafta önce Bremer'in planına katılmasına rağmen, Sistani ile görüşme sonrası yaptığı açıklamada "Anlaşmanın evrilebileceğine, Sistani'nin görüşlerini konseye taşıyacağına ve kabul ettirebilmeyi umduğuna dair" görüşler paylaşıyordu. Aynı günlerde Geçici Yönetim Konseyiyle ilgili Associated Press'e verdiği bir röportajda Şii Muvafak El-Rabi, Sistani için, "o bizim güvenlik vanamız, yürüyüşümüzü yönlendiren bir pusula" diyordu. Benzeri bir biçimde ılımlı Şii önderlerden Muhammed El Ulum Financial Times'a verdiği röportaj "seküler bir devleti

[380]Juan Cole, "Sistani Raises Objections To Latest", **Informed Comment**, November 27, 2003, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2003/11/sistani-raises-objections-to-latest.html 20 Mart 2015.

kabul etmeyeceklerini, Sistani'nin de söylediği üzere bir geçiş hükümeti değil, geçiş meclisi kurulması gerektiğini" ifade ediyordu.[381]

3.4.2.3. Merciliğin Geçici Yönetim Konseyi ve Irak Devlet Kanununa Karşı Tutumu

Sistani ofisinden bir gazetenin sorduğu soruya cevap olarak bir açıklama yapıldı. Bu açıklamaya bakılırsa Sistani'ye göre, Geçici Yönetim Konseyi'nin geçiş dönemi için işgal otoritesiyle birlikte hazırladığı Irak Devleti Kanunu hazırlıkları meşruiyet yönünden problemliydi. Hazırlanan yasa maddeleri seçilmiş Iraklı temsilciler tarafından onaylanmalıydı. Ayrıca bu planda geçiş dönemi yasama faaliyeti üyelerinin seçilmesi bir meclisin oluşmasını garanti etmiyordu. Bu sürecin seçimlere gidecek bir şekilde değiştirilmesi gerekiyordu. Ancak bu şekilde Iraklıların isteklerinin temsili söz konusu olabilecekti. Aynı günlerde İran İslam Cumhuriyeti Lideri Ayetullah Hamaney'in Necef'teki temsilcisi Muhammed Taskiri Irak'ta İslami bir anayasa istiyor ve Irak Şii liderliğinin bu tarihi aşamanın hassaslığını farkında olduklarına emin olduğunu söylüyordu.[382]

Aralık ayının ilk günlerinde Amerikalı yönetici Paul Bremer yerel seçimleri kendi istediği yöntemlerle yapma kararını Geçici Yönetim Konseyi'yle birlikte almıştı. Seçimlerin nasıl yapılacağını ve oluşacak yeni yönetimin belirlenmesini içeren Irak Temel Kanunu GYK'nin hazırladığı gibi gerçekleşmişti ancak önemli bir farkla. Bu yasada Irak'ın İslami bir devlet olduğu belirtilecekti. Az Zaman gazetesinin haberine göre Irak basınına verilen bir basın konferansında, Büyükelçi Paul Bremer'in Şubat ayının sonunda tamamlanması planlanan Irak Devleti İdare Kanunu açıkladığı

---

[381]Juan Cole, "Sistani's Fatwa to Americans in Meantime", **Informed Comment**, November 28, 2003, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2003/11/sistanis-fatwa-to-americans-in-meantime.html 20 Mart 2015.

[382]Juan Cole, "Sistani Position on New Elections", **Informed Comment**, November 30, 2003, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2003/11/sistani-position-on-new-elections.html 21 Mart 2015.

duyuruldu. Bu kanun Iraklıların çoğunluğunu temsil eden İslami bir kimliği onaylayacak ve bireysel özgürlüklerin korunmasını garanti edecekti.[383]

3.4.2.4. Sistani'nin Mezhepsel ve Etnik Farklılıklara Karşı Tutumu

9 Aralık 2003 günü Geçici Yönetim Konseyi Sistani ile görüşmek üzere bir delegasyon gönderdi. Görüşmede konuşulacak konu Irak'ta egemenliğin seçimin hemen sonrasında Geçici Koalisyon Otoritesi'nden Iraklılara geçmesi için gerekli olan araçlarla ilgiliydi. Delegasyon içerisinde Ahmet Çelebi ve eski Dava Partisi üyesi Muvaffak El Rubai'de vardı. Görüşme sonrası Rubai'nin açıklamasına göre Sistani Iraklıların seçime katılmasını istiyor ve anayasa konularıyla ilgili düşüncelerini paylaşıyordu. Rubai'ye göre tüm siyasetçiler Sistani'nin ofisini rehberliğin ve bereketin kaynağı olarak görmeleri gerekiyordu çünkü Sistani, Sünni, Şii, Kürt ve Arap fark etmeksizin tüm Iraklılarla ilgileniyordu.[384]

2004 yılının ilk haftası yaşanan ülke içi gerginlikler Şiiler ve Sünniler için tartışma konusu edilmişti. Sistani bürosundan yayınlanan bir fetvada Irak'ta Şiiler ve Sünnilerin arasında bir kardeşlik ilişkisi olduğunu; üzüntü verici bazı olayların bu kardeşliği etkilemeyeceğini söylüyordu. Ayrıca Şiiler, Sünniler ve diğer kesimlerin Irak'ın bütünlüğü, ülkenin savunulması, dini ve ulusal ilkelerin savunulması konusunda kararlı olduklarını bildiriyordu.[385] 7 Ocak Çarşamba günü Sistani BM genel sekreteri Kofi Annan'la telefonda görüşüp geçiş hükümetiyle ilgili fikir alışverişinde bulundu. Sistani BM'nin Irak'a gelip serbest genel seçimlerin yapılması hususunda yardım etmesini istiyordu.[386]

---

[383]Juan Cole, "Bremer and igc to Defy Sistani Paul", **Informed Comment**, December 2, 2003, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2003/12/bremer-and-igc-to-defy-sistani-paul.html 21 Mart 2015.
[384]Juan Cole, "Igc Negotiates with Sistani Interim", **Informed Comment**, December 12, 2003, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2003/12/igc-negotiates-with-sistani-interim.html 21 Mart 2015.
[385] Abbas, **A.g.e.**, s. 311.
[386]Juan Cole, "Sistani Kofi Annan Consult by Phone", **Informed Comment**, January 8, 2004, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2004/01/sistani-kofi-annan-consult-by-phone.html 21 Mart 2015.

Bir hafta sonra Sistani, Rumatiya ve Samava şehirlerinden gelen aşiret liderleriyle bir toplantı yaptı. Toplantı o günlerde büyük yankı bulmuştu. Sistani aşiret liderlerine Irak'ın Iraklılar tarafından yönetilmesi gerektiğini vaaz ediyor bölgenin şeyhlerine Irak'ın egemenliği için güç uygulayabilecekleri sözünü veriyordu. Ayrıca onlara "Devrimci olmanızı ve egemenliği elinizde tutmanızı istiyoruz. 1920 devriminde olduğu gibi büyük bir rol oynamak zorundasınız." diyordu. Böylece Sistani geçmişe referans vererek aşiret liderlerini uyandırmaya çalışıyor sessizlik yerine aktif bir politik lider gibi davranarak Irak siyasetindeki rolünü büyütüyordu.[387]

19 Ocak 2004 günü Bağdat şehri yaklaşık 100.000 Şii göstericinin katıldığı bir protestoya sahne oldu. Protesto Iraklı ve ABD'li yetkililerin seçim planlarını BM'ye onaylatmak istediği günlere denk gelmişti. Gösteriler sırasında Sistani'nin temsilcisi Haşim El-Awad bir konuşma yaptı. Konuşmasında Irak'ın çocuklarının herkes için eşitlik ve adalet sağlayan bir seçimle hazırlanmış anayasa ve buna bağlı bir siyasi sistem talep ettiklerini, bunun dışında her hangi bir durumda Iraklıların kendi sözlerini söyleyeceklerini belirtiyordu.[388] Bu gösterilerin arkasında Sistani'nin olduğunu düşünen Avrupalı bir barış elçisi Sistani'yi Gandivari yöntemlerle büyük kent kitlelerini işgal otoritesine karşı itaatsizliğe çağırmakla itham ediyordu.[389]

Şubat ayının ilk günlerinde Sistani'nin yaverlerinden Ayetullah Ebu El Kasım Bidali Mısır radyosu Sawt El Arab'a bir mülakat verdi. Bidali'nin açıklamasına göre Sistani 31 Mayısta yapılması planlanan seçimlerin erkene alınmasını istiyordu. O günlerde Irak'ta artan şiddet olayları, seçimler vb konuları görüşmek üzere BM elçilerinin ve Iraklı uzmanların bir araya gelmelerinin iyi fikir olduğunu söyleyen Bidali, seçimler istediğiniz tarihten ileride bir tarihte yapılırsa nasıl reaksiyon göstereceksiniz

---

[387]Juan Cole, "Sistani plays Tribal Card Demonstration" **Informed Comment**, January 15, 2004, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2004/01/sistani-plays-tribal-card-demonstration.html 21 Mart 2015.
[388]"100,000 demand Iraqi Elections", **The Guardian**, January 19, 2004, (Çevrimiçi) http://www.theguardian.com/world/2004/jan/19/iraq?redirection=guardian 21 Mart 2015.
[389]Juan Cole, "Mahatma Sistani From European Peace", **Informed Comment**, January 27, 2004, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2004/01/mahatma-sistani-from-european-peace.html 21 Mart 2015.

sorusuna ise "Farklı konu ve sorularla ilgili görüşmeler ve tartışmalar olabilir. Biz sahadaki sorunu görüyoruz bu öneriyi reddederlerse alternatif öneriler arayacağız, şuanda ne yapacağımızı söyleyemeyiz. BM elçilerinin raporundan sonra karar vereceğiz" şeklinde cevap veriyordu. Irak'ın federal bir sistemle yönetilmesi ile ilgili de spesifik bir fikirlerinin olmadığını fakat federal bir yapının Iraklıların çıkarına olmayacağına inandıklarını belirtiyordu.[390]

Geçici Hükümet Konseyinden seküler Şii üye Ahmet Çelebi aynı günlerde Sistani ile görüştü. Önceleri Sistani'nin açık seçim önerisine katılmayan Çelebi Görüşme sonrası Irak'taki BM ekibinin direk seçimlerin yapılabilirliğine ikna edilebileceğini söyledi. Aynı günlerde BM ekibi Geçici Yönetim Konseyi'yle bir toplantı yaptı. El-Hayat gazetesinin haberine göre Irak İslam Partisi(Müslüman Kardeşler benzeri parti) Lideri Muhsin Abdülhamit BM misyonunu birkaç gün önceki görüşlerinin aksine hoş karşılıyordu. Aynı zamanda toplantıda Kürt Lider Celal Talabani açık seçim önerisini destekleme pozisyonu almıştı.[391] Bu durum, o dönem içinde yaşanan görüş ayrılıklarının ve fikir değiştirmelerin ne kadar hayati olduğunun bir göstergesiydi.

14 Şubat 2004 günü Kürt Lider Celal Talabani Sistani ile görüştü. Görüşmenin ardından Talabani egemenliğin Geçici Koalisyon Otoritesi'nden Irak hükümetine devredileceğine dair güveni artmıştı. Aynı günlerde Juan Cole'a geçen haftalarda Sistani'nin aşiret liderleriyle yaptığı toplantıya katılmış Sünni Arap (ismini vermek istemeyen) bir üyeden elektronik mektup geldi. Mektupta aktarılana göre Sistani, görüşme sırasında Sünni-Şii ayrımı ile ilgili kritik görüşlerini paylaşmıştı: Sünnilik ve Şiiliğin İslam'ın yorumlamasındaki farklılaşmalardan kaynaklandığını ve bu farklılıkların ahlaklı, iyi niyetli olduğunu söylüyordu. Kanlı bir çekişme için hiç bir sebep yoktu. Sistani'ye göre, Şiilik ve Sünnilik arasındaki farklılaşmadan çok daha

---

[390]Juan Cole, "Sistani Aide Loose Federalism Not In", **Informed Comment**, February 5, 2004, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2004/02/sistani-aide-loose-federalism-not-in.html 22 Mart 2015.
[391]Juan Cole, "Chalabi Meets With Sistani Un Can Be", **Informed Comment**, February 9, 2004, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2004/02/chalabi-meets-with-sistani-un-can-be.html 22 Mart 2015.

önemli olan şey Iraklıların şuanda yüz yüze olduğu tehlikelerdi. Mektuptaki bilgilere göre söylediği en kritik şeylerden bir tanesi ise Aşiret liderlerine ve Sünni liderlere saygılarını ileten sözler söylemesiydi. Tüm Iraklılar olarak Şiiler, Kürtler, Hıristiyanlar, Türkmenler birleşmeli ve Amerika'ya karşı dik durmalıydı.[392]

3.4.2.5. Sistani'nin Birleşmiş Milletler'e Karşı Tutum ve Önerileri

Sistani'nin Irak siyasetindeki yeri Avrupa basınında da geniş yer bulmaya başlamıştı. Alman gazetesi Der Spiegel Sistani ile bir mülakat gerçekleştirdi. Mülakatta Sistani genel seçim yapılması yönündeki görüşlerini yeniden vurguluyor ve yeni bir BMGK çözümü için ısrar ediyordu. Ayrıca, ülkenin yönetiminin özgürlükleri güvence altına alan çoğulcu bir rejim ile sağlanmasından yana olduklarını söylüyordu.[393] İşgal otoritesinden egemen bir Irak'a geçişin tüm detaylarıyla sağlanmasının BM'nin yükümlüğü olduğunu söylüyor ve Amerika'yı seçimleri geciktirme taktiklerine karşı uyarıyordu. Sistani'ye göre Amerika'nın geciktirme ve benzeri manevraları devam ederse halk ne yapacağını biliyordu.[394]

Son aylarda binlerce Şii hacının İran'dan Irak'a resmi kontrol noktalarını kullanmadan geçmesi önemli gelişmelerden bir tanesiydi. Mart ayının ikinci haftası Sistani bir Cuma vaazında hacıların illegal girişler yapmalarının İslam'da yasaklandığını söylüyordu. Sistani'ye göre iyi Şiiler sadece resmi kontrol noktalarından geçiş yapanlardı. İllegal geçişler ile birlikte aynı vaazda kaçakçılık hakkında da vaazlar veren Sistani, açık bir biçimde kaçakçılığı yasaklıyordu.[395]

---

[392]Juan Cole, "Arab Kurdish Chieftains visit Sistani", **Informed Comment**, February 15, 2004, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2004/02/arab-kurdish-chieftains-visit-sistani.html 22 Mart 2015.
[393] Abbas, **A.g.e.**, s. 317.
[394]Juan Cole, "Sistani Interview in Der Spiegel If", **Informed Comment**, February 20, 2004, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2004/02/sistani-interview-in-der-spiegel-if.html 22 Şubat 2015.
[395]Juan Cole, "Sistani Fatwa No Entering Iraq", **Informed Comment**, March 6, 2004, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2004/03/sistani-fatwa-no-entering-iraq.html 23 Şubat 2015.

Sistani'nin yapılması planlanan seçimlere yönelik baskısı Irak'taki diğer önemli kişiler ve gruplar tarafından da benzeri bir biçimde dillendiriliyordu. Sistani'nin halkı sokak protestolarına davet etmeyeceğinin taahhüdünü verdiği günlerde El Zaman gazetesinin haberine göre Irak İslam Devrimi Yüksek konseyi lideri Abdulaziz El Hakim 8 Mart 2004 günü imzalanan Irak Temel Kanunu'nun Irak halkının oyuna sunulacak genel bir referandum olmaksızın meşru olamayacağını söylüyordu. Aynı tavrı Mukteda El Sadr da göstermişti. Temel Kanun'un meşru olmayan bir belge olduğunu söylüyor ve ofisi vasıtasıyla bunun Sadr destekçilerini temsil etmeyen bir kanun olduğundan yakınıyordu.[396]

Takip eden günlerde Sistani halkı iç savaşa ve mezhepsel savaşa karşı uyarıyordu. Kendisine yapılacak bir suikast olasılığı karşısında halkın nefret dolu mezhep savaşına benzinle yaklaşmamasını ve bu oyuna prim vermemesini vaaz ediyordu. Aynı günlerde Şii Türkmen Konseyinden bir üye Temel Kanun ve Geçici Anayasa ile ilgili şikayetlerini El Hayat gazetesine bildiriyordu. Pek tekin olmayan bir yasa olarak yorumladığı Irak Kanunu eleştiriyor; Türkmenlerin Geçici Yönetim Konseyinde bulunmamasını bir marjinalleştirme olarak yorumluyor; Kürtlerin Kerkük'te azınlık olmasına rağmen polis gücünün %70'inin onlara verilmesini kabul etmiyor, başkenti Kerkük olan Türkmenlere ait bir vilayet istediğini söylüyordu.[397]

Irak'ta Sistani ile bağlantılı gruplar Geçici Anayasa'ya karşı popüler bir imza kampanyası yürütmeye başlamışlardı. Az zaman gazetesinin haberine göre bu gruplar Sistani tarafından destekleniyordu. Sistani'ye yakınlığı bilinen El-Kadir ve El-Murteda organizasyonları insanların Necefte toplanması için çalışıyordu. 2 milyon insanı Necef'e toplamak ve imza attırmak için çabalayan Avukatlar Derneği de toplanan imzaların Geçici Koalisyon Otoritesine ve BM'ye ulaştırılacağını söylüyordu. Aynı günlerde

---

[396]Juan Cole, "Sistani No Demonstrations over Interim", **Informed Comment**, March 10, 2004, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2004/03/sistani-no-demonstrations-over-interim.html 23 Şubat 2015.

[397]Juan Cole, "Sistani Warns His Own Assasination", **Informed Comment**, March 11, 2004, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2004/03/sistani-warns-of-his-own-assassination.html 23 Şubat 2015.

Geçici Yönetim Konseyi geçici başkanı Muhammed Bahr El Ulum 2 konsey üyesi ile petrol, ticaret, sağlık ve içişleri bakanlarıyla İran'a gitmiş ve Iran Başkakanı Muhammed Hatemi ile görüşmüşlerdi.[398]

Geçici Anayasanın meşrulaşmasını istemeyen Sistani, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan'ın özel temsilcisi Lakdar Brahimi'ye bir mektup gönderdi. Reuters'ın haberine göre Sistani Geçici Yönetim Konseyi'nin yasanın uluslararası meşruiyet kazanması için BM'yi kullandığını söylüyor, buna benzer bir adımın Iraklıların çoğunluğu tarafından kabul edilemez olacağını ve tehlikeli sonuçlar doğuracağını yazıyordu. Onun için bu adım mezhepçilik için temel oluşturacak bir adımdı. Konsensüs'ün dış güçlerin baskısı olmadan sağlanması gerektiğini de ekliyordu.[399]

2004 yılı Nisan ayında İran gazetesi Baztab'ın haberine göre Sistani koalisyon güçlerine güçlü bir mesaj gönderdi. Mesaja göre Sistani Koalisyon Güçleri'nin Arbain şehrinden sonra Şiilerin kutsal kentleri olan Necef ve Kerbela'ya saldırılması durumunda gereken cevabın verileceğini söylüyordu. Necef ve Kerbela'ya karşı bir kampanya olursa Şii merciliğin Şii Müslümanların haklarını korumak için son nefesine kadar savaşacaklarını bildiriyordu. İşgal gününden bu yana genel olarak Şiilerin Amerikan güçlerine karşı ihtiyatlı davranmasını telkin eden Sistani bu habere göre bir adım daha ileri gidiyordu.[400]

11 Mayıs 2004'te BM sözcüsü Fred Eckhard'ın yaptığı açıklamalara göre BM'nin Irak'ta demokratik geçiş önerisi BM temsilcisi Laktar Brahimi ve Irak Yönetim Konseyi üyelerinden Abdul Aziz El Hakim'in katılımıyla yapılan toplantıda taraflara

---

[398]Juan Cole, "Sistani Linked Groups Begin Popular", **Informed Comment**, March 15, 2004, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2004/03/sistani-linked-groups-begin-popular.html 23 Şubat 2015.
[399]Juan Cole, "Sistani Must Not Legitimate Interim", **Informed Comment**, March 22, 2004, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2004/03/sistani-un-must-not-legitimate-interim.html 23 Şubat 2015.
[400]Juan Cole, "Sistani Threatens Shia Resistance If", **Informed Comment**, April 13, 2004, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2004/04/sistani-threatens-shiite-resistance-if.html 24 Şubat 2015.

iletilmiş oldu. Öneriyi Sistani'ye ulaştıran El Hakim'in açıklamasına göre Sistani öneriyi dengeli ve pozitif buldu. Böylece Sistani BM Irak'ın demokratik geçiş önerisine olan desteğini seslendirmiş oluyordu.[401]

3.4.2.6. Sistani'nin Yükselen Çatışmalara Karşı Tutumu

Nisan ve Mayıs ayları boyunca Mukteda el Sadr'ın Amerikan liderliğindeki güçlerle çatışması onlarca insanın ölümüne yol açmıştı. Çatışmalar İmam Hüseyin ve İmam Abbas türbelerinin yakınlarına kadar ulaşınca Sistani bir açıklama yaptı. Tüm silahlı güçlerin Kutsal şehirler olan Necef ve Kerbela'dan çıkması gerektiğini söyleyen Sistani, çatışmaların çok tehlikeli olduğunu ekliyordu. Ofisi vasıtasıyla yapılan açıklamada tüm vatandaşların kutsal şehrin içinden geçtiği tehlikeli şartlar dolayısıyla şehire yönelmemeleri gerektiği duyuruluyor, tüm protestoculara çevre şehir ve vilayetlerdeki camilerde toplanmaları gerektiği söyleniyordu.[402]

Yeni anayasanın yapılması ve buna bağlı geçici hükümetin kurulması için yapılacak seçimlerin tarihi Ocak 2005 olarak kararlaştırılırken, Şii merciliği Iraklıların seçime aktif katılımını destekler bir konum aldı. Sistani ofisinden yapılan açıklama şöyleydi:

> "Erkek ve kadın oy verebilecek vatandaşlar, isimlerinin seçmen listelerinde doğru bir şekilde yer aldığından emin olmalıdırlar. İsmi listelerde olmayan ya da yanlış olanlar bölgelerindeki seçim komisyonuna müracaat etmeli, isimlerin geçmesi ya da düzeltilmesi için gerekli belgeleri ibraz etmelidirler. Vekiller ve yetkili kişiler vatandaşlara bu önemli görevde yardım etmek için kendi bölgelerinde halk komiteleri oluşturmalıdır ki, herkes zamanında

---

[401]Robert McMahon, "Un: Al-Sistani Welcomes Un Democracy Proposals For Iraq", **Radio Free Europe Radio Liberty**, May 12, 2004, (Çevrimiçi) http://www.rferl.org/content/article/1052744.html 24 Şubat 2015.

[402]"Cleric warns on Iraq holy cities", **BBC News**, May18, 2004, (Çevrimiçi) http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/3725515.stm 24 Şubat 2015.

yapılmasını umduğumuz seçimlere katılabilsin. Umuyoruz ki seçimler özgür, adil ve bütün Iraklıların katılımıyla yapılır. Muvaffakiyet Allah'tandır."[403]

Kasım 2004'te başta Felluce kentinde ve Irak'ın birçok bölgesinde yaşanan şiddet olayları sonrası binlerce Şii'nin katıldığı bir cuma vaazında konuşan Sistani'nin Kerbela temsilcisi Ahmet El Sefi El Necefi, Ayetullah Sistani'nin Irak genelinde yaşanan kanlı olaylara karşı barışçıl bir çözüm önerdiğini dile getirdi. Bu olaylardan hemen önce bir süre sessizliğini koruyan Sistani Şii merkezlere yapılan saldırılara karşı çıktığı kadar Sünnilere yapılan saldırılara sesini yükseltmemesi dolayısıyla eleştirildi. Cole'a göre Sistani kendini tüm Iraklıların refahıyla ilgiliymiş gibi göstermekten hoşlanıyordu ancak Sünnilere olan saldırılara karşı tavrı bunun böyle olmadığının göstergesiydi.[404] Öte yandan Ziya Abbas çalışmasında Sistani ve merciliğin tüm yöneticilerinin tavrını olumlu buluyor; Irak'ın bütünü için refah isteyen bir Sistani ve Şii merciliği resmi ortaya koyuyor. Örneğin Abbas'a göre Sistani'nin Irak'taki olayları analiz etme konusunda kendine has bir anlayışa sahip olduğunu, Irak'taki siyasi gruplara eşit mesafede durduğunu, asabiyetten uzakta bilgili ve dirayetli bir ruh halini yansıttığını belirtmektedir.[405]

2005 yılı seçimlerinde yaklaşık 75 parti listesi ile 6 koalisyon ve 7000 civarı aday vardı. Seçimin hemen öncesinde Sistani içerisinde büyük Şii partilerin olduğu Birleşik Irak İttifakı listesini kutsadı. Ayrıca 30 Ocak seçimlerinde Şii milisler seçim bürolarının güvenliği için konuşlanacak olursa bunun merkezi hükümetin kontrolü altında olması gerektiğini söyledi. Geçen yıl Ağustos ayı boyunca ABD birlikleri ile Mehdi Ordusunun çatışmaları hakkında sorulan soruya ise şiddetin mantıksız olduğunu, politik ve diplomatik çözümlerin gerekli olduğunu vurguladı. Ayrıca Kürtlerin federalizm talepleri

---

[403]Sistani'nin bürosundan 10.10.2004 tarihinde yayınlanmış bir fetva: Akt. Ziya Abbas, **A.g.e**, s. 358.
[404]Juan Cole, "Sistani Calls for Peaceful Resolution" **Informed Comment**, November 13, 2004, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2004/11/sistani-calls-for-peaceful-resolution.html 25 Şubat 2015.
[405] Abbas, **A.g.e.**, s. 287.

ile ilgili bir soruya da federalizmin günümüzde negatif bir anlamı olduğunu; Irak'ta demokratik pratiklerin gelişmesinin ve buna bağlı olarak federalizmin pozitif bir anlama gelmesinin uzun bir zaman alacağı cevabını verdi.[406]

3.4.2.7. 2005 Seçimleri Sonrası Merciliğin Tutumu

30 Ocak 2005'te yani Saddam Hüseyin'in iktidardan düşmesinden 22 ay sonra Irak'ta seçimler yapılmıştı. Özellikle Şii ve Kürtlerin yaşadığı bölgelerde seçime yüksek oranda katılım gerçekleşti. Tüm ülke genelinde seçime katılım oranı %60 dolayında kalırken, Felluce ve Musul gibi Sünnilerin ağırlıklı yaşadığı yerlerde, hem gerilla çatışmalarının yaşanması hem de birçok Sünni liderin seçimi boykot etmesinden dolayı katılım düşük seyretmişti. Seçim günü 9 intihar bombalı eylem ve 35 ölü olmasına rağmen Bağdat'ta seçime katılım yüksekti.[407] Sistani'nin seçimlerde oynadığı role dair tartışmalar da uluslararası basına yansımıştı. Newsday gazetesinden Muhammed Bazzi'nin görüşüne göre Sistani Ağustos ayında taslağı hazırlanacak anayasa konusunda etkili olmak istiyordu. Ülkenin resmi dininin İslam olmasını istiyor, medeni hukukun İslam hukukuna göre düzenlenmesinden yana tutum sergiliyordu. Ayrıca Birleşik Arap İttifakı'nı desteklediği bu seçimlerden sonra Anayasa ile elini güçlendirmek niyetindeydi.[408]

Geçici Ulusal Meclis'in kurulması için yapılan seçimlerden Şii partilerin oluşturduğu Birleşik Irak Koalisyonu listesi galip çıkmıştı. Bu sonuca göre BIK oyların çoğunu almış ve mecliste 275 sandalyeden 128'ini elde etmiştir. Sistani ve Şii merciliğinin onayı, Şii partileri tek bir liste altında seçime girmesi yönündeki teşviki BIK'ın seçim başarısındaki en büyük etmenlerden biri olarak görülebilir. Seçimlerin

---

[406]Juan Cole, "Sistani Blesses United Iraqi Alliance", **Informed Comment**, January 25, 2005, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2005/01/sistani-blesses-united-iraqi-alliance.html 25 Şubat 2015.
[407]Dexter Filkins, "Defying Threats, Millions of Iraqis Flock to Polls", **The New York Times**, January 31, 2005, (Çevrimiçi) http://www.nytimes.com/2005/01/31/international/middleeast/31iraq.html?pagewanted=1&_r=0 25 Şubat 2015.
[408]Juan Cole, "Sistani Uia and Elections anthony", **Informed Comment**, January 31, 2005, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2005/01/sistani-uia-and-elections-anthony.html 25 Şubat 2015.

ardından geçen birkaç ay sonunda 8 Mayıs 2005'te İslami Dava Partisi lideri İbrahim el-Caferi Geçici hükümeti kurmuştu.[409] Bir hafta sonra İran Dış işleri bakanı Kemal Karezi 3 günlük Irak ziyaretinde Sistani'yi ziyaret etmişti. Karezi Irak ziyaretiyle ilgili "Irak'ın güvenliği İran'ın güvenliğidir" diyordu.[410]

Devam eden süreçte Sistani Caferi hükümetinden memnundu ancak ülkedeki ayrımcılıkları iyileştirmek, hizmetleri geliştirmek, kamu mallarına saygılı olunması hususunda çabaları artırmak yönünde istekleri vardı. Caferi hükümetinin Şii mercilikle ilişkileri kadar önemli bir durum da seçimleri boykot eden Sünnilerle ilgiliydi. Bu dönemde Sünniler hükümeti Amerikan ve İran ajanlığıyla suçluyor, Şii grupların işgal güçleriyle mücadele etmediklerini iddia ediyorlardı. El Kaide'nin Mezopotamya lideri Ebu Musab el Zerkavi çok sayıda insanın canına mal olacak bir savaş ilanı yapmıştı. Şii merciliği ve Sistani bu durumun mezhepsel çatışmaları artıracağını görüp ateşi söndürmeye çalıştılar.[411]

Eylül ayının başında Kazımiye şehri El Aima köprüsünde yaşanan ve 965 kişinin ölümüyle sonuçlanan şiddet olayları, Irak'ta son dönemlerin en büyük şiddet olayı olarak tarihe geçmişti. Beyrut'taki ofisinden yayınlanan bir bildiriye göre Sistani vahim olayı İmam Musa Cafer el Kadim'in ölüm yıldönümünde ortaya çıkan günah dolu bir saldırı olarak nitelendiriyor ve Irak hükümetinin hukuki sorumluluklarını üstlenmesini ve olayın aydınlatılması için çalışmasını istiyordu. Öte yandan Sistani'nin Necef'teki en yakınlarından olan Ayetullah İshak Feyyaz iç işleri bakanı ve savunma bakanını istifaya çağırıyor, hükümetin hacıların güvenliğini sağlamada başarısız olduğunu dile getiriyordu. Feyyaz rakamları her yıl milyona ulaşan Şii hacıların güvenliği için daha organize bir çalışmanın gerektiğini de sözlerine ekliyordu.[412]

---

[409]Abbas **A.g.e.**, s. 291-292.
[410]Scott Peterson, "Iran flexes its 'soft power' in Iraq", **Christian Science Monitor**, May 20, 2005, (Çevrimiçi) http://www.csmonitor.com/2005/0520/p06s02-woiq.html 26 Şubat 2005.
[411]Abbas, **A.g.e.**, s. 292-293.
[412]Juan Cole, "Sistani Calls on Government To Fulfill", **Informed Comment**, September 2, 2005, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2005/09/sistani-calls-on-government-to-fulfill.html 26 Şubat 2015.

3.4.2.8. Sistani'nin Anayasa Referandumuna Karşı Tutumu

Reuters'ın haberine göre, 15 Ekim'de Anayasa için yapılacak olan referandumda Sistani Iraklıların evet oyu vermelerini istiyordu. Onun için anayasada önemli olan paragraf İslam yasasını içinde barından 2A paragrafıydı. Anayasa aynı zamanda bazı din adamlarının yüksek mahkemenin sivil yargıçları olmasını da öngörüyordu. Tam bu dönemde Sistani'nin bir temsilcisi anayasadan memnun olan Ekber Haşimi Rafsancani ile görüştü. İran Haber Ajansı'nın bildirdiğine göre Sistani'nin temsilcisi İran'ı nükleer faaliyetleri dolayısıyla baskılayan batı ülkelerini kastederek "cahil güçler, tüm İslam alemine model olacak güçlü ve özgür bir İran istemiyor" diyordu. Öte yandan Sünni Arap liderler anayasayı kabul etmiyor Selahattin, Nineveh ve Anbar vilayetlerinde oyların üçte ikisinin hayır olması için organize oluyorlardı.[413]

Ayetullah Muhammed İshak El Feyyaz Reuters haberinden 3 gün sonra bir fetva yayınladı. Anayasa taslağı ile ilgili merciliğin ne düşündüğü sorusuna verdiği yanıtta Feyyaz, Irak kalıcı anayasası taslağının Irak'ın İslami, medeniyetsel ve dini statüsünü ifade etmekte yetersiz olmasına rağmen Irak'ın tüm kesimlerinin arzularına bir cevap verdiğini söylüyordu. Ayrıca bütün Iraklıların anayasa referandumuna katılmasını tavsiye ediyor ve evet oyu vermelerini istiyordu. Ona göre Iraklıların haklarını, özgürlüklerini ve gelecek nesli korumanın yolu evet oyu vermekti.[414]

Genel seçimlere yaklaşılan haftalarda Sistani temsilcileri hükümete baskı uygulamaya başlamışlardı. El Şarkiye televizyonunda yayınlanan Cuma vaazını haber yapan BBC, Sistani'nin Kerbela temsilcisi Şeyh Abdül Mehdi El Kerbelai'nin vaazında Caferi hükümetini uyardığını yazıyordu. Kerbelai, fakir Iraklıların barınma ve yemek gibi temel ihtiyaçlarını gidermek konusunda hükümetin yetersiz kaldığını vaaz ediyordu.

---

[413]Juan Cole, "Sistani Urges Support For Constitution", **Informed Comment**, September 23, 2005, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2005/09/sistani-urges-support-for-constitution.html 26 Şubat 2015.
[414]Juan Cole, "Grand Ayatollah Ishak Fayyad Fatwa", **Informed Comment**, September 26, 2005, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2005/09/grand-ayatollah-ishaq-fayyads-fatwa-in.html 26 Şubat 2015.

Eğer bu durum böyle devam ederse, hükümet önümüzdeki seçimlerde destekçilerinin büyük bir kısmını kaybedecektir diyordu.[415]

San Franciso Chronicle gazetesinden Robert Collier seçimlerden kısa bir süre önce Sünni Arap liderlerle yaptığı mülakatlara dayanarak yazdığı yazıda seçimlerin kaderi için oldukça önemli şeyler paylaşıyordu. Sünni Arap liderlerin genel kanılarına göre eğer Amerika Sünni Arap liderlerle görüşmeden Irak'tan çekilirse Şii partiler Irak siyasetini domine edeceği için iç savaşın çıkma olasılığı yüksekti.[416] Öte yandan bu haberi eleştiren ABD Irak Büyükelçisi Zalmay Halilzad bu mülakatların Sünni Arap gerilla liderleriyle yapıldığını belirtti. Aynı günlerde Sistani de yapılacak seçimlere tüm Iraklıların katılması gerektiğini söylüyor, gelecek parlamentoda yüksek çıkarları olanların güçlü ve büyük varlığı için bunun bir zorunluluk olduğunu sözlerine ekliyordu.[417]

Seçimlerden beş gün önce yayınladığı fetvada Sistani oyların bölünmemesini ve koalisyon birliğinin sağlanmasını söylüyordu. 15 Aralık 2005'te seçimler yapıldı. Seçim sonuçlarına göre Birleşik Irak İttifakı oyların çoğunluğunu alarak 128 sandalye kazandı. Sadr'ın desteklediği Risaliyun listesi de ittifaka katılınca sandalye sayısı 130'a ulaştı. Fakat sonrasında ciddi bir siyasi kriz çıkmıştı. Seçimlerin ardından Türkiye'ye resmi ziyarette bulunan Caferi'nin tavrından rahatsız olan Kürtler Caferi'nin başbakan seçilmesine karşı çıkmıştı. Bu krize Sünniler de katılınca siyasi ortam iyice gerilmişti. Sistani burada da etkili bir rol oynamıştır.[418]

---

[415]Juan Cole, "Sistani Aide Blasts Jafari Government", **Informed Comment**, November 11, 2005, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2005/11/sistani-aide-blasts-jaafari-government.html 26 Şubat 2015.
[416]Robert Collier, "Iraq's Sunnis urge talks with rebels/U.S pullout alone won't avert civil war, they say", **San Francisco Chronicle**, December 11, 2005, (Çevrimiçi) http://www.sfgate.com/politics/article/Iraq-s-Sunnis-urge-talks-with-rebels-U-S-2557455.php 26 Şubat 2015.
[417]Juan Cole, "Sistani Councels Shiites Against", **Informed Comment**, December 12, 2005, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2005/12/sistani-counsels-shiites-against.html 26 Şubat 2015.
[418]Abbas, **A.g.e.**, s. 295.

3.4.2.9. Merciliğin 2006 Samarra El Askeriye Camiisinin Bombalanması Sonrası Tutumu

Irak'ın Samarra kentinde İmam Ali el-Hadi ile el-Hasan el-Askeri türbesi 22 Şubat 2006 tarihinde bombalı saldırıya uğramıştır. Bu Iraklı Şiiler arasında büyük bir infiale yol açan bir olay olarak tarihe geçti. Olayın hemen ardından 4 büyük Şii mercii bir araya gelmiş ve saldırı ile ilgili ortak bir kınama bildirisi sunmuşlardır. Sistani saldırıları iğrenç bir suç olarak nitelemiş, Irak'ın bir mezhep savaşına sürüklenmek istediğini ve müminlerin mezhep savaşına sebep olacak eylemlerden kaçınmalarını istemiştir.[419]

Şubat ayında Irakiye televizyonunda yayınlanan ve yanında Beşir Necefi, İshak Feyyaz ve Muhammed Said El Hekim gibi diğer büyük Ayetullahların olduğu bir programda Sistani Irak'ta yaşanan şiddet olaylarına değinmiş, gösterilerin barışçıl olması gerektiğine dikkat çekmiştir. Şiilerin Sünni camilere saldırmaması gerektiğini söyleyen Sistani hükümetin kutsal yerlere yapılan saldırılarda güvenliği sağlamak zorunda olduğunu eğer sağlayamazsa inananların kendilerini Allah'ın yardımıyla savunacaklarını bildirdi.[420] Devam eden haftalarda Caferi Sistani'yi ziyaret edip görüş almıştır. Ardından da bir Kürt heyeti Sistani'yi ziyaret etmiştir. Sistani'nin Kürt heyetinin başkanı Berham Salih'e merciliğin konuyu Iraklılara bıraktığını, Iraklıların karar almada özgür olduğunu söylemesi ciddi yankı uyandırmıştır. Bunun sonucunda Caferi adaylıktan çekilmiş ve başbakanlık için Nuri el Maliki aday gösterilmiştir. Maliki 20 Mayıs 2006'da yeni hükümeti kurmuş ve idareye başlamıştır.[421]

3.4.2.10. Sistani'nin İran ve Bölgesel Sorunlara Karşı Tutumu

Sistani'nin seçimlere yönelik tutumu Irak siyasetinde belirleyici unsurlardan biri olmasına karşın Sistani'nin dini görüşleri Humeyniciliğe karşıdır. Cole'a göre Şii din

---

[419]Abbas, **A.g.e.**, s. 312.
[420]Juan Cole, "Sistani Threatens To Turn To Militia", **Informed Comment**, February 23, 2006, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2006/02/sistani-threatens-to-turn-to-militia.html 27 Şubat 2015.
[421]Abbas, **A.g.e.**, s.295-296.

adamlarının günlük siyasi işlerde bulunmaması gerektiğine inanan bir İslami tutum içinde olduğu için İran'da yaşasaydı muhtemelen hapse atılırdı. İran İslam Cumhuriyeti içerisinde yaşayan din adamlarıyla fikir ayrılıkları Sistani'nin yaşadığı bir kalp rahatsızlığı döneminde belirginleşmişti. Necef'teki İranlı temsilci Sistani'nin tedavisi için Tahran hastanelerinde en iyi şekilde bakılabileceğini söylerken, Sistani tedavi için Londra'ya gitmeyi uygun bulmuştu.[422]

Temmuz 2006 Sistani'nin bölgesel gelişmelere karşı reflekslerini belli ettiği bir ay oldu. Bu ay içerisinde İsrail'in Lübnan'a yaptığı saldırılar Sistani tarafından kınandı. 16 Temmuz'da yayınlanan bir fetvasında Sistani, yüzlerce insansın ölümüne, binlercesinin yaralanması ve yaşadıkları yerlerden göçmesine sebep olan İsrail'in eylemlerine karşı tüm dünya toplumu adım atmalı diyordu. Lübnan'daki Şii merciliği yaralı ve yardıma ihtiyacı olanlara tüm imkanlarıyla yardım etmeliydi. Ayrıca tüm Müslüman aleminin böylesi olaylarda yardıma ihtiyacı olan Müslümanların yanında olması gerektiğini söylüyordu.[423] İsrail saldırıları ay sonuna doğru da durmayınca Sistani İsrail'in katliamına karşı Lübnanlılara karşı yardımsız beklemenin imkansız olduğunu söylüyor, İsrail durmazsa bunun bölgenin başına korkunç sonuçlar doğuracağını sözlerine ekliyordu.[424]

3.4.2.11. Merciliğin Siyasi Krizlere Karşı Tutumu

2 Eylül 2006'da Başbakan Nuri El Maliki Sistani'yi ziyarete gitmişti. Görüşme sonrası Sistani ofisinden yayınlanan bir bildiriye göre Sistani ve mercilik güvenlik ve askeri planlarla ilgili ciddi sorunlar olduğunu güvenlik yapılanmasının ulusal esaslara göre yeniden yapılandırılması gerektiğini düşünüyordu. Ayrıca askeri malzeme ve

---

[422]Juan Cole, "Top Ten Myths About Iraq in 2005 Iraq", **Informed Comment**, December 27, 2005, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2005/12/top-ten-myths-about-iraq-in-2005-iraq.html 27 Şubat 2015.
[423]Juan Cole, "Grand Ayatollah Sistani Condemns", **Informed Comment**, July 22, 2006, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2006/07/grand-ayatollah-sistani-condemns.html 27 Şubat 2015.
[424]Juan Cole, "Sistani Threatens Us Over Israeli War", **Informed Comment**, July 31, 2006, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2006/07/sistani-threatens-us-over-israeli-war.html 27 şubat 2015.

cihazların tedariki gerektiğini de ekliyorlardı. Maliki hükümetinin bu dönem içerisinde başlattığı ulusal uzlaşma projesini överek bildiriyi sonlandırdılar.[425]

Öte yandan Eylül ayında Kürtlerin rahatsızlıkları artmıştı. Barzani, Maliki hükümetini ve diğer siyasileri agresif bir tutumla itham ediyor, Irak Kürdistan Bölgesinde Irak bayrağının dalgalanmasını istemediğini söylüyordu. Barzani Irak Bayrağının değiştirilmesi gerektiğini de ekliyordu çünkü Baas dönemi bayrağını anımsatıyordu. Bayrak meselesini Celal Talabani ve Nuri El Maliki ile görüşmüşse de istediği sonucu alamamıştı. Aynı günlerde Sistani'ye yakın bir din adamı öldürülmüştü. Irak'ta şiddet, olayları körüklediği düşünülen Ebu Musab El Zerkavi'nin ölümüne rağmen devam ediyordu.[426]

Aralık 2006'da Irak siyasetinde önemli bir gelişme yaşandı. Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi (Şii) ile Irak İslam Partisi (Sünni) ve Kürdistan İttifakı'nın koalisyon yapabileceğine dair fikirler ortaya atıldı. Dava partisinden bir delegasyon Sistani'nin fikirlerini sormak için onu ziyarete gittiler. Sistani koalisyon fikrini reddetti. Gerekçesi ise bu koalisyonla oluşacak bir hükümette Sünni aşırıcılar ve Kürtler Şiilere siyaset dikte edebilir şeklindeydi. Koalisyon planının bir amacı da Cole'a göre Sadrist akımın önüne geçmekti. Bunun başarılamaması Bağdat için ciddi güvenlik tehdidi olan Sadr'ın elini güçlendirdi. Öte yandan Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi Başkanı olan Abdul Aziz El Hekim'i zor duruma soktu çünkü dini statüsü ondan üstün olan Sistani'ye karşı çıkamazdı.[427]

2007 yılında şiddet olayları devam ederken bir diğer önemli Ayetullah olan El-Şirazi Irak halkına seslendiği konuşmasında, Iraklıların teröre karşı durmak, iç savaşa sürüklenmemek için kararlı, tek saf halinde ve tüm güçlerini kullanarak Irak'ta akan

---

[425] Abbas, **A.g.e.**, s. 298.
[426] Juan Cole, "Barzani Threatens Secession Sistani", **Informed Comment**, September 4, 2006, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2006/09/barzani-threatens-secession-sistani.html 28 Şubat 2015.
[427] Juan Cole, "Sistani Rejects New Sunni Shiite", **Informed Comment**, December 24, 2006, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2006/12/sistani-rejects-new-sunni-shiite.html 28 Şubat 2015.

kanın durması için çaba sarf etmeleri gerektiğini ifade etmiştir.[428] Öte yandan şiddet olaylarının dışında Irak siyasi hayatının bu yıl içerisinde belki de en önemli olayı Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyinin olağan parti kongrelerinden birinde büyük değişimlere yol açabilecek bir karar almasıydı. Mayıs ayında yapılan kongrede konsey parti platformunun Iran İslam Cumhuriyeti Dini Lideri Ayetullah Hamaney'e yakın olan bölümünü durdurma kararı aldı. Buna göre platforma artık Hamaney'in değil Ayetullah Sistani'nin fetvaları rehberlik edecekti. Konseyin lideri de Abdulaziz el Hekim olarak belirlenmişti. Bir diğer önemli karar da Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi adından "Devrim" adının çıkarılmasıydı. Cole'a göre bu değişim partiyi Iraklılaştırma amacını güdüyordu.[429]

2007 yılının en önemli gelişmelerinden biri Suudi Arabistan'daki Vahabi din adamlarından Şii merciliğine ve Irak'taki gelişmelere yönelik gelen açıklamalarla ilgiliydi. Mekke'deki Vahabi din adamları Şii türbelerini putperestlik olarak nitelendiriyor ve yıkılmaları gerektiğini söylüyorlardı. Aynı dönemlerde Sistani'nin yaverlerinden birinin de suikastla öldürüldüğü Kerbela'da yaşanan şiddet olaylarından sonra Nuri El Maliki Suudi din adamlarının yarattığı gergin ortamı siyasi olarak kullandı. Halbuki, Cole'a göre, Kerbela'da yaşanan şiddet olayları Bir Şii-Sünni çatışması olmaktan çok Şiilerin kendi iç mücadelesiyle ilgiliydi.[430]

2008 yılı tüm çabalara rağmen şiddetin durmadığı bir yıl oldu. Irak'ın iç mücadeleleri mezhepsel ayrışmalar ve aşiret rekabetinden kaynaklı huzursuzluklarla beraber, Amerikan ve İngiliz birlikleri, Irak'ın istikrarsızlığının sebebi olmaya devam ediyordu. Irak Yüksek İslam Konseyi Lideri El-Hekim'le görüşmeye gelen bir heyetle karşılaşan Ziya Abbas çalışmasında heyetin görüşlerine yer verdi. Heyet terör

---

[428]Abbas, **A.g.e.**, s. 315.
[429]Juan Cole, "Sciri Adopts Sistani Emphasizes", **Informed Comment**, May 12, 2007, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2007/05/sciri-adopts-sistani-emphasizes.html 28 Şubat 2015.
[430]Juan Cole, "Maliki Blames Wahabis for Karbala Sistani Aide Assassinated", **Informed Comment**, September 2, 2007, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2007/09/shiite-world-has-been-roiled-for-weeks.html 28 Şubat 2015.

örgütlerinin kendilerini hedef aldığını, yaşamlarının tehlikede olduğunu söylüyor ve karşılık vermek için merciden icazet almak istediklerini dile getiriyordu. Fakat El-Hekim bu isteğin kabul edilemeyeceğini güvenliğin sadece hükümete bağlı güvenlik güçleri tarafından sağlanması gerektiğini söylüyordu.[431]

Bu yıl önemli bir olay Sadr şehrine yapılan saldırılara karşı Mukteda El Sadr'ın Şii merciliğini itham eden tutumuydu. Sadr'a yakın isimlerden Şeyh Settar Battat Sadr şehrindeki bir Cuma vaazında 50 gündür bombalama altında olan Sadr şehrinde yaşananlara rağmen en yüksek dini otoritenin ne bir fetva ile ne de bir reaksiyon göstermeden ses çıkarmamasını eleştiriyordu. Aynı günlerde Kufe şehrinde konuşan Şeyh Abdül Hadi El Muhammedavi Amerikan güçlerinin hava bombardımanlarına olan tutumu dolayısıyla Maliki'yi itham ediyor, bunun dünyadaki hiçbir diktatör tarafından yapılmamış bir şey olduğunu söylüyordu.[432]

3.4.2.12. Sistani'nin ABD ve İran'a Karşı Tutumu

Maliki'nin imzası bulunan Irak-ABD güvenlik anlaşması BM 1790 sayılı kararla 2008 yılının Eylül ayında sona eriyordu. ABD güvenlik anlaşmasının süresini uzatabilmek için Irak hükümetine baskı yapıyor ve işgal güçlerinin Irak'ta varlığını devam ettirmek için çabalıyordu. Iraklılar arasında konuyla ilgili farklı görüşler oluşmuştu. Bir grup Iraklı ABD desteğine ihtiyaç duyulduğunu belirtirken diğer bir grup tam tersi yönde görüş bildiriyordu. Şii merciliğinin bu konuyla ilgili tavrı netti. Örneğin Ayetullah El-Şirazi Amerikan güçlerini kafirler olarak nitelendiriyor ve güvenlik anlaşmasıyla ilgili yayınladığı fetvasında "müminler üzerinde kafirleri egemen kılan ve Irak'ın egemenliğini zedeleyen her antlaşma şeriata aykırıdır" diyordu. Benzeri görüşleri diğer Ayetullahlar El-Hairi ve Sistani de paylaşıyordu[433]

---

[431] Abbas, **A.g.e.**, s. 314-315.
[432] Juan Cole, "Sadrists Denounce Sistani and al Maliki", **Informed Comment**, May10, 2008, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2008/05/sadrists-denounce-almaliki.html 29 Şubat 2015.
[433] Abbas, **A.g.e.**, s. 332-335.

2009 yılı Mart ayında İran'ın Yürütme Kurulu Başkanı Ekber Haşemi Rafsancani Irak'a bir ziyarette bulundu. Ziyaretinde Irak cumhurbaşkanı ve başkanının yanı sıra Sistani ile de görüştü. Bu görüşmede Sistani Rafsancani'nin İran'a davetini reddetti.[434] Rafsancani görüşme sonrası verdiği basın toplantısında Sistani ile görüşmesini "tarihi" olarak nitelendirirken Sistani'nin İran davetine gelemeyeceği için özür dilediğini ve gelmemesi için geçerli bir sebep sunduğunu belirtti. Ayrıca Rafsancani Sistani ile görüşmesinde Irak ve İran için ortak sorunların, fırsatların konuşulduğunu belirtti.[435]

2009 yılı boyunca yaşanan büyük siyasi krizlerden çıkmak için Iraklı siyasetçiler Şii merciliğiyle görüşmelerini sürdürmüştür. Merciliğin tavrı ise sorunların hızlıca çözülmesi ve güvenliğin sağlanarak ülke içi hizmetlerin yoluna koyulması yönünde olmuştur. Ayrıca mercilik, hükümetin Iraklılara verilecek kamu hizmeti konusunda mercilikle birlikte çalışılmasını talep etmiş ve krizlerin devam etmesinin Irak sokaklarına kötü bir yansıması olacağı konusunda uyarılarda bulunmuştur.[436]

3.4.2.13. 2010 Seçimi Sonrası Sistani ve Merciliğin Tutumu

7 Mart 2010'da yapılan genel seçimlerden bir kaç gün sonra ofisinden yayınlanan fetvasında Sistani şunları dile getirmiştir:

> "Seçmenlerin tercihlerine saygı duyulması, anayasadaki mekanizmalara göre ve bütün Iraklıları temsil eden yetkin bir hükümetin kurulması arzumuzdur. Ayrıca bu konunun, kazanan siyasi oluşumlar arasındaki diyaloğa bağlı olduğunu vurgular; büyük bir siyasi krize dönüşüp Necef'teki Yüksek Dini Mercilik'in müdahalesini gerektirmeden yakın zamanda sonuca

---

[434]Juan Cole, "12 Killed in Market Blast, Rafsanjani visits Sistani", **Informed Comment**, March 6, 2009, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2009/03/12-killed-in-market-blast-rafsanjani.html E.T 29 Şubat 2015.
[435]Ahmed Hussein, "Rafsanjani describes meeting with Sistani as 'historic' ", **Iraqi News**, March 5, 2009, (Çevrimiçi) http://www.iraqinews.com/baghdad-politics/rafsanjani-describes-meeting-with-sistani-as-historic/ 29 Şubat 2015.
[436]Abbas, **Ag.e.**, s. 305-306.

ulaşmasını temenni ederim. Buna dayanarak siyasi koalisyonlar ve başbakanlık adayları hususunda bazı haber ajanslarının (Sistani'nin yardımcısına dayanarak) verdikleri haberleri kesin bir şekilde yalanlıyoruz."[437]

Hükümetin kurulması siyasi oyunlar dolayısıyla gecikince El Irakiye çatısı altında bulunan siyasiler mercilikle görüşmeye gitmiş ve görüş istemişlerdir. Sistani'ye yapılan bu ziyaretin hemen öncesinde hükümet kurma krizine karşı diğer bir önemli Ayetullah olan Muhammed Et Taki bürosundan bir bildiri yayınlandı. Bildiri ülkenin yüksek menfaatleri için siyasileri biraz ödün vermeye, birleşmeye ve bencillikten uzaklaşmaya davet ediyordu. Devam eden günlerde diğer bir büyük Ayetullah Feyyaz'da bu uzlaşı çağrısını sürdürdü.[438] Sonuçta 21 Aralık 2010 günü Maliki hükümeti güvenoyunu almayı başarmıştır.

Sistani çok yaşlı olduğu için ondan sonra gelmesi planlanan Büyük Ayetullah'ın kim olacağı konusu 2010 seçimlerini takip eden yıllarda ciddi tartışma konusu olmuştur. Kimilerine göre Irak'ta Sistani'den sonra gelecek olan Ayetullah'ın finansmanı İran tarafından sağlandığı söylenen Mahmut Haşemi Şahrudi olabileceği söyleniyor.[439] Ayrıca İran'ın resmi dille de Şahrudi'yi desteklediğini açıklayan Associated Press gazetesinin analizine göre İran Şahrudi'ye yatırım yapıp güçlü bir platform olabilecek olan bu din adamıyla Irak'taki etkisini artırmayı hedefliyor.[440] Öte yandan Irak'lı dini ve siyasi kişilik aynı zamanda da Kuveyt büyükelçiliği yapmış Hüseyin Muhammed El Ulum Irak'ın bu tartışmaya ihtiyacı olmadığını söylüyor Sistani'ye uzun ömür diliyor ve

---

[437]Abbas, **A.g.e.**, s. 298-299.
[438]**A.e.**, s.302-305.
[439]Paul McGeough, "The Struggle to Succeed Grand Ayatollah Ali Sistani", **Foreign Affairs**, May 23, 2012, (Çevrimiçi) https://www.foreignaffairs.com/articles/middle-east/2012-05-23/struggle-succeed-grand-ayatollah-ali-sistani 1 Mart 2015.
[440]"Iran promotes ally to replace aging spiritual leader of Iraq's Shiites", **Al Arabiya News**, April 6, 2012, (Çevrimiçi) http://english.alarabiya.net/articles/2012/04/06/205793.html 1 Mart 2015.

Şahrudi'nin İran'da yargı kurumunun başında görev yaptığını belirtiyordu. Ulum'a göre Necef'teki Havza için en önemli şey bağımsızlıktı. Hatta Irak hükümetinden bile.[441]

3.4.3. Irak Halkının Irak'taki Gelişmelere Bakışı

2003 Irak işgalinin Iraklılar arasında nasıl tepkilere yol açtığını anlamak ideolojik etki alanlarının önündeki fırsat ve engellerin anlaşılması açısından önemlidir. Iraklılar arasında yapılmış anket çalışmalarının Irak'taki şiddet olaylarına, ABD işgaline, dine karşı tutumlarını resmetmek açısından gereklidir. 2004 yılında Oxford Research International'ın yaptığı anket çalışmasına göre Iraklıların çok büyük bir kısmının kaygıları çoğunlukla, güvenlik, istikrar ve ekonomi ile ilgilidir.[442]

2006 yılında Irak Araştırma ve Stratejik Çalışmalar Merkezi'nin yaptığı anket çalışmasına göre, Bağdat, Anbar ve Necef'teki insanların %95'i ABD işgalinin ardından güvenlik durumunun kötüleştiğine inanmaktadır. Ayrıca insanların %66'sı ABD Irak'tan çıkarsa şiddetin azalacağı yönünde görüş bildirmiştir. %76'lık büyük bir kısım ise Irak'ta ekonominin kötüye gittiğine inandığını dile getirmişlerdir.[443]

ABD Savunma Bakanlığı'nın 2006 yılında Iraklı Sünniler arasında yaptığı anket çalışmasına göre Iraklı Sünnilerin %75'lik bölümü koalisyon güçlerine karşı silahlı ayaklanmayı desteklemektedir. Bu rakam 2003 yılında %13'ken 3 yıl içerisinde çok ciddi bir artış göstermiştir.[444] Iraklıların içinde bulunduğu durumun da etkisi düşünüldüğünde Iraklıların bu yıl içerisinde %90'lık bir kısmının Saddam dönemini

---

[441]Tim Arango, " Iran Presses for Official to be Next Leader of Shiites", **The New York Times**, May 11, 2012, (Çevrimiçi) http://www.nytimes.com/2012/05/12/world/middleeast/iran-promotes-its-candidate-for-next-shiite-leader.html?_r=0 1 Mart 2015.

[442]"National Survey of Iraq", **Oxford Research International Ltd**, February 2004, (Çevrimiçi) http://news.bbc.co.uk/nol/shared/bsp/hi/pdfs/15_03_04_iraqsurvey.pdf 7 Haziran 2015

[443]Tariq Ali, "Lynced by the mob", **The Guardian**, 30 December 2006 (Çevrimiçi) http://www.theguardian.com/commentisfree/2006/dec/30/post852 7 Haziran 2015.

[444] John Simpson, "Iraq engulfed by tide of violence", **BBC News**, 22 September 2006, (Çevrimiçi) http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/5371394.stm 7 Haziran 2015.

tercih ettiğini söyleyen çalışmalar da bulunmaktadır.[445]Ayrıca Iraklıların Koalisyon Güçleri ile ilgili fikirleri de ilgi çekicidir. 2006'da yapılan bir araştırmaya göre, Iraklıların %70'i Koalisyon Güçlerinin Irak'tan çekilmesi için hükümetin bir zaman çizelgesi hazırlaması gerektiğini düşünmektedir.[446]

Irak'ta şiddetin zirve yaptığı dönemde Şiiler ile Sünnilerin güvenlik ile ilgili konularda ciddi bir ayrışmaya gittiğini gözlemlenmiştir. BBC'nin anket çalışmasına göre 2007 yılında Sünnilerin ABD birliklerinin Irak'tan çekilmesi yönünde %55 oranında görüş bildirirken, Şiilerde bu oran %28'ler civarında seyretmektedir. Ancak her iki mezhep insanlarının da öncelikli endişelerinin güvenlikle ilgili olduğunu söylemek mümkündür. 2004 yılında kendini güvende hissedenlerin oranı %40'larda dolaşırken 2007 yılında bu oran %26'ya düşmüştür.[447]

Irak halkının çevre ülkelere karşı yaklaşımı da hem bölge ülkelerine hem de İran'a karşı algılarını anlamak açısından önemlidir. Örneğin, ABS News'un yaptığı ankette, çevre ülkelerin Irak'taki rolü Iraklılara soruldu. Iraklıların 2007-2009 yılları arasında ABD'ye karşı bakışı %70'ler oranında negatifken, Kürtlerin yarısına yakını ABD'yi pozitif olarak görmektedirler. Bu yıllar arasında Suriye'ye karşı bakışları büyük ölçüde nötr seyrederken, Kürtlerin negatif bir algısı olduğunu söylemek mümkündür. Türkiye algısı Iraklılar arasında Şii ve Sünniler arası büyük bir farklılık barındırmazken, Kürtlerin çok büyük bir kısmının Türkiye'ye karşı negatif baktığını söyleyebiliriz. Suudi Arabistan'a karşı bakış Şii'ler tarafından genel olarak negatif seyrederken Sünnilerin pozitif ya da nötr bir görüşe sahiptir. İran'a gelindiğinde ise, halkın %70' e yakını

[445]Bianca Jagger, "Five Years of Failure", **The Guardian**, 14 March 2008, (Çevrimiçi) http://www.theguardian.com/commentisfree/2008/mar/14/fiveyearsoffailure 7 Haziran 2015.
[446] "What the Iraqi Public Wants", **World Public Opinion**, Poll, Program on International Policy Attitudes, January 31, 2006.
[447]"Iraq Poll 2007", **BBC**, March, 2007, (Çevrimiçi) http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/6451841.stm 7 Haziran 2015.

İran'ın rolünün negatif olduğunu düşünmektedir. Özellikle Kürtler %80 oranında İran'ı negatif bulurken, Şiilerin yarısına yakını İran'ı negatif değerlendirmektedir.[448]

3.4.4. Sonuç ve Çıkarımlar

İran'ın Irak'ta ideolojik etki alanının genişletmesi sadece İran'ın maddi destekleriyle (kanıtları olmayan) ve politik söylemleriyle açıklanamaz. Öte yandan Irak'ın nüfusunun yarısından fazlasının Şii olması İran'ın direk olarak etki alanının artabileceği anlamına gelmez. İran'ın Irak'ta Şiilik üzerinden bir ideolojik etki yaratmasının önünde bazı engeller vardır. Bunlar;

- İran'la yaşadıkları uzun yıllar süren 1980-88 savaşının Iraklıların hafızasında kötü izler bırakmış olması. (Bkz. Siyasi Etki Alanı)
- İç çatışmalardan bıkan halkın (özellikle Sünni kesimin) şiddetin suçlusu gördüğü taraflardan birinin İran olması.
- Başta Ayetullah Ali Sistani olmak üzere diğer büyük Ayetullahları da içeren Irak'taki Şii Merciliğin siyasi ya da fıkıhla (İslam hukuku) ilgili meselelerde, İran'daki dini otoriteyle fikir ayrılıklarının bulunması. Örneğin, Irak'taki Merciliğin İran'daki dini otoritenin siyasete karışmasının dini açıdan doğru olmadığını düşünmesi.
- Irak'ta her konuda ortak hareket eden tek bir Şii nüfus olmaması. Örneğin, Sadristlerle diğer Şiiler arasındaki ayrışmanın mücadelelerle derinleşmesi.
- Silahlı mücadeleyi destekleyen ya da karşısında olan Şii grupların fikir ayrılıkları: Sadristler ile diğer Şii grupların farklılaşması.
- İran'la yakın ilişkilerde olduğu düşünülen Ayletullah Sistani'nin, hastalığının tedavisi için İran'dan aldığı daveti reddetmesi ve Londra'yı tercih etmesi.

[448] Anthony H. Cordesman, "IRAQI SECURITY AND "HEARTS" AND MINDS" Selected Results of the ABC News Poll, "Where Things Stand", **CSIS Report**, March 18, 2009 pp. 17-19.

- İİDYK'nın ismini İİYK olarak değiştirmesi ve "Devrim" kelimesini kaldırması ve ardından Ayetullah Sistani'yi önder olarak kabul etmesi kararı.
- Irak halkının temel sorununun ideolojiden çok, güvenlik, ekonomi ve istikrar gibi konularla ilgili olması.

Irak hükümetinin İran'ı dostane ilişkiler kurduğu bir devlet olarak tanımlaması ondan rahatsız olmadığı anlamına da gelmez. Irak'ta zaman zaman cereyan eden Farsça uygulamalardan rahatsız olan yerel yöneticilerin çıkardığı Farsça karşıtı kanunlar, "İran'ın içişlerimize karışmasına müsaade etmeyiz" benzeri açıklamalar, İran'ın ideolojik etki alanını genişletmesinin önündeki engellerden bazılarıdır.

Ayrıca, Mukteda El Sadr gibi kişilerin Irak siyaseti içerisinde varlıkları, uzun bir süredir İran'ın rahatsızlığını belli ettiği bir durumdur. Sadr'ın çıkarları İran'la zaman zaman uyuşmamaktadır. Aynı şey Necef'teki Şii Merciliği için de geçerlidir. Dolayısıyla İran ideolojik etki alanını genişletmeye çalışırken karşısında sürekli sabit duran aktörlerle karşı kaşıya değildir. Aktörlerin Şii olması uyuşmazlıkları sonlandırmakta birçok kez başarılı olamamıştır.

Öte yandan her şeye rağmen Şiiliğin ideolojik etki alanının genişlemesini mümkün kılan önemli sebeplere de vardır. Örneğin;

- Irak'ta Şii merciliğin, Şii siyasi partilerin ve daha da etkilisi Şii milis güçlerin Irak'ta güç kazanması İran'ın zaman zaman Irak'a destek olarak gelmesi ideolojik etki kapılarını zorlamaktadır.
- Şii merciliğinin ılımlı açıklamaları, tüm Iraklıları bir vatan altında toplamaya yönelik tutumları, federal bir yapıya karşı çıkmaları İran'ın Irak görüşüyle paraleldir.

- Şii merciliği Amerikan karşıtı protestolarda kimi kaynaklara göre etkili kimi kaynaklara göre ise sembolik bir duruşla Irak'taki ABD karşıtı direnişin en önemli sembollerinden biri olmuştur. Bu durum, Şiilik ideolojisinin Irak'ın tüm sorunlarına dair kapsayıcı bir şey olduğunun ve etki alanının iç çatışmalar, siyasi mücadeleler, kabile rekabetlerine etki alanını artırdığının göstergelerinden biri olarak kabul edilebilir.
- Şii siyasi parti liderlerinin ve önde gelenlerinin Sistani ve mercilikle iletişimini hiç koparmaması ideolojik etki alanını genişleten bir durum olarak görülebilir.
- Sistani ile diğer Iraklı Şii Ayetullahlar arasında fikir ayrılığına rastlanmaması da Irak'ta Şiiliğin gücünü pekiştiren bir unsur olarak düşünülebilir.
- Saddam dönemi boyunca etkisi nispi olarak zayıf olan Şii Merciliği Irak siyasi ve sosyal hayatının neredeyse tümüyle ilgili konularda geliştirdiği tutumla ideolojik etki alanını genişletmeyi amaçlamıştır.
- Irak Anayasası'nda İslami unsurların bulunmasında Şii merciliğinin baskılarının etkili olduğunu söyleyebiliriz bu da dini ideolojinin etki alanının genişlemesi, meşrulaşması, maddileşmesi anlamlarına gelebilir.
- Bu dönemde Şii din okullarının açılmasına ve desteklenmesine yapılan yardımların (ispatlayacak bir bilgi bulunamamıştır) ideolojik etki alanını genişlettiğini söylemek mümkündür.
- Irak'taki genç Şii din adamlarının statüsünün yükselmesi aldıkları eğitime bağlıdır. Bu eğitim için kimi zaman İran'ın Kum şehrine gitmeleri, Tahran Cuma namazlarında bulunmaları spekülatif bir çıkarım olmaktan çok İran-Irak dini kişilikleri arasındaki bağdan ileri gelmektedir. Bu tarihsel bağ tüm problemlere rağmen kopma eğilimi göstermemiştir. Bu durum da ideolojik etki alanını genişletebilecek bir örnek sayılabilir.
- Sistani ve Merciliğin anayasa, Irak güvenliği, mezhepsel ve etnik farklılıklar, aşiret liderleri ile ilişkiler, seçimlere katılım ve referandum

gibi konulardaki aktif çaba ve girişimleri, ideolojik etki alanını Irak'ta genişletebilmesinin araçları olmuştur.

Son olarak İran'ın Irak'taki ideolojik etki alanı çoğu zaman Irak'ın içsel dinamiklerinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla İran'ın bu etki alanını artırması İran'ın etken olduğu tek yönlü bir incelemeyle anlaşılamaz. Irak'ta Irak Şiiliğinin etki alanını artırması, İran için bir fırsata dönüşebildiği gibi onu fikir ayrılıklarıyla da karşı karşıya bırakabilmektedir. Geleceği belirsiz Irak ülkesinde çatışma alanlarına bağlı olarak bambaşka ideolojik eğilimlerin gelişmeyeceğini söylemek de kolay değildir. Irak'taki Sünnilerin durumunun belirsiz olması buna bir örnektir.

SONUÇ

Bu çalışmanın temel amacı İran İslam Cumhuriyeti'nin Irak'taki etkisine dair bir güç analizi sunmaktadır. İran'ın Irak'taki etkisi ve etki alanlarını anlamak için öncelikle onun güç kategorilerindeki yerini, bölgesel durumunu, ve bölge içerisinde bir ülkedeki etki alanlarını analiz etmek gerekir. "Etki Alanı" kavramı küresel güçler haricindeki diğer güçlü ülkeler içinde kullanılabilmektedir. Etkisi küresel güçlere (ya da büyük güçlere) oranla daha sınırlı olan İran İslam Cumhuriyeti gibi orta ölçekli güçlerin yaratabildiği etki alanları da çoğunlukla güç uygulama yoluyla (çok yönlü politikalarla) ya da nadiren mezhep ve etnisite gibi potansiyel ideolojik etki alanları ile sağlanmaya çalışılır. Bu çalışmadaki vurgu "etki alanı"nın güç mücadeleleri dolayısıyla sınırlı bir ölçüde gerçekleştiğine yöneliktir.

Raporlar, gazete yazıları ve analizlerde çoğunlukla bölgesel güç olarak isimlendirilen İran İslam Cumhuriyeti, ABD'nin Irak işgali sonrası Irak'taki etkisinden yoğun bir biçimde bahsettirmiş olsa da "Bölgesel Güç" literatüründeki unsurların (yol gösterici rol oynaması, bölgesel sorunları yönetişim yapıları yoluyla çözmesi, bölgede geniş kabul görmesi gibi) önemli bir kısmını karşılayamamıştır. Bölgede önemli bir güç olan İran'ın çabaları özellikle 2003 ABD işgali sonrası Irak'ta kendini göstermiştir. Bölgesel güç olma arzusu taşıyan İran 2003-2012 yılları arasında işgal altındaki Irak'a yönelik politikalarıyla özellikle ABD ile stratejik (özellikle askeri/direniş etki alanlarında) bir rekabete girmiş; etki alanları kurmaya ve genişletmeye çalışmıştır. İran'ın Irak'taki etkisini anlamak için ekonomik, siyasi, askeri ve ideolojik etki alanlarının incelendiği bu çalışmadan şu sonuçları çıkarabiliriz:

İran İslam Cumhuriyeti 2003-2012 yılları arası Irak'ta ekonomik alanda etkisini göstermek için ticari ilişkiler geliştirmiş; Irak'a ithalat yapan ülkeler arasında ilk beş

ülke arasında kalmayı başarmıştır. Ayrıca İran, Şii hacıların Irak ziyaretleri dolayısıyla turistik alanda da Irak'ın özellikle Necef ve Kerbela şehirlerinde kendini göstermiştir. Aynı zamanda elektrik gibi strajejik açıdan oldukça önemli bir sektörde atılımlar yapmış ve çatışmaların yoğun olduğu Basra şehri dahil olmak üzere Irak'ta çeşitli şehirlerde elektrik santralleri inşa etmiş ve elektrik arzı sağlamıştır. Ayrıca bankacılık sektöründe de varlığını belirli kesintilerle sürdürebilmiş ve bu yolla Irak'ta kendine yakın duran siyasi partilere maddi destek sağlamıştır. Öte yandan petrole bağımlı ekonomisi ile İran, yine petrole bağımlı olan Irak'a sınırlı alanlarda yatırımlar gerçekleştirebilmiş ve rekabet ettiği ülkelerden elektrik sektörü haricinde ekonomik alanda görece üstün bir etkiye sahip olamamıştır. ABD işgali sonrası İran'ın Irak'taki ekonomik etkisi Saddam Hüseyin döneminde olduğundan fazla olsa da bu etki Irak'ın bağımlı olduğu sektörlerde gerçekleşmemiş, aynı zamanda İran'ın kendi ekonomisi için can alıcı bir ihracat payını yakalayamamıştır.

İran, 2003 ABD işgali öncesi Saddam dönemini yaşayan ve Şii partilerin sıkı tedbirlerle sınırlandırıldığı Irak'ta Saddam'ın düşürülmesi sonrası yaşanan büyük siyasi yenilenmeyi fırsata çevirmeye çalışmıştır. Irak'ta siyasi etki alanı kurmak ve genişletmek amacıyla Iraklı Şii siyasi partiler olan Irak İslam Yüksek Konseyi, Dava Partisi ve Sadristlerle ilişkiler geliştirmiştir. 2003 sonrası yapılan bazı seçimler sonrasında İran arabuluculuk rolü üstlenerek krizlerin aşılmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu partilerle ilişkilerini sürekli olarak korumaya ve etki alanını genişletmeye çalışan İran'ın, çoğunlukla istikrarsızlığım ve krizlerin ülkesi konumundaki Irak'la geliştirdiği siyasi ilişkiler her ne kadar tarihi köklere sahip olsa da ABD varlığının siyasi hayatta da kendini güçlü bir şekilde hissettirdiği ortamda sınırlı kalmıştır. Öte yandan Kürt partilerle geliştirdiği ilişkiler Saddam döneminde oluşmuş kimi tarihsel gönül bağlarıyla değerlendirilebilecek olsa da Kürt partilerin Amerikan yanlısı tutumları bu bağın sınırlandırılması açısından kilit önemdedir. Kürdistan Yurtseverler Birliği çoğunlukla ABD'den yana olmuş; Kürdistan Demokrat Partisi ise İran'ın bölgesel rakibi

olan Türkiye (kimi güvenlik krizlerine rağmen) ve ABD ile çok yakın ilişkiler geliştirmiştir. Bu durum İran'ın siyasi etki alanının da sınırlı olduğunun göstergesidir.

İran İslam Cumhuriyeti, Irak'ın işgali sonrası "stratejik derinlik" sağlamak amacıyla, Irak'lı Şii paramiliter örgütlere maddi destek vermek; istihbarat ağları kurmak ve örgütlerin idaresi için danışmanlar göndermek yoluyla vekaleten müdahalenin neredeyse bütün biçimlerini uygulamıştır. Irak'ta çatışmaların bir kaç bölgede aynı anda seyrettiği, intihar saldırılarının yüzlerce ölüme sebep olduğu dolayısıyla da şiddetin zirveye ulaştığı 2006-2007 yılları arasında, ABD birlikleri ile Iraklı paramiliter güçler arasında yaşanan çatışmalarda İran'ın rolü ABD kaynaklarına göre oldukça yoğundur. Özellikle Sadristler'in çatışmalardaki rolü hem Bağdat'ta hem de Basra'da önemlidir. Iraklı Şiilerin ABD güçlerine karşı direnirken İran'dan aldığı destek İran'ın askeri/direniş alanlarında önemli bir etki alanı sağladığını göstermektedir. Öte yandan şiddetin tırmandığı 2007'yılında ABD'nin etkin operasyonları, hem istihbarat ağlarının çökertilmesi, hem de paramiliiter güçleri büyük ölçüde bastırması bakımından oldukça etkili olmuştur. Sadrist hareket siyasi bir oluşum olarak yoluna devam etme kararı almış ve ABD kaynaklarına göre İran'a kaçmıştır. Tüm bu sebeplerden İran'ın Irak'taki askeri/direniş etki alanlarındaki rolü de sınırlı kalmıştır. Hatta İran Irak'taki askeri/direniş etkisini uzun bir süre boyunca hissettiremeyecek kadar etkisiz hale getirilmiştir.

İran'ın diğer büyük önemli rolü ideolojik alanla ilgilidir. Iraklı Şii'ler, Saddam Hüseyin döneminde büyük baskılar altında yaşam alanı bulmaya çalışırken, Saddam sonrası dönemde Şii partilerin Irak'ın yönetimini ele almasıyla ve Şii dini önderlerin Irak'a dönmesiyle etkin bir konuma geçmişlerdir. Siyasi ve askeri krizlerin aralıksız devam ettiği 2003-2012 yılları arasında Irak'taki Şii merciliği oldukça önemli bir otorite merkezi olarak varlığını sürdürmüştür. Bu dönemde başta Ayetullah Ali Hüseyni El Sistani olmak üzere diğer Şii dini kişilikler ülkenin Şii siyasi partiler tarafından

yönetilmesini desteklemişler; aynı zamanda çoğulcu yönetim vurgusu yapmışlardır. Ayrıca merciliğin olası bir diğer rolü de direniş alanları ile ilgili görülebilmektedir. ABD işgaline ve siyasi krizlere karşı gelişen protestolarda merciliğin rolünün oldukça etkili olduğu da düşünülmektedir. İran İslam Cumhuriyeti'nin Şii bir yönetim olması ve İran yönetiminin Irak'taki gelişmelere karşı paralel bir biçimde mercilikle benzeşen fikirleri paylaşması İran'ın ideolojik etki alanında var olmaya çalıştığının bir göstergesi olarak gösterilebilir. Ayrıca İran'lı resmi yetkililerin merciliği Irak resmi ziyaretleri sırasında sürekli olarak ziyaret etmesi de bu çabanın bir sonucu olarak görülebilir. Öte yandan İran İslam Cumhuriyeti'nin Şii bir yönetime sahip olması ne Irak'lı Şii'ler ne de Irak yönetimi için tam bir yakınlık sebebi değildir. Irak'ta bulunan Şii merciliği Irak yönetimine dair İran İslam Cumhuriyeti'nin kurumsal ideolojisi olan "Vilayet-i Fakih" düşüncesini benimsememiştir. Yönetime doğrudan müdahil olma fikrini reddeden Irak'lı Şii otorite böylece İran İslam Cumhuriyeti'ne mesafe almıştır. Ayrıca Irak'lı Şii'lerin İran'a bir sempati beslediğini söylemek de zor görünmektedir. Hem İran-Irak savaşına dair hafıza hem de Irak'taki şiddet olayları sırasında yaşananlar dolayısıyla Irak'lı Şii'lerin önemli bir kısmının İran'a karşı antipatik olduklarına dair sosyolojik anket çalışmaları mevcuttur. Burada temel mesele İdeolojik etki alanı olarak düşünülebilecek dini otoritenin(Şii merciliği) ülke içinde kendine bir güç sahası oluşturması ve bunun diğer bir ülke (İran) tarafından avantaja çevirilmeye çalışılmasıyla ilgilidir. Tüm bu sebepler, İran'ın Irak'taki ideolojik etki alanınının da sınırlı olduğunun göstergesidir.

İran İslam Cumhuriyeti'nin Irak'ta "artan etkisi", ABD'nin "Irak'ı İran'a bırakması" benzeri analizler çoğunlukla ABD basınında ve ABD kaynaklı düşünce kuruluşları raporlarında abartılı olarak sunulmuştur. İran'ın Irak politikası "artan etki" ya da "ABD'den daha etkili İran" olarak sunulması gerçeklerle tam olarak uyuşmamaktadır. İran cephesinden gelen yorum ve analizlerin ağırlıklı olarak "güvenlik" odaklı olması da Irak'ta güç uygulama niyetindeki İran'ın uygulamalarına bir gerekçe olarak gösterilebilir. Sebebi güvenlik, rejim ihracı vb olabilmesinden öte İran'ın

Irak'ta bu yıllar arasında uyguladığı politikayı anlamak, çabalarını, gücünü ve gücünün sınırlarının resmedilmesiyle ilgilidir.

Öte yandan uluslararası ilişkiler disiplinin bir başka problem alanı da ülkeler hakkında yapılan analizlerin verileriyle ilgilidir. İran ve ABD hasım iki devlet olarak hem basın yoluyla hem de düşünce kuruluşları yoluyla zıt iki görüş ve bu görüşleri pekiştirecek bilgileri uluslararası ilişkiler çalışanlarına sunuyor da olabilir. Özellikle askeri ve siyasi istihbarata dair veriler şeffaflığı uluslararası çapta kabul görmemiş İran ve Irak ülkeleri için oldukça kritiktir. Bu ülkelerin ekonomilerine dair veriler de sorunlu ve güvenilirliği tartışılır bir noktada durmaktadır. Bu noktada farklı görüşleri karşılaştırmalı olarak analiz etmek suretiyle resmin gerçeğini ortaya koyma çabası da çalışıyorken oldukça sınırlı olduğumuzun bir başka göstergesidir.

Irak'ta İran etkisini anlamanın önünde diğer bir zorluk da etki alanlarını 10 yıl gibi uzun bir süre içerisinde değerlendirmeye tabi tutmaktır. Bu çalışmadan da anlaşılabileceği üzere uzun vadeli analizlerde, özellikle krizleri yaşayan ülkelerde belirli bir etki alanında istikrarlı bir eğilim görmek oldukça zordur. Vadenin uzun olması yanında zorlaştırıcı bir diğer durum da analizi askeri, siyasi, ekonomik ve ideolojik dört ana kategoride yapıyor olmaktır. Bu durum, her bir kategori için önemli boşlukları beraberinde getirmekte ve bir tezin ötesinde çok daha kapsamlı çalışmaların gerekliliğini ortaya koymaktadır. Burada seçilmiş her kategori, örneğin, Askeri alanda doğrudan müdahale yerine vekaleten müdahalenin incelenmesi, siyasi alanda sadece Şii partilerine yer verilmesi, ideolojik alanda sadece Şiilik üzerinden bir değerlendirme yapılması çalışma konusu olan ülkelerle ilgilidir. Diğer bir deyişle İran-Irak-ABD ilişkisi açısından en önemli görülen temel alanlar üzerinden bir analiz yapılmak zorunda kalınmasıyla ilgilidir. Öte yandan tek bir etki alanının ortaya çıkarılmaya çalışılması da bütüncül bir etki alanı sunmanın önünde engel olarak durmaktadır.

Bu çalışma İran İslam Cumhuriyeti'nin "bölgesel güç" olma arzusunda olan fakat henüz bu gücü elde edememiş bir "orta ölçekli güç" olarak Irak'taki etkisinin bir resmini sunmakta; "orta ölçekli güç" olan bölgesel bir aktörün, bölgesel güç olma yolunda hem küresel bir güçle mücadelesi bakımından hem de kendinden nispeten güçsüz bir ülke üzerinde uygulayabileceği etkiyi nasıl gerçekleştirebileceğini göstermeye çalışmakta; "etki alanı" nın sadece güç uygulama yoluyla gerçekleşmediği, etki uygulanmak istenen ülke ya da bölgedeki potansiyel ideolojik kaynakların fırsata çevirilme çabasıyla sağlanabileceğini söylemekte; aynı zamanda Irak'ta İran etkisinin genel kabullerin ötesinde çok yönlü sebeplerle birlikte sınırlı olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Abbas, Ziya, **Irak'ta Şii Merciliğinin Siyasi Rolü**, İstanbul, Önsöz Yayıncılık, 2013.

Abrahamian, Ervand, **Modern İran Tarihi**, Çev. Dilek Şendil, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.

Baldwin, David A., **Economic Statecraft**, United Kingdom, Princeton University Press, 1985.

Brooks, Stephan G., William C. Wohlforth, **Worl Out of Balance: International Relations and the Challenge of American Primacy,** New Jersey, Princeton University Press, 2008.

Cleveland, William L., **Modern Ortadoğu Tarihi**, Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2008.

Cooper, Andrew F., Richard A. Higgott, Kim R. Nossal, **Relocating Middle Powers: Australia and Canada in a Changing World Order**, Canada, UBC Press, 1994.

Dahl, Robert A., **Who Governs?:** ***Democracy and Power in an American City*** Yale University Press, 1961.

Davutoğlu, Ahmet, **Stratejik Derinlik**, İstanbul, Küre Yayınları, 2001.

Duner, Bertil, **Military Intervention in Civil Wars: The 1970's**, New York, St. Martin's Press, 1985, pp. 99–100.

Garthwaite, Gene R., **İran Tarihi**, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 2011.

Goldstein, Joshua S., Jon C. Pevehouse, **International Relations**, 10th. Edition, New York, Pearson, 2014.

Jonsson, Christer, **Superpower: Comparing American and Soviet Foreign Policy**, London, Pinter Publishers Limited, 1984, p. 126.

Kupchan, A. Charles, No One's World**:** The West, the Rising Rest, and the Coming Global Turn, **New York, Oxford University Press,** 2012.

Lukes, Steven, **Power: A Radical View**, London: New York, Palgrave Macmillan, 1974.

Marschall, Christin, **Iran's Persian Gulf Policy: From Khomeini to Khatami**, New York, Routledge Curzon, 2003, pp. 10-11.

Momen, Moojan, **An Introduction to Shia Islam**, London, Yale University Press, 1985.

Morgenthau, Hans, **Politics Among Nations: *The Struggle for Power and Peace***, 7th Edition, USA, McGraw-Hill Education, 2005.

Nakash, Yitzhak, **The Shi'is of Iraq**, United Kingdom, Princeton University Press, 2003.

Nye, Joseph S., **Future of Power**, USA, Public Affairs, 2011.

Nye**,** Joseph S., **Powers to Lead**, New York, Oxford University Press, 2010.

Nye, Joseph S., **Powers to Lead: Soft, Hard, Smart**, New York, Oxford University Press, 2008.

Nye**,** Joseph S., **Soft Power: The Means To Success in World Politics**, New York, Public Affairs, 2004.

Potter, Lawrence G. Gary G. Sick, **Iran, Iraq, and the Legacies of War**, New York, Palgrave Macmillan, 2004.

Ramazani, R.K., **Revolutionary Iran: Challenge and Response in the Middle East**, 2nd Edition, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1988.

Sadan, Elisheva, **Empowerment and Community Planning: *Theory and Practice*,** Tel Aviv, Hakibutz Hameuhad Publishing House, 2004.

Stern, Geoffrey, **The Structure of International Society: An Introduction to Study of International Relations,** London, 2nd Edition, Pinter Publishers Limited, 2000, p. 216.

Waltz, Kenneth N., **Theory of International Politics**, Waveland Press, 2010.

Wood, Bernard, **The Middle Powers and the General Interest**, Ottawa, North South Institute, 1988.

Zakaria, Fareed, **Post American World,** New York, W. W. Norton & Company, 2008.

Makaleler

Ahrari, Muhammed E., "Theological Insurgency: Iran in the Region", **The Washington Quarterly**, Spring 1985, pp. 47-60.

Ameri, Nasser Saghafi, "Iran-US cooperation for the stabilization of Iraq", **Institute for Strategic Research Journals**, December 14, 2006, (Çevrimiçi) http://www.isrjournals.ir/en/iran-foreign-policy/839-iran-us-cooperation-for-the-stabilization-of-iraq-/ 5 Haziran 2015.

Arvanitopoulos, Constantine, "The Geopolitics of Oil in Central Asia", **Thesis**, Winter 1998, (Çevrimiçi) http://www.hri.org/MFA/thesis/winter98/geopolitics.html 2 Haziran 2015.

Bachrach, Peter, Morton Baratz, "Two Faces of Power", **The American Political Science Review**, vol. 56, 1962, pp. 947-952.

Baldwin, David, "Power and International Relations" **Handbook of International Relations**, Ed. by. Walter Carlsnaes, Thomas Risse and Beth A. Simmons, Sage Publications, 2013.

Barzegar, Kayhan, "Iran and the New Iraq: The Challenges Ahead", **Institute for Strategic Research Journals**, March 14, 2004. (Çevrimiçi) http://www.isrjournals.ir/en/iran-foreign-policy/853-iran-and-the-new-iraq-the-challenges-ahead 5 Haziran 2015.

Barzegar, Kayhan, "Iran's Foreign Policy Strategy after Saddam", **The Washington Quarterly**, January 2010, 33:1 pp. 173189.

Bojarczyk, Bartosz, "Geopolitics of the Persian Gulf Region", Teka Kom. Politol. Stos. Międzynar. – **OL PAN**, 2012, 7, pp. 80–100.

Brunelli, Michele, "Globalization of Security in the Persian Gulf", **Iranian Review of Foreign Affairs**, Vol. 2, No. 4, Winter 2012, pp. 59-80

Chong, Alan "Smart Power and Military Force: An Introduction", **Journal of Strategic Studies**, 2015, 38:3, pp. 233-244.

Dahl, Robert A., "The Concept of Power", **Behavioural Science**, 1957, vol. 2 pp. 201-215.

Dehghani, Mahmood, "Kirkuk: Waiting for a Great Crisis", **Institute for Strategic Research Journals**, 12 July 2007, (Çevrimiçi) http://www.isrjournals.ir/en/essay/801-kirkuk-waiting-for-a-great-crisis.html 6 Haziran 2015

Efegil, Ertan, "İran'ın Dış Politika Yapımını Etkileyen Unsurlar", **Ortadoğu Analiz**, Aralık 2012, Cilt.4, Sayı. 48, s.53-68.

Eshraghi, F., Anglo-Soviet occupation of Iran in August 1941, **Middle Eastern Studies**, 1984, 20:1, pp. 27-52.

Firoozabadi, Seyed Jalal Dehghani, Ali Akbar Assadi, "Revolution and Foreign Policy of Iran: The First Decade Revised", **Iranian Review of Foreign Affairs**, Vol. 4, No. 1, Spring 2013, pp. 157-184.

Fuller, Graham E., "Central Asia: The New Geopolitics", **Rand National Defence Research Institute**, 1992, p. iv.

Gallorotti,Guilio M,. Smart Power: Definitions, Importance, and Effectiveness, **Journal of Strategic Studies**, 2015, 38:3, 245-281.

Gallarotti, Giulio M., "Soft power: what it is, why it's important, and the conditions for its effective use", **Journal of Political Power**, 4:1, pp. 25-47.

Grossner, Shabnam Mirsaeedi, "Iran's Flourishing Regional Influence", **Science and Diplomacy**, July 15, 2013, (Çevrimiçi) http://www.sciencediplomacy.org/article/2013/irans-flourishing-regional-influence 21 Nisan 2015.

Hambly, Gavin R.G., The Pahlavi Autocracy: Muhammad Rıza Shah 1921 —1941, **The Cambridge History of Iran**, Volume 7: From Nader Shah to the Islamic Republic, 2008, pp. 244-293.

Harsanyi, John C., "Bargainining in ignorance of the opponent's utility function", **Journal of Conflict Resolution**, vol. 6(1), 1962, pp. 29-38.

Heuser, Beatrice., Evan A. Laksmana , Dmitry Dima Adamsky & Paul F. Herman Jr (2012) Thucydides on Strategy: Athenian and Spartan Grand Strategies in the Peloponnesian War and their Relevance Today Neorealism, States, and the Modern Mass Army The Diffusion of Military Power: Causes and Consequences for International Politics The Future Faces of War: Population and National Security, **Journal of Strategic Studies**, 35:3, 429-439.

Kaplow, Larry, "Maliki's Iran Years", **Newsweek**, June 5, 2009, (Çevrimiçi) http://www.newsweek.com/malikis-iran-years-80645 23 Mayıs 2015.

Keddie, Nikki, "Iran Under The Late Qajars", **The Cambridge History of Iran**, Volume 7: From Nader Shah to the Islamic Republic, 2008, pp. 174-201.

Kiani, Davood, "Iran and Central Asia: A Cultural Perspective", **Iranian Review of Foreign Affairs**, Vol. 4, No. 1, Winter 2014, pp. 113-138.

Kozhanov, Nikolay A., The Pretexts and Reasons for the Allied Invasion of Iran in 1941, **Iranian Studies**, 45:4, 479-497, 2012.

Kutty, Sumitha Narayanan, "Iran's Continuing Interests in Afghanistan", **The Washington Quarterly**, 2014, 37:2, 139-156.

Loveman, Chris, "Assessing the phenomenon of proxy intervention" **Conflict, Security and Development**, 2002, 2:03, pp. 29-48.

Mady-Weitzman, Bruce "Islam and the Arabism: The Iran-Iraq War", **The Washington Quarterly**, 1982, 5:4, 181-188.

McGeough, Paul, "The Struggle to Succeed Grand Ayatollah Ali Sistani", **Foreign Affairs**, May 23, 2012, (Çevrimiçi) https://www.foreignaffairs.com/articles/middle-east/2012-05-23/struggle-succeed-grand-ayatollah-ali-sistani 1 Mart 2015.

Mousavi, Mohammad A., Esfandiar Khodaee, "Iran and the Shanghai Cooperation Organization", **Iranian Review of Foreign Affairs**, Vol. 4, No. 1, Spring 2013, pp. 185-210.

Milani, Mohsen, "Iran's Policy Towards Afghanistan", **Middle East Journal**, Vol. 60, No.2, Spring 2006, pp. 235-256.

Milani, Mohsen, "Meet Me in Baghdad: US-Iran Tensions Flare in Iraq" **Foreign Affairs**, September 20, 2010, (Çevrimiçi) https://www.foreignaffairs.com/articles/persian-gulf/2010-09-20/meet-me-baghdad?page=show 10 Mayıs 2015.

Miller, Lyman, "China: An emerging superpower?", **Stanford Journal of International Relations**, Emerging Powers; vol. 6(1), Winter 2005. (Çevrimiçi) http://web.stanford.edu/group/sjir/6.1.03_miller.html 16 Mart 2015.

Nasr, Vali A., "Regional Implications of Shi'a Revival in Iraq", **The Washington Quarterly**, Summer 2004 27:3, pp. 5-24.

Nolte, Detlef, "How to Compare Regional Powers: Analytical Concepst and Research Topics", **Review of International Studies**, 36, 2010, p. 889.

Nye, Joseph S., Get Smart: Combining Hard and Soft Power, **Foreign Affairs**, July-August 2009.

Olson, William J., "Iran-Iraq War: A Dialogue of Violence", **Defense Analysis**, 1986, 2:3, pp. 235-246

Patience, Allan, "Imagining Middle Powers", **Australian Journal of International Affairs**, vol. 68(2), 2014, pp. 210-224.

Roggio, Bill, "Iranian-backed Shia terror group remains a threat in Iraq: General Odierno", **The Long War Journal**, July 13, 2010, (Çevrimiçi) http://www.longwarjournal.org/archives/2010/07/iranianbacked_Shi'a_t_1.php 8 Mayıs 2015.

Roggio, Bill, "Sadr's return short-lived after threats from Asaib Al Haq", **Long War Journal**, January 27, 2011, (Çevrimiçi) http://www.longwarjournal.org/archives/2011/01/sadrs_return_short-lived_after.php 22 Mayıs 2015.

Sajjadpour, Seyed Kazem, "Iran in the Region", Editor's Note, **Iranian Review of Foreign Affairs**, 5 September 2011.

Salehyan, Idean, "The Delegation of War to Rebel Organizations" **Journal of Conflict Resolution**, 2010 54: 493.

Schoeman, Maxi, "South Africa as an emerging middle power: 1994-2003", **State of the Nation: South Africa**, Ed. by. John Daniel, Adam Habib, Roger Southall, South Africa, Human Sciences Research Council, 2003, p. 353. Kitap

Shahraki, Maryam Javan, "Extreme Securitization: U.S. Foreign Policy and the Iran-Iraq War (1980-1988)", **Iranian Review of Foreign Affairs**, Vol. 3, No. 4, Winter 2013, pp. 57-74.

Shoor, Mahmood, "The Formative Process of Post-Revolutionary Iranian Foreign Policy:1979-1982", **Iranian Review of Foreign Affairs**, Vol. 4, No. 3, Fall 2013, pp. 33-62.

Simbar, Reza, Arsalan Ghorbani Sheikh Neshin, "Iran and the Persian Gulf Security", **Iranian Review of Foreign Affairs**, Vol. 2, No. 5, Spring 2011, pp. 91-116.

Strategic Comments, "Iran contemplates Iraq", Volume 10, Issue 5, June 2004, pp. 1-2.

Takeyh,Ray, Nikolas K. Gvosdev, "Pragmatism in the Midst of Iranian Turmoil", **The Washington Quarterly**, 2004, 27:4, 33-56.

Toje, Asle, "The European Union as a Small Power", **Journal of Common Market Studies**, Volume 40, n.1, 2011, pp. 43-60.

Vaezi, Mahmoud, "Challenges to and Prospects for Reconstruction of Iraq: Iran's Approach", **Institute for Strategic Research Journals**, October 14, 2007, (Çevrimiçi) http://www.isrjournals.ir/en/iran-foreign-policy/826-challenges-to-and-prospects-for-the-reconstruction-of-iraq-irans-approach/ 5 Haziran 2015.

Vaezi, Mahmoud, "Geopolitical Changes and Crisis in the Caucacus", **Institute for Strategic Research Journals**, Monograph, 24 July, 2009.

Vaezi, Mahmoud, "Role of Iraq and Neighbors in the Security of the Persian Gulf", **Iranian Review of Foreign Affairs**, Vol. 1, No. 2, 2010, p. 22.

Ware, Michael "Inside Iran's Secret War for Iraq", **Time**, August 15,2005, (Çevrimiçi) http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,1093747,00.html 5 Mayıs 2015

Westnidge, Edward, "De´tente and Dialogue: Iran and the OIC during the Khatami Era (1997–2005)", **Politics, Religion & Ideology**, Vol. 12, No. 4, 413–431, December 2011.

Zibakalam, Sadegh, Seyed Mahdi Madani, "Fear of Communism and U.S.-Iran Rapprochement:1984-1986", **Iranian Review of Foreign Affairs**, Vol. 4, No. 1, Spring 2013, pp. 53-76.

Gazeteler

Abdul-Zahra, Qassim, "*Abdul-Aziz al-Hakim, Powerful Iraqi Shiite Leader, Dead In Iran*", **Associated Press**, August 26 2009, (Çevrimiçi) http://www.huffingtonpost.com/2009/08/26/abdulaziz-alhakim-powerfu_n_269086.html 21 Mayıs 2015.

Al-Arabiya News, "*Iraq bans Farsi signs in holy cities*", AFP'den akt. February 14, 2009, (Çevrimiçi) http://www.alarabiya.net/articles/2009/02/14/66452.html 20 Nisan 2015.

Al Arabiya News, "*Iran promotes ally to replace aging spiritual leader of Iraq's Shiites*", April 6, 2012, (Çevrimiçi) http://english.alarabiya.net/articles/2012/04/06/205793.html 1 Mart 2015.

Ali, Tariq, "*Lynced by the mob*", **The Guardian**, 30 December 2006 (Çevrimiçi) http://www.theguardian.com/commentisfree/2006/dec/30/post852 7 Haziran 2015.

Arango, Tim, "*Iran Presses for Official to be Next Leader of Shiites*", **The New York Times**, May 11, 2012, (Çevrimiçi) http://www.nytimes.com/2012/05/12/world/middleeast/iran-promotes-its-candidate-for-next-shiite-leader.html?_r=0 1 Mart 2015.

Aryan, Hossein "*Iranian Incursion Into Iraqi Kurdistan Keeps Regional Players Guessing*" **Radio Free Europe Radio Liberty**, July 20, 2011, (Çevrimiçi) http://www.rferl.org/content/iranian_incursion_into_kurdistan_keeps_regional_players_guessing/24271329.html 10 Mayıs 2015.

Associated Press, "*Iraqi Officials: Hezbollah, Iran Training Shiites in Art of Terrorism"* July 1, 2008, (Çevrimiçi) http://www.foxnews.com/story/2008/07/01/iraqi-officials-hezbollah-iran-training-shiites-in-art-terrorism.html 6 Mayıs 2015.

Associated Press, "*Iran rejects U.S allegations it armed Iraq insurgents*", 12 February, 2007, (Çevrimiçi) http://www.nbcnews.com/id/17111886/ns/world_news-mideast_n_africa/t/iran-rejects-allegations-it-armed-iraq-insurgents/#.VWIJk0_tmko 6 Mayıs 2015.

BBC News, "*Cleric warns on Iraq holy cities*", May18, 2004, (Çevrimiçi) http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/3725515.stm 24 Şubat 2015.

BBC, "*Iraq Poll 2007*", March, 2007, (Çevrimiçi) http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/6451841.stm 7 Haziran 2015.

Berenson, Alex, "*Anti-U.S Cleric Harangues, But Iraq's Shiites Heed four Ayatollahs*", **The New York Times**, October 20, 2003, (Çevrimiçi) http://www.nytimes.com/2003/10/22/international/middleeast/22SHIA.html?ex=1067400000&en=638dd05965ae1d07&ei=5062&partner=GOOGLE 20 Mart 2015.

Biouki, Kay, Colin Freeman, "*Moqtada al-Sadr in seminary in Iran's Qom*", **The Telegraph**, March 30, 2008, (Çevrimiçi) http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1583330/Moqtada-al-Sadr-in-seminary-in-Irans-Qom.html 22 Mayıs 2015.

Burns, John F., Robert F. Worth, "*Iraqi Shiite with ties to Iran gains top billing*", **International Herald Tribune,** December 16, 2004 (Çevrimiçi) http://codesoftolerance.org/Iraq/John-F.-Burns-and-Robert-F.-Worth-/Iraqi-Shiite-with-ties-to-Iran-gains-top-billing-1 20 Mayıs 2015.

Chon, Gina, "*Iran's Cheap Goods Stifle Iraq Economy*", **The Wall Street Journal**, March 18, 2009. (Çevrimiçi) http://www.wsj.com/articles/SB123732669334561799 20 Nisan 2015.

CNN News, "*Iran rejects U.S. claim it is supporting insurgents in Iraq*", CNN Wire Staff, July 13, 2011 (Çevrimiçi) http://edition.cnn.com/2011/WORLD/meast/07/13/iran.us.accusations/ 10 Mayıs 2015

CNN World, "*Najaf bombing kills Shiite leader, followers say*" August 30, 2003, (Çevrimiçi) http://edition.cnn.com/2003/WORLD/meast/08/29/sprj.irq.najaf/ 20 Mayıs 2015.

Collier, Robert, "*Iraq's Sunnis urge talks with rebels/U.S pullout alone won't avert civil war, they say*", **San Francisco Chronicle**, December 11, 2005, (Çevrimiçi) http://www.sfgate.com/politics/article/Iraq-s-Sunnis-urge-talks-with-rebels-U-S-2557455.php 26 Şubat 2015.

Crawford, Jamie, "*New Iran sanctions hit banks in China, Iraq*", **CNN International**, July 31, 2012, (Çevrimiçi) http://edition.cnn.com/2012/07/31/us/iran-sanctions/ 21 Nisan 2015.

Dagher, Sam, "*Devotion and Money Tie Iranians to Iraqi City*", **The New York Times**, May 31, 2009, (Çevrimiçi) http://www.nytimes.com/2009/05/31/world/middleeast/31karbala.html 20 Nisan 2015.

Daragahi, Borzou, "*In private, al-Maliki criticizes U.S. policy*", **Los Angeles Times**, Saturday, October 28, 2006, (Çevrimiçi) http://www.sfgate.com/news/article/In-private-al-Maliki-criticizes-U-S-policy-2548569.php 22 Mayıs 2015.

Daragahi, Borzou, "*U.S. steps up charges of Iran interference*", **Los Angeles Times**, March 10, 2008, (Çevrimiçi) http://articles.latimes.com/2008/mar/10/world/fg-iraq10 6 Mayıs 2015.

Dreyfuss, Robert, "*Is Iran Winning the Iraq War?*" **The Nation**, Mach 10, 2008, (Çevrimiçi) http://www.thenation.com/article/iran-winning-iraq-war# 20 Nisan 2015

Evans, Michael, "*Iranian builders win contracts in city that Shias helps to wreck*", **The Times**, February 20, 2009, (Çevrimiçi) http://www.iranfocus.com/en/index.php?option=com_content&view=article&id=17216:iranian-builders-win-contracts-in-city-that-shias-helped-to-wreck&catid=7&Itemid=112 20 Nisan 2015.

Fadel, Leila, "*Iranian general played key role in Iraq cease-fire*", **Mc Clatchy DC**, March 30, 2008, (Çevrimiçi) http://www.mcclatchydc.com/2008/03/30/32055/iranian-general-played-key-role.html 21 Mayıs 2015.

Farhan, Khaled, "*Iraq hopes new Najaf airport heralds tourism boom*", **Reuters**, July 20, 2008, (Çevrimiçi) http://www.reuters.com/article/2008/07/20/us-iraq-najaf-airport-idUSANS84004720080720 20 Nisan 2015.

Filkins, Dexter, "*Defying Threats, Millions of Iraqis Flock to Polls*", **The New York Times**, January 31, 2005, (Çevrimiçi) http://www.nytimes.com/2005/01/31/international/middleeast/31iraq.html?pagewanted=1&_r=0 25 Şubat 2015.

Gamel, Kim, "*Freed of militias, Basra has new problems*", **Associated Press**, May 23, 2008. (Çevrimiçi) http://www.foxnews.com/printer_friendly_wires/2008Jun23/0,4675,IraqBasraAftermath,00.html 21 Nisan 2015.

Gordon, Michael R., Scott Shane, "*U.S. Long Worried That Iran Supplied Arms in Iraq*", **The New York Times**, March 27, 2007, (Çevrimiçi) http://www.nytimes.com/2007/03/27/world/middleeast/27weapons.html?pagewanted=all&_r=0 6 Mayıs 2015.

Gordon, Michael R., "*U.S. Says Iran-Supplied Bomb Kills More Troops*", **The New York Times**, August 8, 2007, (Çevrimiçi) http://www.nytimes.com/2007/08/08/world/middleeast/08military.html?pagewanted=print&_r=0 5 Mayıs 2015.

Hendawi, Hamza, Qassim Abdul-Zahra, "*Warrior with AK-47 becomes cleric with pseudonym*", **Associated Press**, August 12, 2008, (Çevrimiçi) http://usatoday30.usatoday.com/news/world/2008-08-12-3721323531_x.htm 5 Mayıs 2015.

Hussein, Ahmed, "*Rafsanjani describes meeting with Sistani as 'historic'* ", **Iraqi News**, March 5, 2009, (Çevrimiçi) http://www.iraqinews.com/baghdad-politics/rafsanjani-describes-meeting-with-sistani-as-historic/ 29 Şubat 2015.

Iraq Business News, "*Full List of Iraq's New Cabinet*", December 22, 2010, (Çevrimiçi) http://www.iraq-businessnews.com/2010/12/22/full-list-of-iraqs-new-cabinet/ 22 Mayıs 2015.

Jagger, Bianca, "Five Years of Failure", **The Guardian**, 14 March 2008, (Çevrimiçi) http://www.theguardian.com/commentisfree/2008/mar/14/fiveyearsoffailure 7 Haziran 2015.

Jaseb, Hossein, "*Iran offers Iraq $1 bln loan before Ahmadinejad visit*", **Reuters**, March 1, 2008, (Çevrimiçi) http://www.reuters.com/article/2008/02/29/us-iraq-iran-loan-idUSL2913159620080229 20 Nisan 2015.

Jehl, Dougles, "*Assassination of Shiite Cleric Threatens Further Iraqi Unrest*" **The New York Times**, February 22, 1999, Çevrimiçi : http://www.nytimes.com/1999/02/22/world/assassination-of-shiite-cleric-threatens-further-iraqi-unrest.html 21 Mayıs 2015.

Knickmeyer, Ellen, Omar Fekeiki, "*Iraqi Shiite Cleric Pledges to Defend Iran*" **Washington Post Foreign Service**, January 24, 2006, (Çevrimiçi) http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/01/23/AR2006012301701.html 21 Mayıs 2015.

Knight, Sam, "*Al Askariye shrine: Not just a major cathedral*" **The Sunday Times**, February 22, 2006, (Çevrimiçi) http://www.thetimes.co.uk/tto/news/world/middleeast/iraq/article1994357.ece 21 Mayıs 2006.

Loney, Jim, "*Iran-backed force threatens U.S. Iraq bases - general*", **Reuters**, Tuesday Jul 13, 2010, (Çevrimiçi) http://in.reuters.com/article/2010/07/13/idINIndia-50093520100713 8 Mayıs 2015.

McMahon, Robert, "*Un: Al-Sistani Welcomes Un Democracy Proposals For Iraq*", **Radio Free Europe Radio Liberty**, May 12, 2004, (Çevrimiçi) http://www.rferl.org/content/article/1052744.html 24 Şubat 2015.

Miller, T. Christian, "*Iraqi Election Catapults Critic of U.S. to Power*", **Los Angeles Times**, 14 February, 2005, (Çevrimiçi) http://articles.latimes.com/2005/feb/14/world/fg-hakim14 20 Mayıs 2015.

Moubayed, Sami, "*Coming the terms with Sistani*", **Asia Times Online**, February 10, 2005, http://web.archive.org/web/20070810031731/http://atimes01.atimes.com/atimes/Middle_East/GB10Ak02.html 12 Mart 2015.

Myers, Steven Lee, "*Under Tight Security, Baghdad Mourns a Shiite Leader*", **The New York Times**, August 28, 2009 (Çevrimiçi) http://www.nytimes.com/2009/08/29/world/middleeast/29iraq.html?_r=0 21 Mayıs 2015.

Nye, Joseph S., "*Propaganda isn't the way: Soft Power*", **The New York Times**, January 10, 2003. (Çevrimiçi) http://www.nytimes.com/2003/01/10/opinion/10iht-ednye_ed3_.html 10 Şubat 2015.

Paley, Amit R., "*U.S. Deploys a Purpose-Driven Distinction*", **Washington Post Foreign Service**, May 21, 2008 , (Çevrimiçi) http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2008/05/20/AR2008052001716.html 5 Mayıs 2015.

Partlow, Joshua, "*Iran's Elite Force Is Said to Use Hezbollah as 'Proxy' in Iraq*", **Washington Post**, July 3, 2007, (Çevrimiçi) http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/07/02/AR2007070200174.html 6 Mayıs 2015.

Peterson, Scott, "*Iran flexes its 'soft power' in Iraq*", **The Christian Science Monitor**, May 20, 2005, (Çevrimiçi) http://www.csmonitor.com/2005/0520/p06s02-woiq.html 26 Şubat 2005.

Qader, Histyar, "overly friendly neighbours iran's influence in iraqi kurdistan", **Nigash**, October 25, 2012, (Çevrimiçi) http://www.niqash.org/en/articles/politics/3147/ 5 Haziran 2015.

Radio Free Europe Radio Liberty, "*Newsline*", April 10, 2008, (Çevrimiçi) http://www.rferl.org/content/article/1144089.html 8 Mayıs 2015.

Reid, Robert H., "*Analysis: Iraqi elections seem a setback for Iran*" **Associated Press**, February 4, 2009, (Çevrimiçi) http://www.cleveland.com/iraq/index.ssf/2009/02/analysis_iraqi_elections_seem.html 24 Mayıs 2015.

Richter, Paul, "*Listen up, Bush tells Maliki: Iran is a danger to the Middle East*", **The Sydney Morning Herald**, August 11, 2007, (Çevrimiçi) http://www.smh.com.au/news/world/listen-up-bush-tells-maliki-iran-is-a-danger-to-the-middle-east/2007/08/10/1186530618698.html 20 Mayıs 2015.

Ridolfo, Kathleen, "*Iraq: Sunnis Say Iran Working to Solidify Economic Control*", **Radio Free Europe/Radio Liberty**, March 5, 2008. (Çevrimiçi) http://www.rferl.org/content/article/1079591.html 21 Nisan 2015.

Sarhan, Abbas, "*Karbala protestors oppose city development",* **Nigash**, May 14, 2009, (Çevrimiçi) http://www.niqash.org/articles/?id=2446 21 Nisan 2015.

Simpson, John, "*Iraq engulfed by tide of violence*", **BBC News**, 22 September 2006, (Çevrimiçi) http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/5371394.stm 7 Haziran 2015.

Soriano, Cesar G., Bill Nichols, "*Analysis: Some question whether al-Maliki strong enough*", **USA TODAY**, November 28, 2006, (Çevrimiçi) http://usatoday30.usatoday.com/news/world/iraq/2006-11-28-almaliki-analysis_x.htm 23 Mayıs 2015.

Tavernise, Sabrina, "*Maliki Alleges 7 Cases When Blackwater Killed Iraqis*", **The New York Times**, September 20, 2007, (Çevrimiçi) http://www.nytimes.com/2007/09/20/world/middleeast/20iraq.html?_r=0 24 Mayıs 2015.

Tawfeeq, Mohammed, Jonathan Wald, "*Sources: Iran helped prod al-Sadr cease-fire*", **CNN**, March 31, 2008, (Çevrimiçi) http://edition.cnn.com/2008/WORLD/meast/03/31/iraq.main/index.html?_s=PM:WORLD 21 Mayıs 2015.

The Guardian, "*Maliki hits out at lack of US backing*", 18 January, 2007, (Çevrimiçi) http://www.theguardian.com/world/2007/jan/18/iraq.usa 24 Mayıs 2015.

The Guardian, "*US embassy cables: Iran attempts to manipulate Iraq elections*", Friday 13 November, 2009, (Çevrimiçi) http://www.theguardian.com/world/us-embassy-cables-documents/234583 21 Mayıs 2015.

The Guardian, "*100,000 demand Iraqi Elections*", January 19, 2004, (Çevrimiçi) http://www.theguardian.com/world/2004/jan/19/iraq?redirection=guardian 21 Mart 2015.

Wong, Edward, "*Iran is Playing a Growing Role in Iraq Economy*", **The New York Times**, March 17, 2007, (Çevrimiçi) http://www.nytimes.com/2007/03/17/world/middleeast/17iran.html?n=Top%2FReference%2FTimes%20Topics%2FSubjects%2FE%2FEmbargoes%20and%20Economic%20Sanctions&_r=0 20 Nisan 2015.

Zavis, Alexandra, "*Maliki announces agreement with Iran Cites vow by Ahmadinejad to cooperate*", **The Boston Globe**, September 30, 2007, (Çevrimiçi) http://www.boston.com/news/world/middleeast/articles/2007/09/30/maliki_announces_agreement_with_iran/ 24 Mayıs 2015.

Raporlar

Cochrane, Marisa, "Battle for Basra" Iraq Report 9, **Institute for the Study of War**, March –May, 2008 (Çevrimiçi)

http://www.understandingwar.org/sites/default/files/reports/Iraq%20Report%209.pdf 6 Mayıs 2015.

Cochrane, Marisa, Jeremy Domergue, "Timeline of the SOFA Negotiations and Iranian Interference," **Institute for the Study of War**, October 28, 2008.

Cochrane, Marisa, "Special Groups Regenerate", **Institute for the Study of War**, Iraq Report 11, August 29, 2008, p. 5, (Çevrimiçi) http://www.understandingwar.org/sites/default/files/reports/IraqReport11.pdf 5 Mayıs 2015.

Cochrane, Marisa, "The Fragmentation of Sadrist Movement" Iraq Report 12, **Institute for the Study of War**, January 2009, (Çevrimiçi) http://www.understandingwar.org/sites/default/files/Iraq%20Report%2012%20Sadrist%20Movement%20Fragmentation.pdf 5 Mayıs 2015.

Cordesman, Anthony H., "Gulf Military Forces in an Era of Asymmetric War", **CSIS Report**, June 28, 2006.

Cordesman, Anthony H., "Iran's Developing Military Capabilities", Washington DC, **CSIS Report**, 2004.

Cordesman, Anthony H., "Iraq and Foreign Volunteers" **CSIS Report**, November 18, 2005.

Cordesman, Anthony H., "Iraq and Problem of Militias", **CSIS Commentary**, May 8, 2006, p.1.

Cordesman, Anthony H., Sam Khazai, "Iraq in Crisis" **CSIS Report**, May 2014, s.162

Anthony H. Cordesman, "IRAQI SECURITY AND "HEARTS" AND MINDS" Selected Results of the ABC News Poll, "Where Things Stand", **CSIS Report**, March 18 2009, pp. 17-19.

Cordesman, Anthony H., "Iraq : Putting US Withdrawal in Perspective" **CSIS Report**, December 15, 2011, pp. 7-10.

Cordesman, Anthony ,"Loosing the War in Iraq?", **CSIS Commentary**, July 19, 2007, pp. 1-2.

Cordesman, Anthony, Peter Alsis, Adam Mausner, Charles Loi, "The Outcome of Invasion- US and Iranian Strategic Competition in Iraq", **CSIS Report**, November 28, 2011, pp. 37-38.

Cordesman, Anthony H., "Shi'ite Bombings in Iraq: The Broader Implications", **CSIS**, **Analyst Commentary**, March 3, 2004.

Cordesman, Anthony, "The Shi'ite Gamble: Roling the Dice for Iraq's Future", **CSIS**, April 21, 2008, (Çevrimiçi) http://csis.org/files/media/csis/pubs/080421_cordesman_shiite_gamble.pdf 22 Mayıs 2015.

Crisis Group Middle East Report, "Iran in Iraq: How Much Influence?", No.38, 21 March, 2005, p. 9 (Çevrimiçi) http://www.crisisgroup.org/~/media/Files/Middle%20East%20North%20Africa/Iran%20Gulf/Iran/Iran%20in%20Iraq%20How%20Much%20Influence.pdf 20 Mayıs 2015.

Eisenstadt,Michael, "Iran and Iraq", **United States Institute of Peace: The Iran Primer**, (Çevrimiçi) http://iranprimer.usip.org/resource/iran-and-iraq 20 Mayıs 2015.

Eisenstadt,Michael, Michael Knights, Ahmed Ali, "Iran's Influence in Iraq: Countering Tehran's Whole-of-Government Approach", **The Washington Institute For Near East Policy**, Policy Focus #111, April 2011, (Çevrimiçi) http://www.washingtoninstitute.org/uploads/Documents/pubs/PolicyFocus111.pdf 20 Mayıs 2015.

Felter, Joseph, Brian Fishman, "Iranian Strategy in Iraq: Politics and 'Other Means,' " Occasional Paper Series, **Combating Terrorism Center at West Point**, October 13, 2008, p. 13.

Institute of Study of War, "Operation Knight's Charge (Saulat al-Fursan)", (Çevrimiçi) http://www.understandingwar.org/operation/operation-knights-charge-saulat-al-fursan 21 Mayıs 2015.

International Crisis Group, **Middle East Report** "Iraq's Civil War, The Sadrists and the Surge" No: 72, 7 February, 2008 (Çevrimiçi) http://www.crisisgroup.org/~/media/Files/Middle%20East%20North%20Africa/Iraq%20Syria%20Lebanon/Iraq/72_iraq_s_civil_war_the_sadrists_and_the_surge.pdf 5 Mayıs 2015.

Kagan, Kimberly, "Iran's Proxy War against the United States and Iraqi Government", Iraq Report 16, **Institute for the Study of War**, May 2006–August 2007, p.10. (Çevrimiçi) http://www.understandingwar.org/sites/default/files/reports/IraqReport06.pdf 5 Mayıs 2015.

Katzman, Kenneth, "Iran's Activities and Influence in Iraq", **CRS Report for Congress**, June 4, 2009, p. 1

Katzman, Kenneth, "Iran's Influence in Iraq", **CRS Report for Congress**, September 29, 2006, p. 2.

Katzman, Kenneth, "Iran-Iraq Relations", **Congressional Research Service**, August 13, 2010, p. 1, (Çevrimiçi) http://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RS22323.pdf 20 Mayıs 2015.

Katzman, Kenneth, "Iraq: Politics, Governance and Human Rights" **Congressional Research Service**, April 16, 2015, p. 6, (Çevrimiçi) http://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RS21968.pdf 21 Mayıs 2015.

Mausner, Adam, Charles Loi and Peter Alsis, "US and Iranian Strategic Competition: Competition in Iraq", **CSIS Report**, p.17.

McGlory, Steven, "The New Persuaders: An International Ranking of Soft Power", **Institute for Government,** 2010.

Nikou, Semira N., "Controversy Flares over Iran Arms to Iraq", July 12, 2011, The Iran Primer, **United States Institute of Peace**, (Çevrimiçi) http://iranprimer.usip.org/blog/all/Semira%20N.%20Nikou 10 Mayıs 2015.

Quarterly Report to the Congress, Special Inspector General for Iraqi Reconstruction, October 30, 2009, p. 63.

Sanctions Againts Iran: A Guide to Targets, Terms and Timetables, **Harvard Kennedy School Belfer Center for Science and International Affairs Report**, June 2015 p.6.

Shadid, Anthony Night Draws Near, Henry Holt and Company, New York, 2005, p. 172'den akt. Marisa Cochrane, "The Fragmentation of Sadrist Movement" Iraq Report 12, **Institute for the Study of War**, p.16, Ocak 2009, (Çevrimiçi)

Sullivan, Marisa Cochrane ,"Iran's Hard Power Influence in Iraq", **Iran Tracker**, April 10, 2009, (Çevrimiçi) http://www.irantracker.org/military-activities/irans-hard-power-influence-iraq 6 Mayıs 2015.

The Carnegie Endowment for International Peace ,"Iraqi National Alliance", , December 2010, (Çevrimiçi) http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/d-iq/dv/d-iq20091202_04_/d-iq20091202_04_en.pdf 20 Mayıs 2015.

Tony Blair Foundation Report, "Iraqi Kurdistan: A United Front", (Çevrimiçi) http://tonyblairfaithfoundation.org/religion-geopolitics/reports-analysis/report/iraqi-kurdistan-united-front 6 Haziran 2015.

United States Intelligence Board, "Iran's International Position", Special National Intelligence Estimate, September 3, 1970.

Woods, Kevin M., Williamson Murray, Thomas Holaday, "Saddam's War: An Iraqi Military Perspective on the Iran-Iraq War", McNair Paper no. 70, Washington, D.C., **Institute for National Strategic Studies**, National Defense University, 2009, p. 62

İnternet Kaynakları ve Diğer Kaynaklar

Ahmed, Hevidar, "TALABANI PRO-IRAN/Erbil Tehran Relations Sour Over KRG Foreign Policy", July 16, 2011, **Rudaw**, (Çevrimiçi) http://www.mesop.de/talabani-pro-iran-erbil-terhan-relations-sour-over-krg-foreign-policy/ 6 Haziran 2015.

American Heritage Dictionary of English Language, "sphere of influence", Fifth Edition, (2011). (Çevrimiçi) http://www.thefreedictionary.com/sphere+of+influence 10 Haziran 2015.

Balaghi, Shiva, "*A Brief History of 20th-Century Iran*" **New York University Online Brief**, (Çevrimiçi) https://www.nyu.edu/greyart/exhibits/iran/briefhistory/body_index.html 5 Haziran 2015.

Bank Markazi Jomhouri İslami İran (İran İslam Cumhuriyeti Merkez Bankası), 1382 (2003) Annual Review, s.33.

Bank Markazi Jomhouri İslami İran (İran İslam Cumhuriyeti Merkez Bankası), 1383 (2004) Annual Review, p. 29.

Bank Markazi Jomhouri İslami İran (İran İslam Cumhuriyeti Merkez Bankası), 1384 (2005) Annual Review, p. 35.

Bank Markazi Jomhouri İslami İran (İran İslam Cumhuriyeti Merkez Bankası), 1385 (2006) Annual Review, p. 39

Bank Markazi Jomhouri İslami İran (İran İslam Cumhuriyeti Merkez Bankası), 1386 (2007) Annual Review, p. 38.

Bank Markazi Jomhouri İslami İran (İran İslam Cumhuriyeti Merkez Bankası), 1388 (2009) Annual Review, p. 62.

Bank Markazi Jomhouri İslami İran (İran İslam Cumhuriyeti Merkez Bankası), 1388 (2009) Annual Review, p. 62.

Bank Markazi Jomhouri İslami İran (İran İslam Cumhuriyeti Merkez Bankası), 1389 (2010) Annual Review, p. 44.

Bank Markazi Jomhouri İslami İran (İran İslam Cumhuriyeti Merkez Bankası), 1390 (2011) Annual Review, p. 46.

Bank Markazi Jomhouri İslami İran (İran İslam Cumhuriyeti Merkez Bankası), 1391 (2012) Annual Review, p. 46.

Beehner, Lionel, "*Iraq's Militia Groups*", **Council On Foreign Relations**, October 26, 2006, (Çevrimiçi) http://www.cfr.org/iraq/iraqs-militia-groups/p11824#6 5 Mayıs 2015.

Beehner, Lionel, "*The Debate Over Granting Amnesty to Iraqi Insurgents*", **Council On Foreign Relations**, June 22, 2006, (Çevrimiçi) http://www.cfr.org/iraq/debate-over-granting-amnesty-iraqi-insurgents/p10965 24 Mayıs 2015.

Central Bank of Iraq, The Annual Economic Report of Iraq (Arabic Version), 2003, p. 71.

Central Bank of Iraq, The Annual Economic Report of Iraq (Arabic Version), 2004, p. 53.

Central Bank of Iraq, The Annual Economic Report of Iraq (Arabic Version), 2005, p. 62.

Central Bank of Iraq, The Annual Economic Report of Iraq (Arabic Version), 2007, p. 87.

Central Bank of Iraq, The Annual Economic Report of Iraq (Arabic Version), 2008, p. 84.

Central Bank of Iraq, The Annual Economic Report of Iraq (Arabic Version), 2009, p. 75.

Central Bank of Iraq, The Annual Economic Report of Iraq (Arabic Version), 2010, p. 95.

Central Bank of Iraq, The Annual Economic Report of Iraq (Arabic Version), 2011, p. 96.

CIA Comprehensive Report of the Special Advisor to the DCI on Iraq's Weapons on Mass Destruction (WMD), "Key Findings", September 30, 2004 (Çevrimiçi) http://news.findlaw.com/wsj/docs/iraq/cia93004wmdrpt.html 20 Mayıs 2015.

CIA, The World Factbook, (Çevrimiçi) https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/iz.html 3 Mayıs 2015.

CIA, The World Factbook, "*Iran*", May 15, 2015, (Çevrimiçi) https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ir.html 1 Haziran 2015.

Cole, Juan, "*About 10.000 Shias Turn Out For*", **Informed Comment**, May 20, 2003, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2003/05/about-10000-shiites-turned-out-for.html 20 Mart 2015.

Cole, Juan, "*AFP and Asharq Al Awsat Are"*, **Informed Comment**, April 16, 2003, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2003/04/afp-and-ash-sharq-al-awsat-are.html 20 Mart 2015.

Cole, Juan, "*Arab Kurdish Chieftains visit Sistani*", **Informed Comment**, February 15, 2004, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2004/02/arab-kurdish-chieftains-visit-sistani.html 22 Mart 2015

Cole, Juan, "*Authority of Sistani versus Muktada Al*", **Informed Comment**, October 22, 2003, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2003/10/authority-of-sistani-versus-muqtada-al.html 20 Mart 2015.

Cole, Juan, "*Barzani Threatens Secession Sistani*", **Informed Comment**, September 4, 2006, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2006/09/barzani-threatens-secession-sistani.html 28 Şubat 2015.

Cole, Juan, "*Basra Police Chief Denies Iran Mischief in Iraq*", **Informed Comment**, January 18, 2008 (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2008/01/basra-police-chief-denies-iran-mischief.html 6 Mayıs 2015.

Cole, Juan, "*Bremer and igc to Defy Sistani Paul*", **Informed Comment**, December 2, 2003, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2003/12/bremer-and-igc-to-defy-sistani-paul.html 21 Mart 2015.

Cole, Juan, "*Chalabi Meets With Sistani Un Can Be*", **Informed Comment**, February 9, 2004, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2004/02/chalabi-meets-with-sistani-un-can-be.html 22 Mart 2015.

Cole, Juan, "*Grand Ayatollah Ali Sistani Has Entered*", **Informed Comment**, July 1, 2003, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2003/07/grand-ayatollah-ali-sistani-has-entered.html 20 Mart 2015.

Cole, Juan, "*Grand Ayatollah Ishak Fayyad Fatwa*", **Informed Comment**, September 26, 2005, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2005/09/grand-ayatollah-ishaq-fayyads-fatwa-in.html 26 Şubat 2015.

Cole, Juan, "*Grand Ayatollah Sistani Condemns*", **Informed Comment**, July 22, 2006, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2006/07/grand-ayatollah-sistani-condemns.html 27 Şubat 2015.

Cole, Juan, "*Igc Negotiates with Sistani Interim*", **Informed Comment**, December 12, 2003, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2003/12/igc-negotiates-with-sistani-interim.html 21 Mart 2015.

Cole, Juan, "*Mahatma Sistani From European Peace*", **Informed Comment**, January 27, 2004, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2004/01/mahatma-sistani-from-european-peace.html 21 Mart 2015.

Cole, Juan, "*Maliki Blames Wahabis for Karbala Sistani Aide Assassinated*", **Informed Comment**, September 2, 2007, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2007/09/shiite-world-has-been-roiled-for-weeks.html 28 Şubat 2015.

Cole, Juan, "*Preachers Denounce Igc Sistani Calls*", **Informed Comment**, November 1, 2003, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2003/11/preachers-denounce-igc-sistani-calls.html 20 Mart 2015.

Cole, Juan, "*Sadrists Denounce Sistani and al Maliki*", **Informed Comment**, May10, 2008, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2008/05/sadrists-denounce-almaliki.html 29 Şubat 2015.

Cole, Juan, "*Sciri Adopts Sistani Emphasizes*", **Informed Comment**, May 12, 2007, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2007/05/sciri-adopts-sistani-emphasizes.html 28 Şubat 2015.

Cole, Juan, "*Sistani Aide Blasts Jafari Government*", **Informed Comment**, November 11, 2005, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2005/11/sistani-aide-blasts-jaafari-government.html 26 Şubat 2015.

Cole, Juan, "*Sistani Aide Loose Federalism Not In*", **Informed Comment**, February 5, 2004, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2004/02/sistani-aide-loose-federalism-not-in.html 22 Mart 2015.

Cole, Juan, "*Sistani Blesses United Iraqi Alliance*", **Informed Comment**, January 25, 2005, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2005/01/sistani-blesses-united-iraqi-alliance.html 25 Şubat 2015.

Cole, Juan, "*Sistani Calls for Peaceful Resolution*" **Informed Comment**, November 13, 2004, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2004/11/sistani-calls-for-peaceful-resolution.html 25 Şubat 2015.

Cole, Juan, "*Sistani Calls on Government To Fulfill*", **Informed Comment**, September 2, 2005, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2005/09/sistani-calls-on-government-to-fulfill.html 26 Şubat 2015.

Cole, Juan, "*Sistani Councels Shiites Against*", **Informed Comment**, December 12, 2005, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2005/12/sistani-counsels-shiites-against.html 26 Şubat 2015

Cole, Juan, "*Sistani Fatwa No Entering Iraq*", **Informed Comment**, March 6, 2004, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2004/03/sistani-fatwa-no-entering-iraq.html 23 Şubat 2015.

Cole, Juan, "*Sistani's Fatwa to Americans in Meantime*", **Informed Comment**, November 28, 2003, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2003/11/sistanis-fatwa-to-americans-in-meantime.html 20 Mart 2015.

Cole, Juan, "*Sistani Interview in Der Spiegel If*", **Informed Comment**, February 20, 2004, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2004/02/sistani-interview-in-der-spiegel-if.html 22 Şubat 2015.

Cole, Juan, "*Sistani Kofi Annan Consult by Phone*", **Informed Comment**, January 8, 2004, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2004/01/sistani-kofi-annan-consult-by-phone.html 21 Mart 2015.

Cole, Juan, "*Sistani Linked Groups Begin Popular*", **Informed Comment**, March 15, 2004, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2004/03/sistani-linked-groups-begin-popular.html 23 Şubat 2015.

Cole, Juan, "*Sistani Must Not Legitimate Interim*", **Informed Comment**, March 22, 2004, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2004/03/sistani-un-must-not-legitimate-interim.html 23 Şubat 2015.

Cole, Juan, "*Sistani No Demonstrations over Interim*", **Informed Comment**, March 10, 2004, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2004/03/sistani-no-demonstrations-over-interim.html 23 Şubat 2015.

Cole, Juan, "*Sistani Position on New Elections*", **Informed Comment**, November 30, 2003, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2003/11/sistani-position-on-new-elections.html 21 Mart 2015.

Cole, Juan, "*Sistani plays Tribal Card Demonstration*" **Informed Comment**, January 15, 2004, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2004/01/sistani-plays-tribal-card-demonstration.html 21 Mart 2015.

Cole, Juan, "*Sistani Raises Objections To Latest*", **Informed Comment**, November 27, 2003, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2003/11/sistani-raises-objections-to-latest.html 20 Mart 2015.

Cole, Juan, "*Sistani Rejects New Sunni Shiite*", **Informed Comment**, December 24, 2006, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2006/12/sistani-rejects-new-sunni-shiite.html 28 Şubat 2015.

Cole, Juan, "*Sistani Threatens Shia Resistance If*", **Informed Comment**, April 13, 2004, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2004/04/sistani-threatens-shiite-resistance-if.html 24 Şubat 2015.

Cole, Juan, "*Sistani Threatens To Turn To Militia*", **Informed Comment**, February 23, 2006, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2006/02/sistani-threatens-to-turn-to-militia.html 27 Şubat 2015.

Cole, Juan, "*Sistani Threatens Us Over Israeli War*", **Informed Comment**, July 31, 2006, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2006/07/sistani-threatens-us-over-israeli-war.html 27 şubat 2015.

Cole, Juan, "*Sistani Urges Support For Constitution*", **Informed Comment**, September 23, 2005, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2005/09/sistani-urges-support-for-constitution.html 26 Şubat 2015.

Cole, Juan, "*Sistani Uia and Elections anthony*", **Informed Comment**, January 31, 2005, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2005/01/sistani-uia-and-elections-anthony.html 25 Şubat 2015.

Cole, Juan, "*Sistani Warns His Own Assasination*", **Informed Comment**, March 11, 2004, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2004/03/sistani-warns-of-his-own-assassination.html 23 Şubat 2015.

Cole, Juan, "*Top Ten Myths About Iraq in 2005 Iraq*", **Informed Comment**, December 27, 2005, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2005/12/top-ten-myths-about-iraq-in-2005-iraq.html 27 Şubat 2015.

Cole, Juan, "*12 Killed in Market Blast, Rafsanjani visits Sistani*", **Informed Comment**, March 6, 2009, (Çevrimiçi) http://www.juancole.com/2009/03/12-killed-in-market-blast-rafsanjani.html 29 Şubat 2015.

Collins English Dictionary, "sphere of influence", Complete & Unabridged 2012 Digital Edition, (Çevrimiçi) http://dictionary.reference.com/browse/sphere+of+influence 10 Haziran 2015.

Deudney, Daniel H., "sphere of influence", **Encyclopaedia of Britannica**, (Çevrimiçi) http://global.britannica.com/topic/sphere-of-influence 10 Haziran 2015.

Eisenstadt, Michael, "Iran Primer: Iran and Iraq", **PBS Tehran Bureau,** 28 October 2010, (Çevrimiçi) http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/tehranbureau/2010/10/iran-primer-iran-and-iraq.html 6 Haziran 2015.

Garamone, Jim, "*Iranian Government Behind Shipping Weapons to Iraq*", **American Forces Press Service**, Sept. 28, 2006, (Çevrimiçi) http://www.defense.gov/news/NewsArticle.aspx?ID=1289 6 Mayıs 2015.

Global Security, "*Ayatollah Sayed Mohamad Baqir Al Hakim*", May 22, 2005, (Çevrimiçi) http://www.globalsecurity.org/military/world/iraq/baqir-hakim.htm 20 Mayıs 2015

Global Security, "*Badr Corps*", (Çevrimiçi) http://www.globalsecurity.org/military/world/para/badr.htm 5 Mayıs 2015.

Global Security, "*Islamic Supreme Council of Iraq (ISCI)*", September 3, 2010, (Çevrimiçi) http://www.globalsecurity.org/military/world/para/sciri.htm 20 Mayıs 2015.

Global Security, Kurdistan Democratic Party", (Çevrimiçi) http://www.globalsecurity.org/military/world/para/kdp.htm 6 Haziran 2015.

Global Security, "*Patriotic Union of Kurdistan (PUK)*", (Çevrimiçi) http://www.globalsecurity.org/military/world/para/puk.htm 6 Haziran 2015.

Global Security, Press briefing with Brig. Gen. Kevin Bergner, spokesman, Multi-National Force - Iraq, July 2,, 2007 (Çevrimiçi) http://www.globalsecurity.org/military/library/news/2007/07/mil-070702-mnfi-b01.htm 6 Mayıs 2015.

Index Mundi, "*Iran Electricity Exports-Historical Data per Year*", (Çevrimiçi) http://www.indexmundi.com/g/g.aspx?v=82&c=ir&l=en 21 Nisan 2015.

Iran Focus, "*Joint Iran-Iraq Bank to open 3rd branch in Najaf*", March 10, 2008, (Çevrimiçi) http://www.iranfocus.com/en/index.php?option=com_content&view=article&id=14529:joint-iran-iraq-bank-to-open-3rd-branch-in-najaf&catid=3&Itemid=101 21 Nisan 2015.

Javendafar, Meir, "Is Jalal Talabani's Patriotic Union of Kurdistan another Iranian ally in the Iraqi Government", **The Middle East Economic and Political Analysis Company**,11 April 2005, (Çevrimiçi) http://www.meepas.com/talebanipart1.htm 6 Haziran 2015.

Kurdistan Regional Government Representation of Austria "*The Erbil Agreement 2010*", , 14 November, 2013, (Çevrimiçi) http://austria.krg.org/en/das-erbil-abkommen-2010/ 21 Mayıs 2015.

Observatory of Economic Complexity, "Export destinations of Iran (2003)", (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irn/show/all/2003/ 27 Nisan 2015.

Observatory of Economic Complexity, "Export destinations of Iran (2004)", (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irn/show/all/2004/ 27 Nisan 2015.

Observatory of Economic Complexity, "Export destinations of Iran (2005)", (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irn/show/all/2005/ 28 Nisan 2015.

Observatory of Economic Complexity, "Export destinations of Iran (2006)", (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irn/show/all/2006/ 29 Nisan 2015.

Observatory of Economic Complexity, "Export destinations of Iran (2007)", (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irn/show/all/2007/ 29 Nisan 2015.

Observatory of Economic Complexity, "Export destinations of Iran (2008)", (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irn/show/all/2008/ 30 Nisan 2015.

Observatory of Economic Complexity, "Export destinations of Iran (2009)", (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irn/show/all/2009/ 30 Nisan 2015.

Observatory of Economic Complexity, "Export destinations of Iran (2010)", (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irn/show/all/2010/ 30 Nisan 2015.

Observatory of Economic Complexity, "Export destinations of Iran (2011)", (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irn/show/all/2011/ 30 Nisan 2015.

Observatory of Economic Complexity, "Export destinations of Iran (2012)", (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irn/show/all/2012/ 30 Nisan 2015.

Observatory of Economic Complexity "Export destinations of Iraq (2003)", , (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irq/show/all/2003/ 27 Nisan 2015.

Observatory of Economic Complexity, "Export destinations of Iraq (2004)", (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irq/show/all/2004/ 27 Nisan 2015.

Observatory of Economic Complexity, "Export destinations of Iraq (2005)", (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irq/show/all/2005/ 28 Nisan 2015.

Observatory of Economic Complexity, "Export destinations of Iraq (2006)", (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irq/show/all/2006/ 29 Nisan 2015.

Observatory of Economic Complexity, "Export destinations of Iraq (2007)", (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irq/show/all/2007/ 29 Nisan 2015.

Observatory of Economic Complexity, "Export destinations of Iraq (2008)", (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irq/show/all/2008/ 30 Nisan 2015.

Observatory of Economic Complexity, "Export destinations of Iraq (2009)", (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irq/show/all/2009/ 30 Nisan 2015.

Observatory of Economic Complexity, "Export destinations of Iraq (2010)", (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irq/show/all/2010/ 30 Nisan 2015.

Observatory of Economic Complexity, "Export destinations of Iraq (2011)", (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irq/show/all/2011/ 30 Nisan 2015.

Observatory of Economic Complexity, "Export destinations of Iraq (2012)", (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irq/show/all/2012/ 30 Nisan 2015.

Observatory of Economic Complexity, "Products exported by Iran (2003)", (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irn/all/show/2003/ 27 Nisan 2015.

Observatory of Economic Complexity, "Products exported by Iran (2004)", (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irn/all/show/2004/ 27 Nisan 2015.

Observatory of Economic Complexity, "Products exported by Iran (2005)", (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irn/all/show/2005/ 28 Nisan 2015.

Observatory of Economic Complexity, "Products exported by Iran (2006)", (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irn/all/show/2006/ 29 Nisan 2015.

Observatory of Economic Complexity, "Products exported by Iran (2007)", (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irn/all/show/2007/ 29 Nisan 2015.

Observatory of Economic Complexity, "Products exported by Iran (2008)", (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irn/all/show/2008/ 30 Nisan 2015.

Observatory of Economic Complexity, "Products exported by Iran (2009)", (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irn/all/show/2009/ 30 Nisan 2015.

Observatory of Economic Complexity, "Products exported by Iran (2010)", (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irn/all/show/2010/ 30 Nisan 2015.

Observatory of Economic Complexity, "Products exported by Iran (2011)", (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irn/all/show/2011/ 30 Nisan 2015.

Observatory of Economic Complexity, "Products exported by Iran (2012)", (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irn/all/show/2012/ 30 Nisan 2015.

Observatory of Economic Complexity, "Products exported by Iraq (2003)", (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irq/all/show/2003/ 27 Nisan 2015.

Observatory of Economic Complexity, "Products exported by Iraq (2004)", (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irq/all/show/2004/ 27 Nisan 2015.

Observatory of Economic Complexity, "Products exported by Iraq (2005)", (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irq/all/show/2005/ 28 Nisan 2015.

Observatory of Economic Complexity, "Products exported by Iraq (2006)", (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irq/all/show/2006/ 29 Nisan 2015.

Observatory of Economic Complexity, "Products exported by Iraq (2007)", (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irq/all/show/2007/ 29 Nisan 2015.

Observatory of Economic Complexity, "Products exported by Iraq (2008)", (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irq/all/show/2008/ 30 Nisan 2015.

Observatory of Economic Complexity, "Products exported by Iraq (2009)", (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irq/all/show/2009/ 30 Nisan 2015.

Observatory of Economic Complexity, "Products exported by Iraq (2010)", (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irq/all/show/2010/ 30 Nisan 2015.

Observatory of Economic Complexity, "Products exported by Iraq (2011)", (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irq/all/show/2011/ 30 Nisan 2015.

Observatory of Economic Complexity, "Products exported by Iraq (2012)", (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irq/all/show/2012/ 30 Nisan 2015.

Observatory of Economic Complexity, "Products that Iran exports to Iraq (2003)", (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irn/irq/show/2003/ 27 Nisan 2015.

Observatory of Economic Complexity, "Products that Iran exports to Iraq (2004)", (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irn/irq/show/2004/ 27 Nisan 2015.

Observatory of Economic Complexity, "Products that Iran exports to Iraq (2005)", (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irn/irq/show/2005/ 28 Nisan 2015.

Observatory of Economic Complexity, "Products that Iran exports to Iraq (2006)", (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irn/irq/show/2006/ 29 Nisan 2015.

Observatory of Economic Complexity, "Products that Iran exports to Iraq (2010)", (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irn/irq/show/2010/ 30 Nisan 2015.

Observatory of Economic Complexity, "Products that Iran exports to Iraq (2011)", (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irn/irq/show/2011/ 30 Nisan 2015.

Observatory of Economic Complexity, "Products that Iraq exports to Iran (2003)", (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irq/irn/show/2003/

Observatory of Economic Complexity, "Products that Iraq exports to Iran (2004)", (Çevrimiçi)

https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irq/irn/show/2004/ 27 Nisan 2015.

Observatory of Economic Complexity, "Products that Iraq exports to Iran (2005)", (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irq/irn/show/2005/ 28 Nisan 2015.

Observatory of Economic Complexity, "Products that Iraq exports to Iran (2010)", (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irq/irn/show/2010/ 30 Nisan 2015.

Observatory of Economic Complexity, "Products that Iraq exports to Iran (2011)", (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irq/irn/show/2011/ 30 Nisan 2015.

Observatory of Economic Complexity, "Import origins of Iraq (2003)", (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/export/irq/irn/show/2003/ 27 Nisan 2015.

Observatory of Economic Complexity, "Import origins of Iraq (2004)", (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/import/irq/show/all/2004/ 28 Nisan 2015.

Observatory of Economic Complexity, "Import origins of Iraq (2005)", (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/import/irq/show/all/2005/ 28 Nisan 2015.

Observatory of Economic Complexity, "Import origins of Iraq (2006)", (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/import/irq/show/all/2006/ 29 Nisan 2015.

Observatory of Economic Complexity, "Import origins of Iraq (2007)", (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/import/irq/show/all/2007/ 30 Nisan 2015.

Observatory of Economic Complexity, "Import origins of Iraq (2008)", (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/import/irq/show/all/2008/ 30 Nisan 2015.

Observatory of Economic Complexity, "Import origins of Iraq (2009)", (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/import/irq/show/all/2009/ 30 Nisan 2015.

Observatory of Economic Complexity, "Import origins of Iraq (2010)", (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/import/irq/show/all/2010/ 30 Nisan 2015.

Observatory of Economic Complexity, "Import origins of Iraq (2011)", (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/import/irq/show/all/2011/ 30 Nisan 2015.

Observatory of Economic Complexity, "Import origins of Iraq (2012)", (Çevrimiçi) https://atlas.media.mit.edu/en/explore/tree_map/hs/import/irq/show/all/2012/ 30 Nisan 2015.

Oxford Research International Ltd, "National Survey of Iraq", February 2004, (Çevrimiçi) http://news.bbc.co.uk/nol/shared/bsp/hi/pdfs/15_03_04_iraqsurvey.pdf 7 Haziran 2015.

Peace and World Affairs, Resources on Faith, Ethics and Public Life, "*Islamic Dava Party*", Georgetown University Berkeley Center for Religion, (Çevrimiçi) http://berkleycenter.georgetown.edu/organizations/islamic-dawa-party 23 Mayıs 2015.

Pew Research Center, "*Mapping the Global Muslim Population*", October 7, 2009, (Çevrimiçi) http://www.pewforum.org/2009/10/07/mapping-the-global-muslim-population/ 14 Şubat 2015.

Random House Kernerman Webster's College Dictionary, "sphere of influence", (2010). (Çevrimiçi) http://www.thefreedictionary.com/sphere+of+influence 10 Haziran 2015.

Rice, Steven, "*Iran's Strategic Position*", **Fordham Political Review**, (Çevrimiçi) http://fordhampoliticalreview.org/irans-strategic-position/ 1 Haziran 2015

Stratfor Global Intelligence, "*The Geopolitics of Iran: Holding the Center of a Mountain Fortress*", December 16, 2011, (Çevrimiçi) https://www.stratfor.com/analysis/geopolitics-iran-holding-center-mountain-fortress 1 Haziran 2015.

Takeyh, Ray, "*Iran: Assessing Geopolitical Dynamics and U.S. Policy Options*" **Council on Foreign Relations**, October 2006, (Çevrimiçi) http://www.cfr.org/iran/iran-assessing-geopolitical-dynamics-us-policy-options/p10882 5 Haziran 2015.

Talabani, Jalal, "*Statements at the General Debate of the 66th Session of the United Nations General Assembly*", September 23, 2011, (Çevrimiçi) http://gadebate.un.org/66/iraq 10 Mayıs 2015.

Thesaurus (WordNet based), "sphere of influence", WordNet 3.0, Farlex clipart collection. (2003-2008), Princeton University, Farlex Inc, (Çevrimiçi) http://www.thefreedictionary.com/sphere+of+influence 10 Haziran 2015.

Trade Promotion Organization of Iran, "*Iran, Iraqi Kurdistan review expansion of ties*", News, July 13, 2008, (Çevrimiçi) http://eold.tpo.ir/default.aspx?page=NewsItemShow&app=News&PageNumber=133&docParId=11737&docId=12965 21 Nisan 2015.

Trunkos, Judith, "*What is Soft Power Capability and How Does It Impact Foreign Policy?*", Phd Prospectus, 2013.

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, "*Etki*" (Çevrimiçi) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.549ac4f8e71626.59579730

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, "*Güç*". (Çevrimiçi) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.549965d5a72ae0.34103788

U.S. Department of Defense, "*Report to Congress on the Situation in Iraq*", Commander General David H. Petraeus , Multi-National Force-Iraq, September 10-11, 2007 (Çevrimiçi) http://www.defense.gov/pubs/pdfs/Petraeus-Testimony20070910.pdf 6 Mayıs 2015.

U.S. Department of Defense, "*Measuring Security and Stability in Iraq," report to Congress*, March 2009, p.6, (Çevrimiçi) http://www.defense.gov/pubs/pdfs/9010_Report_to_Congress_Nov_09.pdf 8 Mayıs 2015.

U.S. Department of Defense, "*Measuring Stability and Security in Iraq*", Report to Congress in accordance with the Department of Defense Supplemental Appropriations Act, 2008, March 2009, p.6, (Çevrimiçi) http://www.defense.gov/pubs/pdfs/Master%20%20Mar08%20-%20final%20signed.pdf 8 Mayıs 2015.

U.S. Department of Defense, "*Measuring Stability and Security in Iraq*", Report to Congress in accordance with the Department of Defense Supplemental Appropriations Act 2008, December 2009, s.24., (Çevrimiçi)

http://www.defense.gov/pubs/pdfs/Master_9204_29Jan10_FINAL_SIGNED.pdf 8 Mayıs 2015.

U.S. Department of Defense, "*Measuring Stability and Security in Iraq*", Report to Congress in accordance with the Department of Defense Supplemental Appropriations Act 2008, June 2010, s.28, (Çevrimiçi) http://www.defense.gov/pubs/pdfs/June_9204_Sec_Def_signed_20_Aug_2010.pdf 8 Mayıs 2015.

World Public Opinion, "What the Iraqi Public Wants", Poll, Program on International Policy Attitudes, January 31, 2006.